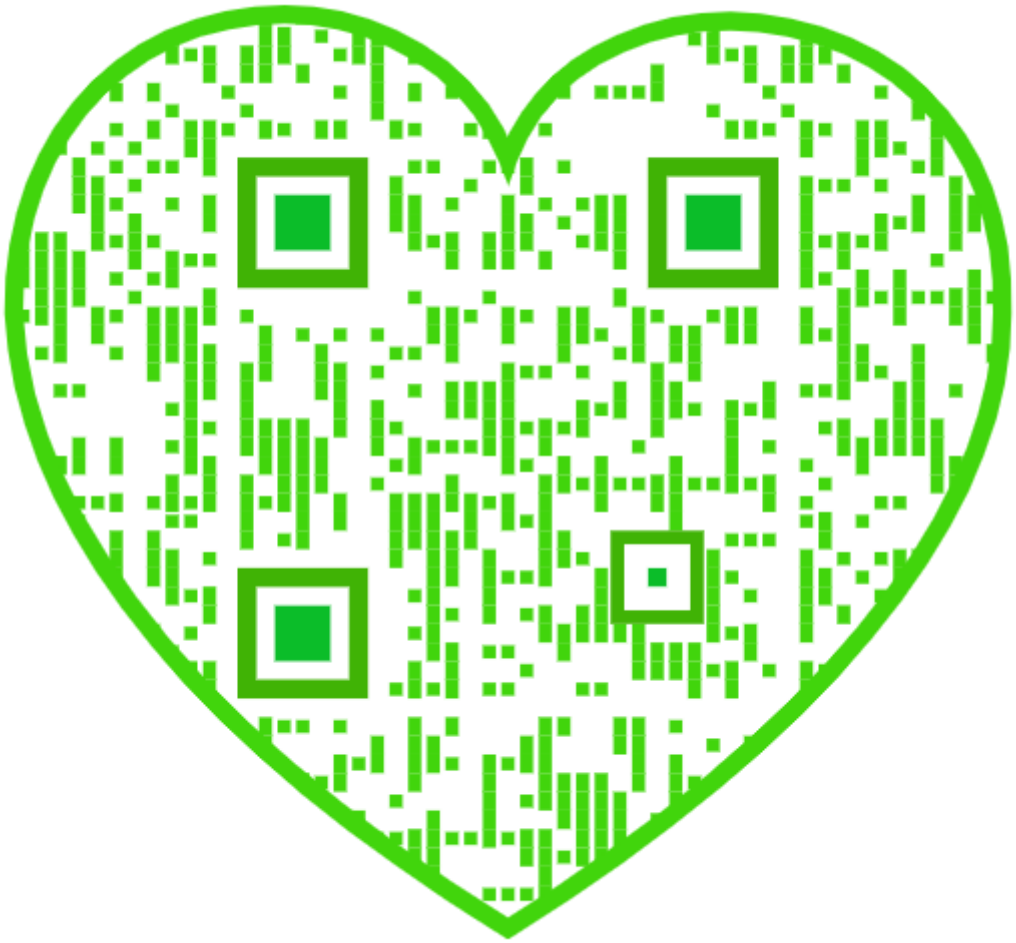
Biekorf. Jaargang 52

bron
Biekorf. Jaargang 52. A. Van Poelvoorde, Brugge 1951

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bie001195101_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. BIEKORF

[Nummer 1]

In de nieuwjaardagen

OP Nieuwjaardag gingen onze vierders van den Broek en ommelands allemaal naar de mis.

Er werd goed onthouden wie of wat ze dien uchtend het eerst ontmoetten, want daar was veel aan gelegen voor heel het jaar. Zo waren ze niet verzot op de ontmoeting van 't geestelijk, een nunne of een pastoor: maar ‘een soldaat, dat brengt geluk in 't jaar’ zei de Turk Verlinde.

Na de mis was 't werkvolk van de schaaphofstee in den Broek daar algauw gezet: ‘Baas en bazinne, met den wens van 't jaar, een lang leven en veel geluk en zegen binst het jaar!’ Ze dronken een dreupeltje en kregen een roggebrood mee naar huis. Knechten en meisens kregen wat drinkgeld in de plaats.

't Eigen volk was al getrakteerd; ze hadden voor de mis hete punch met suiker gedronken; de fles en de kappertjes bleven op de kleine tafel staan voor de familie uit 't gebuurte. Ko-n-oom - uit ‘'t Vagevier’ - kwam de eerste nieuwjaren: ‘Frere en meseur op junder gezondheid en veel geluk met de beesten!’ Binst dat ze op hun gemak een pijpje smoorden, kwam Wannes Backere, - uit de ‘Blauwe zale’ - die met hun zuster getrouwd was, daar ook aan.

- ‘Ha! daar is die mildigen boer zie’! loech Seven Hoste; ze zeggen dat ze gisterenavond nieuwjaar gezongen he'n aan Backers hofstee, en dat de boer er ferm mee gediend was, en dat ze goed gevaren he'n?’.

- ‘Wel, frere, dat was alzo zie: die sloebers, die daar van langs den Damschen vaart, al ‘'t Apertje’ - over Backers brugge - afgezakt kwamen, zongen van:

> Vrienden 'k wensche u al wat ik kan
> 't is voor de dochters eenen braven man.

'k En moet je niet zeggen, dat de vrouwe en de meisjongers - zes dochters - daar deugd van hâ'n en dat het naar hunder goeste was’[1].

De twee broers gingen samen met de schoonbroer naar de negenmis; vandaar zou Seven, met de andere kerkmeesters, naar de pastorij gaan nieuwjaren. Die oude pastoorswijn smaakte hem bijzonder goed, maar de lukken stak hij dievelinge in zijn zak; ‘- Dat zijn goê koekjes voor onze Zonia s kinders!’ peisde hij; ze zou dan meteen ook gemakkelijker verstaan dat hij, Seven, en de koster, haar man, te gare op staminee gingen. Hij beloofde aan de kleinkinders nog veel meer koekjes te sparen voor 't achternoene; dat zou veel gemakkelijker gaan dan in de pastorij, want in al de herbergen gaven ze vandaag een koekje bij 't eerste dreupeltje.

Ze trokken regelrecht naar ‘'t Gildenhuis’ aan 't kerkhof, de dreupeltjes stonden al gereed gedekt met een koekje op de schenktelloor; vandaar noesden ze de straat naar 't Gemeentehuis’ bij moedertje Hoste, die de schaapboers schoonzuster was; ze bleven daar natuurlijk plakken bij al hun nare vrienden en kennissen; een kabree vol dreupeltjes, gedekt met lukken, stond te midden van de ronde tafel, voor de treffelijkste kalanten. De baas wist bij ondervinding dat er

(1) Voor andere liedjes zie: Nieuwjaaravond, in Biekorf 1949, blz. 265 volg.

geen één staminee overgeschrikkeld werd - klaar voor dat koekje! - en daarom stond er nog een tweede doos met gemeendere koeken voor die overgevlogen nieuwjaarkalanten. Vandaag zouden Seven en de koster geen Hollandsen bitteren drinken, - ze moesten nog te veel staminees doen - want ze moesten zien dat ze wel te passe aan tafel kwamen: 't was nieuwjaarkermis voor de uitgetrouwde kinders.

Pier, die met ‘de post’ van Moerkerke kwam, stapte af aan Spijkersdreve, voorbij Lettenburg; Marie - met een molenaar getrouwd - kwam met de ketserskarre langs den Pijpenweg gereden en Cesaar, die in 't Noorden koster was, kwam de laatste aan. Zenia was natuurlijk met 't voetkonvooi aangekomen.

't Rook er goed naar bouillonsoep (ze hadden een aande den nek afgewrongen) en ‘pensen’; Wantje, 't boerinnetje, had nog d'aande opgevuld met zwijnsgekapt om zekers te zijn dat er voldoende vlees was. Ze had veel werk gehad aan de pensen; de zachtgekookte poten en oren - fijn gestekt en ondereengeroerd met schelletjes worst - hadden uren gestoofd en gesutterd met fijn gesneden ajuin, appels, krenten, pruimen en suiker. Ze boften er danig mee: ‘Zeg moeder, 't is van smakelijk - en de krospertjes krakelijk - en als 't op is stakelijk!’.

En wat zegt ge van d'appeltaarte? vroeg Rooslie - de ongehuwde dochter - terwijl ze de grote stukken op tafel zette; ze hadden geen tijd om te antwoorden, ze beten er tot over de oren in.

Na het eten deden ze den toer van 't hof en bezochten al de stallen; Wantje gaf ondertussen de nieuwjaar aan al de kleinkinders: elk een koekebrood voor thuis en een nieuwjaarkoek - een volaard van een frank - met patakons voor hun eigen[1]. Rooslie duwde ze nog elk een frank drinkgeld in de hand.

(1) Er waren ook kleinere Nieuwjaarkoeken met een pijpesteertje ingeduwd voor een kluit, zodat zelfs arme kinderen ook hun nieuwjaarkoek kregen.

- ‘En niet verliezen wi' je, da's voor junder spaarpot!’ Overgelukkig zongen de kleintjes van:

> Engeltje Engeltje Gabrieel
> Je woont zoo verre van mijn kasteel...

Nadat ze nog eens gildig koekestuiten geëten hadden, verlieten de kinderen welgezind de voorvaderlijke hofstee, die reeds meer dan een grote eeuw door de Hosten beboerd was.

In sommige families werd de nieuwjaarkermis uitgesteld tot DERTIENDAG, omdat ze dan geen last hadden van de gewone nieuwjaarders. Die dag was het nogmaals overal koekebak; de winkelier van 't dorp, die aan de voornaamste klanten een nieuwjaar gaf, schikte zich daar naartoe: hij gaf een kilo bloem om koeken te bakken, en bij uitzondering, kregen enige bevoordeeligden een zoetekoek met suikertekeningen en sukade bovenop.

De drie koningen, armtierig gekleed, gingen rond met een sterre in geolied papier (of een eenvoudig versierd molentje) en zongen hun sterreliedjes: ‘De drie koningen die daar staan - zouden ze niet mogen binnengaan?.....’ of: ‘Er kwamen drie koningen van zoo ver....’

De notaris profiteerde ook van dien onverletten dag om venditie te houden in de bossen te Beernem, en de werkmensen gelegenheid te geven het noodzakelijkste brandhout te kopen zoals: sparresnoei, tailliehout en fasseel; er waren ook nog koopjes vermaakpersen en bonepersen. Vooraleer het reglement af te lezen kregen de slechte betalers van de laatste veiling een zalige vermaning; de roeper noemde ze met naam en toenaam: ‘Pier en Sies Dingens worden verzocht eerst te vereffenen, anders worden ze in de nieuwe venditie niet aanveerd.’ De+P138 venditie was ten twaalven gesteld, om ten één uur stipt te kunnen beginnen, en de kopers betaalden gewoonlijk nadien in ‘De Meiboom’.

Met VERLOREN MAANDAG werd er ook niet veel ge-

werkt; meest al het jong volk ging naar Brugge en ze trakteerden malkaar in de staminees. Overal ontmoetten ze de mannen van de vuilkar en de lanteernontstekers, die op ronde waren om hun nieuwjaar met het beurzetje in de hand. Er kwamen er maar weinig fatsoenlijk naar huis van die Verloren Maandagvierders.

De boeremensen - verder in den buiten - wachtten liever tot TOONTJES ZATERDAG, om een goede pint te pakken.(1)

De dag werd heel devoot ingezet: van uren ver kwamen ze te voet, - soms al biddend, - om te ‘dienen’ voor de zwijneplage in O.L. Vrouwkerk te Brugge. En zeggen dat het zo bijtende koud kan zijn rond dien tijd, want we zijn nu in 't putje van den Winter; maar die boeremensen gaven daar niet om, ze waren er naar toe gekleed en ze zeiden zelf:

> Van S. Antoon tot S. Aman d)
> doet de Winter al dat hij kan.

Als die feestdag dan nog op een zaterdag viel, was er geen houden meer aan; jong en oud, 't wilde al naar ‘de viggetjesommegang’. 't Was een boeremestdag bij uitnemendheid en bijzonder wel geschikt om een eerste lief op te doen. De botermand kon niet rap genoeg uitverkocht zijn; de Bruggelingen wisten dat, en ze waren ‘voor espres’ straf zindelijk en lastig in 't proeven; ja, 't straatjesvolk durfde zelfs met afkeer op den grond uitspuwen. De boerin - en de boeredochter nog veel eer - was spoedig al die lastigheid en plagernie beu, ze verkochten hun boter voor een spotprijs en de eiers gingen ook maar een stuiver. 't Krioelde van de boerenkoppels op het plein vóór O.L. Vrouwkerk. De ommegang duurde heel lang, want 't was een stroom van ommegangers; ze werden voortgeduwd rond die zware vierkante pilaar waar S. Antonius met zijn zwijntje vereerd wordt; je hadt een kwartier nodig om schuivend, voetje voor voetje, één toer te

(1) De marktdag (Zaterdag) te Brugge volgend op het feest van S. Antonius (17 Jan.)

doen, en je moest er driemaal al biddend rondgaan en dan nog een kruisgebed om te sluiten. De keerse - die ze daar aan den dis bezijds kochten - werd gewoonweg in 't wit zand, aan den voet van 't beeld, tussen honderde brandende keersjes ontstoken; die ze wilde op een pinne van den doorn zetten, reschierde nog van zijn vingers te schoeperen tussen al dat lekende was. Ze wierpen nog iets, elk volgens zijn junste, in de busse en namen een gewijde koek mee om ze onder 't zwijnseten te mengelen.

Flore - 't meisen van den schaapboer - bewaarde een deel van die koek, gelijk ze dat deed met 't gewijde Kerstbrood en 't Sint-Hubrechtsbrood. Ze wist gauw wat geantwoord aan dien spotvogel van een hofknecht. - ‘Ha ja! ge slacht gij van die jongers op Sint-Hubrechtsdag, die peizen dat ze met een kruisje in een rondetje te tekenen en er op te staan, voor heel de jare bevrijd zijn van de razende honden. Maar 'k zijn ik voorzienig, een jaar is lang en d'er schilt allichte entwat met de beesten!’

O.L. Vrouw Lichtmis sluit de nieuwjaarmaand af, de nieuwjaarwens deugt tot en met Lichtmis; na 2 Februari moogt ge geen nieuwjaarbezoek meer afleggen. Er wordt dan reeds gezinspeeld op de nakende Lente, op den ‘uitkomen’ met zijn belofte van weelderige vruchten want: ‘Als de zon door den boomgaard schijnt en als er met Lichtmesse dauwdruppeltjes aan de hage hangen, is dat een goede belofte voor veel fruit en een goed vlasjaar’.

M. CAFMEYER

Parodie van grafschriften.

Het volgende grafschrift heb ik in mijn jongen tijd horen opzeggen meer dan eens:

> In 't jaar zestien honderd en zesse
> Wierd hier begraven een Comte en een Comtesse,
> Met hun klein Comtje daarbij (ie),
> Bidt voor de Comten alle drie.

Hoe oud zou die kluchte kunnen zijn? en hoever is ze wel bekend? Kent er iemand nog andere boertige en berijmde grafschriften van dien aard?

J.H.

Het einde van de Duinenabdij te Koksijde

HET begon in de Herfst van 1578. Op de ontroving en openbare verkoping van de inboedel volgde de afbraak en verwijdering van het hout- en metaalwerk der gebouwen. Met zoveel vlijt dat de onttakeling bijna voltrokken was tegen de Winter van 1579.

Op dat ogenblik werkte de Brugse kunstschilder Pieter Pourbus aan zijn bewaard gebleven 'Caerte' van de abdij (Gruuthuse Museum). Dit stuk van ongemeen documentaire waarde is, naar het getuigenis van de schilder zelf, 'geconterfeit naer 't leven'. Pourbus heeft zijn 'Caerte' uitgevoerd naar opnamen en schetsen die hij in vroegere jaren - en alleszins vóór 1578 - ter plaatse getekend had. Abt Holman (1568-79) had die afbeelding besteld. Doch reeds onder abt Wydoot, in 1563, had Pourbus zes weken lang te Koksijde gemeten en getekend voor het opmaken van een grote, figuratieve 'Caerte' van de abdij. Dit plan moest als bewijsstuk naar de Geheime Raad te Brussel gezonden worden[1]. Zonder twijfel heeft Pourbus zijn documenten van 1563 verwerkt in de schilderij van Gruuthuse. Toen hij in 1580 dit ideale panorama van het vermaarde Cisterciënserklooster ondertekende en aan de verkozen abt Van den Berghe in het Duinhuis der Snaggaertstraat te Brugge overhandigde, stonden van Ter Duinen alleen nog de muren overeind[2].

(1) Biekorf 1930, blz. 65-67.

(2) In het Gruuthuse Museum zijn de herkomst en de datum van aanwinst van de Caerte onbekend. Het nu opgespannen stuk zal tot in de 19e eeuw steeds opgerold geweest zijn en heeft daaraan zijn goede staat te danken.

In welke staat waren de abdijgebouwen op de vooravond van de uitplundering van 1578?

Sedert lang stond een belangrijk deel van het klooster leeg. Er was vanaf de 15e eeuw geen verhouding meer tussen woning en bewoners. Omstreeks 1550 was de verlatenheid groter dan ooit. De vijftien monniken die, omgeven door een huurpersoneel van 24 knechten en 8 meiden, de abdij bevolkten moeten zich 'eng' en verloren hebben gevoeld in die eindeloze zalen en gangen, weleer, in verre eeuwen van opgang en bloei, voor een convent van driehonderd monniken en lekebroeders gebouwd.(1) De vijftien paters beschikten over een dormter van 70 m lang en 20 m breed, een grote refter van 50 m lang en 15 m breed en een kleine refter van niet minder dan 340 m2. De kapittelzaal, alsook het auditorium en andere zalen voor de 'jonghers', waren van evenredige afmeting. De dormter der broeders was al lang verlaten; Jan van de Visscherie, in 1564 de enige lekebroeder van Ter Duinen, zal de nachtrust niet langer hebben opgezocht onder de indrukwekkende gothieke gewelven die 'zijn' slaapzaal van 800 m2 overspanden.(2) Ook de machtige koorkerk liet de monniken, de weinige, bestendig gevoelen dat zij in dat oude Ter Duinen buiten formaat leefden.

Geen wonder dat de Duinheren naar stemmiger oorden hadden uitgezien. In hun pogingen tot verhuizing - tot translatie, zoals ze dat noemden - naar Aardenburg in 1484, naar den Eekhoute te Brugge vanaf 1541, laten zij officieel steeds als de voornaamste reden gelden: de dreigende verzanding van hun klooster. Het duin-

(1) Biekorf 1948, blz. 46-47. - De abdij telde in de 16e eeuw gemiddeld 25 paters, waarvan een tiental als rentier, kapelaan en biechtvader bestendig buiten verbleven: te Kloosterzande en in verschillende vrouwelijke Cisterciënserkloosters. Van de 5 geprofeste studenten waren er gewoonlijk 3 op studie elders.

(2) De afmetingen volgens de Caerte van Pourbus, in Cronica de Dunis (Brugge, 1839; uitg. Soc. d'Emulation).

zand, zo betogen zij te Brussel, overrompelt het kloosterbeluik zienderogen..: een argument dat door hun tegenpartij, de wetheren van Veurne-Ambacht, even standvastig tegengesproken wordt.(1) Onuitgesproken, maar niet minder prikkelend tot verhuizing was de beklemming van de leegte rondom hen. De streving naar 'unie' met een ander kwijnend klooster, dan nog van een andere orde, verraadt een kleinmoedigheid die slechts ten dele haar uitleg vindt in de hopeloze geldverlegenheid waarin de Duinheren verkeerden. Men was er aan gewoon geworden de ene hypotheek op de andere te nemen en oude schulden met nieuwe te betalen. De verhuizing naar een klein en veilig stadsklooster zou hen uit de doem van de nutteloze en verwaarloosde gebouwen van Koksijde bevrijden: hier zou men alleen een priorij behouden, gevestigd in het gasthuis en bijgebouwen. Het groot complex zou men aan de tand des tijds en het zand van de duinen prijsgeven.

Zover stonden de zaken toen het Wonderjaar aanbrak.

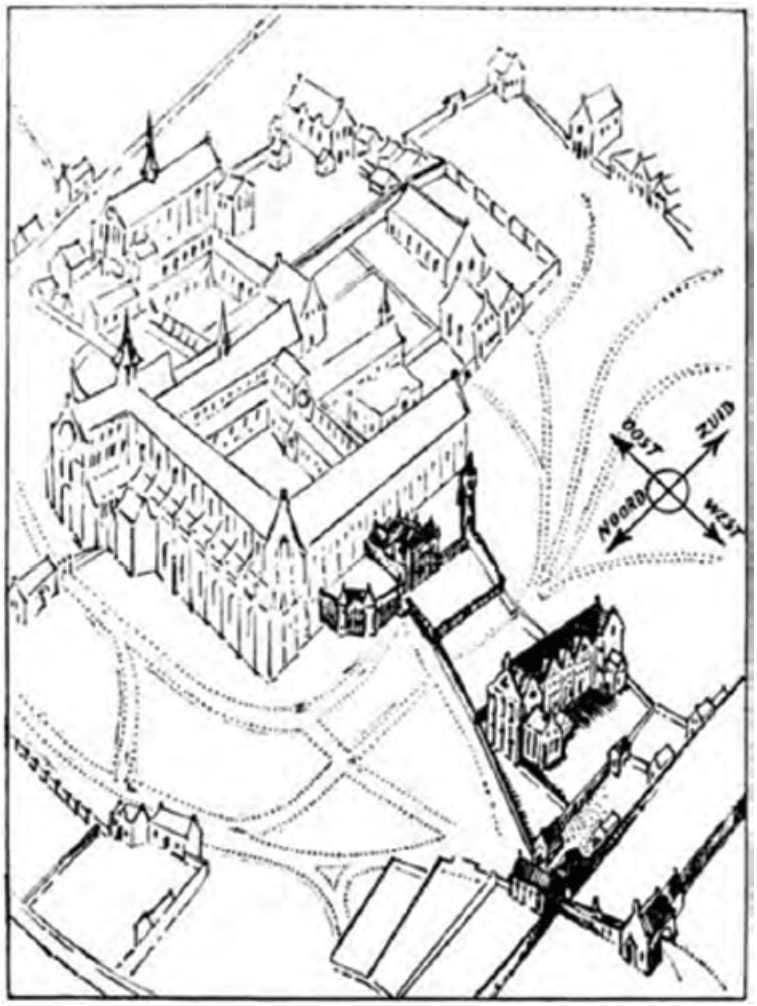
Op Halfoogst 1566 drongen de beeldstormers van Hondschote in de kerk van Ter Duinen. De koorafsluiting, het Sacramentshuis, de beelden en relikwieën van een tiental altaren werden vernield. Ook in de sacristie en in de bibliotheek werd schade aangericht. De gebouwen zelf hadden niet te lijden. Na een paar weken waren de gevluchte monniken te Koksijde terug. Een tijdlang onderhielden zij een militaire wacht in het klooster.(2)

De nieuwe abt Holman besloot in 1569 een verkleind kloostercomplex in te richten op de westzijde van de grote gebouwen. Zijn eigen woning (de 'prelatuur'), het gasthuis en de 'poort' liet hij tot een geheel verbinden. De muur tussen het gasthuis en het poortgebouw werd door een grotere vervangen. De tuin van

(1) Biekorf 1934, blz. 117.
(2) De beeldenstorm in Ter Duinen zal later afzonderlijk behandeld worden.

de prelatuur kreeg, door een nieuwe sterke muur ‘ende een poorte booghwys daerinne met dobbel steecpilaeren’ gemeenschap met het gasthuis, waarvan de zuidgevel toegemetseld werd. Al dit metselwerk werd uitgevoerd door meester Loy de Wale.[1]

Dit verblijf in priorij-formaat was meer dan ruim genoeg voor abt en convent. Het gasthuis - de zgn. ‘gasterie’, vroeger zelfstandig bediend door een

Het oud Ter Duinen naar Pourbus (fragment). Op de voorgrond, vet getekend, het bewoonde gedeelte - de ‘priorij’ - van 1569-78. - Tekening J.H.

‘gastwaerder met cock, ondercock en diversche andere dienaers’ - wordt door Pourbus beschreven als een ‘seer groot, hooge en schoon logist als een kasteel, met groote zale boven, ende veel diversche camers onder, al gevauceert.’ Zijn Caerte geeft, op het voorplan, een klaar beeld van dit gebouw.

(1) SBD. Rek. Bourserie 1568, f. 32.

In dit reduit was het leven der monniken teruggeweken bij het begin van die Tachtigjarige Oorlog die weldra het oud Ter Duinen te Koksijde zou neerhalen en, kort voor de vrede van 1648, de nieuwe Duinenabdij te Brugge in haar opbouw zou stuiten.

In 1578 lag te Veurne een garnizoen van 450 man onder het bevel van kapitein Wintershove uit Ieper, een gunsteling van Oranje. Deze locale condottiere liet om strategische redenen de Sint-Niklaasabdij afbreken. Om persoonlijke redenen, namelijk om de soldij van zijn mannen in zijn eigen beurs te houden, liet hij door zijn officieren de inboedel van de Duinenabdij en van het klooster Eversam openbaar verkopen. Ondanks het verzet van de magistraat van Veurne-Ambacht. Dit alles gebeurde in de maand October 1578, nog vóór de aanstelling van de XVIII Mannen te Veurne.(1)

Deze ontroving van 'alle de meubelen, huysraedt ende goederen' heeft de monniken voorgoed uit de abdij verwijderd. Van het mobilair ging men over op de muurvaste materialen. Maandenlang werd houtwerk en metaal uitgebroken. In de jacht op lood spaarde men de kerkvensters niet. Een rapport van 2 April 1579 aan de aartshertog Matthias betoogt als volgt:

> '....que le cloistre des Dunes en fin de lesté passé a par les soldatz en garnison de la ville de Furnes enthierement esté pillé et robé non soeullement des ornemens de leglise mais de tous les catheilz et bestiaulx, sicomme chevaux, harnois, boeufs, vaces, fruictz estantz en grange, voire des principaulx materiaulx dela dite eglise et maison, sicomme plomb, fer, metal avecq rompement des verrières de leglise, maisons, moulins, brasseries, et aultrement de maniere que ledit cloistre depuis ce temps a esté inhabitable.'(2)

(1) P. Heinderycx. Jaerboeken van Veurne, III, blz. 125-128; 144. (ed. E. Ronse; Veurne, 1853-61).

(2) ARB. Aud., n. 910, f. 147 v.-148. - Een groot deel van de 'catheylen' der abdij was tijdig gevlucht en geborgen in het Duinhuis te Veurne; de soldaten van Wintershove hebben het daar begin 1579 uitgehaald en geroofd. Aldaar f. 163.

In het voorjaar van 1579 was er militair alarm in Veurne-Ambacht. Pardieu, de gouverneur van Grevelingen, reeds een hele tijd officieus van de Staten afvallig, was nu officieel 'Verrader des Vaderlands' verklaard. Heel de Westhoek dreigde in de handen van de Malcontenten te vallen. Wintershove smeekte de Vier Leden om hulptroepen: Loo en de Duinenabdij moesten inderhaast bezet worden om de vijand de pas naar Nieuwpoort en Duinkerke af te snijden.(1)

De XVIII Mannen van Veurne lieten zich in hun tussenkomst door andere dan zuiver strategische redenen leiden: zij drongen bij de Vier Leden aan op de snelle en volledige afbraak van Ter Duinen om dat militair steunpunt, zo gevaarlijk voor hun gewest, voorgoed kwijt te geraken.(2) De militairen waren niet zo ongeduldig en lieten de winstgevende zaak van de afbraak der abdij niet uit hun handen gaan.

Toen de beruchte maarschalk de la Noue (Bras-de-Fer) begin April met zijn legerafdeling in Veurne-Ambacht verscheen, verzochten de wetheren hem vriendelijk de stad te willen voorbijgaan en zijn kwartier in de Duinenabdij te kiezen: zij zouden hem daar van al het nodige voorzien. Na een paar dagen koken en stoken binnen de muren van Ter Duinen, marcheerde het leger op Poperinge.(3)

De afbraak van de kloostergebouwen ging nu rustig verder. De bevoegdheid van kapitein Wintershove was ondertussen overgegaan op admiraal Trelong, gouverneur van Duinkerke. Als zeeman hechtte Trelong belang aan de kerktoren van de abdij: dat landmerk voor de zeevaart mocht niet verdwijnen. Hij nam de toren onder zijn bescherming.(4) Voor het overige liet hij de

(1) Kervyn de Volkaersbeke-Diegerick. Documents historiques inédits concernant les troubles des Pays Bas, 1, blz. 206 (Gent, 1848). - Over Wintershove, eigenlijk Jacques de Cherf, zie aldaar blz. 7 en 160.
(2) ARB. Aud. n. 910, f. 166 v.
(3) P. Heinderycx a.w. III, blz 149-150.
(4) Over de kerktoren van Ter Duinen als kustmerk, zie Biekorf 1940-45, blz. 114; 1946, blz. 11-13.

afbraak van de kerk voor eigen rekening voortzetten en vertrouwde de onderneming toe aan vaklieden uit Nieuwpoort. Zijn bevel van 29 December 1579, gericht aan soldaten en burgers, luidt kort en klaar als volgt:

> ‘dat sylieden van nu voirtaene ophouden ende desisteren van meer af te breken ende wech te voeren eenich houtwerk van de kercke van het clooster ten Duynen, dan laeten tselve houtwerk afbreken ende wechvoeren bij Walrave Feys, poorter van Nieupoort, ende Arnoult Boghaert, als tselve houtwerck ghecocht hebbende, uutghenomen de Torne, dewelcken ick begheere datmen sal blijfven laten staen (in esse soe die nu staet ongehindert ende ongeschent). Ghegeven te Duynkercke....’[(1)].

Drie jaar later, bij de herovering van Veurne door Farnese (Juli 1583), dienden de onttakelde abdijgebouwen als steunpunt voor de ‘Waalse’ troepen van Pardieu[(2)].

Een tiental Duinheren kwamen uit de verspreiding en de scheuring terug. In het refugehuis van Nieuwpoort werd, onder abt Vanden Berghe, het kloosterleven en het beheer van het domein weer ophouden, Deze abt die zoveel huizen, land en hofsteden houtwerk kocht, verhandelde o.m. in 1595 grote partijen steen van de oude abdij die door de stad Nieuwpoort aan de sluizen, de vierboete en allerlei straat- en dijkwerk verbruikt werden[(3)]. Toen de monniken in 1597 naar het nabijgelegen groot hof van Den Bogaerde overgingen, werden de nieuwe gebouwen aldaar met steen van de oude abdij opgetrokken.

Ook de volgende abten van Den Bogaerde wisten met de ontzaglijke ‘steenoven’ van Ter Duinen zaken te doen. Abt Cancellier sloot op 27 April 1612 een accoord met zijn vaderstad Duinkerke betreffende een millioen brikken van de oude abdij. De toenmaals nog

(1) SBD. West. Abdij. Origineel met zegel.
(2) Poullet-Piot. Correspondance du Cardinal de Granvelle, X, blz. 504. (Brussel, 1877-96).
(3) K. Loppens in Biekorf 1947, blz. 232.

Nederlandse havenstad betaalde de Duinheren met een jaarlijkse rente in natura bestaande uit acht stukken Franse wijn en twee tonnen haring. De onoverzienbare massa stenen werd te Duinkerke verwerkt in de nieuwe kazernen bij de grote parochiekerk[1]. Tien jaar later werden grote hoeveelheden steen verscheept naar Brugge. Men weet hoe abt Campmans, de stichter van de Brugse Duinenabdij, in 1623 tot de opgraving van de overblijfselen van de Glz. Idesbald werd geleid bij het verzamelen van bouwmateriaal in Ter Duinen[2].

Nog in 1625 zal de ruïne in de duinen, en vooral de kerk, bezienswaard geweest zijn. Op 20 October van dat jaar kwam de internuntius van Brussel op bezoek in het klooster van Den Bogaerde. 's Namiddags werd te zijner eer een konijnenjacht in de duinen gehouden; gedurende de partij leidde abt Campmans zijn hoge bezoeker naar ‘de bouwvallen van de oude kerk’[3].

In 1648 wordt de Duinenabdij nog vermeld als militair steunpunt: de Franse maarschalk Rantzau, gouverneur van Duinkerke, verjoeg er de Spanjaarden van Sfondrati en bezette het klooster[4].

De stad Nieuwpoort is een énig trouwe klant van het oud Ter Duinen geweest. Nog in 1800 kocht het stadsbestuur er een partij moeffen om in de sluizen te verwerken[5].

En de laatste Duinheren van Brugge hebben hun laatste bouwwerk - het kapelleken van Sint Idesbald in de duinen te Koksijde (1819) - uitgevoerd met steen van de oude abdij.

(1) P. Faulconnier. Description historique de Dunkerque, 1, blz. 119 (Brugge, 1730).
(2) J. De Cuyper. Idesbald, blz. 113 (Brugge, 1946; Heiligen van onzen Stam).
(3) Biekorf 1929, blz. 211.
(4) L. Lemaire in Bulletin de l'Union Faulconnier, XX, 1923, blz. 220. - Mogelijks is hier met ‘l'abbaye des Dunes’ de hofstede van Den Bogaerde bedoeld.
(5) Biekorf 1947, blz. 234.

In de plaatsbeschrijving van de eerste helft der 19e eeuw wordt het oud Ter Duinen verzwegen. De reizende tekenaars van de Romantiek, zo belust op landschap en ruïne, hadden Koksijde niet op hun agenda. Dat algemeen zwijgen van de plaatwerken en schetsboeken is ook een getuigenis: afbraak en verstuiving hadden in deze jaren hun werk voltooid. Ter Duinen was verdwenen en vergeten. Alleen de visserjongens van Koksijde zochten nog die verweerde stukken muur op voor hun spel in de duinen en vonden soms, na hevig stormweer, de opening van een oude kelder blootgewaaid(1).

De tijd was aangebroken voor de legende: in de volksoverlevering werd het lot van het verzwonden klooster verbonden met het vreeswekkend verkruipen van de Hoge Blekker(2).

Het bedolven klooster was inmiddels rijp geworden voor opgravingen.

Het eerste opzettelijk onderzoek van het oud bouwterrein werd in de zomer van 1897 ondernomen door J. Valckenaere, kapelaan te Beerst, in samenwerking met dhr Vallaeys van Roeselare, en met de steun van de Oudheidkundige Kring (Société Archéologique) van Brugge. De viering van Glz. Idesbald in 1896 heeft blijkbaar deze archeologische belangstelling voor het oude Ter Duinen wakker gemaakt. Met bescheiden middelen deden de mannen steekproeven in het terrein van de kerk, waarvan de vloer en fundering met 3 m zand bedekt was. Zij legden allerlei bouwmateriaal bloot. Een keus van een dertigtal stukken werd naar het Museum van de Halle (later in Gruuthuse) overgebracht. Deze eerste oudheidkundige verzameling bevat voorbeelden o.m. van moeffen en brikken voor allerlei lijstwerk; bakstenen voor ribben en vensterkruisen;

(1) Aldaar. Een overlevering die tot ca. 1865 opklimt, door K. Loppens opgetekend.
(2) Biekorf 1934, blz. 113 volg.

fragmenten van geglazuurde tegels. Ook vloerzerken in blauw steen werden verkend. De waterstand van 1 m boven de vloer was een ernstige belemmering die echter door de beloofde medewerking van de Dienst van Bruggen en Wegen zou overwonnen worden. Staat en Provincie zouden de verdere opgravingen geldelijk steunen. De Brugse Kring wilde echter niet voortdoen zonder een geschreven toelating van de eigenaars van de duingronden. Men kende één van hen, een zekere heer Roels van Brugge; de andere eigenaars wilden als zodanig niet bekend staan. De opgravingen werden dan ook niet meer voortgezet.(1)

In de Zomer van 1911 werden nieuwe opgravingen ondernomen, ditmaal door de Koninklijke Musea van Brussel (Jubelpark), die ook een keus van stenen voor hun verzameling bijeenbrachten.(2)

Ondertussen deed dhr. K. Loppens van Koksijde op eigen hand bodemverkenningen en opgravingen die hij in verschillende werken en mededelingen beschreven heeft.(3)

Het oud Ter Duinen staat nu, sedert een paar jaar, opnieuw in de belangstelling. Het tegenwoordige gemedewerking van Koksijde heeft aldaar opgravingen ondernomoo die beloven een merkwaardige bladzijde in de geschiedenis van de Veurne Ambachtse badplaats te worden.

A. VIAENE

(1) Gedocumenteerd Verslag van Baron Bethune in Commission Royale des Monuments. Bulletin du Comité de la Province de la Flandre Occidentale, IV 1899, blz. 121 122. Vgl. Revue de l'Art Chrétien XI (1900), blz. 183. Aangevuld met de verslagen van de Société Archéologique (Procès Verbaux des Séances du Comité-Directeur).

(2) Annales de la Soc. d'Emulation, LXII (1912) blz. 182.

(3) o.m. La Région des Dunes de Calais à Knocke, blz. 118-120 (Koksijde, 1932). Biekorf, 1947, blz. 233.
Afkortingen: SBD. = Archief van net Brugse Seminarie, Fonds der Duinenabdij - ARB. Aud. = Algemeen Rijksarchief Brussel. Papiers d'Etat et de l'Audience.

Hoever staat het met de opdelvingen te Koksijde?

REEDS vroeger werden pogingen aangewend om de puinen van de abdij Ter Duinen te Koksijde aan het licht te brengen. Doch telkens moesten de werken stopgezet worden wegens het hoge peil van het water.

Voor enkele jaren vatte Senator Jaak Van Buggenhout, sedert 1947 burgemeester van Koksijde, het plan op, delvingen te ondernemen. Het ging er vooral om de overblijfselen te zoeken van de monumentale abdijkerk, die in de loop van 13e eeuw gebouwd werd.

Enige maanden vóór de eerste peilingen werden in de zogenaamde kelders - de stukken van het voormalige gastenhuis - delvingen gedaan en vele moeffen uitgehaald, met het doel daarmede de voorgevel van het Groot Seminarie te Brugge (de gewezen 'nieuwe' Duinenabdij) om te bouwen naar de trant van de oude delen van het gebouw.

Dank zij vooral het initiatief en het krachtig impuls van de burgemeester, werd in de zomer van 1949 met de peilingen begonnen. De hulp werd ingeroepen van de directeur van de Rijksdienst voor Opgravingen, Prof. dr. J. Breuer en van de Leuvense Prof. dr. Lemaire jr. Van zeer groot belang voor de peilingen was het schilderij van Pieter Pourbus. Voortgaande op de ligging van de twee voormalige molens van de abdij, van het kapelleken van Sint-Idesbald, en van het gastenhuis, werd de plaats afgebakend waar vermoedelijk de ingang van de kerk zich bevond. Bij het delven van een tweede gracht stootte de ploeg werklieden op harde steenblokken. Voorzichtig werd nu het zand weggeruimd, en stilaan steeg uit de grond de massale onderbouw van de pijlers, die de dubbele toegang tot de abdijkerk omgaven. Uit het onderzoek van de pijlers, wier architectuur in baksteen van allereerste gehalte is, stelde men vast, dat de westkant van latere tijd is en behoorde tot het *'opus sumptuosum'* van het groots portaal, dat eerst gedurende de 14e eeuw bij de kerk werd gebouwd. Er werd dan ook besloten eerst dit portaal gans te ontbloten. Dit werk kon nog tot een goed einde gebracht worden in de loop der zomermaanden van 1949.

In 1950 werden de werken voortgezet. Meterhoge duinen bedekten de plaats waar de 120 meter lange abdijkerk zich eens verhief. Duizende kubieke meter zand dienden af- en weggevoerd. Daarbij moest ook gezorgd dat het waterpeil door drainering tot zakken gebracht werd. Dank zij de doortastendheid en vindingrijkheid van burgemeester Van Buggenhout werd dit reuzenwerk doorgevoerd. De ondernemer, die de grote staatswegen te Koksijde uitvoert, nam op zich die massa's zand weg te nemen. Eenmaal de moderne zware werktuigen de duinen hadden weggevoerd, werd wederom door een ploeg gedrilde arbeiders verder naar de stukken muren, pijlers en vloeren gezocht. Ganse brokken muur werden bloot gelegd. Vooral de zuidmuur van de kerk bereikte nog een betrekkelijke hoogte. Aan de noordkant van de kerk ontdekte men de puinen van de dubbele kapel die abt Jan Maes (1376-1406) deed bouwen '*pro animabus abbatum*' (voor de zielerust van de abten). Vooral de gedeeltelijk bewaarde en overheerlijke vloer, met zijn kleine veelkleurige geglazuurde tegels, wekte veel opzien en bewondering. Ook de architectuur van de gedeeltelijk bewaarde grafmonumenten trok fel de aandacht. Gedurende de opgravingen werden trouwens vele graven ontdekt (een 40-tal tot nu toe), ook enkele grafstenen. Onder deze laatste een 13^{e} - eeuwse. In de kapellen van abt Maes vond men het onderste deel van twee altaren. Het is onder een van beide (in de westkapel), dat men op 26 Augustus acht schedels ontdekte, netjes nevens elkaar geplaatst, allen in de zelfde houding. Omdat het metselwerk van de basis van het altaar het niet toeliet, is er een van die schedels wat op zij geplaatst. Tot wie die schedels behoord hebben, is nog niet uitgemaakt. Ook onder het altaar van de andere kapel werd een schedel (ook zonder de andere delen van een geraamte) ontdekt.

Thans is de kerk ontbloot tot aan de dwarsbeuk. Bij de eerste onderzoekingen die in dit deel van de kerk alsook in het koor en sanctuarium gedaan werden, blijkt dat de onttakeling van deze delen groter geweest is dan van het deel dat reeds aan het licht kwam. In de loop van 1951, eenmaal het weder verdere opzoekingen zal toelaten, wordt ook de rest van de kerk ontgraven.

Verder dient aangestipt dat op andere plaatsen van de abdij peilingen en gedeeltelijke opdelvingen gedaan werden. Zo werden delen van het gastenhuis (te W. van de kerk en van de prelatuur (te Z. van het kerkportaal) aan het licht

gebracht. Ook een betrekkelijk hoge muur van het kloosterpand, te Z. van de kerk.

Om de blootgelegde delen metselwerk, vooral de mooiste, te vrijwaren tegen regen en vorst, werden ze gedurende deze winter op doelmatige wijze met stro bedekt.

Hetgeen nu reeds aan het licht gekomen is, betekent ongetwijfeld een aanwinst voor de kennis van de bouwkunst in Vlaanderen in de 13e en 14e eeuw en niet het minst voor de geschiedenis van de grote West-Vlaamse Cisterciënserabdij.

J. DE CUYPER

Kaatsen

ALHOEWEL het kaatsspel nog niet volledig vergeten is, toch heeft de voetbal de handbal in Vlaanderen om zo te zeggen verdrongen. Zo was het vroeger niet.

Te Brugge, te Gent en elders werd er gekaatst tot in het grafelijk hof. Iedere stad had een kaatsspel voor de lederen bal op de blote hand.(1)

Wanneer pastoor Neerinck een diefstal in de O.L.V. kerk van Deinze verhaalt, welke in de nacht van Donderdag op Vrijdag, wezende 2 en 3 Januari 1620, plaats greep, vertelt hij dat de dieven met rust gelaten hadden: 'den vergulden bal die onlancx te vooren de caetsers van Deynze dezelfde kercke hadden gheschonken....'(2)

Reeds in 1555 wordt een kaatsplein gemeld te Deinze, op de Markt gelegen tegenover het S. Jorishof.

In September 1663 is er te Deinze, ter gelegenheid van de kermis, een grote kaatskampstrijd. De stadswerklieden spannen koorden aan de geplante staken rond het spel. Deinze wil zich meten met de liefhebbers van Tielt en Meulebeke. Die kaatsers hadden ook hun supporters, want - zo luidt de stadsrekening 1662/64:

'Item betaelt denselven vander Poorten de somme van 2 p. 3 s. 4 gr. in het vereeren met de wijn den heere hooghpointers der casselrije Audenaerde, den Burghemeestre van Thielt met eenighe schepenen van aldaer ende van Meulebeke ten tijde alswanneer zijlieden quamen zien caetsen op den x. xj. xij. 7bre 1663

26 p. par.'

(1) Over balspel en kaatsen, eertijds, zie Biekorf 1930, 375 en 1932, 110 (J Claeys).

(2) Kerkarchief Deinze. Handboek van de pastoor.

Zie, dat is Vlaamse voornaamheid. Erewijn aan de hooggeplaatste personen, die de kaatsers vergezellen, voorzeker niet alleen om te zien kaatsen, maar ook om aan te moedigen.

Maar ook de kaatsers zijn niet vergeten. Dit zegt de stadsrekening:

'Item.... 2p. 3 s. 4 gr. int beschincken van kaetsers van Thielt en Meulebeke alhier binnen Deynse ghewonnen hebbende de pryzen met caetsen op den x. xj. xij 7bre 1663.'

26 p. par.(1)

Het is wel spijtig dat de rekeningen geen gewag maken van de prijzen, welke naar Tielt en Meulebeke verhuisden.

Het spel met de handbal moet al zoveel verwoede aanhangers geteld hebben als nu de voetbalmatch. Het kaatsen werd een plaag, bij zoverre dat geestelijk en wereldlijk gezag moest ingrijpen.

Te Brugge werd het spel verboden op straten en wegen. Onder de goddelijke diensten mocht er ook niet gekaatst worden. Sprekend is het verbod van de Gentse bisschop in 1624:

'Verbieden op Sondaghen ende Heylighdaghen op de straete te kaetsen voor den elf uren, ende van den eenen tot den dryen naer de vespers; insghelycks alle kaets-spelen te openen, daer te spelen of te gaen sien.... op peyne van ses Carolusguldens ten opsiene van den openaer ende dry guldens van de hanteerders....'(2)

Andere tijden, andere zeden. De voetbal heeft het gewonnen op de handbal, althans in het grootste gedeelte van Vlaanderen. Dit is nochthans import... van over zee... en geregeld in een vreemde taal. Het handbalspel heeft zijn 'rooimannen' om de 'snikkers'(3) en de 'scheerders'(4) op te vangen om de 'kaats' zo dicht mogelijk bij de 'opgevers' te leggen; wijl de voorman, lenig en zwierig de bal 'snarig' met forse slag naar zijn vertrekpunt terugzendt... over de lijn... over! tot leute van de toeschouwers en tot het winnen van vijftien punten.

Waar nu nog gekaatst wordt...Brussel, Ronse, Wallonië, enz. zijn geen 50.000 toeschouwers, maar toch soms 500

(1) Stadsarchief Deinze. A. Stadsrekeningen.
(2) Derden Placcaetboeck 1685.
(3) De bal onderarms opgeven.
(4) De bal rakelings boven de grond laten scheren, maar zó dat hij over de rooilijn valt en hoog opbotst.

genieters van edele sport met lijn en zwier, van harde kloppen en gewaagde sprongen, van gespannen spieren en hoopvolle verwachtingen, van directheid en trefzekerheid.

A. CASSIMAN

Mengelmaren

Honderd Jaar Geschiedschrijving in West-Vlaanderen 1839-1939

Onder deze titel verscheen zoëven een Jubileum-uitgave van het Genootschap voor Geschiedenis 'Société d'Emulation' te Brugge, bezorgd door A. SCHOUTEET en E.I. STRUBBE, de secretarissen van beheer en redactie van hetzelfde Genootschap (Brugge, Drukkerij Graphica. 1950; in-8, 335 blz.). Een eenvoudige opgave van de inhoud zal volstaan om de buitengewone waarde van dit werk te doen uitkomen.

De eerste honderd bladzijden behandelen de geschiedschrijving in West-Vlaanderen van 1770 tot 1940: rond de uiterlijke en innerlijke geschiedenis van de Société wordt de verspreide historische bedrijvigheid van een anderhalve eeuw meesterlijk ontleed en tot een 'ontwikkelingsgang' samengebracht. Deze studie wordt aangevuld met een bio-bibliographisch repertorium op de Westvlaamse historici.

Op de Catalogus van de afzonderlijke uitgaven van het Genootschap volgt de *Analytische Inhoud van de Handelingen (Annales)*: het grote stuk van deze uitgave, dat door het viertal registers (op de medewerkers, op de persoonsnamen, op de plaatsnamen en ten slotte op de zaken: Systematische Index) een doelmatige wegwijzer is doorheen de inhoud van de 82 delen van het tijdschrift.

Deze uitgave, bestemd voor de leden van het Genootschap, kan door niet-leden besteld worden op het Secretariaat, Komvest 22, Brugge. Prijs 200 fr.

Ulenspiegel 1350-1950.

Het stadje Moelln in Holstein vierde verleden jaar het zesde eeuwfeest van Ulenspiegels dood en begrafenis binnen zijn muren. Deze herdenking was voor Dr JOS DUPONT de aanleiding tot het publiceren van twee belangwekkende studiën over de oorsprong van het volksboek en over de naam van de held.

De schrijver brengt heel wat nieuwe inzichten en uitzichten in de Ulenspiegel-studie. Hij zoekt de bakermat van het volksboek in Zuid-Duitsland - en niet in Westfalen! - en

een humanist, met name Niclas von Wyle, zou er de geestelijke vader van zijn. Met deze historische verkenningen wil de schrijver tot een hernieuwd onderzoek aanzetten. (De Vlaamse Gids 1950: overdruk 22 blz.)

Veel uitgebreider en oorspronkelijker is de studie van het taalkundig probleem; dit onderzoek over het anthroponiem en de 'Ulenspiegel klankwet' verscheen in de Handelingen van de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie XXIV, 1950, blz. 69-144. Betoogd wordt dat Ulenspiegel de regelrechte voortzetting is van een ouder *wîlenspiegel*, woordelijke vertaling van lat. *Speculum facetiarum* = het boek der schertsen. Dit historisch-vergelijkend taalonderzoek bevat een hele reeks kleine monografieën over woorden en gezegden met *uil*: een uiltje vangen; hij is uilen gaan vangen, heeft een uil gevangen; het uilekot; de uil van 't spel zijn; de boekuil. Aan de liefhebbers van taalkunde en folklore en... aan onze lezers van Damme aanbevolen.

De twee brochures, samen 98 blz. met vier buitentekst platen zijn te verkrijgen bij de schrijver, tegen overschrijving van 40 fr. op Postcheck rek. 5109, Brussel).

A.V.

Zilveren Hoefijzers. - Vgl. Biekorf 1950, blz. 247.

Mijn Moeder zaliger, Sidonie CLAEYS (1851 1936) vertelde menige keeren, van hooren zeggen van haar eigen Moeder, Melanie GHYSELEN (1826-1918):

'dat er ne keer zulk ne rijken Heere geleefd had: de Graaf D'Alcantara, die van Brugge tot Meenen kost rijden op zijn eigen goed, en die zijn peerden altijd met *zilveren hoefijzers* deed beslaan! En dat die Grave er hem deure geboerd had, met schoone peerden, schoone vrouwen enz.. zoodat hij zijn goed moest verkoopen....'

Vgl. Parochieboek van Iseghem, door Kan. Tanghe, bl. 170. - De 'Plaatsemolen' te Beveren bij Roeselare, waar mijn Moeders ouders, Sarelke Claeys en Melanie Ghyselen, zich placeerden als jonge trouwers in 1846, behoorde alsdan aan een zekeren Devos, maar, tot kort voordien (1828?) aan den Graaf D'Alcantara....

Hier loopen wellicht Legende en Waarheid door malkaar!

Beveren-Roeselare

J. RABAU

Die vertelling van die zilveren hoefijzers is taa1, en niet alleen voor peerdsijzers maar voor.... geetijzers.

Te Petegem-bij-Deinze, liep er in 't holste van de nacht een 'hemelgeele' rond met gouden bril op de neus en beslagen met zilveren hoefijzers. Als 't een sloeg op Deinze torre, liep ze recht naar den Dries te Petegem en klom er in de 'Vrijboom' en ge zaagt heur ijzers blinken door de takken.

Dat was vijf en veertig jaar geleden en Proosten Matton, de zoon van den hengsteboer die nu in de Eure in Vrankkrijk boert, heeft ze dikwijls ‘gezien’ en bescheedelijk beschreven van bril tot hoefijzers. En de geete zelve was ‘gernie roste’ en ze zat in d'hoogte gildig te blazen tegen al wie de Vrijboom dierven na'zen.

G.P.B.

Bij schuttersgilden gaf men soms een zilveren hoefijzer als eremetaal te winnen, zoals het ‘silver hoefisser’ dat de schutters te Ardooie aan Onze Lieve Vrouw in de kerk offerden ten jare 1716.

L.V.A.

Zo vet als een reiger 's zondags. Vgl. Biek. 1950, 257.

De reiger - bij ons *heeger* - is visser van ambachte en 's zondags is hij soms wel verplicht te vasten: hetgeen hem nog meer tot patroon maakt van al dat mager is.

Vroeger, te weten tot aan de oorlog van 1940, waren 's zondags alle slag van gelegenheids vissers op de been, meestal zonder toelating of permis. Daar waren: de dutspeurders en andere, dobberleggers, hilte- en puikelleggers, palingstekers (met de palingschare), vissers met kruisnet, stelnet en sleepnet, en de bombaleurders (die bommeleuren d.i. vissen met een bommeleurnet; beschreven in Loquela s.v.).

De reiger, van natuurswege wantrouwig, moest op de zondagen de bane of, in dit geval, het water ruimen totdat alleman weer in z'n strengen stond en het gevaar voorlopig bezworen was.

Zou dat soms die ‘zondag’ in de zegswijze van de reiger kunnen opklaren? Ik geef mijn uitleg bij gebrek aan beters.

A.B. Stavele

Twee die wikkelen en drie die niet stille 'n staan.

Zo zegt men te Kortrijk; zoveel als:

‘van Lotje getikt’ (te Gent)
heeft een slag van de molen gehad (Waregem)
is niet zot maar niet wel wijs (Ruiselede)
hij en heeft ze niet allemaal thoope (Deinze)
hij heeft een vijze los (Kruishoutem)
hij en heeft ze niet alle vijve (Petegem)
hij en is van Vijve niet (Zulte)
hij is zotter dan zijn mutse staat (Kanegem).
Of zoals onze voorouders het zeiden en schreven:
‘hij is licht ende debiel van sinnekens’.

En elders?

G.P.B.

'k Heb nog gehoord te Brugge: Hij 'n heeft er maar viere en een kleentje.

B.

Zantekoorn.

Hij heeft een stem om cokes te kloppen: kan volstrekt niet zingen.

Hij kan zingen gelijk een zwijn kousen stoppen: zingt zeer slecht.

Vandaag is het met de wind en morgen met de waai: van iemand die veranderlijk is.

't Vrouwvolk is in 't keren van de jaren en 't mansvolk in 't keren van hun ogen: als een oudere man naar de meisjes kijkt.

We gaan een beetje hespe eten als het volk weg is: om te zeggen dat er niets te eten valt.

Hij geeft noch om top noch om peze: hij kent noch God noch zijn gebod.

Ze zouden mij al voor stoker uitgeven en ik ben nog nooit machinist geweest: als men van iemand meer eist dan hij vermag of kan.

Het werk moet zijn meester zien: de baas moet bij het werk zijn, anders gaat het niet vooruit.

‘'t Is t'avend were karremelkstampie!’ Zo zongen destijds de handwevers op de maat van snukken en trappen op het weefgetouw. Dat wordt nu nog gezegd als het gaat over een loon dat maar gering is.

L. Defraeye. Deerlijk.

Grond is beste pand.

‘Grond is altijd beterkoop als lijnwaad, hij 'n verslijt niet’. Maldegem. (Vgl. Biekorf 1946, blz. 189).

G.P.B.

Geijkte pintglazen. - Een vraag.

Vroeger - tot wanneer? - moesten de pintglazen geijkt worden. Waarin bestond deze ijking? Zijn er nog zulke pintglazen bewaard?

J.S.

[Nummer 2]

Het onderwijs te Beveren bij Roeselare 1600-1800

Het oudste bericht over een koster en schoolmeester te Beveren komt voor in een oud devotieboekje, gedrukt te Brugge in 1642:‘Godvruch tighe Oeffeninghe ter eere van het wydt-vermaert ende mirakeleus Heyligh Cruys van Beveren by Rousselaere’. Daar lezen we een akte van 10 Juli 1635 waarbij burgemeester, schepenen en raad van Brugge bevestigen dat voor hen als getuige is verschenen ‘Carel Diericks, geboren

van Beveren by Rousselaer, jegenwoordelyc woonende binnen deser stede ende eertyts coster ende schoolmeester in voorseyde prochie van Beveren, oudt vyf en tachtentich jaeren' Diericks wordt verder vernoemd als zijnde 'jegenwoordelyk watergrave tot Brugghe'. De man, geboren in 1550, moet de bediening van koster en schoolmeester te Beveren uitgeoefend hebben vóór 1605, want we kennen zijn opvolgers in dat dubbele ambt, namelijk: Christoffel Reins van 1605 tot 1612, Pieter Tanghe van 1613 tot 1619 en Marcus De Denyn van 1619 tot aan zijn dood 1 Sept. 1654. De laatste mocht wonen 'in t' Capelriehuus in regard van

zynen dienst zonder pacht'. Hij hield school gedurende de winter.[1] Zijn zoon Georgius volgde hem op en overleed in 1660.

Van 1660 tot 1777 wordt de dubbele bediening vervuld door een taai ras, de Verheede's: Maarten van 1660 tot 1719 en Joannes Albertus van 1719 tot 2 April 1777; met zijn tweeën dienden ze 117 jaar! Deken P.J. Valcke noteerde bij zijn decanaal bezoek van 5 Mei 1749 het volgende over het schoolmeesterschap. De koster Albertus Verheede is tevens schoolmeester en klokluider; hij moet de torenklok opwinden, driemaal daags het Angelus kleppen en de kinderen onderwijzen: voor dit laatste werk krijgt hij per maand 4 stuivers van de kinders die leren lezen en 5 stuivers van degene die leren schrijven.[2]

De volgende koster, Pieter Jozef De Marré (1777-1827), staat nergens als schoolmeester vermeld.

Vanaf 1780 heeft Beveren een zelfstandige schoolmeester, die geen koster meer is. De eerste van de reeks is Joseph Franciscus Van Wonterghem, te voren schoolmeester te Sint-Baafs-Vijve, over wiens benoeming we goed ingelicht zijn.

Van Wonterghem had gehoord dat de school van Beveren 'vacant' was, zo schrijft hij in zijn aanvraag aan de baljuw en wetheren, welke toestand zeer nadelig moest zijn 'ter oorsaecke de kinderen niet geinstrueert en connen worden inde orthographie ende lecture, benevens de cyferconste ende christelycke devoiren'. Hij biedt zich aan 'tot schoolmeester deser voorschreven prochie'; het schoolhuis zal hij 'met het aenkomen deser aenveerden alf staende alf liggende'. De wetheren van Sint-Baafs-Vijve geven hem een zeer gunstig certificaat dat hem aanbeveelt

(1) Kerkarchief Beveren. Kerkrekeningen op gemelde datum. - Rijksarchief Brugge. Kerkelijke archieven n. 408: Kerkbezoek van bisschop de Haudion op 23 Oct. 1642.
(2) Decanaal Archief, Roeselare. Decanaal bezoek 1749 f. 164.

als ‘een jonghman van goed gedragh ende comportement, wesende seer bequaem tot het bedienen de fonctie van coster, organist ende schoolmeester, welcke fonctie van schoolmeester hy bedient binnen deser prochie met lof ende ten contentemente van het publicq’.[1] Dit bewijs is van 11 Mei 1780 en veertien dagen later wordt de jonge Van Wonterghem te Beveren ‘provisoirelyck aenveerdt voor schoolmeester’ mits enkele voorwaarden betreffende het schoolhuis, en verder ‘dat hy sonder eenighe vergoedenisse de aerme kinders deser prochie sal moeten leeren soo in lesen, schryven, cyfferen als inde christelycke leeringhe’; hij zal ook moeten een examen afleggen voor de heer landdeken ‘waerby constitueert syn capaciteyt tot het exerceren de fonctie van schoolmeester’. Zijn vader, Livinus, moest zich daarenboven ‘borghe’ stellen en ondertekent de overeenkomst samen met zijn zoon. De eedaflegging van de nieuwe schoolmeester volgde op 16 Juni 1780 vóór Deken Valcke.[2]

Van Wonterghem schoot geen wortels te Beveren: twee jaar later, op 2 October 1782, wordt Ignaas Verlinde door Deken Valcke als beëdigd schoolmeester aanvaard.[3]

(1) Rijksarchief Brugge. Seigneurie de Wynendaele n. 2131, Register van acten der prochie ende heerlickhede van Beveren, 6 Sept. 1769, f. 161 v.

(2) Decanaal Archief Roeselare. Acta Decanalia. - Enkele dagen later, op 20 Jun1, nam dezelfde deken de eed af van Joannes Verheede als schoolmeester: zo waren er dan twee meesters ter plaats.

(3) Een broer van Ignaas, Joseph VERLINDE, was schoolmeester te lngelmunster, twee andere waren priester. De ene, Joannes, was alsdan kapelaan te Bellegem; hij had gestudeerd asn de hogeschool van Do waai en was 1773-77 leraar geweest aan het college te Kortrijk, na de suppressie der Jezuieten. De andere broeder was ‘theologant tot Loven’ in het Standonck-College en is professor geworden ‘in 's Majesteyts Collegie tot Yper’. Waarlijk een hele familie die ‘in het onderwijs zat’! Rijksarchief Brugge. Seign. de Wynendaele n. 2131, aangehaald Register f. 224.

Door Deken Moens werden in Dec. 1788 Pieter Lucas Anjon en in Juli 1790 Pieter Jan Malfait tot schoolmeesters van Beveren aanvaard.(1)

Door de zorg en de mildheid van Mansuetus Antonius de Neckere, pastoor van Beveren, werd in 1792 een grote school opgericht om er de kinderen de christelijke lering, het lezen en schrijven en het naaien aan te leren. Dit valt juist samen met de stichting van het klooster door twee godvruchtige dochters: Veronica Vanden Bussche en Clara De Smet. Deze stichting leeft voort in de tegenwoordige school van de ‘Zusters van de H. Joseph Calasanctius’.

C. DENORME

Door den uil verbollen.

In herbergen te Poperinge en ommelands, o.m. ook te West vleteren, wordt er 's Zondags soms een bolling gehouden om prijs: een konijn, een vinkenmuit e.a. Dat noemt men: ‘door den uil verbollen’.

Kan een lezer van Biekorf mij zeggen welk een soort bolling dat hier is: waar en hoe, met welke bol wordt er gebold, en wie behaalt er de prijs?

J.H.

't Lijkstrooi. Een plaatsnaam te Sijsele.

Te Sijsele volgde de wijtewagen van Allekerke de oude lijkweg tot aan Rijkersmolen, om verder in 't dorp te komen. Bij het terugkeren werden de bondjes strooi uit de wagen langs de kanthage van Rijkers land geworpen, Dit perceel stond algemeen bekend als *'t Lijkstrooi*.

Gehoord met Allerheiligen 1950 van Weduwe V.B., een afstammelinge van het molenaarsgeslacht De Rijckere van Sijsele.

M.C.

(1) Dekanaal Archief Roeselare. Acta Decanalia. - De mededelingen uit dit archief werden mij bereidwillig bezorgd door E.H.J. Pollet, leraar aan het Klein Seminarie.

De borstelmakers van Izegem

DE borstelmakerij heeft, als handwerk, bijna afge daan en het is derhalve tijd aan het worden de borstelmaker van dichterbij na te gaan tot beter begrip van de tegenstelling ‘hand- en machinewerk’ en tot nadere kennismaking met een West-Vlaams bedrijf dat meer dan honderd jaar aan duizende gezinnen werk en brood heeft verschaft.

Heden nog brengen de borstelmakers van Izegem 90 ten honderd voort van de gezamenlijke borstelproductie in ons land.

Sinds 1932 werkt Izegem op verminderde voortbrengst omdat de landen waar de trouwe klanten van Izegem wonen, te hoge invoerrechten heffen. Izegem kan vijfmaal meer borstels maken dan het er thans voortbrengt.

Met zijn huidige uitrusting kan Izegem dagelijks 17.000 dozijnen borstels vervaardigen, hetzij, voor 300 werkdagen in 't jaar: 5.100.000 dozijnen.[1]

Het borsteitrekken omvat twee onderscheiden werkbezigheden: het maken van het borstelhout en het eigenlijk trekken.

Bij het maken van het borstelhout worden de bomen gezaagd in klossen, vervolgens in blokken en in klompen. Vroeger werd het borstelhout ovaal of rondgegezaagd en daarna uitgeperst op een duwblok.

Om het borsteihout te voorzien van gaten werd het eerst bedrukt. Op het hout werd een zinken patroon gelegd waarover gestreken werd met een borstel in het lammerzwart gedoopt. De openingen vertoonden

(1) De 17.000 dozijnen in één werkdag (van acht uren) onderverdeeld als volgt: straatkeerders 3.515; huishoudborstels 2.512; schuurborstels 3.200; wasborstels 5.640: stofborstels 1.150; WC-borstels 260; kleer en nagelborstels 723 dozijnen.

zwarte vlekken op welker afstand de tapgaten te boren waren. Dit gebeurde op de boormolen door de grofgoedboorders voor de straatkeerders, de wassers en de leiwagens. Dezelfde arbeider boorde ook de stokgaten en de koordegaten.

De fijngoedboorders werken met de centerboor voor de stokgaten en de lepelboor voor alle andere gaten. Na het boren worden de houten gewreven, geschuurd en geverfd, of vernist. Het fijne borstelhout wordt afgereed en geschraapt met het schraapmes. Na het trekken van de borstel wordt de dekplaat opgelijmd of de handhave opgevezen.

Haar en vezels komen geheel gereed in 't werkhuis. Vroeger jaren en ook, uit nood, tijdens de laatste oorlog, werd alles gereed te Izegem. Het haar werd aldaar gekookt en gestoomd, ontvet, ontsmet, gerecht en gemengeld. De vezels werden behandeld in de spletmolen: een houten trommel met pinnen waartegen de aangedrukte vezels opensplijten.

Het afwerken van de borstel heet ‘borsteltrekken’. Dit gebeurt op drieërlei wijze: trekken met de hand, met de machine en door pekken.

Bij het trekken met de hand, wordt het geboorde en opengezaagde hout op het eind van een koper- of linnendraad voorzien; daar wordt een tapje haar of vezel aan vastgemaakt. De getrokken draad houdt het tapje vast in het boorgat; voor de volgende tappen wordt de draad dubbel door de gaten gestoken en iedere tap wordt in de aldus gevormde lus gevestigd, tot alle gaten getrokken zijn. Om beter de linnendraad te doen slieren en het zeer aan de handen te vermijden, smeert de borsteltrekker zijn draad in Marseilse zeep. De draad wordt afgeknipt en op het eind vastgemaakt.

Bij het trekken met de machine ligt het borstelhout plat op de stamper en de tappen worden van boven ingetrokken, dit voor de zittende machine. Met de liggende machine wordt het hout op zijn zijde tegen de stamper getrokken en de tappen worden al liggend ingetrokken.

De nieuwe machine, Izegems model, boort de gaten en trekt de tappen ter zelfder tijd.

Voor pekwerk worden de tappen vastgezet met pek en niet met draad. De pek wordt gesmolten in de klokkepot en in de pekpan gegoten vóór het indompelen van de tappen. Bij het borsteltrekken '*met de Wortel in 't gat*' wordt enkel het uiteinde van het tapje in 't gat vastgemaakt. Wie borstels kan trekken 'met de wortel in 't gat' kan alle borstels trekken.

Na het trekken wordt de borstel opgedaan d.i. gekamd, uitgeslagen, geborsteld en afgesneden, zodat al het haar even lang staat.

Thans worden te Izegem nagenoeg alle borstels getrokken met de machine die '*boort en trekt te gare*'.

Vóór het opkomen van de nieuwe Izegemse machine werd algemeen per stuk gewerkt. In vergadering van 27 Januari 1928 werd onder bazen en arbeiders over eengekomen over het loon. Deze overeenkomst doet ons het merendeel van de oude benamingen der toenmaals bestaande borstels aan de hand; wij laten ze hier volgen gegroepeerd volgens het loon voor het boren van de tapgaten (per 1000 gaten):

Trefgoed: Platte of kromme houten 5.5 mm zoals blink borstels, trapborstels, koeken, schoes, engelse stoveborstels met neuzen, peerdeborstels, militairen, dragons en nagel borstelkens.

Voor leiwagens in vezel, lepeltjes en hoedjeborstels, schrobbers, pooteborstels, speeken in vezel, platte machinemollen, harnassen met machien, 6 mm. *Fr. 0.92*.

Ronde en scherpe vetters, leiwagens en peerdeborstels 22 mm dik. *Fr. 0.97*.

Leiwagens in bassine, haarborstels met steert, platte door geboorde mollen, leiwagens-ankers den boord afgesteken en boenders. *Fr. 1.04*.

Alle ronde bezemhouten, platte bezems, zware cocos en tapijteborstels tot 30 mm, Roeselaarse, Vilvoorden, Bree, Charleville, leiwagens-ankers op kant geboord en uitgehaalde mollen. *Fr. 1.16*.

Platte schuiten. *Fr. 1.38*.

Gentse neuzen 25 mm dik, platte bezems boven 25 mm.

Gemeene schuitjes in coco en handborstels in coco, negen tappen en een neus. *Fr. 1.50*.
Tunneborstels, schuiten met vijf neuzen. *Fr. 1.96*.
Kabinetborstels, in koper, alle pekgoed met kroon of neus. *Fr. 2.07*.

De borstelnijverheid blijft in hoofdzaak Izegems bedrijf. Op achthonderd gebezigden wonen twee derden te Izegem en een derde er buiten. Een honderdtal is in het aanpalende Emelgem woonachtig en een tachtigtal te Ingelmunster. Verder komen ze, naar belangrijkheid in aantal, uit Kachtem, Rumbeke, Lendelede, Oekene, Meulebeke, Roeselare. Sint-Eloois-Winkel, Rollegem-Kapelle, Heule en Wingene. Onder die 800 zijn er een vijftigtal vrouwen en daarenboven verrichten nog een dertigtal vrouwen huisarbeid, of maken ze borstels thuis voor eigen rekening. In het werkhuis verrichten ze het werk van trekken en opdoen.

In het geheel vereist de bewerking van het borstelhout een derde van de te werk gestelde arbeiders; het tweede derde verwerkt het haar en trekt de tappen; het overige derde is verdeeld over opdoeners, pekkers, verpakkers, leergasten, leermeisjes, losse arbeiders en bedienden.

Er zijn werkhuizen die uitsluitend borstelhout vervaardigen. De grote inrichtingen bewerken het hout en trekken de borstels.

Tussen de jaren 1880 en 1900 groeide het borstelmaken uit tot industrie.[1] Toen was het borstelmaken al meer dan honderd jaar te Izegem gevestigd.

Het vak ontstond in Duitsland.

Leodegar Thoma, een burgerszoon van Todtnau in het Zwarte Woud, leerde het ambacht van molenaar. Hij zocht naar een middel om het gestorte meel bijeen te vagen en kwam op de gedachte een stuk hout te doorboren en hij stak, door middel van houten tappen

(1) In 1904 kwam het Patroonsverbond van de Borstelmakcrij tot stand.

in de gaten van de houtblok, klosjes van verkenshaar. Zo ontstond de borstel en in 't jaar 1770 begon de uitvinder met het maken van borstels in 't groot. De nijverheid nam grote uitbreiding en in korte tijd was de ‘koeisteert’ uit de huizen verdwenen.

In hoever deze uitvinding verband houdt met het ontstaan van de borstelmakerij te Izegem, valt moeilijk uit te maken.

In het jaar 1744 werd de baanbreker van de Izegemse borstelnijverheid, Judocus De Rijckere, geboren, en naar de overlevering kwam in 1760 te Izegem, het eerste borstelwerkhuis van de familie De Rijckere tot stand. Hier was nog geen sprake van het maken van de borstel van Thoma; het was eerder een begin van penseelmaken, van verfkwasten, witselbreuzen en kobbejagers. De juiste datum waarop begonnen werd met het maken van borstels is niet na te gaan.

In het jaar 1806 had het huis De Rijckere reeds grote vermaardheid om zijn zogenaamde reedborstels, een borstel van zwijnshaar, als een grote kleerborstel, om de ketting van de wevers te reden, d.i. in te wrijven met sterksel, of te ‘slichten ‘.

In 1847 nam het huis De Rijckere deel aan de nijverheidstentoonstelling van Leipzig met een verzameling van 1500 borstels.(1)

De borstelmakerij bereikte haar hoogtepunt in het jaar 1931, toen meer dan vijf millioen dozijnen borstels werden gemaakt voor een bedrag van meer dan 80 millioen frank, met een arbeidersbezetting van 2.500 mannen en vrouwen, en welke voortbrengst voor 35 ten honderd voor het binnenland en 65 ten honderd voor het buitenland was bestemd. Sindsdien is sterke

(1) In 1833 worden vijf fabrikanten-borstelmakers te Izegem vermeld: Deryckere, Devos, J.F. Dumat, Mistiaen, Van Leden. In hetzelfde jaar worden voor West-Vlaanderen nog vier borstelfabrieken opgegeven: Tassaert P.J. te Meulebeke, Gallein te Oostende, Janssens en Opsorper te Kortrijk. Annuaire Industriel et Administratif de la Belgique (Ph. Vanmaelen) 1833.

achteruitgang te boeken en het aantal te werk gestelde borstelmakers is ongeveer 800, verdeeld over een vijftigtal werkhuizen, deze van Meulebeke inbegrepen.

Nog een woordje uitleg over de borstel zelf.

Onze voorouders kenden vóór de eerste helft van de 18e eeuw alleen de bezem, ook als kleingoed, waarvan het woord ‘bessem’ nog in gebruik is als ‘pottebezem’.

De keerbezems werden gemaakt van de toppen van struikgewas, als van brem of van gespleten berketakken. Het West-Vlaamse land werd bediend door de bezembinders van Klerken die hun bezemwaren haalden in de bossen van Jonkershove en Houthulst en op ‘'s Graven Eedt’ tussen Klerken en Staden; de Izegemnaren kapten hun ware op Ardooie-Veld, thans nog de geliefkoosde Zondagwandeling van de Izegemse wandelaar en vogelvanger. De verbruikers van het Brugse Vrije werden bediend door de binders uit het Meetjesland, Ursel, Kleit en Sint Joris-ten-Distel, op de zoom van Maldegem-Veld.

De koeisteert was een slappe ‘flokkeborstel’ met koehaar voor het keren van de huiskamer gedekt met tegels. De verenstoffer of de pluimborstel dienden voor het weren van het stof, en de ‘cleerklopper’ of de kat met negen steerten tot het uitslaan van de ‘kofferkleren’.

Bij het ontstaan van de eigenlijke borstel is zwijnshaar lang de beste grondstof voor borstelware geweest.

Onze inlandse zwijnen hebben nooit voldoende haar gegeven omdat ze te wel gevoed zijn en te goed tegen de koude beschut in de stallen. Hoe magerder het zwijn, hoe sterker zijn haar. De hoedanigheid van het haar wordt geprezen naar lengte, sterkte, kleur en rechtheid. Het wit is het duurst; ook zo voor paardshaar. Al vroeg kwam zwart zwijnshaar uit China en uit Wilna, in Polen, naar ons land.

Voor dure borstels wordt het haar gebruikt van geit,

kemel, visse, marter en das, de snor van de zeehond en het Chinees mensenhaar.
Het dierenhaar werd honderd jaar geleden gedeeltelijk door plantvezel vervangen.

> De vezel komt in grote hoeveelheid uit Mexico (Aloë en Agave), is 60 cm lang en gemakkelijk om te reden. Dit werk van 'reden' geschiedt aan de havens van Antwerpen en te Gent, maar sinds de laatste oorlog reden de Mexikanen liever zelf en ontnemen het werk aan de borstelreders van Antwerpen en Gent.
> In het jaar 1856 werden de haarborstels met deze vezelborstelwaar in België en Holland vervalst; de vezel kostte immers maar het tiende van het haar.
> Naderhand kwam de vezel en de andere grondstof uit alle werelddelen om de Izegemse borstelmakerij te gerieven. In de laatste oorlog werd als borstelware gebruikt voor noodborstels: alfa en sorgho uit Hongarije en Roemenië. Ook werd 'bunt' gebruikt, een vezel uit de Kempen, maar de borstels waren niet sterk en sommige Izegemse borstelmakers leverden van die noodsoort dertien borstels voor de prijs van twaalf, zo ze zeiden: 'een toemaat van een dertiende om de andere twaalf mee op te vagen.'
> Voorts worden gebruikt: Piassava uit Brazilië en Colombo, is een sterke bruine vezel voor vloerborstels, ongeveer 2.50 m lang, de Bahia en de Para, de 'sparte' en de 'hitsooi' uit Zuid-Afrika, de gespleten bamboe en de palmbladeren. Sinds een paar jaar komen vreemde borstels, getrokken uit nylon, op de markt. Ook te Izegem wordt nylon verwerkt.
> Het borstelhout wordt gemaakt van linde, abeel, kastanje en kerselaar; de schone borstels in palissander, mahonie- en ebbenhout en olijf en de sierborstels in ivoor en been.

De Izegemse borstelmakers werkten thuis. De vrouwen trokken, de mannen pekten en de kinderen speelden vóór het raam of op de dorpel met de klompen van het borstelhout. Al van vóór hun eerste-communie staken ze reeds een handje toe.

De Izegemnaren en de Roeselaarnaren trokken met de kruiwagen op verkoop uit, in een straal van vijftig kilometer verre, zodat hun verkoopgebied heel West-Vlaanderen bestreek. Ze gingen als zelfstandig koop man, verbleven in een 'logement te voet en te peerd'

waar de voerman nieuwe voorraad bracht tot heel de streek ‘bewrocht’ was.

Voor de uitvoer heeft steeds in eerste plaats het Izegemse grofwerk gegolden. De uitvoer van borstels met lakrug, in metaal, been, ivoor, paarlemoer en plastiek is zeer gering.

De binnenlandse markt wordt geriefd door Vilvoorden voor de penselen, Lier voor kleerborstels en tandborstels, Izegem voor al de andere en in allereerste plaats en bijna uitsluitend de keer- en schuurborstels allerhande.

De handel met het buitenland blijft in verval sinds het jaar 1932, toen de invoerende landen 10 ten honderd invoerrecht ad valorem hieven, en dit invoerrecht korten tijd nadien verdubbeld werd.

Onlangs werd te Izegem een nieuwe borstelmachine gebouwd die de mechanisering van het borstelbedrijf op het uiterste kan drijven. Ze doorboort het borstelhout met de nodige gaten, ze trekt de haar- of vezeltappen, slaat de borstel uit en snijdt het haar aan het borstelvlak effen. Deze machine werd gebouwd door machinebouwer Geeraard Boucherie van Izegem. Wordt ze in werking gesteld, zo zullen de arbeiders nog gevoelig in aantal slinken en de kleine borstelmakers bezwijken.

Anderzijds is het vervaardigen van de borstels ten gebruike van de nijverheid gestegen, bijvoorbeeld voor het borstelen bij het opdoen van weefstof in de weverijen, maar andere borstels komen sinds jaren minder in vraag, zo de vetters voor het insmeren van de schoen in ruw leder, alsook de ‘pooteborstels’ voor de peerden, hetgeen bij een Izegemse borstelpekker de smartkreet ontlokte: ‘Hadden de auto's maar haar, wij zouden nog nooit zoveel borstels mogen maken hebben’.

G.P. BAERT

Bronnen. - ‘l'Observateur’, 19 September 1847. - Journal de Bruges, 26 November 1836. - Gazette van Izegem. 12 Maart 1912. - dhr Eug. Herman, Secretaris van de Bond der Borstelmakers - dhr Sintobin, borstelmaker te Izegem.

Vastenavondliedeken

Stemme: den generaal Van Damme ofte de bombardatie van Nieuwpoort

1.
Op Vasten avond carnaval
maekt men pleysier en vreugd geschal
Ja het is waer de carnaval dagen
komen aen menig mensch behaegen
elk leeft in pleysier, bis:
men drinkt te samen een goed glas bier.

2.
Men ziet zoo menig Jongheyd gaen
langs de straeten met maskers aen
dog dat is maer om op hun buydt te jaegen
en om de menschen ieds of wat te plaegen
't is beter vroeylijk zijn, bis:
en drinken een glasken bier en wijn.

3.
Lest tot Oostkerke met pleysier
maekte elk vreugd en goede cier
men zag de meyskens bij een vergaeren
en ook de lieden grijs van haeren
en vele jongmans, bis:
al om te waegen die vreugde kans.

4.
Eerst speelde men patoffel naey
dat spelke was geestig en fraey
niemand en hoorde men vele taeteren
men hoorde den patoffel clabaeteren
elk die riep pleysand, bis:
viva Oostkerke de kroone spand.

5.
Men kwaem nog spelen een ander spil
dat was nae ijders lust en wil
men kwaem de kromme mutse draegen
dat was nae ijders eens behaegen
en den hovenier, bis:
speelde men ook met vreugd en pleysier.

6.
Men speelde geestig en pleysand
ruttel de tange hand aen hand
voorwaer elk speelde dat spiltje geiren
maer elk moest hem lustig weiren
om in dat gewoel, bis:
te konnen krijgen een plaets op een stoel.
7.
Het kluchtigste van al om te zien
was als wanneer de vrouwe lien
moesten zoodaenig rond den kamer drillen
daer gebeurde wat zotte en viese grillen
Ja 't is zeker waer, bis:
ze tobbelden op een hoop te gaer.
8.
Men vergaerde toen al bij een
en men riep: er eer dat wij scheen
laet ons te saemen een liedeken zingen
en laet ons ophouden van dansen en springen
't ging wel naer den zin, bis:
men zong een liedeken van liefd' en min.
9.
Men zong men schreeuwde op luyden toon
viva Oostkerke spand de kroon
voorwaer ik kan dees vreugd niet al beschrijven
daerom laet ik een weynig achter blijven
tot het naeste jaer, bis:
men zal wed'rom vergaederen bij malkaer
in vreugden te gaer.

eynde
Dezen 25 Maerte 1831 Joannes Delrue

Het Vastenavondliedeken van de dorpssmid-dichter Joannes Delrue is voor de folkloristen vooral merkwaardig om de vermelding van de gezelschapsspelen bij een herbergkermis ingericht. Eigenlijke vastenavond- of carnavalstemming wordt hier niet beschreven, de aanduiding uitgezonderd, dat men met maskers rondloopt om (vrouwelijke) buit na te jagen of mensen te plagen.

De hier beschreven gezellige bijeenkomst op Vastenavond te Oostkerke bij Diksmuide gebeurt in herbergkermistrant. De hierin vermelde herbergspelen zijn: *patoffel naey - kromme mutse draegen - de hovenier - ruttel de tange - vrouwzndril - liedjeszingen.*

Uit de bijgevoegde korte beschrijving lijkt ons slechts het spel ‘ruttel de tange’ een thans nog bekend gezelschapsspel. Heel waarschijnlijk bedoelt men hier een spel met stoelen, waaromheen gedanst wordt terwijl men de tange ruttelt. Er is altijd een stoel minder dan het aantal dansers vereist. Valt het lawaai stil, dan tracht ieder een stoel te bemachtigen. Bij ieder ronde valt er een deelnemer af, en dit tot er slechts één stoel overblijft. Het is een tamelijk wild spel, dat ook heden nog op gezellige bijeenkomsten wordt gespeeld.

Steekt er iemand de vinger op om ook over de andere vermelde spelen nadere beschrijving te bezorgen? Mogelijks is er hier of daar nog een spel onder de opgegeven benaming bekend gebleven?

Het dichtstuk (?) hebben we afgeschreven uit het handschriftelijk ‘Brieven- en Liederenhandboek’ (blz. 77-78) dat toebehoord heeft aan Joannes Delrue, een smidszoon uit Koekelare, en dat volgeschreven werd met een bont varia stukken, 187 blz. lang, tussen 6 December 1830 en 30 October 1831. Verdere merkwaardige gedeelten hopen we later mede te delen.

H. STALPAERT

Baanst en Spint: nog in leven.

Sprekende van brood, uitgedroogd als èn koekuit, zei me een jonge bakkersgast van Wijtschate: ‘'t Is alzo droge of *baanst*’.

't Is anders- al lange dat baanst en baanstdoze uit de mode zijn of ten minste tot de antiquiteiten behoren. Die jongen weet voorzeker op geen duist uren wat baanst is of geweest is.

Van iemand die 't moeilijk kan gewend worden in zijn nieuwen dienst en het bijgevolg niet lang zal uithouden, zegt men nu nog: ‘Hij gaat er geen *spint* zout eten’.

't Is ook lange dat de spintmaten afgeschaft zijn.

A.B. Stavele

Vertelsels uit het Westland

Hoe de kelkbonen getekend werden.

Een goede vijftig jaar geleden plantte men op veel hoven een tot twee beddekens ‘kelkbonen’, deels voor het huishouden, deels voor de aardigheid. Dat waren een soort wittebonen (huttebonen; elders struikbonen; Phaseolus vulgaris L. var. nana) met, in het midden, een zwart tikkeltje in hetwelk men, mits een goed deel verbeelding, de vorm van een kelkje kon erkennen. De juiste wetenschappelijke naam van die getikkelde hutteboon is mij niet bekend.

Te lande bij ons (Stavele) vertelt men nog op heden de legende van het ontstaan van die kelkbonen.

Een priester bracht Ons Here naar een zieke en, lijk of er niet veel tijd te verletten viel, kwam hij over een vers ge plant hutteboönstuk gegaan. De boer hierover vertoornd, deed de priester terugkeren; later, bij het dorsen, bemerkte men dat al de bonen van dat stuk zulk een teken hadden. En sedertdien zijn dat ‘kelkbonen’ gebleven.

Aldus heb ik dat menigmaal door verschillende personen horen vertellen.

Van den Heer van Stavele en den schaliedekker.

Een schaliedekker was aan 't werk op de kerketorre. Den Here van Stavele kwam van de jacht en riep in 't voorbijgaan:

- Vriendschap, hoe laat is 't nu?

De schaliedekker bekeek de zonnewijzer en:

- Mijnhere, 't is k(w)art voor den twaalven!

- Is ten twaalven in den hemel! antwoordde den Here. En hij schoot hem van den torre, steendood.

Zo wordt dat nog verteld te Stavele. Die vertelling zal welhaast het enige zijn dat herinnert aan het kasteel van de heren van Stavele. De overblijvende moten zijn haast helemaal verdwenen en de herinnering aan het *pelderijn* van het kasteel is met de laatst overleden oude Stavelnaars voorzeker uitgestorven.

Seraphyn Dequidt heeft deze legende behandeld in *Van over ouds*: een kleine ballade van vier strofen (zie zijn Leven en Werk in 1949 uitgegeven door Kan. E. de Spot, blz. 76). Hier is de jager een Engelsman van 't garnizoen; een man die zijn stal met stro dekt, vraagt hem hoe laat het is. De soldaat jager antwoordt daarop met een dodelijk schot van zijn roer.

Bestaat er geen volksliedje over dat onderwerp?

Van den opgehangen poester.

Op zekere hofstee van den Oosthoek te Stavele, veel jaren geleên, waren twee jonkheden, de karton en de poester, aan 't werk in de schure.

In hun koutenantie gerochten ze op 't kapittel van ‘ophangen’. Lijk het met jonge gasten gemeenlijk gaat, ze zouden dat èn keer proberen, uit leute natuurlijk: op het gepaste moment zou de karton de streng deuresnijden.

Nu, zo gezeid zo gedaan: èn teuvel genomen, èn strop gemaakt, en de poester liet zich willig ophalen aan ‘'t vierkante’ van de schure. Toen onverwachts een haze de schure binnenspoeterde, de vloer dweerste en door de reketdeure buitenvluchtte....De karton, een verstokte pensejager en laveier, zonder peinzen derachter! maar tegen dat hij weer gerochte, was het te late. De poester was versmacht.

Zo vertelt men heden nog. En men voegt er aan toe: ‘'t Was den duvel die daar in de gedaante van dien haze verschenen is.’[1]

A. BONNEZ

Koddig grafschrift. - Vgl. beneden blz. 46.

Gehoord te Beveren aan Leie uit oude overlevering:

Hier ligt te stinken
van eten en drinken
Desiderius Duwel
Genaaid in een hespevel.

F.P.

(1) In het Zeeuwsch Sagenboek van Sinninghe (Zutphen. 1933; blz. 174) lezen we een vertelling van twee opgeschoten jongens die ‘begrafenisje’ speelden bij het kerkhof te Wissekerke; een grote hond met vurige ogen en gloeiende bek kwam aangelopen, en 't spel was uit. Zij kwamen er echter met de schrik vanaf.

Roeselaarse voornamen In 1948

Van 1 Januari af tot 31 December 1948 hebben wij voor de vierde maal gelegenheid gehad om de Geboorteregisters van de Burgerlijke Stand te kunnen raadplegen voor ons voornamenonderzoek.

Zoals in onze vorige bijdragen (Biekorf 1949, blz. 145-149 en 1950 blz. 53-56 en 180-183) spreken de getallen enkel en alleen voor Roeselare, de randgemeenten niet meegerekend.

Voor 1948 beschikken wij over een totaal van 1402 levende geboorten, waarvan 731 jongens en 671 meisjes. Van 595 dezer nieuwe staatsburgers, 307 van het mannelijk en 288 van het vrouwelijk geslacht, waren de ouders in de Mandelstede gehuisvest. Te Roeselare werden daarenboven 807 kinderen geboren van ouders die niet in de Rodenbachstede wonen.

De voorkeurnamen.

A. Jongens: 158 op 307 = 51,46 %.

1. Jan (31 en 10,09 %>) heeft als nevenvormen: Jean-Pierre 7, Ivan 6, Jean 6, Johny 5, Jan 3, Jonny 2, Jean-Marie 1, Jean Paul 1.
2. Geert 17, met vormen: Geert 12, Gerard 3, Gerdy 1, Gerry 1.
3. Jacky 15, met vormen: Jacky 5, Jacques 3, Jimmy 3, Jackie 2, Jaak 1, Jack 1.
4. José 14, met als nevenvormen: José 6, Jozef 6, Josef 1, Joseph 1; Ronny eveneens 14, met vormen: Ronny 11, Reginald 2, Ronald 1.
5. Erik 13, met de vormen: Erik 12, Eric 1.
6. Frans 12, met vormen: Frans 7, Frank 2, Franky 2, Francis 1.
7. Luc en Freddy elk met 11.
8. Eddy
10. met als nevenvormen: Eddy 8, Edouard 1, Edward 1; Noël ook met 10.

B. Meisjes: 127 op 288 = 44,97 °/0.

1. Maria (42 en 14,58 °/0) komt voor met de volgende nevenvormen:

Maria 15, Marie-Rose 5, Marleen 4, Marie-J eanne 3, Maria-Theresia 2, Marie-Christine 2, Marie-Claire 2, Marjan 2, Marie-Paule 1, Marie-Pol 1, Marie-Thérèse 1, Mariette 1, Mia 1, Miriam 1, Myriam 1.

2. Christina 17, met vormen: Christina 7, Christine 6, Kristien 2, Krishna 1, Kristine 1. Annie eveneens 17, met als vormen: Annie 8, Anny 3, Anna 2, Anne-Marie 2, Anita 1, Anne 1.
3. Jenny 13, met vormen: Jenny 9, Jeannine 3, Johanna 1; Monique ook 13, met als vormen: Monique 12, Monika 1. Rita eveneens 13.
4. Magda 12, met vormen: Magda 10, Magdalena 1, Lena 1.

Volledigheidshalve volgen nu de voornamen met middelmatige belangstelling. Wij hebben hier maar één hoofdvorm opgetekend.

***A. Jongensnamen*:**

6: Daniël, Donald, Robert.
5: Dirk, Hendrik, Norbert, Paul, Pierre, Roland, Wally, Wilfried.

***D. Meisjesnamen*:**

8: Christiana.
7: Liliana, Rosa.
6: Beatrijs.
5: Francine, Jacqueline, Sonja.

DOM. CRACCO

Algemeen overzicht.

***A. Jongensnamen*! 307.**

Achiel 1, Adelfons 1, Adhémar 1, Alain 2, Albert 1, Alex 1, Andreas 4, Antoine 1, Antoon 1, Arthur 1.
Bruno 1.
Christophe 1.
Daniël 5, Dany 1, Denis 1, Dierk 1, Dirk 3, Donald 6.
Eddy 8, Edgard 1, Edouard 1, Edward 1, Elie 1, Eric 1, Erik 12, Etienne 1.
Francis 1, Frank 2, Franky 2, Frans 7, Freddy 11.
Gabriel 1, Gaston 1, Geert 12, Georges 1, Gerard 3, Gerdy 1, Ger main 1, Gerry 1, Gilbert 3, Gino 1, Guido 4, Gustaaf 2.
Hendrik 3, Herman 1, Herwig 1, Honoré 1, Hubert 1, Hugo 1.
Ivan 6.
Jaak 1, Jack 1, Jackie 2, Jacky 5, Jacques 3, Jan 3, Jean 6, Jean-Marie 1, Jean-Paul 1, Jean-Pierre 7, Jimmy 3, Johan 2, Johny 5, Jonny 2, José 6, Josef 1, Joseph 1, Jozef 6, Jules 2, Juliaan 1.

karel 1.
Lieven 2, Lionel 2, Louis 1, Luc 11, Luciaan 1, Lucien 1.
Marc 9. Marcel 2, Michel 2, Michiel 1.
Noël 10, Norbert 5.
Paul 5, Pattick 2, Philip 1, Philippe 2, Pierre 5.
Ralph 1, Raoul 1, Raymond 1, Reginald 2, Richard 1, Rik 2, Robert 6, Rogier 3, Roland 5, Ronald 1, Ronny 11, Rudy 4.
Salomon 1, Silvain 1.
Thierry 1.
Wally 2, Walter 2, Werner 4, Wilfried 5, Willy 1, William 1, Wouter 1.
Xavier I.

B. Meisjesnamen: 288.

Adelheid 1, Agnes 1, Alfrieda 1, Alice 1, Anita 1, Anna 2, Anne 1, Annie 8, Anne-Marie 2, Anny 3, Arlette 1,
Beatrice 1, Beatrijs 1, Béatrijs 1, Beatrys 3, Bernadette 2, Bernice 2, Brigitta 1, Brigitte 1.
Carina 1, Catherina 2, Cecilia 1, Chantal 1, Claire 1, Christa 4, Christelle 1, Christiana 7, Christiane 1, Christina 7, Christine 6, Cosette 1.
Denise 3, Diana 3, Dina 5, Dora 1, Dorothea I.
Edith 1, Elisabeth 2, Erna 2.
Fernande 1, Francine 4, Francisca 1, Frieda 2.
Gemma 1, Genoveva 1, Georgina 1, Gerardina 1, Gsrda 4, Germaine 1, Gertha 1, Gilberta 2. Godelieve 1, Gracie 1, Greta 1, Gudrun 2.
Helena 1, Hendrika 1, Hilda 2.
Ingrid 2, Irena 1, Isabella 1.
Jacqueline 5. Jeannine 3, Jenoy 9, Johanna 1, Jossie 1.
Karina 1, Katrien 1, Kristien 2, Kristina 1, Kristine 1.
Laurette 2, Lena 1, Leona 2, Liliana 6, Liliane 1, Linda 1, Lizette 1, Lucrèce 3, Lucie 1, Ludwina 1, Lutgarde 1, Lutgardis 1.
Magda 10, Magdalena 1, Maria 15, Maria-Thsresia 2. Mirie-Christine 2, Margareta 2, Marie-Claire 2, Marie-Jeanne 3. Marie-Paule 1. Marie-Pol 1, Marie-Rose 5, Marie-Thérèse 1, Mariette 1, Marina 1, Marjan 2, Marleen 4, Martina 2, Martine 1, Maurisette 2, Mia 1, Mireille 1, Mi riam 1, Monika 1, Monique 12, Myriam 1.
Nadia 3, Nelly 1, Nicole 2, Noëlla 1. Nora I.
Oda 1, Odette 2, Olivienne 1.
Paulette 1.
Regina 2, Reinhilde 1, Rika 1, Rita 13. Rosa 6, Rosanne i.
Sonja 5. Suzy 1.
Vera 2, Vianna 1, Viviana 1.
Yvette 2.

[Bladvulling]

Vuil maakt vet, zei de wagenmaker tegen de smid, en hij smoutte zijn karre met 't broodmes. Ardooie.

L.V.

Mengelmaren

De Sint-Lenaardbeevaart te Dudzele.

Dat is de titel van een devotelijk en leerrijk pelgrimsboekje opgesteld door M. ENGLISH. Men leest daarin het leven van Sint-Lenaard, en hoe zijn verering alhier doordrong en de volksdevotie verrijkte met een veelzijdige Noodhelper. De beschrijving van de beevaart van Dudzele met haar ommegang - een echte ommegang met reuze en drake! -- vaantjes, balancie en toebehoor: een heel stuk volksleven, steunt op een uitgebreid en onuitgegeven onderzoek van archiefbronnen. De bladzijden over de bedevaartvaantjes van Dudzele zijn een ware kermis voor de folkloristen en de devote begroetingen tot Sint Lenaard die het boekje besluiten, zijn een 'bede' die de Vlaamse pelgrim aanspreekt naar zijn aard en gemoed. - Het boekje is verkrijgbaar in de boekhandel en in de parochiekerk te Dudzele. Prijs 10 fr.

Geschiedenis van Hontenisse.

Hontenisse bij Hulst in Zeeuws Vlaanderen heeft, zoals heel Hulsterambacht, een verleden dat zeer nauw verbonden is met de geschiedenis van de oude Duinenabdij. Dat welvarende polderdorp vond zijn geschiedschrijver in een van zijn zonen. Pater Amedeus Fruytier van de St. Bernardusabdij te Bornem, die in de jaren 1920-1929 aan Biekorf heeft meegewerkt. Pater Fruytier (geb. te Hontenisse in 1876) overleed te Gent 9 Juni 1940, nog eer hij zijn opzoekingen volledig kon afwerken en in het licht zenden. Op het initiatief van burgemeester en secretaris der gemeente Hontenisse is nu de uitgave tot stand gekomen onder de titel: *Uit het rijke verleden van Hontenisse*, *haar Hof te Zande en omliggende plaatsen*. (ln-8, 192 blz.; platen en kaart. Eigen beheer van de gemeente Hontenisse. Prijs: 7 gulden). P. Stephanus Dirne, een confrater van de schrijver, leidde de uitgave. Het werk is opgevat als een doorlopende kroniek met het Hof te Zande, kerk en parochie als middelpunt. Pater Fruytier was op zijn best als biograaf, getuige zijn vele bijdragen in het Nieuw Nederl. Biogr. Woordenboek. De geschiedenis van Hontenisse behandelt hij als een biografie die allerlei gegevens zonder veel schifting aan haar chronologische gang weet vast te hechten. Had hij de uitgave zelf mogen bezorgen, dan zou hij zeker zijn handschrift hier en daar herzien, verbeterd en aangevuld hebben.

A.V.

'T BEERTJE. Volkskundige Almanak 1951. Uitgegeven door de Bond van Westvlaamse Folkloristen. 68 blz. Met veel mooie prenten. Prijs 5 fr.

Biekorf is van nature zo'n dikke vriend van 't Beertje, dat hij zou vergeten hem in zijn almanak te zetten. En dat mag geen tweede maal gebeuren! Zonder complimenten dan: Bravo, Beertje, 't is wel besteed dat ge in uw tiende jaar alzo zijt uitgevochten geweest. Is 't om de prachtige prenten, of de Badstoven, of 't volk van den Hoorne, of de Uitsteekberden en Volkstypen van te Mandelwaart? één dingen is zeker: 't Beertje vindt zijn volk en 't is een waar deugddoenertje t'onzent.

B.

Parodie van grafschriften.

Een grafschrift van ‘de Comten alle drie’ (vgl. hierboven blz. 6) staat al gedrukt in Bydragen van de Gazette van Gend van 1839 (4e jaargang), blz. 93 met enige uitleg van J.J. Steyaert. Deze Gentse geschiedschrijver handelt daar - schijnbaar ernstig - over twee ‘zonderlinge’ grafschriften hem onlangs ‘door een geloofwaerdigen persoon’ medegedeeld; zij bevonden zich in de Augustijnenkerk en zouden in de brand van 1838 ‘ongetwijfeld ook vernield zijn geworden.’ Het eerste is van ‘de Comten alle drie’ en wordt aldus ingeleid:

‘Op eenen wit marmeren zerk, liggend voor de Sacristy, waren uitgehouwen, maar door den tijd en de voetstappen der geloovigen bijna uitgesleten, de woorden: ‘Sepultura van den edelen grave G.L., van syne adelycke gheselnede de gravinne M.... ende haerlieder sone S. In 't jaer dertien hondert en sesse enz. (zoals aangehaald).’

De tweede ‘zonderlinge’ grafsteen lag voor het wijwatervat van de uitgebrande kerk. Het was ‘een swaren sarck van blauw steen’ daar geplaatst door Mher J.G.B. op het graf van zijn vrouw; het opschrift was als volgt:

> Hier ligt begraven myn booze Griet:
> Dat se in d'helle is hoop ik niet;
> Dat se in den hemel is geloof ik niet,
> Maer dat se in 't vaghevier wordt gheslaghen
> Zoo langh zy my op d'aerde hevet gheplaghen.

Men mag aannemen dat Steyaert hier een paar ‘sotte’ vondsten uit de Gentse rederijkerskringen mededeelt. Vgl. G. Celis in Oostvlaamse Zanten 1928, blz. 106.

E.N.

Van zulke koddige en berijmde grafschriften zou men een hele verzameling kunnen maken. Ik laat er hier een paar volgen:

Op de zirk van Adam.

Hij lei er zich in 't Paradijs te slapen,
en uit zijn rib wierd d'eerste vrouw geschapen;
en sedertdien bleef hij het klaar bewust:
zijn eerste slaap was zijne laatste rust.

Op het zerk van een kwaad wij'.

In dees eerde ligt mijn BET.
k Doe voor haar geen een gebed:
voor den Hemel, moet het niet;
voor de Helle, baat het niet;
en, is zij in 't Vagevier,
('k ben zoo goed alleene hier)
mag ze zijn zoo lang gevaagd
als ze hier mij heeft geplaagd.

Dat laatste is als een ‘moderne’ weerklank van het bovenstaande ‘oude’ Gentse grafschrift.

J.R.

Tegen perels op de ogen van de koebeesten.

Benevens ‘aflezen’ wordt nog soms het volgende gedaan:

1. Een éénjaarscheute van een wissepopulier in de tegenovergestelde ore steken.
2. Wat zout laten ‘spokken’ op de stoofhulle, in een stenen pijpekop doen en met een ferme ‘blaas’ in de zere oge blazen.

Keukenremedies tegen perels op de ogen van het hoornvee zijn nog veelvuldig in gebruik.

Op menige hofstede te Stavele en ommelands heb ik nog weten een geitenhok tussen de koebeesten lopen ‘tegen de plage van koeien en kalvers’.

A.B.

Kattefeest te Ieper.

We zijn naar de Kattefeeste geweest Zondag laatst (18 Februari). De stoet en het uitsmijten van de katten was lijk vorige jaren (zie Biekorf 1949, blz. 93), maar met de felle wind vielen de premiekatten allemaal naar dezelfde kant van de markt, hoewel de stadsnar zijn best deed om van richting te wisselen.

Voor de eerste maal zagen wij in de winkelramen van de suikerbakkers katten van suiker en van chocolade op taart en gebak, katten van allerlei vorm en grootte; ook katten in koekedeeg. Men bevestigde ons dat dit iets nieuws was. Op vorige Kattefeesten hebben wij nooit zulke gebaken suikervormen gezien.

M.M.

Openbaring Van Sinte Brigitta.

Onlangs kreeg ik van een goede kennis van Gistel een drukje van de ‘Schoone Openbaring van God zelf gedaen aen de H.

Brigitta', een 'Nieuwen Druk' zonder datum van Van Paemel te Gent. Afmetingen 10,5 × 9 cm; 16 bladzijden.

En ik kreeg er de volgende uitleg bij. Ze droegen dat vroeger 'op hun herte', ingenaaid lijk een schapulier. Tegen ziekten en plagen. Dat was in de jaren 1860 en volgende.

B.

De Bezemdans van de Buschkanters.

Als bezembinders hadden de Buschkanters van het Vrij busch (Houthulst) tot voor 1914 een eigen volksdans n. 1. de bezemdans. De speelman was een accordeonist; ze hadden toenmaals befaamde harmonicaspelers die in heel de streek op dansfeesten gevraagd werden.

Et waren drie verschillende bezemdansen.

1. *Rondedans tussen de bezems*. Werd gedanst op de viering, in1 een herberg of buiten gehouden, eet ze met hun bezems op de leur gingen. Bezems waren in een kring opgesteld; mannen en vrouwen dansten hand in hand tussen de bezems: wie een bezem omverstiet, viel uit.
2. *Dans met bezem op het hoofd*. Elke danser zette een bez met de glad gesneden bovenkant op het hoofd. De dans stapten voorwaarts, achterwaarts, zijwaarts, en sprongen en huppelden elk alleen; Kantelde zijn bezem, dan viel de danser uit.
3. *Dans met bezem en steel*. Twee dansers. De ene danst met een bezem onder de arm, de gladde kop met de steelholte naar achter gekeerd. De andere danst met de steel die hij moet in de holte van de bezem krijgen. Dat gelukte bijna nooit. De danser met de bezem mocht niet omkijken; hij verstak zijn bezem onder rechter- en linkerarm en zelfs tussen de benen.

De Buschkanters die met vrouw en kinders naar het Poperingse gingen om den hommelpluk te doen, voerden er 's avonds soms een bezemdans uit om het gezelschap te verlustigen. Ook op huwelijksfeesten in het Vrijbusch werd rond en met de bezems gedanst.

De bezemdans heeft de oorlog 1914-18 niet overleefd. Alleen ouden van dagen weten er nog van te vertellen. (Volgens een reportage van Inspecteur B.H. Dochy in 'Het Wekelijksch Nieuws' van Poperinge van 24.2. 1951, blz. 12.)

[Nummer 3]

Het vinkezetten

SPECIFIEK Vlaams is de vink voor het vinkezetten, zoals de kwakkel specifiek Chinees is voor het kwakkelvechten.

Des Zomers wandelt de Chinees van dorp tot dorp en van gehucht tot wijk met een kwakkel in een geolied papieren zakje, en stapt hij de herberg binnen, waar zich veelal een andere kwakkeldrager bevindt, die met zijn vogel tot de kamp bereid is.

Zoals de mens, betaalt de overwonnen kwakkel het gelag en dient hij tot tafelgerecht van de bezitter van de zegevierende kwakkel. Wie de kwakkel kent, de dikke, vette, met koren gevoede vogel, kan bevroeden welk een lekker hapje bij zulke gelegenheid de triomfantelijke kwakkelaar tot spijs dient.

Op een ander kwakkeldomein heeft de Vlaming zich niet onbetuigd gelaten. Bekend is het vangen van de kwakkel door middel van het kwakkelbeen dat zo perfect de roep van de kwakkel nabootst, en het vervaardigen van een speciale kooi om de kwakkel kwansuis te laten naar buiten treden om zijn kwak te slaan: de kwakkelmuit, waarvan een degelijk exemplaar in het Museum van Gent aan de nagel hangt.

De kwakkelkamp kennen onze Vlamingen echter niet en zij beperken meestal hun kampen tot deze niet hanen in de streek van Ronse, Waregem tot Desselgem en in de omliggende gemeenten van Torhout en Ichtegem. Maar kampen met vechthanen is universeel en behoort tot alle werelddelen.

De zachtgestemde Vlamingen hebben echter sinds onheuglijke tijd een andere vogel bedacht en hem uitverkoren tot de kamp, niet met bek, poten en sporen, maar met keel- en gorgelgeweld: *de vink*, en het vinkespel of de vinkezetting behoort uitsluitend tot onze gewesten.

In den beginne dat de vinken in het perk werden gesteld ging het er hier naar toe als in China met de kwakkel: de strijd van één tegen één, om de vink te laten slaan om ter meest.

Dit lezen wij in het dagboek van de korenmeter Augustyn Van Hernighem, die beschrijft hoe er te Ieper op 1 Mei 1595, gezongen werd ‘om koning van de vogels’:

‘Op den eersten dag van Meie (1595) zo was er in 't hof van den Saaivuldere gezongen om koning van de vogels, alwaar in 't hof gemaakt was een perk tegens een hage en afgesteld met een koorde, datter niemand bij de vogels en mochte gaan, ende twee vinken voor eenen persoone die wilde zingen om konink; de liedekens van beede waren gekorven en men begonste met dat zesse sloeg totten zevenen; ende Anthones Cottyn was keysere; met de zelve vogel hadde hij twee jaar konink geweest van te voren. Daar naar gingen zij te kerke t' Sint Pieters ende vogelen hingen bij den outaar’.

De Ieperse Blijdagwijzer leert ons dat die Gilde van de vinkeniers in 1627 heringericht werd. Patroon H. Philippus. Hun blazoen vertoonde een meiboom en de kenspreuk was ‘Oud Beminders-Dianisten’. Zij vierden hun grote prijskamp op 1 Mei

langs de vestingen. Hun vergaderzaal was 't Brou, wershuis in de Plateelstraat.[1]

Niet alle vinken werden echter voor de vinkezetting bestemd maar men verbruikte er ook veel langs de weg van de maag. Zo lezen wij in het Brugse Feriën' bouc over de straffen die opgelegd werden aan de poeldeniers ter markt:

Proces-verbaal opgemaakt door de amman of de deken van de zuivelmarkt ten laste van de 'poulaigiers' op het stuk van de vogelhandel:

'Zuuvelmarkt contra Maykin, echtgenote van Jan van Stichele, 10 pond, van leveringe van *vinken* die zij aan andere kutsers verkocht heeft. Verweerderigge bekent. Al gehoord 20 g., kosten en interdictie.'[2]

Waaruit wij opmaken dat de vink, naast de kwakkel, als een lekkernij werd beschouwd, toen de vogelmarkt nog een belangrijk onderdeel van de algemene markt was.

In Nederland was de vink alleen bekend om de vangst, in de zogenaamde vinkebanen, met baanlopers, lokvinken, of roervinken, die de trekkende vinken moeten op de baan lokken, zodat de man die aan het touw zit, de netten kan dichtslaan. Al de pleiten rechtszaken plachten stil te staan gedurende de eerste weken van October. De lessen aan de Hogeschool te Leiden en het Atheneum te Amsterdam stonden stil voor veertien dagen, ofschoon ze pas in September begonnen. Eerst in 1816 werd de vinkenvacantie afgeschaft.[3]

Haar grote populariteit heeft de vink bij ons te danken aan de sport die er mede beoefend wordt sinds eeuwen, om de mededingers die er sedert een

(1) Biekorf 1937, blz. 230-3!. - De spelling van de oude teksten is gemoderniseerd.
(2) Biekorf 1931, blz. 339.
(3) J. Ter Gouw. De Volksvermaken, blz. 642 (Haarlem, 1871). Vgl. K. Ter Laan, Folkloristisch Wdb., s.v. Vinkebaan (Den Haag, 1949).

paar honderd jaar mede in rij staan, met tien tot dertig vinken, en deze doen zingen om koning of keizer. en niet meer één tegen één zoals vroeger.

De eigenaardigheid en de regelmaat van de vinkeslag was hier doorslaggevend om speciaal deze vogel te gebruiken voor de prijskamp of zetting.

De vink *pinkt* immers wanneer ze in nood is (vandaar haar naam vink, fink, finch, pinson; - Lat. fringilla, Linn. fringilla coelebs) maar ze slaat wanneer ze op drift komt, na tjokken, slijpen en breken zoals dat in de vinkenierstaai heet.

De *vinkeslag* is een korte ritornelle met gepast refrein dat eindigt in een schitterend crescendo met een sonore triomfstrofe, krachtig en helder.

De vink slaat in de drifttijd zo regelmatig dat het lied gemakkelijk om tellen wordt en dient tot inzet van het spel.

De vink zingt in alle talen van Europa. In de dennebossen van de Baltenlanden en in Bielo-Rusland zingt ze vloeiend Russisch, in Duitsland heeft men de vogel 19 dialecten toegeschreven, en in ons land onderscheiden de Vlamingen slechts de twee nationale talen: Vlaams en Waals. Dit betekent dat de zang van de vogel verschilt van streek tot streek al naar gelang voedsel en klimaat.

In de wedstrijd of zetting geldt de Waalse zang niet en angstvallig wordt die zang geweerd bij het noteren van het aantal uitgebrachte liedjes. De Vlaming is niet gediend met wat hij noemt de ‘slag van 't Oosters vink of Walenzang’ maar staat mordicus op voorzang, rolzang en slotzang. De slotzang vertolkt de Vlaming in woorden door ‘suskewiet’ en bant de Waalse slotzang ‘skrieljeeuw’ of ‘ritsepeeuw’.

Die Vlaamse zang is heilig overal waar met vinken wordt gespeeld.

De vinkeniers van onze dagen zetten ter zetting van einde Maart tot einde Augustus. Van Herfst tot Voor

jaar hangt de vogel thuis in de kooi. Tijdens de drifttijd wordt de vink in een vinkebakje gekooid.

Ter zetting staan de vinkeniers met vinkebakje op een rij met een touw afgebakend. Bij het roepen van ‘Vogels op de grond!’ wordt het bakje neergezet en ontbloot, en begint een vink te slaan; waarop de andere, - om het onbekende wijfje te behagen - antwoorden. De liedjes worden geteld met krijt op de lat door het aanbrengen van vaantjes. Elke vinkenier merkt de lat van een mededinger. Na één uur, de zelfde tijdspanne als 350 jaar geleden te Ieper - worden de liedjes samengeteld. En zo elke Zondag van 't seizoen, tot de bezitter van de vogel met het hoogste getal liedjes tot koning wordt uitgeroepen en met papieren rozen en kransen wordt getooid.

Al de bonden van Oost- en West-Vlaanderen zijn in een Verbond verenigd, sinds 1928. Dit Verbond schrijft prijskampen uit per gewest, de zogenaamde Ronde van Vlaanderen, en roept op het Congres aller Vinkeniers te Rumbeke de kampioen van Vlaanderen uit. Elke vogel is geringd en draagt een naam, waarmede hij, samen met zijn eigenaar, op de uitslaglijsten wordt vermeld.

Het verbond heeft een Hoofdraad die bevoegd is voor het keuren en beslechten ter zake van de betwistingen op het stuk van de geldige zang, het eerbiedigen van de spelregels, het beoordelen van het kweken van vinken in gevangenschap, het verleren van Walen, en het oplossen van alle vinkeniersproblemen. En op de Congresdag wordt alles bekroond door de kunsten van een vinkenbezweerder, het smukken van de kampioen met papieren rozen, het uitreiken van getuigschriften en het verkiezen van Miss Vyncke, onder het gejuich van de bekroonden die op het podium zetelen als opperhoofden.[1]

(1) Zie Biekorf 1950, blz. 93 vlg. Alsook ons Vinkenieren in Biekorf 1938, blz. 89 vlg.

Het is onnodig te zeggen dat met blinde vinken niet meer gespeeld wordt. De barbaarse praktijk van het blinden werd verboden door de wet van 17 Februari 1929.

Waarom werden de vinken dan vroeger geblind?

Het was een oud vooroordeel dat vogels inniger zingen en ‘doorslaan’ met geweldiger passie en virtuositeit wanneer ze geblind zijn, omdat de eenzaamheid, als bij de dichters, de vervoering verdiept. Op grond van het zelfde vooroordeel werden immers de oude minnestrelen geblind in de burchten.

Het blinden van de vinken gebeurde doorgaans door het heten van een stalen breinaald die gloeiend tegen het oogje van de vink gehouden werd.

Jéróme en Jean Tharaud hebben over het blinden van de vink in hun inleiding tot het boek ‘Pourquoi les Oiseaux chantent’ van Jacques Delamain, een pakkend kapittel geschreven over de Frans-Vlaming, in de oorlog van 14-18 geblind door mostaardgas, en die bij zijn thuiskomst de vink aan de nagel hoorde, de zelfde vink die hij geblind had om prijs te winnen ter vinkezetting.

Het blinden is thans voorbij, sinds 21 jaar, hoewel K. Ter Laan in 1949, nog zegt: ‘ook in België worden de ogen uitgebrand met gloeiend ijzer’ (na 20 jaar verbod!).

De vink zingt even goed al ziende, want de takkeling wordt geleerd en de jonge Waal verleerd met een onberispelijk Vlaams lied.

Hoelang de vink leeft?

Ze is gedurende tien jaar tweemaal 's jaars op drift, hoewel uitzondering bestaat voor felle vogels. Een paar weken geleden overleed de vink ‘Julien eigenaar Maurits Billiet van Roeselare, in de gezegende ouderdom van 16 jaar. Verleden jaar had ze nog prijs gewonnen met 584 liedjes in het uur.

Hoeveel vinkeniers er zijn?

Meer dan 5000 zijn aangesloten met een bondskaart. Het Bondsblad ‘De Vinkenier’ handelt sinds 23 jaar over het leven, het nest, het eten, de trek, het vangen, het ruien, het aanleren, het verleren, het kweken en het temmen van de vink, en nog is niemand uitgepraat.

De Hoofdraad organiseert de bonden niet dood omdat elk gewest autonoom de gewestelijke bonden groepeert, en elke lokale bond zich zelf bestuurt. Wie buiten de zachte tucht van het Verbond treedt, kan niet mededingen in de Ronde van Vlaanderen.

Het Verbond en zijn Hoofdraad werken heel het jaar door: MM. Erffelinck, Gent; bakker Debo, Mr. Buyse, Meester v.d. Kerckhove, Fr. Baert, van Pottelsberghe de la Potterie, De Schodt, Verstraete.

De vink blijft populair bij de Vlaming uit het volk, vooral op het platteland. In de steden als Brugge, Gent, Ieper hielden de zettingen op bij het slopen van de vestingen.

De monsterzetting en het Congres van Rumbeke brengen in die gemeente jaarlijks een paar duizend vinkeniers samen omtrent Pasen.

De schoenmaker, de kleermaker en alle thuisarbeiders van te lande hebben hun vink. Telken jare vangen zij de boomgaard vink met lijmharen, of met lokvink, of met vinketouw, vinkeslag of vinkesteke. Het Oosters vink wordt in October met de trek in massa gevangen met het creknet en lok/ogel of ‘pille’.

De boomgaardvink, de standvogel of blijver, zingt Vlaams. Het Oosters vink moet echter verleerd worden met het oog op de zettingen.

Intussen dient de vink tot radio of tot barometer bij 't ruien, tjokken, slepen en breken.

In de wekelijkse vergadering is het al vink wat de vinkenier slaat.

Zo is dit reeds eeuwen in ons land.

De vinkplaatsnamen, deze van gehuchten, bossen,

stikken, velden, kouters, broeken, meersen zijn overtalrijk (De Flou).

De familienamen gaan van Guill. De Vink, van Saint Omer, over Vinck, Vervinck, Vynckier, Vyncke.

De vinkwoorden leven voort en de vinken in het Gentse teerlingspel ‘Vinken die stinken’. Vinken ww. snotvinken, lokvinken, goudvinken, luistervinken, blinde vinken, roste vinken, vinkt dat vecht, op vinkeslag zitten, Vive la Vink! zei de Wale en daar zat een uilejong in zijn slagmuite. Als ge 't mij leert kan ik het ook, zei de puid, en daar floot een vinke! Fr. VI.

De belangstelling voor de vink is groot in Vlaanderen, het enige land ter wereld waar met vinken wordt gespeeld, behoudens een paar gemeenten in het Harzgebergte, alwaar het kampstrijden met de kanarie de vink verdrong.

Het is moeilijk om deze populariteit te verklaren.

Wie is die naamloze Vlaming die voor het eerst twee vinken in een perk langs weerszijden van de haag stelde en liet zingen om koning of keizer?

Hoe lang bestaat de organisatie van de vinkenierswereld sinds Augustyn Van Hernighem 1595, de zetting beschreef, het lokaal van Ieper, de feestdag en de patroon aanduidde?

Is het alleen om de regelmaat en de forsheid van de slag dat de vink als kampvogel verkozen werd?

Waarom wordt slechts met vinken gespeeld van 't Land van de Schelde bij Oudenaarde en in 't Meetjesland tot bij Saint-Omer?

Het spreekt vanzelf dat bezuiden de duinen - bijv. niet benoorden Brugge of Veurne - met vinken wordt gespeeld, omdat de stamvogel met het ideale lied de boomgaardvink is en dus een boomgaard nodig heeft om er te doorwinteren.

En hoe komt het dat met vinken wordt gespeeld door boer, heer en knecht, alzo verwantschap houdend tussen de nederige hoeveknecht en de dorpspotentaat?

Is dit niet alles te verklaren door het karakter van

de vink zelf? De vink die vinnig is, kranig in 't gevecht, strijdlustig, ongemanierd, sensueel, liederlijk, luidruchtig, al fouten en hoedanigheden waarmee de Vlaamse mens zich behebt weet. Mint de Vlaming de vink niet bovenmate omdat hij er een evenbeeld in ziet van al zijn fouten en zijn gaven?

Bij onderzoek van alle kanten en abouten van het vinkespel, tast de zoeker niet in het duister omdat het spel gaaf is gebleven tot op heden, waar anders zoveel volksvermaak bezweek. En geen schoner werk was de geletterde vinkenier ooit beschoren dan het aanleggen van een geografische vinkenkaart, met de gemeenten waar met vinken wordt gespeeld.

Die kaart ontsluiert ons niets nieuws. Ze bevestigt ons, door een zonderling toeval, een oud staatkundig feit. Het is de grens van het oude Graafschap Vlaanderen van Schelde tot Aa, het land waar de boomgaardvink standvogel is en Vlaams, omdat ze zich onderscheidt van de trekkende Waal - dit woord te begrijpen in de oude etymologische zin van vreemdelingbarbaros.

Is het niet treffend dat dit vinkenwingewest samenvalt met de oude staatsgrenzen, en de activiteit van vink en vinkenier de verdwenen politieke grenzen overleeft en voort eerbiedigt?

Tussen Schelde en Aa immers blijft de vink steeds Vlaams, zoals ze binnen de grenzen van haar natuurlijk vaderland gebekt werd, en slaat ze voort tot in de eeuwen der eeuwen, gezapig en gedoevig tegen zes- tot achthonderd liedjes in het uur haar Vlaamse slotzang:

> ‘Suskewiet!’

G.P. BAERT

Sluiten lijk Wakken's kerke. - Biekorf 1950, blz. 254.

Te Deinze, te Tielt en ook te Wingene zeggen ze: *'t Sluit gelijk de poorten van Wakken*.

Dat wordt gezegd door mensen die weten van horen vertellen dat Wakken nooit poorten 'n had. En het is wel merkweerdig dat ze, te Ieper, Wakken maar zo goed 'n kennen, dat ze daar - voor iets dat niet 'n sluit - van Wakken's kerke spreken, die zo goed sluit als al d'andere.

G.P.B.

Lering, Eerste Communie en Vormsel in de Dekenij Roeselare. 1748-1792.

HET district Roeselare van het oud bisdom Brugge stond gedurende bijna veertig jaar (1748-87) onder het decanaal bestuur en toezicht van de bekende pastoor van Rumbeke, Pieter Franciscus Valcke.(1) Het bewaarde archief van zijn bestuur getuigt van een buitengewone ijver en methodisch apostolaat.(2) Op zijn visitatie-verslagen van 1749 bewerkte hij een *Status Ecclesiarum*, een ware kerkelijke Statistiek van de parochiën, waarin bijzondere aandacht geschonken wordt aan de toestand van het catechismusonderricht. Men weet hoe hij, zoals zijn grote vrienden M. Du Fort van Ingelmunster en M. Vandale van Kortrijk, een stichter van scholen geweest is; hij bracht de gewoonte in van de retraite (twee dagen) voor de Eerste Communicanten. Zijn opvolger was Bernard Joseph Moens (1787-3 Februari 1793), die het decanaal register verder heeft onderhouden.(3) De gegevens die hier volgen zijn van 1749, wanneer geen ander jaartal uitdrukkelijk vermeld wordt.

De Dekenij Roeselare bestond uit de volgende parochiën; de blijkbaar afgeronde getallen zijn het aantal

(1) Over hem: Kan. Tanghe in Parochieboek van Rumbeke, blz 53-105 (Roeselare, 1852). L. Slosse, Rond Kortrijk. blz. 805 vlg. (Roeselare, 1898-1903).

(2) Het Registrum Ecclesiarum parochialium Decanatus districtus Roulariensis bevat de Acta Decanalia van 29 Juni 1748 tot 3 Febr. 1793, alsook enkele Visitationes Decanales. De Status van 1749 is een zeer volledige weergave van de toestand op kerkelijk gebied van iedere parochie der Dekenij, terwijl de latere Visitationes slechts occasionele aanteke ningen zijn over het kerkgebouw, de bedienaars, het sluiten van de rekeningen.

(3) Over hem: J.B. Van Baveghem, Het Martelaarsboek, blz. 342-43 (Gent, 1875).

communicanten en geven een beeld van de relatieve belangrijkheid van elke parochie.

Ardooie 2800. Beveren 1020. Egem 430. Gits 1000. Hooglede 1400. Kachtem 500. Koolskamp 700. Oekene 1000. Oostnieuwkerke 700. Pittem 1500. Roeslare 3800. Rumbeke 3000. Staden 1300. Westzozebeke 600. Zarren 700.

De kleine lering werd door de pastoor of de onderpastoor gegeven in de kerk 's Zondags vóór de Vespers: dat was het algemeen voorschrift.(1) In de praktijk ging het soms anders: te Ardooie en te Koolskamp was er lering tussen Vespers en Lof. Te Gits gaf de onderpastoor de kleine lering vóór de Vespers, de pastoor de grote lering na de Vespers. Westrozebeke, de geboorteparochie van Deken Valcke, had een bijzondere inrichting: de lering was 's zomers vóór de Hoogmis (10 u. 30); vanaf Kerstmis tot de Eerste Communie (Pasen) was er minstens driemaal in de week grote lering. In 1791 heeft Rumbeke een aparte lering voor de kinderen beneden de tien jaar.

De ijver van de kinderen voor de catechismus is in het algemeen voldoende; Deken Valcke noteert weinig klachten daarover aan.(2) Een uitzondering is Roeselare waar de pastoor de nalatige ouders moet vermanen. Misschien ligt het aan iets anders, maar toen de bisschop in 1769 kwam vormen te Roeselare, stond hij verstomd over de onwetendheid van de kinderen en stelde er verscheidene uit tot later. De Roeselaarnaars waren daar niet mee gediend, zij dreigden stenen te werpen naar de Deken, dien zij als de schuldige aanzagen.

Men zal bemerken dat de Vorming anders geregeld

(1) De Vespers waren algemeen te 2 uur.

(2) De ijverige pastoor van Pittem (Reinerius de la Haye: 1741-92) ging soms tot aan de uiteinden van zijn parochie om de kinderen te onderwijzen die naar de lering in de kerk niet kwamen.

was dan nu. De bisschop deed zijn vormreis om de zes jaar; de Dekenij Roeselare bereisde hij in 1763, 1769, 1775, 1781, 1787-88. Hij vormde dan de kinderen vanaf zes jaar, hetzij telkens zes ‘jaargangen’ voor lering en eerste communie.

Te Koolskamp is de pastoor nalatig; in 1754 vermeldt de Deken dat de parochianen herhaalde malen in het bisdom klachten hebben ingediend. Voor Staden noteert de Deken veel onwetendheid, ook bij ouderen: de pastoor (J.-B. van Dorne: 1724-63) is een ijverige man, doch een Leuvenaar, en de kinderen verstaan hem niet goed.

Het uitdelen van catechismusprijzen was bijna algemeen in gebruik.(1) De pastoor deelde ze uit - toevallig de bisschop, wanneer hij dan juist kwam vormen - en kreeg daarvoor hetzij een vaste toelage, hetzij een volledige vergoeding. Zo wordt voor Gits 9 florijn, voor Kachtem en Pittem 4 pond vermeld; voor Rumbeke 2 pond, voor Westrozebeke 1 pond. Te Roeselare worden de prijzen bekostigd door stad en parochie; ook te Staden wordt alles vergoed. Te Oekene werden de prijzen door de boeren zelf gekocht en te Zarren wilde de pastoor niet zeggen op wiens kosten hij de catechismusprijzen uitdeelde.

J.J. POLLET

Dromen van een dode.

Ligt iemand ‘over eerde’ en men droomt er van, dan is dat een teken dat de afgestorvene een gebed nodig heeft, en men moet bijgevolg voor zijn zielelafenis bidden.

Geh. te Stavele van een veertigjarige vrouw.

A.B.

Straf voor woekeraars.

Er was sprake van woeker en woekeraars. En mijn zegsman (van Meulebeke) zei met overtuiging:

- Ware 't mijn doens, ze zou'n varen lijk bij den Turk: met d oren aan de deure genageld!

Heeft er nog iemand daarvan gehoord of gelezen?

C.H.

(1) Dit betreft steeds de catechismus als lering voor de eerste communie. Over het godsdienstonderricht in de dagscholen zullen we in een afzonderlijke bijdrage handelen.

Beverhoutsveld

OP zijn bezoek aan het Beverhoutsveld in Mei 1813, heeft J.K. Verbrugge een zegsman ontmoet die zeker een wasechte aanborger was. Heel zijn relaas (Biekorf 1949, blz. 162) wijst daarop. Nog heden wordt door oude lieden te Oedelem en te Oostkamp, en voornamelijk door aanborgers die in *'t Veld* belangstellen, hetzelfde verteld.

Over de herkomst van 't Veld weten ze het volgende. Een zekere mevrouw van Beveren gaf het Veld *in eigendom* aan de laten die een zeker wel bepaald gebied bewoonden dat de naam droeg van: *het Vrijdom*. Deze vrijgevigheid dankten zij aan het feit dat die Mevrouw van Beveren zich wilde wreken op haar erfgenamen die haar onmenselijke behandelingen hadden doen ondergaan.(1)

Dat is heel zeker een eeuwenoude overlevering. De bronnen ervan zijn niet meer te achterhalen.

Volgens Gailliard bestonden er in de kerk van Oostkamp, vóór de Geuzentijd, zerkstenen der familie van Beveren.

Een wijk en herberg van Oostkamp, palende aan het Veld, heet nu nog *Bevrincourt* of *Hof van Beoeren*. En 500 m. van deze plaats, landwaarts in en naar de Gentse vaart toe, ligt er een heel oude hofstede, vroeger een leengoed, het *Blauwkasteel* genaamd: tot in 1944 getuigden hier een stuk toren en oude wallen van een heerlijk verleden.

Verderop te Beernem tussen grintweg en vaart, op Bloemendale en ook aan 't Veld palende, ligt de Kasteelhoek met de oude hofstede van Frans Van den Bon, het vroeger Goed ter Laere, dat nu de naam Laere-Kasteel draagt.

Het heerlijk verblijf en bezit van de zgn. familie

(1) Zie de populaire vorm van deze overlevering prachtig opgenomen in 't Beertje 1950, blz. 40.

van Beveren zal m.i. met meer waarschijnlijkheid gezocht worden in Bevrincourt en het Blauwkasteel.

Onder het volk wordt beweerd dat hier vroeger een geheel dorp met kerk en al zou bestaan hebben.

Het Vrijdom van het Veld bestaat heden nog, zoals het was sedert ‘immemoriale tyden’: zo verluidt het in de oorkonden. Het strekt zich uit op Oedelem (een derde van het grondgebied der gemeente), Beernem en Oostkamp. De zuidelijke grens valt ongeveer samen met de Gentse vaart. Een nauwkeurige kaart van ca. 1850 berust o.m. op het gemeentehuis te Oedelem. Bestond deze kaart niet, toch zouden & aanborgers’ u op een voet na weten te zeggen wie er in 't Vrijdom woont en dus aanborger is, of niet. Immers de aanborgers, en zij alleen, hebben het recht land te pachten in het Veld (*Veiland*).

Het Veld zelf ligt geheel op het grondgebied van Oedelem; het vormt de west- en zuidwestzijde van de gemeente. Het bestaat uit een vlakte bouwland en meersen zonde een enkel huis. Dreven met populieren afgezet en de baan Oedelem-Oostkamp doorkruisen de eigendom. De grenzen van 't Veld zijn bijna overal - afgezien van de noordkant - door kalsijden of dreven afgebakend.

Volgens een verslag van de arrondissements-commissaris Van den Bulcke van 23 Dec. 1859 is het Beverhoutsveld 483 ha groot, dus ongeveer 1000 Brugse gemeten. Ouden van dagen beweren dat het Veld zich eertijds over 1150 gemeten uitstrekte, en dat de bekende Assebroekse meersen en de Prince-meersen op Oedelem eertijds ook tot de Veld-eigendom behoord hebben. Met deze meersen, een goede 100 Brugse gemeten groot, geraken we inderdaad tot 1150 gemeten.

J. RAES

Een taaie!

Dat is eene dat heur ziele rond heur been' gedraaid zit.

Gistel.

Ooievaars te Veurne in 1824

DE ooievaars van Straatsburg zijn wereldbekend. Ook Veurne heeft ‘lange jaren’ zijn ooievaars gehad. Ze kwamen 's zomers nestelen op een van de vierkante flankeertorens, die de voormalige middentoren van de Romaanse Sinte-Walburgakerk omgaven. Bij de sloping in 1899 van de Romaanse delen van deze kerk, werden deze torens ook afgebroken.(1) Daar in 1824 die vogels niet met rust gelaten werden door sommige inwoners van de stad, werden door het gemeentebestuur van Veurne in dit jaar maatregelen getroffen om ze te beschermen. Dit blijkt uit onderhavig stuk, getrokken uit het boek van de beraadslagingen van de raad. In dezelfde zitting waarop die beslissingen genomen werden, wordt ook besloten vier tamme zwanen in de stadswal te plaatsen en ze onder de bescherming van het stadsbestuur te stellen. Hier volgt het ‘Besluit nopens het dooden van oeijvaren en temme zwanen:’

Zitting van den 24^{n} februarij 1824

> Tegenwoordig de heeren De Moucheron, Vanvossem, Cuvelier Levin schepenen, Dubuisson, Vermeesch, Debusschere, Dobbelaere, Dewitte en Deman, raadsheeren.
> Den Raad der Regeering van Veurne,
> Gemerkt hebbende dat er van over lange jaren binnen deze stad, in het zomer getijde oeijvaren komen nest maken op eenen toren uitmakende een der beuken van Ste Walburgkerk en aldaar hunne jongenkens teelen en opkweeken tot groot genoegen der inwoners, dat deze dieren niemand beschaadigen, nemaar in tegendeel de feninige gedierten zoo als slangen of andere welke den aard van dit land voortbrengd, verslijnden, door deze opmerking heeft den Raad der Regering nog goedgevonden vier temme zwaenen in den stadswal te zetten, om daar de wateren zuiver te houden en ook om eene beschouwing op te leveren aan het publiek.

(1) Zie M. English, Romaansche Bouwkunst in West Vlaanderen, blz. 40-41 (Brugge, 1939); Br. Firmin, De Romaansche Kerkelijke Bouwkunst in W. VI., blz. 260 vlg. (Gent, 1940).

In aandacht nemende dat deze vogelen geene schade veroorzaken maar leveren eenen werkelijken dienst op aen de velden en landsdouwen.
Gezien den artikel 48 van het reglement voor de zamenstelling der regering dezer stad.
Gezien de Wet van den 6n Maart 1818.
Besluit het gonne volgt:
Art. 1. Het is verbooden van eenige oeijvaaren, temme zwaenen of de jongen er af voortskomende te dooden, 't zij met de zelve te schieten met welkdanig gewêer het zoud mogen wezen, of door andere middelen de dood dier gedierten te verhaasten.
Art. 2. De gonne die in overtreding gevonden zullen worden aan dezen bovenstaanden artikel zullen gestraft worden met eenen dag opsluiting en vervallen in eene boete van een tot 25 gulden.
Art. 3. Afschrift dezes zal gezonden worden ter goedkeuring aan het Edel Achtbaar Kollegie der gedeputeerde Staten van Westvlaanderen.
Gedaan in de zitting, data als boven.
De Burgemeester,
A.H. De Moucheron.

Het besluit werd in feite door de Gedeputeerde Staten goedgekeurd in de zitting van 4 maart 1824.

J.D.C.

Dolf Meas.

Dolf Vande Kerckhove had, in de omgang, geen andere naam dan *Meas*. De meestendeel kenden zijn echte familienaam niet. En ook zijn kinders zijn *Meas*: Miel Meas, Staf Meas - en Julten, Leonie, Eugenie en Marie Meas. Vanwaar die vreemde naam?

De vader van Dolf was bij de Zouaven geweest. En Dolf moet dat woord *meas* geleerd hebben van zijn vader. Als hij wilde zeggen dat iets het zijne was, of dat hij er bek op had, of dat het hem aanging, dan klonk het altijd: '*meas*'. En hij is Meas geworden en gebleven tot in zijn kinders toe.

Bavikhove

J. H.

Zijn Pasen houden

ZE kenden dien tekst van de catechismus op hun duim: '.....elk in zijne parochie binnen de veertien dagen omtrent Paschen.....'

Zelfs die arme dutsen van wroeters, met hun huizekotje vol kinders, die ginder eenmalig op de verste grens van Beernem, te Ravenbosch, bij de Veldhoek huizenierden, kwamen hun paasplicht vervullen, 's Winters gingen ze naar de kerk niet. Ongeletterd als ze waren bezaten ze ook geen almanak, maar ze volgden de gang van de natuur, en op een schone lentedag zei Low: 'Vrouwe, ge gaat haast een keer naar de kerke moeten gaan, 'k peize dat we allichte onze Paschen moeten houden'. En toen Verze die zondagmorgen thuiskwam van de kerk, verzuchtte de slore: 'Wel vint toch, we zijn d er wel mee! 't Was vroeg Paschen van de jare, 't is nu bijkans Sinkschen...'.

Ze waren de uitzondering zij die hun Pasen niet hielden; over het algemeen werden ze voor 'geuzen' aanzien en in 't dorp met de vinger gewezen. In de gemene gewesten van de stad waren ze eerder talrijk, en mannen van 't Vrijbusch en den Duvelshoek werden effenaf gevreesd op Sint Anna.

Narden, die wel een keer durfde schrikkelen, verontschuldigde zich met een lachertje om er van af te zijn: ''k Peize (k) ik dat één beter kan zwijgen dan twee', doelend op de paasbiecht.

De buitenmensen hadden hun eigen manier om op de paasbiecht te zinspelen. Alzo zeiden ze: 'We gaan een keer *naar de drieweunsle*' (biechtstoel). Mannen gelijk Sies de Katte van de Veldhoek te Sijsele en nonkel Savaten van de Geite - een geslepen pensejager, die met zijn duim in zijn hand geboren was (gierigaard) - zeiden liever: 'We gaan *een jaarling gaan leveren*'. 't Kan wel daarom zijn dat men tegen jaarlingen ook dikwijls '*paasbeesten*' zei.

Onder het mannevolk waren er veel jaarlingen. Ze waren als devoot gekend degene die op den Biddag en de vier hoogdagen te biecht en te communie gingen. De pater capucien die de vasten preekte, had daarover een keer op de preekstoel gebuist dat het stoof: '...en dat ze zich niet moeten schamen... en dat het nog maar is gelijk of het zijn moet: de vier hoogdagen en den Biddag...!'

Dat vastensermoen werd na de vespers in de herberg besproken; Kazakske van de Klavotterhoek te Oelem had er iets op gevonden en op zijn woorden drukkend zei hij alzo: - ‘Als ik mij goed overpeize, 'k ga ik drie keers 's jaars te biechte: op het einde van de winter, in 't begin van de zomer en te Paschen! Minschen, kunt je gulder nog tellen?’

Ze gingen niet alleen node te biecht, maar ze zaten er oprecht mee verlegen met de paasbiecht; 't was spreekwoordelijk geworden als er hun iets tegen ging en dat het slecht afliep: - ‘Maar nooit slechter of te Paschen!’ Waarop een ‘senzepikker’ dan gewoonlijk antwoordde: ‘Ja 't, da's waar; 't Is te Paschen *zeggen*, maar...'t is te Bamesse *leggen*!’ (pacht betalen).

Als ze elkaar op de biechtedagen langs de kerkweg ontmoetten, zeiden ze bij wijze van goeden dag: ‘Ga je het ook gaan zeggen?’ of ‘Zeg, kan je het ook niet meer zwijgen da'?’ Nog andere namen het op een lachertje: ‘Je moet het daar niet al gaan vertellen, je zoudt te naaste keer niet meer weten wat gezeid!’ - Ze spreken ook van: ‘Gaat ge uw pakske gaan dragen?’ 't Vrouwvolk zei het nog anders: ‘Gaat ge uw vuil goed gaan wassen?’

Sommige mannen hielden er aan om de faam te behouden, dat ze met Palmenzondag de eerste zijn om hun Pasen te houden. Voet van de Meerlaarshoek bij Leestjesbrugge bofte dan: ‘Ja, ja, we zijn d er vroeg van af en 't is een hele verlichtinge!’ Doch de meeste hielden zich tevreden, op dien eersten zondag, met de palmtakjes op de hoeken van het land te steken.

't Vrouwvolk was er nog al vroeg bij en velen van hen hielden hun Pasen op Witten Donderdag; ze gingen dan bij hun winkelierster koffie drinken en bleven in 't dorp om den dienst bij te wonen, 't Gebeurde dat Sakramentsmannen ook dien dag verkozen. D'oude kosterinne gaf de voorkeur aan Witten Donderdag omdat het midden de Goe' weke was en ze voegde er overtuigd aan toe: ‘Dat is alzo niet gedwongen en een mens gaat dan uit zijn liebere goeste!’

's Zaterdags, zoals naar gewoonte, ging de boer naar de viggenmarkt op de Vrijdagmarkt, en nu zou hij meteen ten onverlette bij de paters in de Boeveriestraat te biechte gaan; de Capucienen waren steeds goed gezien bij de boeren. De Sinte-Kruisenaren gingen liever bij de ‘Zezewieten’, ze kenden daar zelfs een pater onder den bijnaam van pater ‘Wijdemouwe’. Er waren trouwens altijd mensen die liefst

ongekend bleven; met den Biddag ging dat alleen, er zaten dan immers vreemde biechtvaders in de hulpbiechtstoelen van achter in de parochiekerk; maar met Pasen waren het de eigen priesters alleen die biecht hoorden.(1)

De meeste mensen hielden hun Pasen op den hoogdag zelf: dat was de grote vlote. Zij kwamen dan op hun paasbeste naar de kerk, en 't mocht alle weer zijn dat 't wilde, dat was 't gebruik. ‘Vroeg Pasen is vroeg zomer!’ en de winterbovenkleederen werden voor goed in de koffer en in de kas gelegd.(2)

Te Sint-Kruis hielden ze de zaterdag vóór Pasen biecht tot laat in den avond; pastor Driesschaert, die halvelinge tukte als brave zielen met hun dagelijkse zonden kwamen, was nu goed wakker. ‘Ja maar’, en hij rechtte zijn hoofd, ‘dat is wat anders als die mannen met de wijde panebroeken afkomen, dat is wat anders...!’ Bij de pastor te Beernem was het juist andersom; hij kon maar moeilijk weg met die zogenaamde ‘paasbeesten.’ Toen hij zag dat Nardje Tants en Jansens bij zijn biechtstoel kwamen zitten, keek hij even boven 't deurtje, schoof zijn bril op het voorhoofd en naar zijn onderpastoors wijzend: ‘'k En kan geen weg met jaarlingen, gaat naar mijn knechten!’

Darden, de knecht uit de Drie Koningen, heeft alzo maar één keer aardig gevaren: hij had nog al veel op zijn lever, *kreeg de smoutere*(3) en werd uitgesteld. Hij zou naar de paters gaan, maar op het hof was er binst de week ‘geen statie’(4) en hij moest wachten tot Beloken Pasen. Dien zondagmorgen trok hij heel vroeg naar de paters te Steenbrugge en toen hij te Beernem terugkwam, - meer lopen dan gaan, - was de Hoogmis al begonnen en de laatste man had ‘*den intepot ingedregen*’. De boerin was daarover ongerust. ‘Maar, jongen, drong ze nog aan, de paastijd is voorbij, ge zult het aan de paster moeten zeggen!’ En hij gerust: ‘Niet te doen, bazinne, 'k en heb ik er niet omme gedaan; 'k zal te naaste jare den eersten zijn, 'k heb toch al mijn paasbriefje!’

(1) De Biddag werd gevierd als een hoogdag en geen mens op de parochie die werkte.
(2) In stad zouden ze op een kille lentedag wel eens verweten hebben: ‘Kijk, er loopt daar nog een zomerzot!’ of later: ‘Is 't strooi afgeslegen?’ (zomerhoed).
(3) Te Brugge zeggen ze: ‘Hij krijgt de *knol*’.
(4) Geen stilstand van werken; hij had geen vrije tijd.

s Avonds voor den hoogdag kwamen er enkele vrienden bij de koster schone spreken: ‘Seven, mag ik morgen vroeg met je mee langs de deure van de sakristie?’ En dat om zeker te zijn de eerste aan den biechtstoel te zitten. Op veel plaatsen was er geen p'rikel van je te overslapen; de jaarlingen kwamen immers ongeduldig de koster opbellen. Zodra ze zijn hoofd binnen het kerkhekken zagen, kwam er beweging in de wachtende menigte die voor de kerkdeur ongeduldig trappelde en drumde. En toen de koster nog maar de grendel optrok, duwden en stampten ze al te gelijk, genoeg om de zware eiken deur in te leggen. Gejaagd bestormden ze de biechtstoelen, en kerkstoelen kantelden scheef en noes op hun doortocht. Met al die overhaaste stapten ze te Beernem bijkans met tweeën tegelijk in 't ‘biechtkotje’. Jan, die de eerste was, zag niet te goed in den halfdonkeren wie hem daar zo stout en boud op zij duwde, maar hij hoorde het bijtijds, want dat vrouwmens begon te strij'en. Vastbesloten niet toe te geven beet Jan toe: ‘Met al je rapen stelen[1] weet je wat, we zuilen het overhands zeggen!’ En de vrouw moest wel noodgedwongen ‘rote volgen.’

Ze knielden daar nu, de jaarlingen, in lange dubbele reken gepijnd en gedwongen met een ei op, hun beurt af te wachten. Wiesten die nog maar pas van de soldaten thuis was en nog al veel op zijn kerfstok had, zat er danig mee verlegen en allerlei biechtvertelseltjes schoten hem door 't hoofd: van dezen die biechtte dat hij wel vlees derfde maar lever in de plaatse at, en hoe de biechtvader het schuivetje toesmeet: ‘Is lever geen vlees, haring is geen vis!’ Wiesten besloot van het eens te proberen gelijk zijn nonkel Pol, die ook een hekel had aan al die bijzonderheden en altijd begon aldus: ‘Eerweerdige vader, 'k heb het al gedaan, uitgeweerd gemoord en gebrand’... en de rest kwam van zelfs.

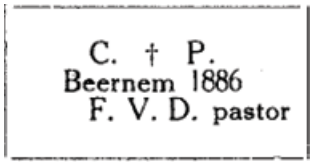
Wardje integendeel - 't stak niet nauwe bij hem - wist niet wat gezeid: ‘He ja! 'k en moorde noch 'k en brande niet, 'k en stele of 'k en rove niet, 'k ete de vrijdag geen vlees, en eiers 'n mag ik niet, 'k ga de zondag naar de messe, wat moet ik daar gaan vertellen?’

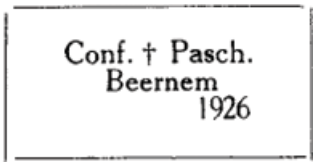
Na de mis legde elke biechteling naar zijn vermogen en

(1) Te Sijsele heet het ‘boontjes stelen’, als ze vóór hun beurt gaan.

volgens beliefte een paaspenning (van 0,10 tot 2 fr.) Te Sint-Kruis was dit gebruik al verdwenen; maar naar 't zuiden toe, gelijk te Beernem en te Wingene, is dit paasgebruik veel langer blijven bestaan. Te Sijsele kenden ze wel de paaspenning, maar ze werden hem gejond door de rijke vrijgevige pastor Coppieters. Elke biechteling kreeg een biechtpenning, de welgestelde natuurlijk uitgezonderd.

Zij die bij een vreemde biechtvader gingen, moesten hun paasbriefje medebrengen als bewijs; als ze te communie gingen wierpen ze dit briefje over de communiebank. Het waren kleine briefjes waarop de parochie en het jaar gedrukt stonden b.v.:

Te Brugge verzamelde de katholieke werkbaas zelf de briefjes van zijn knechten om ze aan de pastor te bezorgen. Huismoeders die van de dis trokken, gingen liever persoonlijk het briefje aan de pastor geven; aldus konden ze nog een brood of een zak kolen krijgen.

Er waren altijd mensen die maar op 't laatste nippertje, met Beloken Pasen, hun paasplicht vervulden. Dat was een loutere gewoonte en ze getuigden van zich zelf: ‘We gaan wulder met de meulenaars!’ 't Was immers algemeen geweten: ‘De meulenaars dragen den inktpot in’ (de laatste) ...er viel te veel stof in de molen en ze konden nooit effen komen met de zakken.

Sissen van Oelem wilde daar voor uitkomen. Op zekere Pasen zou hij eens een grondig onderzoek doen... en de pater gaf hem voor raad: Hang het kruisbeeld in de meulen, dat is de beste spiegel om te weten hoe diep ge moogt scheppen. Zo gezegd, zo gedaan... en't ging er overdreven rechtvaardig met'dat meel, totdat Sissen zag dat hij zou te kort bollen op het einde van 't jaar. Op een koele nuchtend bracht de molenaar het kruisbeeld terug in de keuken en zei beslist tot zijn vrouw: ‘Dat krusefiks moet de meulen uit of wij geraken op 't schip van Centen Uit’ (platte beurs) ...en hij schepte totdat hij genoeg had.

M. CAFMEYER

Mengelmaren

Pieter Pourbus als Kaartmaker.

De geschilderde kaarten van Pieter Pourbus zijn het werk van een echt cartograaf. De kunstenaar ging ter plaatse tekenen en opnemen, doorliep het terrein, besteeg de kerktorens: dit blijkt zowel voor zijn bekende grote Kaart van het Brugse Vrije als voor zijn kleinere kaarten. De nauwkeurigheid van al deze kaarten kon Pourbus alleen bereiken door de methode van triangulatie volgens het tractaat De locorum describendorum ratione van Gemma Frisius. Over dat merkwaardig cartographisch werk van Pourbus bereidt Dr ANT. DE SMET een uitvoerige studie, waarvan hij een korte samenvatting liet verschijnen onder de titel: A Note on the Cartographic Work of Pierre Pourbus, Painter of Bruges, in het Zweedse tijdschrift voor oude Cartographie *Imago Mundi* IV, blz. 33-36 (Stockholm, 1948): met twee platen, nl. fragmenten van de kaart van het Vrije van 1571 uit het Gruuthuse Museum. De Schrijver bezorgt ook de uitgave in album-formaat van de grote kaart van Pourbus. ondernomen op het initiatief en met de steun van het Stadsbestuur van Brugge. Dit werk zal tegen het einde van dit jaar verschijnen.

De Duinheer Carolus De Visch van Veurne.

Van de bekende 17e-eeuwse geschiedschrijver van de Duinenabdij wordt, in de Collectanea Ord. Cist. Ref. van januari 1951, blz. 8-17, een latijns sermoen voor de feestdag van Sint Bernardus gepubliceerd. De uitgever P.M. Albert van Iterson, van de abdij van Rochefort, laat de tekst van het sermoen voorafgaan dooreen zeer gedocumenteerde levensbeschrijving van De Visch, met een overzicht van zijn uitgegeven en onuitgegeven werken.

V.

Remedies van Pee Dutoit zaliger.

Hij woonde op Bavikhove, Hulstewaarts op, over den Herder. Op zijn eigen doening. Hij meesterde, en leefde daarmee. En zijn zoon, die ook al bij den Here is, heeft dat voortgedaan. Daarbinnen was het, beneden en boven op de zolder, al kruid en pot en fles dat er te zien was; kassen en schoven vol kruid in papierkes; en ook aan de balken hing het vol. Als Pee niet thuis was, dan was hij aan 't rond gaan, snuisterend in de weiden en langs de gracht. En zijn

zoon deed hetzelfde. Ik herinner me nog de volgende remedies van Pee zaliger:

Klippelkeszalf. - Pekzwarte zalve voor abcessen; te leggen op een stukje zuiver lijnwaad met een gaatje te midden om den etter uit te laten. Te dragen totdat het vanzelf afviel.

Brandwonden. - Leliebladjes op zuivere ‘franschen’. De blaadjes mocht men niet met de vingers aanraken; men haalde ze uit de fles met een breinaald.

Speen. - Een grauwe zalf; men kreeg ze mee in mosselschelpen.

Vijt. - Pee behandelde de vijt met zalven; bij elke vernieuwing van de zalf sneed hij de ‘korsten’ weg.

Flerecijn. - Ik weet een boer die zijn rhumatiek been als volgt behandelde, naar Pee's voorschrift. Hij nam een ferme pote netels, van die lange en taaie, en sloeg daarmee op zijn been totdat het gloeiend rood stond met witte bubbels. Hij was dan weer goed, kon gaan en op zijn land werken voor drie weken. Dan was 't herdoens. En te ontzien, want het deed geweldig zeer. Maar de boer deed dat regelmatig.

J.H.

Op de Scheergebinten.

De schure van Parmentiers te Bavikhove was groot lijk een kerke, en zeer oud: een lage muur en dan een eendelijk groot strodak. Ge moest niet groot zijn om aan dat dak te kunnen, zo laag was de muur. We speelden daarbinnen op de ‘scheergebeenten’ ('t was zo dat we 't uitspraken, lijk wvl. *gebeente*), we klommen er langs om op den tas te geraken. Aan de beide einden was er een wagenhuis; er waren twee grote dorsvloeren. De eiken staanders en gebinten, vooral bij die vloeren, waren vol gekorven met letters en tekens, mannekens en peerdjes, en Vlaamse spreuken ook. Ik zelf heb er namen op gelezen van Franse soldaten: 1780... min of meer. - Heel juist kan ik het niet meer zeggen, maar 't was alleszins van 1700.

Die schuur is afgebrand in 1918, meen ik.

J.H.

Goe-Vrijdag Paternostertje.

Het was op Goeden Vrijdag
dat Jesus in de bittere pijnen lag
met handen en voeten gebonden:
En Onze Lieve Vrouwe kwam daar gegaan
en ze zei: Wel, lieve Meester,
wat hebt gij toch misdaan?
Het is niet voor mij alleen,
maar voor al de menschen in 't gemeen,
klein en groot.

Al die dit gebed zullen lezen
's morgens zonder eten
God zal ze niet vergeten.
God zal eenen engel zenden
drie uren voor hunder ende
drie uren voor hunder dood.
God zal hunder zonden vergeven
al waren ze nog zo groot.

De vrouw van wie ik dat gehoord en geleerd heb, was geboren in 1858 en had dat gebed geleerd van haar moeder. Te Gistel.
C.M.

In de Wagenmakerij te Moere.

Daar hing nog rond 1900 het volgende reglement aan de de muur; het was in oude (gothische) letters gebrand in een berdeltje:

Waerschouwing.

Die hier komen in mijn zalen
Mogen niemands kwaed verhalen.
Achterklappers en valsch gespuis
Moeten blijven uit mijn huis,
lk begrijp niemand in 't zijne.
Want ik heb genoeg aan 't mijne,
't Is ook tegen onzen last,
God heeft dit alzoo gepast.
Waren wij met liefde ontsteken,
Wij en zagen geene gebreken,
Noch geen andermans misdaed.
Maar alleen ons eigen kwaed.
Laat ons leven zonder klagen,
Willen wij aan God behagen.
Zijt ootmoedig in den grond
En geestig in den mond.
Houd u geerne in eenigheden.
Zoo bewaert g'uw ziel in vrede.
En 't zal u wezen groote pijn
Als ge moet bij menschen zijn.
Hoort gij somtijds droeve maren,
Peist op God die u kan sparen.
Die de Wille Gods verkiest.
Altijd wint en nooit verliest.

C.M.

[Nummer 4]

Uit Brugse gedingen en processen.

Roe of wisse?

EEN kerke, die zich een beetje respecteert, heeft een ‘Pijke’ en een ‘Knorre’. Wat me doet peinzen op de vertellinge van Warden Oom, in zijn *Mietje Mandemakers*, waarin hij die twee officieren van de kerke van Spitsberge beschrijft. De Knorre, die met een uitgezopen ei op z'n stok, door de kerke paradeert. En de ‘Pijke’, die stoop om een gevallen ‘souke’ op te rapen, en...Maar laten we daar liever de mantel van Noach over spreiden om geen getimoreerde conscienties te kwetsen. In alle geval een schoon schilderijtje; en had Warden Oom maar dat één ding geschreven, zijn decoratie ‘Pro Ecclesia et Frontifice’, zoals hijzelve dat al monkelend zei, was daar dubbel en dikke aan verdiend.

Voor vandage laten we de Pijke van kante. Hij is van latere datum, en is met Napoleon's tijd in onze kerken gekomen. Maar de ‘Knorre’ wordt al van in de middeleeuwen vermeld: knorredrager, *virgifer*, roedrager, baljuw, al benamingen die door mekaar in de oude teksten verschijnen. En 'k zie ze geern opstappen, aan de kop van onze Brugse generale processies, die eerbiedweerdige mannen, met hun wijde mantels,

hun fladderende hangmouwen en hun roede met zilveren versiersels. Ja, die roeden vertellen ook al een geschiedenis, voor die ze van dichte wil bekijken. De knorre van onze Magdalena draagt een zilveren Katelijnebeeldeke op zijn stok, en die van Sinte-Walburga, een Donaas. Dat zijn bladzijden parochiegeschiedenis. In Sint-Salvators heb ik vroeger twee roedragers geweten: een van 't kapittel, met een zilveren Sint-Donaas op z'n stok, en een van de parochie, met een zilveren Salvator Mundi. Korteresse en diere tijd hebben hier doen cumuleren; zodat die zilveren roede met de Salvator Mundi, die veruit de schoonste is en een echt meesterstuk, nu weggestoken blijft en ongebruikt. In afwachting dat ze, lijk alle ongebruikte dingen, verloren gaat.

Roeden en Roedragers, zeg ik, vertellen een geschiedenis. Nu we aan d'Heilig-Bloeddagen zijn, wil ik u een klein kapittel van hun geschiedenis - te Brugge - vertellen. En dat kapittel verwijst juist naar de H. Bloedprocessie. Eerst moet ik u op een bijzonderheid wijzen. Als ge naar de processie gaat kijken, let een keer op de roedrager van 't H. Bloed die aan de kop gaat van d'Edele Confrerie. Dat is geen gewone roede van een kerkbaljuw, maar een lange, zeer dunne wisse - meer dan twee meter lang - zwart hout, met zilveren bandekens, en bekroond met een zilveren bolleke met zilveren pelikaan, 'k Was vroeger van gedacht dat die lange roede, die dubbel zo lang is als deze van onze kerkbaljuws, een zekere preëminentie betekende van de Edele Confrerie - ‘die 't lang heeft, laat het lang hangen’ - maar mijn historie bewijst het tegenovergestelde. En nu ik dat geheim verklappe, hoop ik dat de Edele Heren het me niet kwalijk zullen nemen. En nog meer, dat ze daar geen verandering in zullen brengen, 't Ware werkelijk jammer moest dat historisch document verdwijnen.

't Waren vroeger, in onze kerken, al van die lange wissen. In Italië, waar ze onze Franse ‘Suissen’ niet kennen, wordt de kerkpolitie verzekerd door roedragers met van die lange roeden lijk deze van 't H. Bloed.

Die stok heet: '*ferula*'. Integendeel in de pauselijke of bisschoppelijke ceremoniën, zijn er '*mazzieri*' die ook '*clavigeri*' of sleuteldragers heten, en die, benevens hun zilveren sleutel, als insigne hebben, een korte dikké bedelstok[(1)] - '*masse*' in 't Frans. Die stok eindigt op een zilveren kop, die van boven vlak is, er' op dat platte draagt hij het gegraveerd wapen van de prelaat.[(2)] Ge ziet, er is een verschil tussen die twee roeden. De lange wisse is lijk 't instrument van de knecht die orde moet houden. Dat doet me peinzen op de '*apparitor*', op de koperen grafplate van pastoor Jaak Schelewaerts († 1483) in Sint-Salvators. Schelewaerts, die professor geweest was aart d'Universiteit te Leuven, staat er afgebeeld op zijn leraarstoel, omringd van studenten; en op de kant staat de apparitor, de man die orde moet houden onder dat rumoerig: studentenvolk. Daarom draagt hij een lange wisse of roede, om van verre te kunnen 'tikken'. Maar die korte knodsen, met hun zilveren versiersels en gegraveerde wapenschilden, zijn er lijk meer voor de parade, en die ze dragen zijn er meer voor d'ere dan voor de noodwendigheid. Zodat we zouden mogen besluiten: hoe meerder stok des te minder glorie Een beste voerbeeld van dis korte luxe-roeden is de roede van de heerlijkheid Male, die nu als knodse dient voor de roedrager van Vijvekapelle...

In den ouden tijd, wanneer de 'hondejagers' nog met hun zwepen in onze kerken rondliepen, is het niet verwonderlijk dat de roedragers, de kerkpolitie van die dagen, de lange wisse droegen, om de deugenieten en rustestoorders van verre te kunnen 'tikken'. Maar ja, de mensen worden stilaan, uitwendiglijk te minste, beschaafder en gemanierder. Zodat de lange wisse al niet veel dienst meer moet doen om te 'tikken'. En de gewone ontwikkeling doormaakt:

(1) Bedelstok: stok van de bedel - pedel; fr. bedeau,
(2) Barbier de Montault, Traité pratique de la Construction... des églises. I, 389.

van nutsvoorwerp tot ornaat. En van boven zijn zilveren beeld of versiering krijgt.

Goed. Maar een keer dat men dien weg opgaat, wordt tegenhouden moeilijk. En van lange - versierde - wisse zal dat nu een korte bedelstok of zuiver parade worden.

Het eerste voorbeeld te Brugge komt ons uit Sint-Donaas, mater et caput...

Daar waren twee roedragers in 't kapittel, - ze heten *ostiarii* of deurwachters - en 't was meestal deftig volk. Ik vind er die studeren in 't College van de Jesuieten, die binnengaan bij de Paters, die hun Seminarie doen en de hogere wijding ontvangen hebben. Daarnevens ook gezette burgers. Een van de roedragers, Anthonius Anthony, een man van jaren die er nogal warm inzat, was 't lijk moe van met zijn wisse rond te lopen, en stelde voor op z'n eigen kosten (mits een kleine lijfrente), een zilveren knodse te laten maken. 'k Zegge: een man van jaren, want twee jaar later, in 1659, is hij al gestorven en vervangen. De tekeninge of ontwerp van de zilveren roede wordt aan 't kapittel voorgeleid, de 29 September 1657, en de voorwaarden worden aanveerd. De 30 Januari 1658 wordt de nieuwe zilveren roede de kanunniken getoond en men beslist dat ze, vanaf de eerste Vespers van Lichtmisse, zal gebruikt worden.[1]

Alles goed en wel. Ze waren niet letter preuts in Sint Donaas met hun zilveren roede. Ze konden niet vermoeden dat het muizeke nog een steertje zou krijgen.

't Voorbeeld dat van hoge komt, vindt gemakkelijk navolginge. Die van Sinte-Walburge, de naaste gebuurs van Sint-Donaas, konden lijk niet rustig meer slapen sedert dat die zilveren knodse daar in den omtrek wareerde. Z'hadden 't wel niet zo breed als in de kathedrale, maar met sparen en vergaren kan men het

(1) Acta Capituli S. Donatiani 29 September 1657; 30 Januari 1658.

verre brengen. Zo ze spaarden, en tegen H. Bloeddag 1669 hadden z'ook een korte knodse met zilveren versiersels gereed, 't Is altijd met H. Bloeddag dat ze, te Brugge, mensen en dingen in 't nieuwe steken. En ze gingen met de nieuwe roede in de processie gaan.

Ja, maar Sinte-Walburga, lijk Sint-Jacobs ten anderen, was een subalterne kerke van Sint-Salvators. Wat meebracht dat de geestelijkheid geen afzonderlijke groep vormde in de processie, maar meeging met de moederkerke. En aan de kop van de groep stapten de drie roedragers, die van Sint-Salvators in 't midden, en van weerszijden, die van de subalterne kerken. Nu, 't kapittel van Sint-Salvators vernam maar 't nieuws van de bedelstok daags vóór de processie, 't Moest wel lukken dat de bisschoppelijke Stoel van Brugge onbezet was; en, als er geen bisschop is, kunnen we zeggen, om in de trant van de vertellinge te blijven, dat de roe van 't gat is. 't Kapittel van Sint-Salvators ging zijn beklag maken bij de vicarissen-sede vacante, en die strenge heren, die de verschillende kerken schriftelijk moesten uitnodigen op de processie, stelden een post-scriptum op de brief aan de pastoor van Sinte-Walburga: ‘Wordt vanweghen de Heeren van 't Vicariaet expres belast te compareeren... met synen roedraegher, draeghende de roede, ende niet de bedelstock’.

's Anderdaags stonden die van Sinte-Walburge met hun nieuwe bedelstok op den Burg. De pastoor, Pieter Aerts, werd bij de Heren van 't Vicariaat geroepen in het Pand van Sint-Donaas. Hij kon er niet aan doen, zei hij: zijn ‘kapittel’ - die van Sinte-Walburge deden zich geern voor kapittel doorgaan -, zijn kapittel had het zo beslist. En, ten anderen, ze hadden advokaten geraadpleegd, en die beweerden dat ze in hun volle recht waren. Dan zonden de heren van 't Vicariaat hun knecht naar de groep van Sinte-Walburga, om hun verbod te hernieuwen. Als de bode bij de groep kwam en aan de baljuw vroeg: Zijt gij de roedrager van Sinte-Walburge, kreeg hij voor antwoord: ‘*Ick en*

ban geen roc-Jraegher meer; ick hebbe een ghedregen, maer 'k en draeghe geen meer'. De bode voelde wel dat ze hem voor den aap hielden, maakte rechtsommekeer, en ging relaas uitbrengen aan zijn meesters. Hij werd een tweede keer gezonden met de boodschap: dat ze de nieuwe bedelstok niet mochten dragen in de processie, op boete van vijftig gulden. Die van Sinte-Walburge hadden lijk 't zotte in de kop en gedroegen zich lijk droeve jongens. Als de man zijn boodschap afgeleid had, begonnen ze te tjokken en te greten. Zo'n verbod, om geldig te zijn, moest per geschrifte gedaan worden! En een van de kapelaans had geroepen: '*Ist dat we boete moeten hetaelen, wy sullense betaelen,*' 't Einde van d'historie was, dat ze met hun nieuwe bedelstok in de processie gingen, 'k Zie hem daar lijk opstappen, die stoute Knorre met zijn zilveren knodse, nevens zijn confraters van Sint-Salvators en Sint-Jacobs, met hun lange, ouderwetse wisse!

Alles goed en wel, maar... chaque fête a son lendemain. Lijk het te verwachten was in dien tijd, daar werd bij 't Geestelijk Hof een proces ingespannen door 't kapittel van Sint-Salvators tegen 't Commuyn van Sinte-Walburge. Zo'n proces, volgens de gewoonte van die dagen, kon jaren aanslepen. Intussen, de grote bazen uit Sint-Donaas roerden nog niet, of gebaarden dat ze zich de zake niet aantrokken. Maar ze lieten geen gelegenheid voorbijgaan om te laten voelen dat ze niet welgezind waren. Zo zie ik dat pastoor Aerts, die een beetje nalatig was in 't indienen van zijn rekeningen, de 25 Juni van 't Vicariaat bevel krijgt binnen de vier en twintig uren zijne papieren in te dienen 'op pene van suspensie'.

Een kleine maand later, de 13 Juli, gingen ze een nieuw gewelf steken in Sinte-Walburge. Zulke 'dingen gebeurden altijd met een zekere plechtigheid; en daar, voor 't moment, Brugge zonder bisschop was, werd de deken van 't kapittel uitgenodigd om de eerste steen te leggen, en 't kapittel om de plechtigheid met zijn tegenwoordigheid te vereren, 't Was een te schone

gelegenheid voor de heren om ze te laten voorbijgaan zonder te doen voelen hoe die van Sinte-Walburge het verkorven hadden: ze weigerden kordaat, 't Moet zijn dat er geïnsisteerd werd - misschien was het wel aangekondigd en ruchtbaar gemaakt dat de deken er zou zijn met heel 't kapittel. De heren lieten weten dat ze wel wilden komen, maar dat die van Sinte-Walburge eerst hun botte ongehoorzaamheid moesten herstellen, zich onderwerpen en hun boete van vijftig gulden betalen. In Sinte-Walburge raakten ze niet akkoord. Er waren er die wilden ingeven, en anderen die koppig bleven. En men moest de eerste steen leggen zonder deken en kapittel, en zonder grote plechtigheid.

Dat sleepte aan tot de 16 September 1669. Wanneer heel 't Commuyn schriftelijk zijn onderwerping deed en bekende in 't ongelijk te zijn. De Vicarissen-sedevacante, ‘praeferentes gratiam rigori justitiae’ wilden wel alles vergeven en vergeten en de verloren zonen welkom heten. Het proces zou afgelast worden, maar die van Sinte-Walburga moesten de gedane onkosten uitkeren en twee pond grote boete betalen. Op H. Bloeddag had die botte kapelaan durven zeggen: ‘Ist dat we de boete moeten betaelen, wy sullense betaelen.’ Lijk Caïphas, zonder het te weten, had hij profeet gespeeld: ze betaalden. Maar de Vicarissen - en grands seigneurs - schonken die twee pond aan de kerkfabriek van Sinte-Walburge, ten profijte van 't werk van 't nieuw verwelf sel.[1]

Boileau had hier materie gevonden om een vervolg te schrijven op zijn ‘Lutrin’.

Ik bezit een handschrift van de jaren 1700, waarin onze Brugse processies beschreven worden. Daarin lees ik: ‘den Bodel van den roedragher (van Sint-Donaas) is gheheel van silver ende is vereert gheweest van Anthone filius Maerten Anthoni, roedragher van dese Cathedraele... en is de eerste die een roedragher in

(1) Acta Vicariatus, 1669, 2,3,4, 10 Mei; 25 juni; 12 Juli, 31 Augustus; 17 September.

een kercke van Brugge ghedraeghen heeft. Want te vooren droghen (sic) een langhe persse. Daer naer is dit naer ghevolght van alle de prochiekercken ende van die van d'abdie van den Eeckhoutte.' En J. Gailliard[1] weet te vertellen dat men, in 1672, drie jaar na ons drama met die van Sinte-Walburge, een nieuwe roede liet maken in 't H. Bloed. Daar moet ook sprake geweest zijn van een roede volgens de nieuwe mode. Want daar waren drie verschillende modellen voorgeleid, en - na rijp beraad - werd er beslist zich te houden aan 't oud model, de lange wisse, waar Thomas Lyns, de goudsmid, een zilveren Pelikaan op zette. Mijn eerweerde vriend, C. Denorme, die de merken van onze zilversmids al spelend ontcijfert, zou ons kunnen zeggen of de Pelikaan op de wisse van 't H. Bloed nog deze is van Thomas Lyns.

M. ENGLISH

Volksgeloof rond de Goede Week.

De molenaarsknecht van Seven Pantens van Oelem hield niet van de Goede Week en klaagde: 'Goê weke, kwâ weke, mager weer, vele werk en letter onder de neuze!'

Kwestie van dat mager goêwekeweer: oude mensen beeren dat het komt bij de mane: 'De roste mane die volgt op de Maartse mane!' Ze letten er goed op de Zaterdag binst de vontewijding waar de wind zit, want: 'Waar de wind Paasavond gaat slapen, zit hij te Sink sen nog En ze voegen er nog een woordje uitleg aan toe: 'Hij ligt er met jongen, 't is voor zes weken'.

Op Goede Vrijdag deed iedereen te Brugge, oud en jong, den ommegang van 't H. Bloed. Veel buitenmensen stonden er ook op. om van uren ver dien dag naar Brugge te komen. Voor Pier van Raapsgoe' te Moerkerke hoorden die twee dingen bij Goede Vrijdag: de ommegang van 't H. Bloed en minstens één partij vlas zaaien. Die dag werd ook uitgekozen om 't kleingoed in de lochting te zaaien; de boerin was meer bekommerd met de klokken en om de eiers in 't graan te bewaren. Zij zou de Zaterdag den ommegang doen als ze ter markt ging.

M.C.

(1) Recherches Historiques sur la chapelle du St Sang (1846), blz. 134.

Uit het Iepers stadsleven rond 1300

DE stad Ieper bezat vroeger een zeer rijk archief, dat in November 1914 in de vlammen opging. Daar-onder bevond zich een keurboek, dat dagtekende van het einde van de XIIIe eeuw, en waarin al de oudste stedelijke reglementen waren bijeengebracht. Het droeg als titel: 'Ch'est li livres de toutes les keures de le vile d'Ypres'.

De tekst ervan is bewaard gebleven, doch werd tot nu toe zeer weinig gebruikt, daar hij opgesteld is in picardisch dialect.(1) Nochtans is dit keurboek van uitzonderlijk belang voor de kennis van het stedelijk leven in Vlaanderen rond 1300. In enkele hoofdstukken heb ik de voornaamste gegevens uit dit keurboek samengebracht.

I. Het Poorterschap.

Te Ieper werd men poorter door geboorte, door huwelijk met een inwoner van de stad of door een verblijf van ten minste vijf jaren, maar men moest er zijn huishouden hebben. De vreemdelingen echter, die min dan vijf jaren te Ieper woonden en er wilden poorter worden, mochten na een verblijf van één jaar en één dag de eed van trouw zweren aan de stad en zich laten inschrijven in het poorterboek, op voorwaarde dat hun vroeger gedrag onbesproken was.

(1) Tekstuitgave door ons bezorgd in Bulletin de la Com. Royale d'Histoire, 94e deel, 1930, blz. 389-481. Andere delen ervan staan afgedrukt bij G. Espinas et H. Pirenne. Recueil des Documents relatifs à l'Histoire de l'Industrie drapière en Flandre. T. III. Brussel, 1920. (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis); alsook bij L. Gilliodts van Severen. Coutume de la ville d'Ypres. T. II. Brussel, 1908. - We konden deze keuren aanvullen door enkele vonnissen uit de strafregisters van de stad Ieper uit de XIVe eeuw, die afgedrukt staan bij P. de Pelsmaeker. Registre aux Sentences des Echevins d'Ypres. Brussel, 1914. (Coutumes de Flandre).

Onder deze beperking viel o.m. Wouter van den Hende die zich in 1357 het poorterschap zag ontzeggen dat hij het vorige jaar bekomen had. Het was ter kennis van de schepenen gekomen dat hij, samen met zijn vrouwen dochters, te Mechelen een drankhuis en ‘reederye’ gehouden had.(1)

De middeleeuwen kenden het kerkelijk asylrecht. Een misdadiger die op gewijde grond. d.i. op een kerkhof, in een kerk of een klooster vluchtte, kon door de burgerlijke overheid niet aangehouden worden.(2) Om zoveel mogelijk de inwoners af te houden zich onder kerkelijke bescherming te stellen, kon degene die te Ieper gebruik had gemaakt van het kerkelijk asylrecht, nooit een openbaar ambt meer vervullen noch een ambacht uitoefenen.

Het was ook verboden poorter te zijn te Ieper en in een andere stad. Wie aan zijn poorterschap te Ieper verzaakte, kon nooit meer opnieuw onder de poorters opgenomen worden. Wanneer hij de stad verliet, moest hij een deel van de schulden van de stad betalen. Dit aandeel werd vastgesteld door de schepenen.(3)

Een moordenaar kon niet onder de poorters opgenomen worden, en, indien hij poorter was, kon hij nooit meer met de stad verzoend worden.(4)

Men kon ook tijdelijk of voorgoed zijn poorterschap verliezen door de verbanning. Vóór de tijd afgelopen was, mocht men niet in de stad terugkeren op straf van verdubbeling van de ban. Zo werd in 1324 de ban van zeven jaren ten laste van Hannin van Meessine verdubbeld omdat hij vóór tijd in de stad was teruggekeerd. Er waren bizondere premiën uitge

(1) De Pelsmaeker, bl. 383, nr 1113.
(2) Zie Biekorf, 1947, blz. 136.
(3) Keure de la Bourgeoisie. Gilliodts. Coutume d'Ypres, II, blz. 34.
(4) Bulletin de la Commission royale d'Histoire, 1930, blz. 479.

5) De Pelsmaeker, blz. 256, n^{r} 390.

loofd aan de drie personen die het eerst een banneling te Ieper konden vastgrijpen, wanneer deze vóór tijd in de stad terugkeerde. Het was verboden de bannelingen te herbergen of ze buiten de stad te gaan bezoeken.(1)

II. Het Huwelijk.

Zoals in de andere Vlaamse steden waren de huwelijksfeesten te Ieper onderworpen aan strenge beperkende maatregelen, om te beletten dat overdreven uitgaven de jonggehuwden en hun ouders tot armoede zouden brengen.

De dag van het huwelijk moesten de jonggehuwden in de kerk aanwezig zijn vóór het luiden van de middagklok. Van hun huis naar de kerk en terug naar hun huis moesten ze begeleid worden door de twee getuigen. Op deze dag was het slechts aan deze vier personen toegelaten kostelijke gewaden of nieuwe klederen te dragen.

De kostelijke gewaden uit scharlaken, waarvan het dragen een voorrecht was van de ridders en van de daarmede gelijkgestelde rijke poorters, mochten te Ieper alleen gedragen worden door zulke jonggehuwden, die samen te minste 500 pond rijk waren.(2)

Om tot het huwelijksmaal toegelaten te worden, moest iedereen twaalf parisis betalen vóórdat de tafel gedekt was (anchois que pains soit mis à table). Het was verboden voor iemand anders te betalen. Zelfs de speellieden en het dienstpersoneel die aan tafel aanzaten, moesten hun ‘escot’ betalen.

Enkel de door de ouders gevraagde speellieden mochten het huwelijksfeest door hun spel opluisteren. Ze mochten echter niet verder in huis komen dan tot in de voorplaats.

De meesters mochten geen huwelijksmaal geven wan

(1) Keure des bannis. Gilliodts. Coutume d'Ypres, II, blz. 43.
(2) Zie Biekorf, 1950, blz. 8.

neer een lid van hun personeel huwde, tenzij het een van hun neven of nichten was.

De beperkende maatregelen strekten zich nog uit tot het geven van geschenken aan de verloofden; dat bleef verboden van de dag der verloving tot zes maanden na hun huwelijk.

In 1374 werd Michiel de Boulogne tot een boete veroordeeld om een geschenk te geven aan zijn broeder Jacob en dezes vrouw, ter gelegenheid van hun huwelijk. Dezelfde boete trof de jongehuwden die het geschenk hadden aanvaard.(1)

In de eerste maanden van het huwelijk was het aan de jongggehuwden verboden juwelen of geschenken te geven aan hun ouders, hun familieleden of aan andere personen.

Binnen de acht dagen na het huwelijk mochten de jonggehuwden alleen hun naaste familieleden, tot en met oom en moei, uitnodigen om bij hen te komen eten en dansen.

Ook over de verloofden hield de stadsmagistraat zijn beschermende hand. Ze mochten elkander slechts bezoeken gedurende de dag. Vóór de duisternis inviel moest ieder in zijn huis teruggekeerd zijn. Slechts driemaal in de week mochten ze elkander tot een eetmaal uitnodigen, namelijk op zondag, dinsdag en donderdag, en enkel in de voormiddag. Daar mochten slechts drie vleesgerechten opgediend worden en geen vis. Buiten de huisgenoten mochten slechts zes personen uitgenodigd worden en twee speellieden.

Geen enkele verloofde mocht gaan feesten binnen de stad en een mijl erbuiten, vanaf de dag der verloving tot aan het huwelijk, tenzij het feest plaats had in eigen huis of indien zij uitgenodigd waren op een bruiloft.

De verloofden mochten alleen naar elkaar clairetwijn zenden. In elkanders huis mochten zij er ook drinken, maar het was verboden er buitenshuis te aanvaarden.

Ook het sluiten van het huwelijkscontract was om

(1) De Pelsmaeker, a. w' blz. 315, nr 849.

geven door beschermende maatregelen. Zonder de toelating van de naaste bloedverwanten of van de voogden, mocht niemand aanwezig zijn wanneer dit contract werd opgemaakt. Een zware boete trof degene die iets durfde aanvaarden om een huwelijk te 'makelen'.

Strenge straffen waren voorzien voor degenen die jongens of meisjes wegleidden zonder de toelating van hun ouders of voogden. Ze werden buiten de bescherming van de wet gesteld (wetteloos) en onterfd. Dezelfde straf trof de weggeleide die meerderjarig (25 jaar) was. Wie minderjarigen had ontvoerd, alsook degene die daarbij hulp hadden verleend, werden met de dood gestraft. De mannen werden onthoofd en de vrouwen levend begraven. ([1]

Zo werd in 1372 Lambert Lalle, genaamd 'Reuse', voor eeuwig buiten Vlaanderen verbannen om Kateline, de dochter van Jehan Bourgeois, weggeleid te hebben tegen de wil van haar ouders.

In 1381 wordt Pieter van de Pitte voor drie jaren buiten de stad verbannen om de dochter van Jacob de Leeuw, de 'zackedraghere', medegenomen te hebben tegen de wil van haar vader, terwijl Pieter van Warrem, die hem daarbij als tussenpersoon geholpen had, voor één jaar verbannen werd.

In 1392 wordt Peronne Wyds, een meid uit de herberg Nieukerke, veroordeeld tot de zware boete van 50 pond en tot 7 jaren verbanning buiten het graafschap Vlaanderen, om Hannekin Noenebrood aangezet te hebben zich met haar te verloven zonder de toestem ming van zijn voogden. Hannekin. moest dezelfde straf oplopen, maar door de tussenkomst van een schepen werd hij van vervolging ontslagen.[2]

J. DE SMET

(1) Gilliodts, a.w., blz- 46: Keure des mariages.
(2) De Pelsmaeker, bl. 356, nr 1023; blz. 268, nrs 501-502; blz. 307, n1' 811.

Begraving van het Hespebeen te Hollebeke in 1922

N*OOIT* zag ik een mooier Septemberdag, met heldere zon op millioenen spindraden, dan in 1922. Geen windje, geen vogel, geen mens: een stilte die naar het hart sloeg. Hier en daar een hut, opgetrokken met balken uit de noodstraten en gedekt met gegolfde platen. Aan een kruispunt een berg vuilnis, waarboven wrakstukken van een vliegmachien: de overblijfselen van de kerk. En daarneven een bordje: HOLLEBEKE. Aldus wist ik waar ik was en zijn moest.

In heel de gemeente geen stenen huis, geen levende boom; maar welig ruig gras, obusputten waaruit lisdodden als matrakken uitpiepten; stukgeschoten tanks, stapels munitie, late papavers en St. Jansbloemen...Krekels...In de verte wenkte de hoge toren van Wervik naar de bewoonde wereld waar de fabriekschouwen dikke rook uitspuwden.

Na vier jaar dolen in een vreemd land, na een overhaastige vlucht als de O.L. Vrouwkerk brandde en de Jampotten de straten controleerden, was reeds menig Hollebekenaar teruggekeerd naar de vadergrond. Moeder de vrouw had de huissleutel meegeven om niet voor een gesloten deur te staan, maar de man mocht eerst een halve dag dwalen eer hij ‘zijn’ plekje grond vond, waar eens ‘zijn’ huisje stond. Moeder en de kinders kwamen achterna. Arme bloedjes, uit de vier hoeken van Frankrijk weergekeerd, zo uit Cannes als uit Albi, zo uit Bordeaux als uit La Rochelle! Zonder taal, want thuis Hollebeeks en in de school Frans; zonder godsdienstonderricht, want de Franse priesters verstonden ze niet en de Vlaamse paters waren overlast. En... zo verre... leefden ze gelijk God in Frankrijk. Nu slapen ze in een onderstand op lisdoddenpluis, waarin de made knaagt. Ze draven door de wijde natuur waar haag noch tuin de weg afsluit en vergaren loden bolletjes, koperschilfers, tussen munitielagen en prikdraadresten, tussen schedels en knoken.

De kinderen weten niet beter en zijn gelukkig. Ze sparen om kaarsen te kopen met bloemen versierd, kaarsen vuistendik, wanneer ze ‘in den uitkomen’ hun eerste communie zullen doen. Meneer de pastere is sinds enkele maanden toegekomen en ze gaan naar de lering. Moeder ademt de Vlaamse lucht in, ontmoet oude buren en kennissen, heeft brood in de schapraai. Moeder is gelukkig. Vader effent de grond, ver

dient een mooie stuiver, drinkt een stevige pint na het hard labeur en is gelukkig.

Maar het najaar kende de geweldige wind en de eindeloze regenvlagen. Overal de waterafvoer gestremd; de regen drong diep in de omgewoelde grond. Koper en lood kwamen bloot op de reeds geëffende grond, maar de klijte kreeg weer leven: geel als boter en rekbaar als gom. Ze plakte aan de schoeisels van de koperrapers, zodanig dat de gang bemoeilijkt werd en een verroeste lepel onmisbaar was om de kleverige aarde te verwijderen. In de straten vielen diepe kuilen door het instorten van onderaardse gangen. De boerenkarren staken tot aan de as in het modder. Alleen de frontwegeltjes maakten de verbinding met de bewoonde wereld mogelijk.

Onverwacht trad de Winter in. Al de ratten vroren dood. De hutten kraakten des nachts en boven menig bed hing een open regenscherm om de fijne sneeuw op te vangen. Maar hout om te stoken was er voor het rapen en de koolkarren reden op de hardbevroren grond als op hobbelige stenen.

In de Zomer een geweldige droogte: al de obusputten vielen droog en de kikkers lagen dood op het roestbed. Een zwaluw was gezien, een kievit was gehoord. Men ondervond de aanwezigheid van een vos, die zich schuil hield in de kanaalflanken.

Och, dat kanaal! Met moeite geboren was het, ongebruikt, de vernieling niet ontgaan. Het lag daar, woest en verlaten, met geheimzinnige wegen in zijn helling, die naar donkere diepten leidden en waar verstikte Duitsers nog naar vrede wachtten met het geweer tussen de benen. Binnen de kanaal ruggen, tussen golfplaten, werden 's avonds duizende kogels in 't vuur gesmeten om ze te ‘ontladen’ en het koper naar Wervik te sleuren. Massale onderstanden werden gevuld met hout en obussen, in brand gestoken, en vlogen dan met donderend geraas op, om spoorstaven aan de begerige ijzerrapers te bezorgen. Verwaten kerels vezen de koppen van de nietontplofte kanonballen af om wille van het koper. Ze kenden dat zo fijn. Tot ze er zelf mee in de lucht vlogen.

Een jaar ging in roest- en kleigewroetel, in zinsgenot en vrijheidsroes. De pastor ijverde voor nieuw parochiaal leven, de meester leerde dertien grote lummels lezen met een geduld om de Kemmelberg te verzetten; de burgemeester had de handen vol met berekenen van eenieders oorlogsschade.

En het werd kermis: 8 September, Onser Vrauwendach! Het feest van de drie vrouwen: Dadizele, Hollebeke, Lein

zele! Ouden van dagen kwamen uit Wijtschate, Voormezele, Zillebeke, Zantvoorde, Houthem om te ‘dienen’ zoals ‘voor doorlooge’ en een kaars te offeren in het noodkerkje met plankenvloer en tôledak. Boeren lieten een traditionele jaarmis zingen en 's middags was 't kermis voor de familie.

Soep,
Patatten met bouillie en karootjes,
Koekestuiten met koffie,
Cognac.

En 't mocht nu kermis zijn of trouwfeest of dodenmaal: altijd onveranderlijk hetzelfde menu!

's Avonds om sjopjes, nee' demiets...En dansen bij Miel Prut, ‘Au Pigeon Voyageur’, waar een grote tent met tintelende muziek de jeugd aanlokte.

Miel Prut, dàt was een kerel! Taai als een os en werken gelijk een paard! Een trimard, die alle wegen kende vijftig uren boven Parijs, en Limburg toch zo ver van Hollebeke verwijderd meende. Kon hij hard werken, hij kon ook jenever in zijn jas gieten met Sjeroom, Peken en Pol. Miel was nooit moe, steeds vol leute en... hij was toch zo gelukkig!..

Donderdagavond werd, voor 't eerst na acht jaar, het hespebeen begraven.

Te middernacht viel de muziek stil. Al de koppels drumden bij Miel binnen. Waar hij het haalde, weet ik niet. Maar hij stond daar met een lange witte kiel aan, een wilgetakje en een hespeknuist in de hand. Pol Vodde droeg een emmer en een versleten borstel. Plak had een bel en Tuur een spade.

Langzaam raakte de stoet in beweging, de witte gestalte vooraan om de weg te tonen. Ze trokken voorbij de gewezen kerk de dreef in, naar het kasteel van Madame Mahieu. Miel zong een trimardslied, lamenig-treurig. Zijn volgelingen weenden tranen met tuiten om het onherstelbaar verlies van de kermis die was heengegaan, en huilden en brulden, wijl de bel rinkelde.

Ze gingen in de nacht, riepen tegen de blaffende honden op tot ze, voorbij boer Arnout, het veld. neen de brousse insloegen. De ene sukkelde tegen een stronk, de andere tuimelde hals over kop in een obusput, een derde scheurde zijn broek en zijn vel aan een verraderlijke prikdraad. Prut ging maar verder, naar het kanaal toe, wijl de jammerklachten van de bedroefde Hollebekenaars toenamen in snelheid en kracht.

Eindelijk halt! Tuur trad vooruit met de spade en graafde een kuil. Riten lichtte met een stallantaarn. Een laatste ge-

ween, een laatste gehuil, en de knuist werd behoedzaam aan de aarde toevertrouwd.

Dan nam Miel de afgeschrobte brembezem, dopte hem in de wateremmer en besprenkelde onder een onverstaanbare oratie de omstaanders. Dit was het moment! Pol greep zijn emmer aan de boord en gutste de volle seule over de treurende omstaanders, die, niet voorbereid op deze slotscène, onthutst en verward deinsden, struikelden over hobbelen en strobbelen met druipende haren en kleverige handen...

En gelijk een fanfare die een vrolijk deuntje speelt na de dodenmarsch van Chopin, trok de bloem van Hollebeke terug naar het dorp. Ze waren toch zo gelukkig, ennee?...

De kermis was voorbij, voor een heel jaar. Maar Prut had in zijn kelder nog veel jenever en bock. De morgenzon bleef nog een tijdje weg en 't wijf zorgde voor de kinders. Wat wil-je nog meer?

Vier lange jaren hadden de meesten hun ‘père’ gezien aan 't front bij de groene Pier en de Piottenpakkers, wijl de anderen in de munitiefabrieken hadden geslaafd of bij de boeren gelabeurd en geslameurd om een calvados, een absinth of een pinard.

Laat ze maar komen! riepen de nachtuilen en begonnen te jassen, terwijl ze reeds halffranksjes spuwden: de voorboden van nakende dronkenschap.

De maan lachte en de honden blaften...

A. CASSIMAN

Brugse bloemisten

DE Brugse Koninklijke Maatschappij voor Hofbouw- en Fruitboomkunde vierde deze maand haar 300-jarig bestaan met een tentoonstelling, die voor het eerst de benaming ‘Brugse Floraliën’ heeft aangenomen, - en met de uitgave van een ‘Geïllustreerde Geschiedenis’, een waardig document van haar eerbiedwaardig verleden.(1) Uitgaande van het St. Dorotheagild van 1651 vervolgen wij daarin de lotgevallen van een vereniging van liefhebbers die onder afwisselende benamingen: Bloemlievende Broederschap, Confraters van Dorothea, Societeyt van Flora, haar tegenwoordige professionele inrichting tegemoet gaat. De beschrijving steunt op goede bronnen: resolutieboeken en bescheiden van de Maatschappij zelf.

(1) Luxe-brochure van 32 blz. Eigen beheer der Mij.

Met de volgende mededeling over Brugse Bloemisten van de 18e en het begin der 19e eeuw, wil Biekorf op zijn manier de jubilerende Maatschappij besteken.

De eerste helft van het 300-jarig bestaan van de Maatschappij, de periode 1651-1800, is een tijd van loutere liefhebberij: de twaalf kanunniken en magistraten, stichters van de 'bloemlievende broederschap' van 1651, blijken niets meer dan een beperkte vriendenkring van tulipisten, zoniet tulpomanen, geweest te zijn. De Tulp bleef immers, ook na de Hollandse windhandel van 1636, de modebloem in Europa en zou eerst een goede eeuw later haar kroon moeten afstaan aan de Hyacint die gedurende de gehele 18e eeuw aan de spits gebleven is van alle bolgewassen. Naast Tulp en Hyacint waren er maar vier andere bloemen die de liefhebbers konden bekoren: de Auricula, de Anjelier, de Ranonkel en de Anemoon. De overige waren niet van tel, zij konden 'dienen alleenelijk om de tuynen te vercieren en ten behoeve van de kruidkundigen': wat blijkbaar zeer minderwaardig bevonden werd.(1)

Een typische figuur uit die eerste eeuw van de Brugse broederschap was de brouwer Tailliu van de Gapaert, de grote brouwerij op het Zand. Zijn tijd ligt rond 1680-1700, en rond 1800 leefde zijn faam van 'florist' nog voort in de volgende anecdote, in 1799 door jonker Joseph van Huerne, opgetekend.

Brouwer Tailliu 'had een groote passie voor bloemen ende wel besonderlijk voor *Auricula's*, dat hy daer van een schoone collectie en theater hadde, jae hij gaf eens een stuk rooden wijn om een blomme te bekomen, hetwelke syn vrauwe mis haegde, peijsende alhoewel hij veel gewin hadde, dat die passie te verre soude gegaen hebben, dan heeft sij gebruijk gemaekt van d'afwesentheijt van haeren man, en al sijn blommen, of ten minsten die schoone, in het vertrek geworpen. En so is dien man gansch verlost geweest van die soo ongeregelde aenkleventheit, om soo dierbaer blommen te koopen.'(2)

De Societeyt van Flora of Confrerie van Dorothea was in

(1) E.H. Krelage. Bloemenspeculatie in Nederland, blz. 142 vlg. (Amsterdam, 1942).

(2) Handschrift in de Verzameling van weled Baron Charles Gilles de Pelichy te Brugge. - Een eeuw later was de brouwer van de Gapaert, met name Joannes Jooris, eveneens een bloemenliefhebber en lid van de Confrerie.

de 18e eeuw en tot aan de Franse tijd een voorname Hyacinten Club. De confreers-amateurs werkten met bloembollen uit Haarlem, in bakken mst tentbedekking en in glazen; zij volgden malkaars kwekerij en hadden een onderlinge ruilverplichting. Vanaf 1761 stelden zij elke winter, op de feestdag van hun patrones (6 Februari) een theater van Hyacinten op. Deze traditie zal behouden blijven in de uitgebreidere wintersalons van de Maetschappy van Flora in de Hollandse tijd.(1)

Rond 1800 stond Engeland met zijn beroemde proeftuinen aan de spits van de bloementeelt en onze Brugse liefhebbers trokken Engelse nieuwigheden over de Gentse markt. Sommigen gingen ze zelf aldaar uitkiezen, zoals Pierre Fleurman die telken jare bloeiende Hyacinten en Tulpen uit Gent ging halen om aan de Februari-expositie van de Confrerie mee te doen. Gentse bloemenkwekers, o.m. Lodewijk Verleeuwen, kwamen ook zelf te Brugge verkoopdagen houden.(2)

De Confrerie kende maar een korte schorsing onder de Conventie en het Directoire. Reeds in het eerste jaar van het Consulaat hernam ze haar vergaderingen om weldra, op Sint-Dorotheadag van 1803, haar traditionele tentoonstelling te heropenen. De Societeyt der Bloemisten verdiende hiermede voor de stad Brugge een eretitel die bij de Jubileum viering wel mag naar voren gebracht worden; haar jaarlijkse tentoonstellingen - in 1804 waren niet minder dan 180 potten met openstaande bloemen ingebracht - waren de eerste bloemensalons in ons land en hebben de beroemde Gentse Hofbouwvereniging in het leven geroepen die vijf jaar later, in 1809, haar eerste bloemententoonstelling hield. Het is de Gentse geschiedschrijver Frans De Potter zelf die deze eer aan Brugge toekent. Hij vertelt als volgt:

De Gentse bloemenkweker Lodewijk Verleeuwen had te Brugge een goede verkoping gehouden. Te Gent teruggekeerd ging hij naar de *Café Frascati*, aan de Coupure, alwaar enige bloemisten en liefhebbers somtijds elkaar ontmoetten om over hun liefhebberij te kouten. ‘Wat maakt er bloemenliefhebbers? zei Verleeuwen tot zijn vrienden, wat

(1) Messager des Sciences et des Arts, li, 1824-25, blz. 463.

(2) F. De Potter. Gent van den oudsten tijd tot heden, VIII. blz. 240 (Gent 1901). - P. Fleurman was een voornaam hovenier-bloemist en lid van de Maetschappy.

lokt er vreemdelingen aan? Zijn het de openbare bloemententoonstellingen niet? En waar zijn *wij* nu? Wij, in Gent, met al ons gebabbel? Ziet Brugge: daar ten minste bestaat een genootschap dat publiek zijn kunst en liefhebberij laat zien!' Verleeuwens woorden sloegen in: op 3 November 1808 werd de Maatschappij voor Hofbouw- en Kruidkunde gesticht die op Sint-Dorotheadag 1809 in haar stichtingslokaal *Café Frascati* 50 planten exposeerde. Dat was de eerste tentoonstelling van de nu wereldberoemde Gentse Maatschappij.(1)

In de Hollandse tijd hield de Brugse Maatschappij, onder de benaming Maetschappy van Flora, met groeiend succes haar tentoonstellingen op Sint-Dorotheadag. In 1825 werd voor het eerst een 'Notice des plantes exposées' gedrukt.(2) In dat jaar had de modebloem der 18e eeeuw nog een bevoorrechte plaats: de heer Vander Plancke behaalde een medaille voor de schoonste Hyacint, genaamd *La Paix d' Amiens*. Ieder jaar werd een 'plante de concours' voor de volgende tentoonstelling vastgesteld; voor 1826 was de 'prijsbloem' de *Fritillaria imperialis,* terwijl de wedstrijd van 1827 over drie namen ging: *Lilium concolor, Paeonia officinalis* en *Mimosa paradoxa*. Er werd ook een erepenning toegekend aan de mooiste en rijkste inzending. Het salon van 1826 groepeerde 621 planten. De Société de Flore, die nog steeds een kring van rijke amateurs was, bezitters van een orangerie of een '*jardin d'hiver*', gaf in die jaren een blijk van waardering aan de beroepsbloemisten: zij gunde een aanmoedigingsmedaille aan de hovenier-bloemist die in de loop van het jaar de mooiste en keurigste bloemen en planten op de Bloemenmarkt (Dyver, en later Burg) had te koop gesteld. Winnaars van dat eremerk waren: Jan Crom in 1826, en Laurent Van Pottelberghe in 1827.(3)

Nog iets over fruitbomen en Brugse laurieren om te sluiten.

Jonker Joseph van Huerne was in goede betrekking met sieur Grégoire Lietard van Sint-Gillis (Brussel), een koopman in Zwitserse thee, die hem in October 1807 een eerste 'keerseboom van phisalie' zond. Hij geeft de volgende beschrijving van die nieuweling: 'De vrugt groeijt in een beurseken,

(1) De Potter t.a. p - P. Claeys. Mémorial de Gand, blz. 233 (Gent, 1902).
(2) De Maetschappy hield ook een 'Zomer-Expositie' begin Juli in haar lokaal de *Keyzerlyke Kroon*. Van deze tentoonstelling kennen we een programma van 16 blz. gedrukt bij C. De Moor.
(3) Messager, t.a.p. en IV, 1926, blz, 37; 408.

draegt blomme, botte en vrugt t'saem allen tijde; is excellent om t'eten. De vrugt is dobbel grootte van een keerse, komt van Groot Bengalen, moet van de vorst in een groen huijs bewaert sijn; is niet gemeen. D'eerste koste mij 30 gulden courant, sonder transport.'(1)

In 1816 is de Engelse reiziger Smithers alhier verrast door een Brugse specialiteit, 't Is op de Jubileum processie van Sint Franciscus Xaverius. In de versiering van straten en huizen treffen hem vooral 'oranjebomen, laurieren en andere heesters in kuipen voor de deuren gesteld'.(2) Die zgn. oranjebomen heeft hij nader onderzocht en verder in zijn dagboek verbetert hij zijn misvatting: 'Het zijn eigenlijk *double pomegranates*, schrijft hij. Op een afstand gezien, zijn het net oranjebomen, in kuipen gekweekt, op loodrechte stam, met brede ronde koppen.'

A. VIAENE

Duitse schapers

IN de 50ste jaargang van het tijdschrift 'Volkskunde' (Nieuwe Reeks, 8e jrg., 194, no 3, blz. 127) komt een kleine mededeling voor van de hand van Marc Moonen over de beruchte Duitse Schapers Schrijver vraagt zich af of er aan deze zonderlinge creaturen, over wie tal van geheimzinnige verhalen de ronde doen. reeds voldoende aandacht werd geschonken. Intussen gaf Hervé Stalpaert zijn 'Toverije in het Brugse Vrije' in het licht, waar blz. 40-48 uitvoerig over de Duitse schapers wordt gehandeld.

Moonen's mededeling luidt als volgt: Een Duitse Schaper voer per boot op het kanaal van Brugge naar Oostende. Een tweede hoedde zijn kudde op de oever. De schaper-schipper, die meende zijn collega een poets te mogen bakken, maakte enkele gebaren waarop de schapen op de oever aan het dan sen gingen. De hoeder, in woede ontstoken, riep iets naar de schipper, die echter reeds te ver verwijderd was om de woorden te verstaan, doch weinige ogenblikken later lag de grappenmaker op zijn boot te kronkelen van de pijn. Pas toen de boot aanlegde was hij weer een normaal mens.

Steeds in verband met de Duitse Schapers geeft Moonen

(1) Aangehaald Handschrift.
(2) H. Smithers. Observations made during a tour in!8I6 and 1817, blz. 120 en 161 (Brussel z.d. [1817]).

nog de tekst van een kort, verhakkeld lied, vol schijnbaar uitheemse woorden, waarvan de oorsprong duister is.

Die schapershistorie hebben wij aangehaald, omdat ze wonderwel overeenkomt met een andere die we konden optekenen uit de mond van de Sint-Andriesenaar Jan Bassens (zie over hem: Biekorf 1949, bl. 134 vlg.) en die ongeveer op dezelfde plaats is voorgevallen. Het gebeurde omstreeks 1890 te Nieuwwege, een gehucht langs het kanaal Brugge-Oostende, waar Jan toen woonde. Op zekere dag lag daar een boot waarop de schipper bezig was zijn vrouw af te ranselen. De Duitse Schaper, die het toneeltje van op de oever gadesloeg, beval de woestaard op te houden. Toen deze daaraan geen gehoor wou geven, trok de Duitse Schaper zijn mantel uit, spreidde hem uit op de grond en begon er met zijn knuppel op los te slaan. Dit moest een verschrikkelijke uitwerking hebben, want telkens een slag op de mantel neerkwam, kromp de schipper ineen van de pijn, terwijl hij voortdurend zijn hoofd beschermde. Toen de man tot betere gevoelens bereid scheen, hield de Schaper op.

W. GIRALDO

Mengelmaren

Parochie Sint-Andries.

Onder de Brugse randgemeenten is de gemeente en parochie Sint Andries benijdenswaardig: het vierde, en niet het minste, van de zes ontworpen nummers der reeks ‘Bijdragen tot de Geschiedenis van Sint Andries’ (Andreana-Reeks) is verschenen. Het nieuwe, keurig gedrukte werk van RIDDER STANISLAS D'YDEWALLE: *Geschiedenis van d: parochie Sint-Andries* (Brugge, Uitgeverij Walleyndruk, 1951; 302 bl. met platen en uitslaande kaart; prijs.... fr.) is een gewetensvol bewerkte beschrijving van het rijk verleden, de oudheden en de ontvoogding van de ‘parochie’ in de jongere tijden. De Schrijver heeft vroeger zijn Geschiedenis van het Veld (1921) en De Kartuize van Sint-Anna ter-Woestijne (1945) geschreven met hart en ziel en volhardende geest van onderzoek. Deze uitgave is de verdienstelijke voltooiing daarvan, een boek vol kennis van zaken en plaatsen en mensen, zonder nutteloos vertoon van geleerdheid, gemoedelijk geschreven, steeds goed gestaafd en verantwoord. De illustratie is bijzonder fijn van uitvoering. Een bijzondere vermelding verdient ook de tekening van de kaart en de kleinere plans.

De klokken van Ichtegem.

Ichtegem is op weg om zijn naam van ‘kakkernest’ af te schudden. Het krijgt een geschiedenis om zijn geburen ‘den

baard af te doen'. Als nummer één van een reeks studiën verscheen een zorgvuldig gedrukt werkje *Ichtegem's klokken* door L.. VANHEULE. (52 blz. Druk. Martens te Ichtegem; prijs 30 fr.) Aan de hand van de oorspronkelijk archiefteksten worden hier vier eeuwen locale klokkenhistorie opgebouwd. De Schrijver verstaat de kunst om sireng bij zijn onderwerp te blijven en de rijkdom van zijn documentatie tot vlotte hoofdstukken te verwerken. De laatste bladzijden brengen wetenswaardigheden over klokluiden en klokgebruiken o.m. bij de uitvaart. - Een goede inzet dia het beste laat verwachten voor de volgende nummers van Ichtegem's geschiedenis.

Oude grafelijke rekening. 1140.

Zoals Veurne het *schaaf* en de *lardier*, had Sint-Winnoksbergen het '*fodermolt*' d.i. een opslagplaats met eigen beheer van grafelijke inkomsten, staande naast de hoofddienst van het grafelijk domein, de *spijker*. Een schutblad van een oud handschrift der Brugse St-Donaaskerk (tegenwoordig in de Stadsbibliotheek) bevat een Latijns fragment van een fodermoltrekening van 1140, de enige rechtstreekse getuige van het grafelijk-vlaamse domeinbeheer onder de regering van Diederik van de Elzas. Prof. E. 1. STRUBBE wijdde aan de oorsprong en de inhoud van dat document een diepgaande studie die sommige belangrijke punten van de oude grafelijke instellingen en de kanselarij (scriptorium) van Sint-Donaas in een nieuw licht stellen. (*Het Fragment van een grafelijke rekening van Vlaanderen uit 1140,* in Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen... van België, Klasse der Letteren, jaargang XII, n^{r} 9; Brussel 1950; 28 blz. met platen).

A.V.

Diening voor de ogen.

Waar gaat men dienen voor de ogen? welke heiligen worden bijzonder door blinden en ooglijders vereerd? waarin bestaat de verering? Deze vragen, ingeleid door een bondig overzicht van de bekende verering, worden gesteld door ARN. GHESQUIERE, proost van Licht en Liefde, in *De Blindenbode* van Maart 1951. Lezers van Biekorf die daarover iets weten mede te delen, gelieven dat te doen op het adres van De Blindenbode (Jerusalemstraat, 17-19, Brugge).

Oostrozebeke. - Opkomst van de velo.

In de jaren '90 was de velo snel aan het opkomen op onze buitengemeenten.

Op de laatste Zondag van October 1898 werd burgemeester Bethune te Oostrozebeke ingehaald ter gelegenheid

van zijn huwelijk met Jonkvrouw de Ghellinck d'Elseghem. De gemeenteoverheden van Oostrozebeke reden het echtpaar tegen tot aan Ooigem met een gevolg van 60 rijtuigen, 56 mannen te paard en 64 velorijders, op versierde velos. (Gazette van Thielt, 2 November 1898).

In 1898 zien we hier op een inhaling reeds meer ‘vlossiepeerden’ dan ‘peerdemannen’ en ze doen de traditionele pinting van de paarden op hun velo na. Zij hebben ook reeds hun rang veroverd in de grote feeststoet: zij rijden op kop van de stoet, onmiddellijk na de ‘voorpost’ en vóór de ruiters.

E.N.

Zijn Pasen houden. - Vgl. boven blz. 65-69.

Van een godvrezende Leielander die telken jare den inktpot indroeg met Beloken Pasen, is hier 't antwoorde tot 't pramende wijf dat hem smeekte om wat vroeger en wat meer te gaan:

‘'k Zegge da'k voort den inktepot indrage en 'k wete waarom. Dat 't somtemets van Roomen moeste komen dat we maar alle twee jaar meer 'n moeten gaan, 'k zou dan een keer te vele geweest h'ên.’

G.P.B.

Van een die zijn Pasen niet gehouden en had, zeiden ze te Kortrijk: ‘Hij is te biechte geweest bij de Koperen Tone’. Is die spreuk nog bekend?

De ‘*Koperen Tone*’ is een grote koperen Engel in het koor van de O.L. Vrouwkerk - lessenaar en paaskandelaar tegelijk. Dat kunstwerk, gegoten door Ignatius De Cock van Heestert, zal zijn volksnaam te danken hebben aan het opschrift dat de schenker vermeldt, een *Antonius* Maelfaict, overleden in 1695. Daarover L. Slosse, Rond Kortrijk, bl. 463 (Roeselare, 1898-1903).

D.C.

Waerschouwing. - Vgl. boven blz. 72.

Er zijn nog meer van die ‘Waerschouwingen’. Hier is er eene van Berlaen van Zulte, afkomstig uit Ledegem, en die daar vijftig jaar geleden de volgende zag hangen in een winkel van de plaatse:

> ‘Die wat weet van mij of de mijnen,
> Ga naar huis en bekijk' de zijnen;
> En zijn die van gebreken vrij.
> Dan gaat het beter dan bij mij.’

G.P.B.

[Nummer 5]

Het hoepelsnijden

Een verdwenen ambacht uit het Westland.

HET was een lastig en ruw, maar gezond werk, in hoofdzaak een winterbezigheid vanaf Allerheiligen tot Mei. Die hoepelsnijders waren meestal metsers, strodekkers, kasseiers die, als hun vak met de winter stil viel, voor eigen rekening ofwel voor een zogezegde ‘baas’ dat ambacht uitoefenden. Zelfs waren er die de streek verlieten om te Waasten, Le Touquet, Erquinghem (bij Armentières), Saint-Momelin (Sint-Móemeling in de volksmond), Watten en zelfs Sint-Omaars (*Sint-Thámmas* in de volksmond) met hoepelsnijden hun brood te verdienen.

Die enigszins bemiddeld waren, werkten gewoonlijk voor eigen rekening, kochten dus zelf het hoepelhout, hetzij in openbare verkopingen van bossen en vlogen, hetzij bollaards of persen bij hoop en wikke, of per stuk. In dit geval deed de hoepelsnijder gewoonlijk zelf het werk van ‘*kappen*’ en ‘*uitsnoeien*’. Sommigen gebruikten daartoe een speciaal ‘*hammes*’ (handmes), waarvan het blad scheelde was om, bij 't snoeken, naar (dicht) van de perse te kunnen scheren en zo de knopen effen af te krijgen: dat was hun ‘*hoepelmes*’ (fig. 1 en 1').

Het *snoefceling* (fijn takhout), ook nog *klokhout* genoemd, werd in houtbondels opgemaakt en als brandinge verkocht aan 7 centiemen de bondel. Ook schikte men dan de persen wat langer dan ze normaal behoorden te zijn. Wat buiten mate was diende als *knippels*, en was dus reeds een eerste gewin. De knippels bond men in bondels met één enkele wisse, van één of van tweejaarschote van dezelfde houtsoort waar men de hoepels van miek, en men verkocht ze als brandhout aan 25 centiemen de bondel. De afval van splijten en snijden waren de *spaans*; men had ‘enkele’ bondels aan 10 centiemen en ‘dubbele’ aan 20 centiemen; zij waren ook gebonden met één enkele wisse.

Werkte de hoepelsnijder voor eigen rekening, dan moest de verkoop van knippels en spaans volstaan om in de kost te voorzien gedurende het werk, daar hij voor zijn hoepels eerst na de levering betaald werd.

Alle hout was hoepelhout, uitgeweerd elzenhout dat te ‘sprooi’ was. Hier in streek waren er een overvloed van wilgen bollaards; later plantte men populieren, die meer hout leverden. Het waren dus voornamelijk populieren, wilgen en waterwerven die het meeste hoepelhout leverden.

Vele boeren lieten werken voor eigen rekening door rondreizende hoepelsnijders die van hof tot hof gingen en er hun ambacht uitoefenden in de schuur of het wagenhuis. Op de kost betaalde men voor het werk 11,50 fr. per duizend (in feite 1200), in de kost was het 4 fr. minder. Van 's morgens 5 tot 's avonds 8 uur (zonne-uur) was men aan 't werk.

Om zijn volle rendement te kunnen geven moest populieren- en wilgenhout 4 à 5 jaar oud zijn, of van vier- of vijfjaarschote zijn, zoals men zegt. Notelaren hout uit de bossen mocht 5 à 6 jaar oud zijn, en was zeer geschikt voor allerlei fijn vaatwerk en verpakkingen.

Het waterwervenhout was zeer gezocht voor allerlei klein werk als ‘zepeseulen’ (emmers), zoutvaten, sel de-soudevaten, melktelen e.a. Eiken- en kastanjehout, samen met wilgen en populieren, diende meest voor

groot en grof werk, als haringtonnen en kabeljauwvaten.

Voor het Westland was Proven ongeveer het middelpunt van de hoepelstreek.

Hoe ging men nu te werk bij dit ambacht?

Eerst en vooral plantte men de *kapblok* (fig. 2) in de grond; dat was een eind boombul dat ongeveer 0,80 m boven de grond uitstak. Met de splijtdessel kortte men de persen op hun nuttige en gepaste lengte op de kapblok. De *splijtpinne*, een einde ijzeren bout, stak horizontaal in de kapblok. Volgens de geschiktheid van het hoepelhout, voornamelijk volgens de lengte, had men 7 voeters, 6-5-4-3 tot zelfs 2 voeters. Van de zwaarste persen had men gewoonlijk een vierling (4 latten), zelfs nadat men het. dikste gedeelte (het ondereinde was gewoonlijk zonder knopen) tot op ongeveer 0,80 m had afgekort om er schenen van te maken. Die ondereinden spleet men in vieren, dan sneed men er dunne stroken van: dat waren *schenen*, en die gebruikte men om de hoepel te verbinden die moest dienen als '*schuif hoepel*'.

Het splijten geschiedde met de *splijtdessel* (fig. 5). Om een drieling te bekomen had men een speciale houten *wegge* (wig; fig. 3) van ongeveer 0,25 m lengte: de '*driepekkel*' > gewoonlijk kortweg de pekkel genoemd. Om een vierling te maken, eerst de perse in tweeën, en dan de twee helften nogmaals in tweeën.

Na het splijten volgde het snijden, althans waar het een alleenstaande hoepelsnijder betrof. Wanneer ze met drieën waren, gingen ze anders te werk: eerst spleten ze huns gedrieën de hele voorraad persen, dan sneden ze met zijn tweeën de latten en nummer drie plooide ze, lei ze in de schuive en miek de hoepelbondels.

Voor het snijden gebruikte men het zogezeide *snijpeerd,* (fig. 8) een soort houten werkbank, heel eenvoudig t' hope gesteken, die men van onder tot boven opvulde met bullen en blokken, opdat hij vaster ter plaatse zou blij ven staan. Van boven op een einde van het snijpeerd was er een houten kop in de vorm van een win-

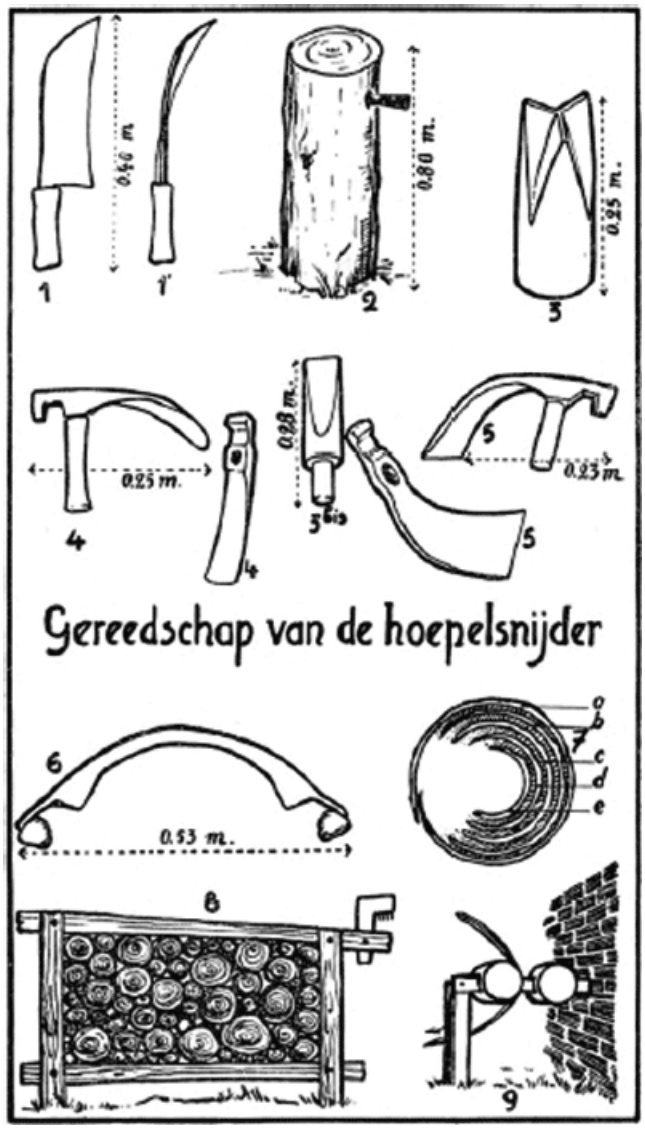
kelhaak (gewoonlijk uit een stuk kromgegroeide appelarenspil in elleboogvorm - dweershout ware te flauw). In de horizontale onderzijde van die kop staken pinnetjes; de lat werd er tussen gestoken en met een houten *spie* (fig. 3-bis) ingeklopt. Ze was de lat stevig vastgeklemd en kon men met een krom *snijmes* (fig. 6) de lat effen maken en afdunnen tot de gepaste afmeting, naar gelang de zwaarte van de hoepel. Men moest daarbij zorg dragen de lat de gepaste helling te geven om nadien bij vat of ton, al naar gelang ze moest dienen, te kunnen dicht aansluiten.

Nu volgde het plooien van de lat tot hoepel in het *plooipeerd* (fig. 9). Dat was een getuig met twee houten rollen die op een bepaalde afstand van malkaar konden gezet worden, volgens de zwaarte van de hoepels die men er doortrok. Men gebruikte daartoe ook soms een machine met drie rollen en met een wrange, maar dat gaf geen voldoening, vooral wanneer er stijve plekken of knopen in de latten waren.

Daar de *maathoepel* (fig. 7a) nogal veel te lijden had, miek men die van iepenhout, dat veel vromer is dan gelijk welke andere houtsoort. Vervolgens legde men de *schuifhoepel* (fig. 7b), na hem eerst gebonden te hebben met een schene, binnen in de maathoepel. De tweede hoepel langs de schuifhoepel was de(n) *aarhoepel* (fig. 7c); de derde en vierde hoepel was *opvullinge* (fig. 7d) en dit waren gewoonlijk de minderwaardige. En de vijfde hoepel en laatste van de *schuive* noemde men de *binhoepel*. Zodus één schuive bestond uit vijf hoepels, en van de zevenvoeters legde men zes schuiven van vijf hoepels op malkaar en men bond ze dan bijeen met drie gespleten wissen van jaarschote van populier of wilgen. (Dat was 30 hoepels in één bondel).

Waren de hoepels zesvoeters en minder, dan legde men 10 schuiven van 5 hoepels op malkaar om ze samen in één bondel te binden. Dan was het 50 hoepels in één bondel.

Men verkocht de zevenvoeters 40 fr. de duizend en de zesvoeters 25 fr. Maar evenals bij het maken van

0.46 m.
0.80 m.
0.25 m.
1
1'
2
3
0.25 m.
4
4
0.23 m.
3bis
5
5
0.25 m.
Gereedschap van de hoepelsnijder
6
0.53 m.
a
b
c
d
e
8
9

de hoepels moesten er 1200 zijn om voor 1000 betaald te worden.

Men zette dan de bondels in lange reken te drogen. Om plaats te winnen bij het laden stak men de kleine maten in de grote, een enige gelegenheid immers om bij het overschrijden van de grens nog verboden waar mede te hebben. Niet zelden gebeurde het dat de douaniers de hele lading hoepels losten op zoek naar blauwgoed. Immers de havens van Duinkerke, Kales en Grevelingen waren de voornaamste afnemers van dit bedrijf, zolang de IJslandvaart vanuit die plaatsen beoefend werd. De teleurgang van de kabeljauwvaart bracht, samen met de oorlog 1914-18, het hoepelsnijdersambacht de genadeslag toe.(1) Nooit heb ik kunnen vernemen of er hoepels verkocht werden voor de IJslandvaart uit onze eigen Westvlaamse havens.

Wie vervaardigde het gereedschap van de hoepelsnijder?

Het ijzeren alaam als splijtdessel, plooidessel, hoepelmes, snijmes, was gewoonlijk gemaakt door een of andere landse smid.

De *plooidessel* (fig. 4) was lichter gemaakt dan de splijtdessel; men bezigde hem bij het splijten van lichtere houtsoorten, alsook na het snijden en na het plooien van de lat (met het plooipeerd) om de bekomen hoepel in de schuive te doen, pramend met de klauw en kloppend met de bane.

De driepekkel (fig. 3) was gewoonlijk gemaakt uit een harde en taaie houtsoort, als b.v. iepenhout, door een of andere wagenmaker. Men had gewoonlijk twee driepekkels in gebruik een kleine om lichte persen te snijden, en een zwaarder model.

De spie (fig. 3-bis) faselde de hoepelsnijder gewoonlijk

(1) De ijzeren hoepel is als een mededinger opgekomen, doch in geringe mate, immers in aanraking mat pekel en zout, kon hij aan de roest niet weerstaan. Het galvaniseren bracht hier echter verbetering in.

zelf uit het eerste gereedste hout dat hij onder handen kreeg.

De wagenmaker miek ook het plooipeerd (fig. 9) dat bestond uit twee rondelen van sparhout van ongeveer 0,80 m lengte en 0,15 m doorsnede. De twee rollen waren langs malkander vast met een kleine regelbare tussenruimte, om grotere of kleine latten door te laten. Die rollen waren vastgezet met twee houten staven; bij het plooien stak men de latten langs boven tussen de rollen door, en met de voet bewilligde en geleidde men de geplooide lat verder.

Op de streek zelf verhuisden de hoepelsnijders hun alaam gewoonlijk te lijve; daar ze meestal met twee of drie man waren en van 't een hof naar het ander gingen, was dat niet te ontzien. Gingen ze op den vreemde, dan werd er daar voor alaam gezorgd ter plaats. En verder wisten zij zich goed uit de slag te trekken. Wanneer ze te vreemde waren en in entreprise werkten, als b.v. ‘in 't Fransche’, dan hadden ze gewoonlijk een plaats waar ze zelf de kost moesten gereedmaken, en zo moest elk op zijn beurt ‘de kok slingeren’ tussen het werk in.

Het vervoer van de opgemaakte hoepels geschiedde met paarden en grote zware breedwielwagens met de ‘verhogingen’. Daarop laadde men een hoog en breed voer hoepels, juist lijk een voer stro. Gewoon lijk waren het voerlieden van Roesbrugge, en van 's avonds te voren zetten ze hun lading hoepels tot over het Tolbureel te Oostkappel. 's Anderendaags met den vroegen vertrokken ze, en wanneer het ging naar Duinkerken waren ze tegen avond weer thuis. Naar Kales of Grevelingen moesten ze onder wege uitslapen.

Stavele.

A. BONNEZ

Banden en Hoepelen.

- Te Leiewaard sprak men van bandemakers en bandeklievers. Het kinderspel heette er ‘banden’: met den band of reep spelen. Maar men zendt er iemand ‘hoepelen’ (wandelen).

B

Van De wieg tot het graf. - XII.
Naar den uitveert

SEFFENS na de ‘rozenkrans’ wordt het lijk gekist in aanwezigheid van de familieleden. Dat is gewoonlijk het werk van degene die in lijke gelegd hebben, samen met de kistenmaker. Bij enkele families is het een traditie dat ze hun eigen volk zelf in de kiste leggen, maar dat is een uitzondering.

Men gaat daarbij als volgt te werk. Eerst wordt met het palmtakje een kruisje wijwater gesprenkeld; daarna drupt men driemaal met de gewijde keers, (hoofdeinde, midden en voeteinde) zeggende: In de naam des Vaders.....Sommige laten de paternoster rond de handen gestrengeld; het kruisje ‘. van de goe' dood’ wordt zorgvuldig bewaard, maar moet herwijd worden voor een naaste sterfgeval. Aan het hoofdeinde legde men vroeger wat schavelinge; geen familielid bleef in de kamer terwijl de kiste toegenageld werd. 't Gebeurt nog dat ze de kiste niet sluiten, om 's anderendaags nog een laatste maal te kunnen kijken.

Enkele begoede families lieten ‘in bare zetten’: de kist met zwarte pelder bedekt op twee staantjes, tussen vier of zes zwarte houten kandelaars met wassen keersen, het processiekruis in een staantje aan het voeteinde. Over spiegel en meubel hingen dan zwarte doeken.(1)

't Was na een in-bare zetten dat ze zich bijna dood verschoten in 't sterfhuis: een haastig gerommel van kandelaars, een zware bons en... doodse stilte. Met een benepen hart deden ze de kamerdeur open: pelder, kandelaars, keersen, kruisbeeld, 't lag al de op grond; en boven op de blote kist, aan 't hoofdeinde, klauwde

(1) De ‘hoge’ sterfhuizen kenden de rouwkapel met twee rekken flambeeuwen en een ‘portière’ aan de voordeur. De koster zorgde voor alles, ook voor zangers en geluid en drukwerk.

Mina, de roste kat, die al dien tijd - vijf volle weken - voor 't bed van de zieke gelegen had.

Er waren toen ook van die droevige sterfgevallen, in geval van besmettelijke ziekte, waar er omzeggens geen '*cas*' van de dode gemaakt werd. Iedereen schuwde het sterfhuis, het lijk kon niet rap genoeg tussen vier planken genageld en bedolven zijn. Toen ze bij de battewachters 'met de ziekte lagen', kwam de wijtewagen wel in de straat gereden, maar hield op een boogscheut van 't sterfhuis stil; vader en zoon droegen zelf de kist naar de wijtewagen, en moesten ze zelf op het kerkhof in 't graf dragen; in zulk geval begroef men gewoonlijk met het vallen van den avond.(1)

't Was nog erger toen de dochter uit 't Schaak van de cholera stierf: niemand wilde de kist dragen. Meer dan een uur reed de voerman met de kist op een driewiel kar - geen wijtewagen - rond het dorp: nergens scheen er mansvolk thuis te zijn. Eindelijk deed Bertje de schoenmaker zijn bermhertige ogen open: ''k En kan dat nie meer zien, zei het, dat tjolen met dat lijk... en als ik daarvan dood moet, 'k zal weten waarvan.'

Alzo vertellen ze nog van twee boereknechten die het toch aandurfden om zo 'n lijk naar 't kerkhof te dragen. Eer ze tenden de straat waren, konden ze al geen weg meer, en het zweet brak hun langs alle kanten uit, zo zwaar droegen ze. Toen schoot het hun te binnen: 'Och... w'hen vergeten een kruisje wijwater over de kiste te smijten!...' En ze gingen hun weg terug om het kruisje - anders zouden ze nooit over de kruisstrate gerocht zijn.

In het dorp, en als het sterfhuis niet te ver afgelegen is, wordt de overledene door zijn naaste gebuurs gedragen. Op sommige 'hoeken' is dat zelfs heel juist bepaald: vier gebuur links en vier gebuur rechts van het sterfhuis; ze dragen dan 'vier aan vier af'.

(1) Bij zo 'n besmetting werden de klederen in de beerput geworpen en de put toegemetseld.

Elders, zoals te Sint-Kruis zelf en te Stalhille, zijn het heel de weg dezelfde zes lijkdragers, maar ze verpakken onderweg; te Sint-Kruis waren dat gewoonlijk dorpsmensen die zich gemakkelijk konden vrijmaken, een schoenmaker b.v. was altijd te trekken.

De lijkbaar wordt soms door bijzondere gedragen: een grote eigenaar door zijn pachters, een boer door andere boeren, een koster door zijn confraters van 't omliggende in surplie, een congreganiste door de congregatie, een jonggezel door jonkheden. Een sacramentsman wordt gedragen door de andere ‘sacra-mannen’ en de overige doen uitgeleide met hun flambeeuwen; een kerkheer door de kerkraad, de ‘opperpastor’ door de kerkheren.(1)

Hier en daar, gelijk te Gistel was het nog de gewoonte het houten (graf)kruis voorop te dragen: een man voor een overleden man, een vrouw voor een overleden vrouw. Te Sint-Kruis was dat kruisdragen een zeldzame uitzondering, 't gebeurde wel eens voor een congreganiste.(2)

Te lande voeren ze een einde toe met de wijtewagen: ieder hoek had een eigen wijtewagen-voerder: te Male waren het de Neyts van Monpellier. De laatste wijtewagen-voerders van den Broek waren de Vande Veldens en, langs de Damse vaart, de Maenhouts uit de Drie Masten. Op Scheewege waren het wel vijftig jaar lang de Hostens van Raepsgoe; te Stalhille op de Riet

(1) Voor de pastoor: boven op de pelder liggen roket, stool en bonnet; voorop stapt een karolletje met de wassen ‘garnituur’ op het koperen offerandepateel: die garnituur (pateen met kelk tussen twee kandelaartjes en twee kannetjes in een schoteltje) wordt in de grafkelder boven de kist gezet; geschiedt de begraving in volle aarde, dan delven ze een ‘kapelletje’ in de aarden grafwand om de garnituur er in te plaatsen.

(2) Die zwart geschilderde houten kruisen zijn later vervangen door gegoten ijzeren kruisen met engeltjes of met stralen. Hier en daar ziet men nog op een kerkhof een van die oude gesmede kruisen; talrijker vindt men ze in Frans-Vlaanderen o.m. te Watten, te Kapellebroek.

hoek voerde Meseure, op Vijfwege was het Stien Simoen en op de Gevaerts waren het de Roetsens.

Het gebruik wilde dat twee gelijke peerden trokken; op Dee mochten het nooit vossen zijn, ze verkozen bruine of zwarte. Waren het merries, dan moesten het wepel peerden zijn, anders zouden ze hun kachtel schieten; 't was daarom dat de Roetsens altijd met een koppel ruinpeerden voerden.

's Avonds voordien werden de peerden verwittigd dat ze 's anderendaags een lijk naar 't kerkhof te voeren hadden, zoniet zouden ze zweten en geen weg kunnen.

Het was gevaarlijk hun eigen volk te doen vervoeren. Dat ondervond best de voerder van Scheewege. Hij had zijn beesten wel de mare gebracht dat de boerinne overleden was - anders zouden ze noch liggen noch slapen - maar op den vooravond van den uitveert waren ze niet verwittigd geweest. Toen de wijtewagen langs de Krevelstraat gereden kwam, begonnen de peerden te snorrelen, te stampen en te klauwieren; ze schuimden en konden geen weg meer. Ze werden uitgespannen en door de peerden van de nabijgelegen hofstee vervangen. Toen de boer van den uitveert thuiskwam, lag er een peerd op de mesthoop.(1)

Bij het inspannen sprenkelt de voerman met een palmtakje een kruisje wijwater over de peerdekoppen; te Dee hing er een bosje strooi boven aan de breidel. De voerder blijft bij de koppen staan, want de beesten mogen niet ommezien binst dat ze het lijk op de wagen zetten, anders zou er nog iemand van de familie sterven. De kist wordt op twee bondjes strooi geschoven en met de ‘kistesaarge’ gedekt. De mensen hadden een gruw van zo'n grijze of 'n spaanse (oranje) kistesargie en zouden er niet meer durven mee slapen.

(1) Wat er ook van zij, men vertelt dat de peerden van de wijtewagen meer dan eens op de vlucht sioegen, zodra zij het lijk geroken. En men beweerde ook dat, als de peerden zweten, het kwaad er mee gemoeid is.

Binnen in de wijtewagen zijn er een paar vrouwen in kapmantel gezeten. Te Meulebeke worden die vrouwen ‘schreemsters’ genoemd, Waar het gebruik het toeliet - zoals te Gistel - werd het houten (zwart geschilderd of bruineiken) kruis boven op de kist in de wijtewagen gelegd tot op de plaats waar de geestelijkheid inhaalt. In de strooien kruisjes voor de kruisstraten, die ook in de wijtewagen gelegd waren, stak er soms een palmtakje in 't midden.

Vooraleer te vertrekken vraagt de voerman aan de naaste verwanten: ‘Is het met junder goeste dat we 't lijk naar de gewijde eerde voeren?’ Of gewoonweg: ‘Is 't met uw toelatinge dat we voortgaan?’(1) Hij zet zich op het handpeerd - het peerd links is het roepeerd - en de lijkstoet komt in beweging, terwijl de voerman nog halfluid plechtig gebiedt: ‘Geest ga varen, 't lijk zal achterkomen!’(2)

Zodra zij het hofgat en de hofdreef uitgereden zijn, wordt te Dee het strooien kruis van voor de balie in de haag gestoken. Te Hooglede was dit hofkruis wat groter en die afzonderlijke bondjes strooi werden daar langs de haagkant gelegd.

Men volgt twee aan twee, en naarmate ze hun weg vorderen, wordt de lijkstoet aangevuld, want elk huisgezin is minstens door één persoon vertegenwoordigd.(3)

(1) Waar het lijk gedragen wordt, is het een van de dragers die deze vraag moet doen. Vragen ze 't nu niet meer luidop, dan toch stilzwijgend met een hoofdbeweging. - In de sterfkamer worden seffens de fentenelen wagenwijd opengezet om de reeuwse reuk buiten te jagen.

(2) Wantje van de Blauwe Sluze, die een vergeten beevaart naar O.L. Vrouw van de Duinen te Breninge voor haar overleden gebuurvrouw deed, vergat te zeggen: ‘Geest ga voren...’ Heel de weg had ze zo'n last gehad, en als ze thuis kwam legde ze zich met de koorts te bed.

(3) Niet één huisgezin zou durven uitzondering maken. Op de buitenwijken houden ze nog sterk aan deze traditie: heel Male komt naar St. Kruiskerk om de begrafenis van een Malenaar bij te wonen.

Bij uitzondering ging de be'ër (bidder) voorop met de strooien kruisjes.

Overal wordt er stil gehouden aan de kruisstraat en aan een kapelletje. De zakdoeken worden opengespreid: geknield, en de mannen met Ontbloot hoofd, bidden ze luidop of in stilte een kruisgebed. En men legt een strooien kruisje. Zo deed men vroeger o.m. te Gistel, Hooglede, Oekene en elders; die kruisjes bleven daar vergaan en veel voorbijgangers prevelden een gebed of sloegen een kruis voor de overledene. Nooit zou iemand zo'n kruis durven wegsmijten, het moest daar vorten en vergaan. Te Vijve-Kapelle hield de lijkstoet stil aan Dombrechts'heule: de voerman smeet het kruisje in 't water en beweerde aldaar de heksen te verjagen.

Ieder hoek volgt zijn bepaalde ‘lijkweg’. Alzo kwamen de meeste Malenaars langs de Maalse steenweg gereden, sloegen aan de Fortuin den ouden ‘landweg’ in naar de kerk, alwaar de priesters kwamen inhalen aan Hostens lijkhekken; die landweg - nu de Schaakstraat - heette vroeger ‘den kerkwech die te Malewaerds loopt’, in een oudere tekst ook ‘de lyckwech naer Maele.[1] Ze beweren dat, eenmaal een lijk door een weg gevoerd was, niemand die weg nog kan verdempen. Zelfs wordt de scheiding tussen de woonsten te lande goed bepaald voor een te volgen lijkweg. Alzo te Oedelem, bij 't kasteel ten Torre werden de overledene van de hofstee ‘Ter Le’ langs de St. Kruisstrate naar 't Maandagse over 't Galgestraatje naar de kalsijde gevoerd; die van de Lange Kave - een doeningske dichtbij - volgden de Zomerstrate om langs de ‘lyckwech van de Zomerstrate’ naar de kerk te gaan. Op de Gevaerts volgden ze niet de

(1) De ommelopers maken bovendien wel onderscheid tussen de lijkweg en de kerkeweg; aldus te St. Kruis ‘.... tusschen de kerckstichele ande oostsijde streckende metten suuteynde anden kerckwech ende metten noordeynde inden halven lyckwech’ (Terrier Canonyncklanden, 1648).

nieuwe ketsbaan, maar wel de bovenweg van de oude vaart, voorbij de Fonteyne en Kalemoeiens hoogte, om op de vaartdijk te komen aan Kootje Cloedt's, de vaartwachter. Die van Scheewege moesten inslaan naar de Vage; op zijn terugkeer met de wijtewagen smeet de voerman van dat kwartier de bondjes strooi van de kiste altijd op een bepaalde grachtkant aan de kruisstraat van 't Kasteeltje. Te Damme stak de kerende wijtewagenvoerder van Platheule en St Katherina het strooien kruisje in de hage aan d'Hoge brugge; de schoolkinderen liepen er schuw voorbij en maakten een kruisje.

M. CAFMEYER

Revelsche Sparren.

Reversche sparren, (1468); *Revelsche masten* (1485; Invent, v. Brugge V, 568; VI, 261). Van Revel of Reval, geleg en aan de Finse Golf, hoofdstad van Estland, in het Estisch Tallinn geheten. Sparren van Reval waren later, in de 17e eeuw, als *Revelaers* zeer bekend o.m. te Delft (1611) en te Cadzand in Zeeuwsch Vlaanderen (1660). -Gilliodts Invent. VI, 261, gaf van ‘Revelsche masten’ een juiste vertaling: ‘Mâts de Revel’. Deze tekst is ontgaan aan Gailliard die achter ‘Reversche sparren’ (Glossaire s.v.) een vraagteken plaatste. Door R. van der Meulen (Tijdschrift van Leiden, dl. 58, 1939, 67). wordt voorgesteld ‘Revelsche sparren’ te lezen voor ‘Reversche sparren’: de Brugse tekst ‘Revelsche masten van 1485 geeft volle gelijk aan deze zienswijze.

V.

Dop en Duw.

Zoveel verschillen toch Zuid en Noord dat ze een nieuwe alledaagse zaak niet eensgezind zeggen.

‘Verbitterd dwaalde ik van het Armbestuur naar de Duw en van de Duw naar het Armbestuur....’ zo lees ik in goed proza van het Noorden.

‘Van den Dis naar den Dop en van den Dop naar den Dis’: zo hoor ik het bij ons zeggen.

Dop noch Duw zijn A.B.N.: mijn modern woordenboek erkent alleen Stempel. En die moet het halen tegen Dop en Duw? dat bloedarm ventje tegen twee zulke gezonde kerels?

B.

Scholen en schoolmeesters in de dekenij Roeselare 1749 1792.

IN zijn *Status* van de parochiën in 1749 spreekt deken Valcke in een speciale paragraaf over de school en den schoolmeester; gewoonlijk was er maar één, bijna algemeen de koster van de parochiekerk.(1) Zo ging dan dikwijls het inbezitstellen der kosterij door den deken gepaard met het afleggen der geloofsbelijdenis en den eed der schoolmeesters: dat was de statutaire formaliteit van aanneming en goedkeuring als schoolmeester.(2)

In 1749 was in geen parochie van het district meer dan één beëdigde schoolmeester; wat niet betekent dat er overal maar één was. Te Ardooie waren er drie; te Roeselare twee: een voor de stad aangesteld door den Abt van Zonnebeke en een andere die school hield in den hoek van Roeselare onder rechtsmacht van den graaf van Rumbeke (heerlijkheid de Hazelt). In juistgenoemde plaatsen, alsook te Rumbeke waar de organist school hield, was de koster geen schoolmeester; dit was ook de gang te Beveren.(3) Te Staden, Oekene en Pittem was er naast den koster een tweede schoolmeester. Die schoolmeesters naast den koster waren door den pastoor aangesteld of geduld. Zo wordt te Oekene Petrus Verraes, alhoewel door niemand aangesteld, als schoolmeester geduld wegens de nalatigheid van den koster.

(1) Zie de opgave van onze bronnen, boven blz. 58.
(2) Een voorbeeld uit de Acta Decanalia f. 53: '25 Junii 1787 introduxi in Rumbeke Ludovicum de Pelchin in possessionem custodiae de Gits. Eundem post factam professionem fidei a se praestitumque solitum iuramentum admisi in ludimagistrum eiusdem loei de Gits. Testes aderant RR. DD. Jacobus De Jonge et Bernardus Vandendriessche, presbyteri.'
(3) Biekorf, boven blz. 26.

Weldra echter begint deken Valcke, en na hem ook Moens, meer dan een schoolmeester voor dezelfde plaats te beëdigen. Toen Valcke dat in 1767 te Oostnieuwkerke deed en een zekere Philippus Soen als schoolmeester aldaar beëdigde, achtte de koster zich in zijn recht gekrenkt en spande een proces in omdat deze Philippus Soen durfde school houden. Hieruit mag dan ook wel besloten dat hij die den koster aanstelde toch enigszins verantwoordelijk was voor het onderwijs in die dagen.

De deken nam de eed af na onderzoek en na het getuigenis van geestelijke en burgerlijke overheden. In één geval is deken Moens te haastig geweest: op 3 Februari 1790 aanvaardde hij J.B. de Commere als schoolmeester voor Oostnieuwkerke en zond de schriftelijke toelating naar baljuw de Clercq om die de Commere ter hand te stellen; den 17 Juli 1790 trok Moens deze toelating in. We zien immers dat de Commere bij den deken aangeklaagd was dat hij voortging met het belezen van zieken; Moens echter achtte de getuigenissen niet voldoende tot juridische vaststelling van het feit. Eerst in 1792 hield de Commere op school te houden.

In zeer veel plaatsen kreeg de schoolmeester een vergoeding vanwege de parochie voor het onderwijs der kinderen (ofwel alleen voor het onderwijzen der *arme* kinderen); te Hooglede, Roeselare en Rumbeke: een huis. Daarbij kwam een vergoeding door de kinderen te betalen: om te leren lezen was het op sommige plaatsen 4, op andere 5 stuivers per maand; om te leren schrijven was het een stuiver per maand meer. Uitdrukkelijk vermeldt deken Valcke dat de schoolmeester niets kreeg vanwege de parochie te Koolskamp en te Westrozebeke.

Alleen te Egem werd in 1749 geen school meer gehouden, daar de koster, die toch al zeer nalatig was voor de school, in dat jaar op het kasteel van den dorpsheer gaat wonen, op een kwartier gaan van de kerk. Enkel voor Ardooie is opgegeven dat, zowel 's

winters als 8 zomers, school werd gehouden; in de overige dorpen was het enkel 's winters.

De scholen werden nu en dan (soms wekelijks) door den pastoor of den onderpastoor bezocht. Te Roeselare beloven pastoor en onderpastoors om de beurt iedere week de school te bezoeken en te Rumbeke, zegt deken Valcke, ‘bloeit de school van den schoolmeester niet, alhoewel ze dikwijls door mij of door mijn onderpastoor wordt bezocht’.[1]

Lijst van de schoolmeesters in 1749.

Ardooie: 3 schoolmeesters, waarvan alleen Martinus Verheede beëdigd is onder Norbertus de la Salle (1697-1748), voorganger van deken Valcke.
Beveren: koster Albertus Verheede (zie boven blz. 26).
Egem: koster Martinus de Backere, (zie vorige blz.).
Gits: koster Petrus Frans Callewaert.
Hooglede: koster Petrus Callewaert.
Kachtem: koster Joannes de Brauwere.
Koolskamp: koster Joannes Damman.
Oekene: koster Leonardus van Hecke, en wegens de nalatigheid van den koster: Petrus Verraes.
Oostnieuwkerke: koster Maximilianus de la Forterie.
Pittem: koster Jan Holvoet, (zie Biek. 1950, blz. 28).
Roeselare: Deken Valcke geeft den naam niet op van den schoolmeester, door den Abt van Zonnebeke aangesteld en door Norbertus de la Salie beëdigd. Deze meester verwaarloosde zijn school en daarom wilde de magistraat hem afstellen. In 1752 zien we de wetheren van Roeselare zelfstan dig ingrijpen in het schoolwezen; zij voorzien een toelage van 15 gulden voor den schoolmeester met last van kosteloos onderwijs aan zes kinderen. Vanaf dat jaar 1752 vermeldt de stadsrekening Innocentius Pius Descamps tot 1778, het jaar van het nieuw schoolreglement: dan komt Joannes Carpentier in de rekeningen voor.[2] Van deze twee is in de

(1) De aanhalingen betreffende Oekene, Oostnieuwkerke, Roeselare en Rumbeke komen voor in de Acta Decanalia ff. 274; 31, 369; 74, 85; 129. - De volgende lijst van schoolmeesters steunt op het Registrum Ecclesiarum.
(2) Stadsarchief Roeselare. - F. De Potter, Schets eener Geschie denis van de stad Rousselare, blz. 190-191 (Roeselare, 1875).

Acta Decanalia de aanvaarding door den deken niet te vinden. De andere schoolmeester is Andreas van Gheluwe (voor het gebied van Roeselare onder den graaf van Rumbeke).
Rumbeke: organist Valerianus Ramant.
Staden: twee schoolmeesters, waarvan Rogerius Robbe de eerste is.
Westrozebeke: koster Ferdinandus Valcke.
Zarren: koster Philippus Callewaert.

Aanstelling van schoolmeesters 1750-1790

Door deken Valcke:[1]

1750:	Andreas van Gheluwe, Roeselare. Joan. Bapt. de Meulenaere, Ardooie.
1764:	de organist van Pittem: zijn naam wordt niet vermeld; heel waarschijnlijk zal het Jan Retsin zijn: zie Biekorf, jrg. 1951, bl. 28.
1767:	Philippus Soen, Oostnieuwkerke.
1768:	Emanuel Tange, koster. Hooglede.
1780:	Josephus Frans van Wonterghem, Beveren. Joannes Verheede, Beveren.
1782:	Ignatius Verlinde, Beveren. Door Deken Moens:
1787:	Ludovicus de Pelchin, koster, Gits.
1788:	Amandus van Tyghem, koster, Oostnieuwkerke. Petrus Lucas Anjon, Beveren.
1789:	Frans Ostyn, Gits. Germanus Ludovicus Callewaert, koster, Gits.
1790:	Joannes Baptista de Commere, Oostnieuwkerke. Josephus de Waegenaere, Rumbeke, (Silverberg). Joannes Malfait, Beveren.

J.J. POLLET

(1) De volgende lijst is opgemaakt volgens de acten van beëdiging uit de Acta Decanalia; een volledige lijst voor 1750-91 is niet samen te stellen daar de Visitationes alleen toevallig oyer schoolmeesters handelen.

Merkwaardige Lotelingen.

De Provinciale Almanak van West-Vlaenderen en Wegwyzer der Stad Brugge voor het jaar 1862 weet in zijn Kronijk blz. 169 te melden dat er op de inschrijving voor de loting van 1861 iets merkwaardigs gebeurde: ‘dry gebroeders Deltombe genaemd, hebben zich alle dry te gelyk aengeboden, als zynde in hetzelfde jaer geboren. De twee oudste zyn tweelingen.’ De jongens, zonen van de briefdrager Deltombe, trokken in Januari 1861 op dezelfde loting alle drie een gelukkige numero,

D.C.

Kleine Kroniek van de Folklore.
Folklore Musea.

TE BRUGGE behoren de lotgevallen van het Museum van Folklore tot het gebied der avonturenverhalen. Rond Pasen 1937 opende de Bond van de Westvlaamse Folkloristen een geslaagde Tentoonstelling van Folklore en in 1938 stelde het Brugse stadsbestuur de Schermzaal op de Halle ter beschikking om er een Folklore-museum op te richten. Bij de mobilisatie in 1939 werd het Museum door de legerdiensten verdrongen en in 1940 in de kelders van het Rijksarchief in veiligheid gebracht. Pas in 1949, na heel wat versukkelen en verzenden, gelukte de Bond er in zijn Museum opnieuw in het zelfde locaal te openen. Doch tijdens de herstellings- en verfraaiïngswerken van de Hallezalen in 1950-51 kreeg ook het Folklore Museum zijn part en was er weerom een schommelpartijtje van doen om de verzamelingen op te tuigen. Bij de Floralia werd dan voor de zooveelste keer van wal gestoken met een fris en prettig museum, dat nu helemaal paraat staat voor het toeristisch seizoen 1951.

De ruimte is niet zo heel groot, en het stadsbestuur moest dit jaar een reeds toegestane zaal wederopeisen, doch voor 1952 mag men verwachten dat aan het Folklore Museum de nodige uitbreiding zal kunnen gegeven worden.

Ook te GENT is men met de prachtige verzamelingen van het plaatselijk Folklore Museum druk in de weer. Dit Museum, in 1927 door de Bond van de Oostvlaamse Folkloristen in de lokalen van het voormalig Museum voor Oudheden ondergebracht, zal in de loop van 1951-52 verhuisd worden naar de veel ruimere lokalen van de gewezen St. Pietersabdij, die thans door het stadsbestuur wordt gerestaureerd. In het nu te ontruimen locaal zaten de Oostvlaamse Folkloristen werkelijk te nauw gelogeerd en heel wat kostbare verzamelingen konden niet tentoongesteld worden of moesten telkens voor nieuw bezit de plaats ruimen. Dit was o.a. het geval toen in 1943 de sectie Likeurstokerij en Wijnhandel (verzameling Van 1 horenburg-Mestdagh) de plaats kwam innemen van de niet minder merkwaardige afdeling

der landbouwbedrijven. Om het 25-jarig bestaan van de Bond te vieren zullen de Oostvlaamse Folkloristen in de maand Juli a.s. een 'Tentoonstelling van het Vervoer' openen in hun toekomstig nieuw locaal. Op 22 Juli wordt het Jubileum te Gent met de daarbij horende plechtigheden gevierd. Dit wordt voor de Westvlaamse Folkloristen misschien de gelegenheid om met hun confraters weer eens te verbroederen en mede te vieren.

't Wordt voor de Gentenaars een gehele karwei om hun kostbare verzamelingen naar de andere kant van de stad over te brengen, ze hopen nochtans in 1952 met die grootse onderneming klaar te komen.

Het zopas verschenen, typisch Amerikaans '*Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*' (New-York, 1950, twee delen, 1196 blz.) geeft een wereldoverzicht van de musea voor folklore in de ruimste Angelsaksische zin. Dit betekent, dat ook de musea voor archeologie, ethnologie en ethnographie en zelfs voor natuurhistorie in die reeks worden opgenomen. In de eerste reeks opgesomde Belgische musea komt de folklore omzeggens niet in de uitstalkasten, slechts het Musée de la Vie Wallonne te Luik maakt hierop uitzondering en bezit merkwaardige folkloristische verzamelingen.

Doch het is niet zozeer die eerste classificatie naar Angelsaksische opvatting die opvalt. Onze aandacht wordt veeleer getrokken door de tweede merkelijk langere lijst van musea, onder de algemene benaming: 'Belgian regional museums' geschikt. Er worden daarin 42 dergelijke inrichtingen vermeld en in vergelijking met andere landen is het een bijzonder hoog cijfer.

In de inleiding tot het artikel wijst de steller er op, dat mogelijks de oorlogs- of andere omstandigheden in verschillende landen musea hebben geteisterd, zodat zijn opsomming min of meer onjuist is geworden. Het dunkt ons ook, dat in de Belgische lijst een paar geteisterde of verdwenen musea worden opgesomd. Doch het is op museumgebied opvallend, in ons land zulk een verbazende versnippering en zulk een sterk regionalistisch streven te moeten constateren.

Voor het Vlaamse land vermeldt dit Amerikaans Woordenboek 24 regionale musea en voor Wallonië 18. Uit West-Vlaanderen worden de volgende opgesomd: (Gruuthuyse, Brugge staat in de algemene lijst); het Folklore Museum te Brugge; het Museum van het Hospitaal te Damme (waar na de Bevrijding de museumvlam zo hoog oplaaide dat er

twee nieuwe werden bijgesticht); het archeologisch museum te Nieuwpoort en het Museum voor Kunst en Archeologie te Oostende. Er is waarschijnlijk wel een en ander bij te voegen.

Uit de lijsten blijkt toch klaar, dat binnen de enge grenzen van ons land, steeds naar het voldoen van de plaatselijke belangen wordt gestreefd. In dit opzicht, en hoewel aldaar ook heel wat regionale musea werden geopend, heeft men in de Scandinavische landen en in Nederland op bredere en algemener basis gewerkt, zodat de openluchtmusea aldaar terecht als modelinrichtingen gelden. Reeds vóór Wereldoorlog II was er ook in Vlaanderen van dergelijke stichting sprake, doch tot nog toe heeft men geen uitkomst gevonden en blijft het regionalisme op museumgebied - en speciaal op het gebied folklore - verder triomferen.

H. STALPAERT

Mengelmaren

Openbaring van de H. Brigitta.

De Openbaring van de H. Brigitta doet alhier de ronde in een nieuw kleedje (formaat 13,5 × 18,5 cm; 16 bladzijden, ongepagineerd; met tekeningen o.m. de Wijnpers) en komt uit een nieuwen hoek, uit Frankrijk, de Azuren Kust en wel uit het zonnige Nizza zelf. In zware letter prijkt de aantrekkelijke hoofdtitel: '*De Bron van het Geluk*' gevolgd door de nadere verklaring: 'De Vijftien gebeden geopenbaard door O.H. Jezus Christus aan de H. Brigitta....' Het titelblad is getooid met een dubbel Imprimatur (Séez 1903 en Nice 1940).

De uitgeefster is een zekere Madame Suzanne Foinard 'Edition Sainte Rita, 24, rue Dabray, Nice.' Blijkbaar om haar 'rechten' te doen gelden, deelt zij mede dat de 3000 Vlaamse exemplaren, gedrukt te Bellegarde, gedeponeerd zijn op een zeker adres te Oostende 'où les Flamands doivent s'adresser.' Venters gaan echter ten huize en verkopen de brochure tegen 10 fr.

In een voorwoord aan de 'welbeminde broeder' die zij in elke lezer begroet, openbaart Madame Foinard - in moderne en bijkans correcte spelling - dat haar leven door het bidden van deze oefeningen op een wonderbare wijze 'omwormd' werd. Op de vijftien Passiegebeden volgt een uitvoerig historisch overzicht van goedkeuringen. De twee laatste bladzijden zijn gevuld met de hoofdschotel van de Openbaring, nl. de Beloften aan degene die dagelijks, een

jaar lang, de oefeningen zullen verrichten. Deze beloften, ten getale van 21, doen de catechist evenveel duidelijke voorbeelden aan de hand om zijn les over de superstitie te illustreren. Het is vooral door het aantal en de inhoud van de beloften dat deze meridionale versie van onze traditionele Vlaamse uitgaven der Openbaring afwijkt. Madame Foinard beroept zich op een zekere Pater Adrien Parvilliers die deze beloften in 1740 te Toulouse zou uitgegeven hebben.

Zou de uitgeefster methodisch alle landen en talen bewerken, en aldus uit eigen beweging een Vlaamse uitgave bereid hebben? Het heeft eerder de schijn dat zij vanuit Vlaanderen daarvoor is aangesproken geworden; het adres te Oostende is een aanwijzing, als men weet dat de kuststreek in het 'dragen' van de Openbaring uitmunt. Zie boven blz. 48. Het formaat van deze uitgave laat echter niet toe de Openbaring in schapulier te naaien.

E.N.

De Eremijt van Sint-Jan-ter-Biezen.

Een uitvoerige levensbeschrijving van Karel Lodewijk Grimminck, pastoor, eremijt en volksmissionaris van het Westland (1676-1728), zal weldra verschijnen. Dat vernemen we uiteen bijdrage van de schrijver, L. DEVYNCK pr., in Ons Geestelijk Erf XXV, 1951, blz. 44-58: waar een bondige ontleding en typering van de spiritualiteit van de Westvlaamse mysticus het beste laat verwachten van het aangekondigde werk.

- De prijs in de boekhandel van het boven, blz. 94, besproken werk van Ridder Stanislas d'Ydewalle: Geschiedenis van de parochie Sint-Andries, is gesteld op 150 fr.

B.

Kerseboom van phisalie.

De 'keerseboom van phisalie' waarvan het vorig nummer (blz. 92) gewaagt, is geen fruitboom, zelfs geen houtgewas, doch een doorlevende plant (die telken jare wegsterft en weer opschiet), de zg. *Physalis* der plantkundigen. De Fransen noemen de plant 'cerise en chemise', juist omdat de vrucht in een beurzeken groeit. Dit beurzeken is oranjerood lijk de vrucht en heeft de vorm van een lampion, met de punt naar onder gekeerd. Het plantje zet voort met uitlopers en eens men het heeft in de hof geraakt men het lastig kwijt. Wij noemen de plant '(chineese) lanteernkes.'

J, P. Serskamp.

Een 'waarschuwende' halskraag. Vgl. boven blz. 96.

Aan de halskraag (geen keten!) van de schuttersgilde van Dennenburg hangen schildvormige zilveren platen, ge-

schonken door de verschillende koningen dezer gilde. Op een van deze schilden (jammer niet gejaarmerkt, doch naar de graveertrant blijkbaar van einde 1600 begin 1700) staat te lezen:
Die wat wil zeggen van mijn ofte mijnen die gaet naer huys en ziet de zijnen vind hy die zonder gebeke (sic) zoo laet hy vry van myn ofte mijnnen spreeke. Nicolaes van den Boegert Koning tot Dennenborg.
Het stuk is mijn eigendom.

KAN. R. DE SPOT

Een vurig Napoleonjst te Ardooie. 1815

Na de ‘vlucht van den Arend’ hadden er in de Honderd Dagen van April tot Juni 1815, troepenconcentraties plaats langsheen de Franse grens. Er liepen nogal veel deserteurs rond. (Vgl. Biekorf 1947, blz. 81-87).

Zo een deserteur werd op 26 April in een herberg te Ardooie door politiecommissaris en veldwachter aangehouden ‘sans passeport et tenant des propos perturbatoires (sic) en disant qu'il étoit retourné de l'ile d'Elbe avec Bonaparte; il se declaroit encore pour lui en criant *Vive Napoleon* et en embrassant une pièce de deux francs’.... Het was Jean-Francois Lanuit, geboren en wonende te Izegem, ‘deserteur du 4e bataillon beige s>. (Gemeentearchief Ardooie, copie corresp. B, brief van maire aan onderintendant dd. 27. 4. 1815).

L.V.A.

Brabbelfrans

Van een oude ‘Kortemarkter’ die wat Frans kan, want hij schreef enthoelange bij een notaris:

‘Die advokaat heeft een aardige *mentualiteit*, maar hij is nog *stagionair* bij 'nen anderen. Z'n doen d'er niet vele aan dood. De jongste is 'nen echte *sansisou*.’

G.P.B.

Geestelijke roeping.

Als men te Izegem van iemand zegt: ‘Hij doet voor 't geestelijk’, wil dat zeggen dat hij ‘voor paster’ (priester in 't bisdom) leert. Als iemand naar 't klooster gaat, zegt men: ‘Hij doet voor 't geestelijk, en 't is met de kappe’.

V.A.

Gehoord op de trein. Een moeder kwam van haar zoon die bij de ‘Capucientjes’ was. Zij vertelde aan een kennis die rechtover haar zat, dat hij het goed stelde. - En is hij al gekleed? hoorde ik vragen. - Neen, maar hij draagt al de koorde! zei moeder preuts gelijk dertig.

K.R.

Zantekoorn. Spreuken en Zegswijzen.

- Hij zal moeten voeren met twee lijnen. (Zegt men van een vader die goed moet op zijn dochter letten). Dudzele.

- 't Is hier lijk potjesmarkt en pannetjeskermisse. (Als de tafel overhoop staat met potten en pannen). Dudzele.

- Als er sprake is van vrouwen die 't ‘met hamers in brokken slaan’ (d.i. veel verteer doen) zegt men te Dudzele:

‘Met zulke wijven of een zak stenen, Santé!
de vinten hebben er huider vrecht mee.’

- Die niet oud wil worden, moet hem jong versmoren, (Zegt men, als men bezig is over de ongemakken van den ouden dag). Koolkerke.

- Iemand wiens gewicht vermeerderde en dan weer verminderde, zei: ‘'t Gaat op en af lijk de slekken.’ Brugge.

- Men zou hem herkennen in een trop zwijns. (Gezegd van iemand die uiterlijk goed van de andere mensen te onderscheiden is). Dudzele.

- Speel maar binnen, zei moeder Nanne (om haar kleinkinders tot smullen aan te zetten), ['t zijn] knappe mannen die 't gaan weere uithalen. Brugge.

- De deze, z'is lijk in den dunder geblauwd. (Zegt men van iemand die nooit ziek is en die alles doorspartelt). Koolkerke. Vgl. De Bo op Blauwen.

- 'k Heb naar 't schole geweest als 't vakantie was. (Zegt iemand die moeilijk kan lezen en schrijven). Brugge.

- Vele kruimelinge is ook brood. (= Veel kleintjes maken een groot). Koolkerke.

- Ze steken 't ijzer in je buik ('t mes op de kele). Brugge.

- Gekoeketiend. Een kind dat de mazels heeft, is gekoeketiend (met rode plekjes bezet lijk een koeketien, ruitentien). Vgl. De Bo op Koeketienen gezegd van peerden. Brugge.

A.M.

[Nummer 6]

Goudmiserie

DEZER dagen hield een vriend een korte uiteenzetting over het goud en hij behandelde de kwestie van persoonlijk standpunt uit, waar 't ongeveer ging alzo:

‘Zwijg mij van goud!...

Heb' je, per ongeluk, enigte goudstukjes in huis en wilt g' u daar niet van ontmaken omdat 't familiestukken zijn, en 't een heiligschenisse ware dat voor wat mikmak van

bankbrieven te mangelen?....Je bewaart dat in de secretaire of in 't een of ander slotschof van een oud kastje, wel van zin daar aan niemand iets van te poeren en 't maar uit te halen als 't nood doet of om mee te vluchten in tijd van oorloge. Je slaapt gerust, en zegt: op Gods genade, 't 'n brengt geen kroos op maar maken ze te Brussel geld met de voere, het goud houdt zijn weerde en 'k kan er mee kopen wat ik wil, want goud is, eigenlijk voor zovele, beter dan grond, 't 'n verslijt en 't is handig om meedragen omdat 't niet 'n verweegt.

De Zondag van een winteravond, bij 't snuisteren in de laadjes, je kijkt daar een keer naar al neuzen in d'oude familieportretten; - je telt de stukjes en

laat ze nog een keer rinkelen zonder daarom de vrek te willen afgeven, want ze zijn kwaadkrijgs.

Maar goud brengt zijn zorge. 't Is gebeurd dat de vrouwe wakker schiet in de grote schommelinge en zegt: ‘'k ga 't nog een keer tellen’, of droomt en meent dat er tiene minder zijn dan bij den laatsten tel. En je zegt: ‘laat maar zijn, en legt die verloren stukken bij dien verloren taarteschepper of die suikertange van grootmoeder zaliger.’

Van dat goudengeld, je zijt dat geleerd van kindsbeen af. De Fransmans die naar 't Franse trokken, lieten hun wijven drie maanden in alle winkels plakken tot ze were kwamen met de roste vinken en d'herbergiers lagen belust op de thuiskomste van steenbakkers, betenkappers en oogsters, al om der wille van 't goudengeld. Je wierd dat geleerd en ingestampt vóór veertiene en Louis Quickenborne die van de notaris kwam met 't nieuws van d'erfenisse van zijn onkel te Waarmaarde, met een ijzeren koffertje in d' hand; riep van aan de voordeur naar Stance, 't wijf: ‘Maar goud! al dat eendelijk goud! Zwijg en doe de deure toe dat 'k er mij een keer in rolle!’

Nu snakken de mensen nog altijd naar een goudstik en 't is aandoenlijk om d'ogen te zien glinsteren als er wat ponden of daalders voor den dag komen in een sterfhuis. Maar in onzen tijd!? Hoe meer goud, hoe zindelijker in 't aanveerden.

Achter den anderen oorloge, de Fransmans, ze betaalden liever met goud te Roesbrugge, omdat 't Frans papier te lege stond. Maar de winkeliers hadden liefst de Franse stikken: Napoleons van honderd frank. Ook Italjaanders en Pauzen en Oostenrijkse keizers, 't Zat meer goud in. En onder de Franse stikken 'n was 't nog niet eender wat z'in d'handen draaiden. Per exempel die Napoleons, daar waren twee soorten: die met een krone en die zonder krone; en die zonder kroon met zijn haar achteruit gekamd, met een specie van een streske in zijnen nekke, dat waren de

beste met 't zuiverste goud in, maar ze'n hebben dat maar twee jaar geslegen en 't jaartal is mij ontgaan.(1)

't Is raal met dat goud. Elk-end-een bewaart het voor in geval van oorloge, om mee te vluchten. En vluchten ze, ze brengen 't weer want daar 'n is niemand die 't wil. Z' hebben liever bankbriefjes, omdat ze geen goud meer 'n kennen, noch van verre noch van bij, tenzij d'oude van jaren.

Ach I in den laatsten oorloge was ik daar nog énen keer wel mee. Een hespe gekocht tegen de prijs van vóór veertiene! Een oude slachter die menigte keren een rund gekocht had voor een paar goudstukken in zijn jongde, die wist wel wat in goud zit. En 'k vroeg hem naar een hespe tegen een frank zestig de kilo, een knorre van tien kilo daaromtrent; - dat was zestien frank en 'k kreeg nog twee bakeschotels van lichte zes kilo. Dat was twintig frank en 'k betaalde met een goudstuk.

Dat is gebeurd de laatste keer in 't jaar 41. Mijn slachter stierf en de volgende jaren heb ik nievers meer kunnen gelanden met mijn goud.

Op een dag in Stalhille bij een jong koppel getrokken, op horen zeggen van een kennisse om eten te kopen met een goudstuk; 'k 'n zal niet uiteendoen wat voor trunten ik daar heb moeten horen, 'k Vrage de prijs van tarwe en bonen maar de zotte prijzen van 43 'n gingen mij niet aan. 'k Zeg aan de jonge boer: twintig centiem de kilo voor 't graan, dat is bijkans de prijs van 't schoon gebuideld vóór veertiene want de beste bloeme gold 24 frank de zak; - en een kwartje frank voor de bonen, en 'k betale met goud, dat is koop tegen de prijs van vóór veertiene met geld van vóór veertiene.

(1) De soldaten waren wel zindelijk met de koperen dikke stuivers van Napoleon. In de loopgrachten, ze mieken ringen en snuisterijen voor 't weerkomen bij 't lief, en dat moesten Napoleons zijn met een sterre, '*omdat er goud in zat*', zeiden ze.

De boer bezint en roept de bazinne uit de keuken. Zegt hij: ‘Martha, dat is nu goud zie.’

‘Zo kiene,’ zei de boerin. ‘Jules je moet dat niet aanveerden, wat zijn we dààr mee?’

‘'t Is waar’, zei de boer, ‘maar is 't waar dat goud zo zwaar weegt en zo schone klinkt?’ en hij vroeg het in zijn handen en liet het vallen op de blauwe schorre dat 't zo naar in den openstaanden aalpit viel, de pummel.

'k Ben er van onder getrokken lijk weggekasperd, zonder terwe en zonder bonen die 'k zag laden met heelder vrechten voor een paar Brusselaars aan 't hekken, in volle spergebied. Komt dat tegen.

Van goud zijn boeken te schrijven, zeg ik u.

Justien, de rijke notariszoon, zat altijd met een paar stukjes van veertig frank op zak, die hij maar één keer in zijn leven heeft moeten uithalen om groot verlies te betalen aan den teerlingbak. Dat was zijn stille ponke.

In 't jaar negentien heb ik een vent weten in den bak plooien om een paar bomen van de juge te verkopen als brandhout voor den arme. En zijn broer die heel den oorloge goud uit 't Franse haalde om te Gent te gaan verkopen op den Peerdekouter: geen sprake van miserie, 't Wierd 't begin van zijn fortuine.

In 't jaar '32, 'k zegge goed, met 't vallen van de frank, vlogen ze een paar dagen vóór 't stuiken naar Zwitserland om gouden geld, om 't weer te verkopen een dag of zesse nadien en de bate op te strijken.

In veertig zijn ze voor goed geleerd met 't goud. 'k Zag daar in de bank een vrouwmens wit staan en aan de grond genageld van angste toen den Duits een korte manskouse uit heur kluize trok, met voeteling en d'heelt van 't beenderling met goud gevuld.

De slimste 'n leggen 't in de banke niet, want, komt de vijand, daar, 'n is met goud geen spit meer te wenden. De slimste poenderen dat thuis en zwijgen lijk peereters.

Of 't de slimste waren 'n weet ik niet, want niemand 'n ziet af als een mens die een goudponk verduikt.

Dat gaat 't eerste jaar van den oorloge onder de zwepinge van 't dak op zolder. Man en wijf en kinders krijgen een stukje, twee, drie in de schapulier genaaid voor in geval van bombardasie of vluchten. Bij d' eerste bom wordt uitgezien naar een beter plaatse want een bom op 't dak slaat alles heisteriescheisterie en't goud wordt honderd meters verre wijds en zijds gezweept.

Vandaar is 't onder de kolen. Waar kan 't al beter zitten?

Maar de kolen geraken op en je 'n hebt geen kazematte om het in te vermetselen. Dat kan daar gevonden worden door den eersten besten kluntie.

Geraken de kolen opgeschept, is 't beste van al nog niet, delven? Ah! delven dat is altijd gedaan geweest met goud. Delven, aan en bij de werke, onder de notelaar, of een weemoes of al wat groeit en takte blijft en sprietelt Winter Zomer. Wie 'n heeft er nog nooit gehoord van den ontdolven schat? Zilver en goud in potjes-Madeleene met geld van in den tijd van Maria-Theresia. Maar dan moet iedereen weten waar dat 't zit want anders vaarze lijk die ponkers die dolven om 't nooit meer were te zien.

Delven is best en 't wordt gedolven tot je begint te prakkizeren, omdat niemand 'n weet of daar niet 'n zal gespit worden onverwachts, 't Is gebeurd met een gebuur van mij, de poeldenier, die een droogstake wilde planten en daar de spaarpot vond van de zoon, die twee jaar geld snoeide bij den opslag van de keunevellen. En daarbij, hoe lichte 'n wordt niet gedolven bij d hage? Een dode katte, een nest vergane keunejongen of bij geboorte al een baarkoeke waar je genen weg mee weet?

Daarom 'n is er maar één middel: de beirput of de regenput. Je pakt een blikken doze, 't is eender hoe groot, je wringt dat in wat kiekendraad, voor 't gemak van 't uithalen met de riek, en je pakt een

ende ijzerdraad om het op te hangen. In den beirput hebben ze 't voordeel van wat donker uit te slaan en 't koleur wordt vlijtiger met de jaren. Ze komen er uit gelijk een vers gemunte koperen cent van uit den ouden tijd. Maar met 't ruimen is 't op te passen; je moet er aan en bijstaan bij 't roeren en 't lepelen.

Daarom is 't dat de rappaards het telken oorloge in de regenput hangen. Maar wie peist er daarop? 't Werk is 't zelfde als in den beirput, maar 't is properder. Je kunt 't droog seizoen afwachten en maar nat staan tot halfwege je verdoemenisse om in de verste wand van de pit de nagel te kloppen om de doze in 't regenwater t' hangen. En laat dan maar stroelen dat stroelt.

'k Zegge: niets boven de regenput, en laat de bezetters maar bezetten en beslag leggen. Ze scharten er nevens en in tijd van vrede je kunt 't goud met ruste bewaren tot den naasten oorloge, en lachen met alle teisteringe en tegenkomsten, 't zij vlucht of bombardasie...'

G.P. BAERT

De borstelnijverheid te Izegem

DE lezenswaardige bijdrage alhier verschenen[1] toont goed aan hoe de borstelmakerij van locale een grootindustrie werd. Aan de hand van het werkje van Em. Dierick 'Iseghem over honderd jaar'[2] is het mogelijk een paar gegevens over de borstelmakerij aan te vullen en te verklaren. Het huis de Ryckere is inderdaad de spil van die nijverheid. Ten jare 1863 begon het als eerste te Izegem en misschien in het hele land, borstels te maken met zekere plantenvezels uit Zuid Amerika. Daar

(1) Biekorf 1951, blz. 29-36 (G.P. Baert).
(2) 25 blz., Izegem, 1927; verscheen eerst in het weekblad 'De Mandelbode' van 12.3.1927 en volgende nrs.

deze soort veel grover maar ook merkelijk goedkoper werk leverde, nam de productie een grote uitbreiding en werd door de andere Izegemse borstelmakers overgenomen. Wellicht is het hieraan te danken dat het eveneens de firma de Ryckere was die, als eerste der Izegemse fabrikanten, met uitvoer in den vreemde begon, en wel in Engeland en Frankrijk.

Tot dan toe maakte men te Izegem alleen ‘alle slach van schone kleêrborstels en zeer goede schilderen vaagborstels; hunne reeborstels voor de wevers waren beide Vlaanders door vermaard en gebruikt door de wevers’[1]. Het kan onder druk geweest zijn van de vervalsing van 1856[2], dat de Izegemse borstelmakerij verplicht werd de fijnere en meer vakkundige borstelmakerij hoe langer hoe meer te vervangen door plantenvezels. Van die datum dagtekent in ieder geval de grote uitbreiding die deze nijverheid te Izegem kreeg, samen met een merkwaardige bevolkingsaangroei.

Volgens de Annuaire Industriel... de la Belgique[3] waren er in 1833 te Izegem 5 borstelfabrikanten. Toen het huis de Ryckere in 1863 een ommekeer in de productie teweegbracht, waren er te Izegem toch reeds (in 1860 namelijk) juist ‘dertig bazen met rond de 250 werklieden’ en E. Dierick beweert zelfs ‘(in) den eersten helft der 19e eeuw waren er een twintig tal bazen die samen rond de honderd werklieden gebruikten’[4]. De opgang dier nijverheid, die we dus mogen plaatsen tussen 1833 en 1860, gebeurde bijgevolg tamelijk snel. De grootindustriële fase kwam dan pas na het gebruik der Amerikaanse vezels, die het fijnere werk en tenslotte het handwerk verdrongen. Deze vezelborstels waren immers veel goedkoper en lieten massale afzet in het buitenland toe.

(1) E. Dierick, a.w., blz. 12.
(2) G.P. Baert, a.w., blz. 35.
(3) aldaar, blz. 33.
(4) E. Dierick, a.w., blz. 12.

Merkwaardig is het ook even de ontwikkeling na te gaan van kleinbedrijf tot grootbedrijf. Het getal van den ‘eersten helft der 19e eeuw’ stemt overeen met een gemiddelde van 5 werklieden per fabrikant; dit van 1863 beantwoordt reeds aan een gemiddelde van 8 à 9 werklieden en uit de gegevens van G.P. Baert op blz. 33-34 aangehaald, leiden we een cijfer af van plm. 50 werklieden per bedrijf voor het jaar 1931.

Ook de borstelhoutnijverheid volgde de borstelmakerij op de voet. ‘Vroeger tijd wierden de borstelhouten meest gemaakt door de bobijn- en spinnepijpdraaiers; wanneer de borstelmakerij *meer begon toe te nemen*, kwamen er bijzondere werkhuizen tot stand, waar men de houten boorde met boormolens die met den voet in beweging gezet wierden. Thans gaat alles met stoom of electriek....’(1).

In de 19e eeuw waren er te Izegem benevens spinnerijen en weverijen drie nijverheden die specifiek Izegems waren: de borstelmakerij, de schoenmakerij die in 1840 en 1865 respectievelijk 295 en 400 werklieden telde, en de thans teloorgegane hoedenmakerij. In 1839 waren er nog een honderdtal en zes jaar later maar een 25 hoedenmakers overgebleven. Het overschot der hoedenmakers kan in de steeds toenemende rangen der schoen- en borstelmakers terecht zijn gekomen, maar zeker is toch dat de Izegemse bevolking van de 7.700 eenheden die ze telde in 1862, steeg tot 12.500 in 1902. De industrialisatie van de borstelmakerij, die reeds vóór 1863 in zekere mate bestond(2), maar pas dan voor goed en op grote schaal begon, zal hier wel niet vreemd aan zijn, zoals ook de borstelmakerij op haar beurt werd bevorderd door het nieuwe kanaal van Roeselare naar de Leie, geopend in 1872.

L. Van Acker

(1) E. Dierick, a.w. blz. 12-13.

(2) Hierin verschillen we van G.P. Baert die de industriële ontwikkeling plaatst tussen de jaren 1880 en 1900; a.w., blz. 32.

Uit het Iepers stadsleven rond 1300
(*Vervolg van blz. 85*)

III. De Sterfgevallen.

OOK tegen de grote onkosten bij sterfgevallen hadden de schepenen doeltreffende maatregelen genomen.

Het lijk mocht niet te lang in het sterfhuis verblijven. De personen die vóór middernacht gestorven waren, moesten reeds de volgende dag begraven worden. Het lijk moest in de kerk aanwezig zijn vóór dat de hoogmis geluid werd in de St. Maartenskerk. De naaste bloedverwanten waren ervoor verantwoordelijk en, in geval van nalatigheid, werden ze gestraft met een zware boete.

Niemand mocht uitgenodigd worden tot de uitvaart, noch tot de nadiensten van acht (*zeveninachte*) of veertien dagen (*dertinachte*) of tot de jaargetijden.

Wanneer iemand overleden was, mocht alleen met een bel rondgegaan worden in de stad om het overlijden kenbaar te maken.

Wie binnen de parochiekerken wilde begraven worden, moest ten minste één mark erfelijke rente geven aan de parochie[1].

Na het overlijden kwam de verdeling van de erfenis.

Wanneer daarover klachten ingebracht werden bij de schepenen, werd de zondag daarna afgekondigd dat de erfenis binnen de veertig dagen moest verdeeld worden. De afkondiging geschiedde op de Markt door twee schepenen, en door een stadsbode in de parochiekerk van de overledene. Was de erfenis na veertig dagen niet verdeeld, dan waren de erfgenamen verplicht in het sterfhuis te gaan wonen op hun kosten en er zolang te verblijven totdat de verdeling gedaan

(1) Het aangehaalde Bulletin CRH. 1930, blz. 457.

was. De wettelijke erfgenamen die er niet verschenen, werden beschouwd als verzakende aan hun erfdeel. Voor de afwezigen die buiten het land vertoefden, mocht een procureur aangesteld worden.

De overlevende, man of vrouw, mocht geen nieuw huwelijk aangaan vooraleer de erfenis geregeld en verdeeld was.

Het bezit van de minderjarige wezen stond onder het toezicht van de schepenen. Het geld werd door de stad in bewaring genomen tegen een jaarlijkse intrest van 10 %. Indien de vader of de moeder dit geld onder zich hield, mochten ze het niet uitlenen tegen woekerprijzen. Wanneer de wezen te Ieper tot hun jaren gekomen waren, hadden de voogden veertig dagen tijd om het kapitaal en de intrest uit te keren en een schriftelijke afrekening voor te leggen.

Volgens de keure werden de wezen jarig te Ieper, de jongen wanneer hij 15 jaar oud was en het meisje met twaalf jaren. Op dit tijdstip moesten de voogden hun bezit aan de schepenen toevertrouwen, die er een jaarlijkse intrest van 10 % op betaalden en het kapitaal uitkeerden bij meerderjarigheid.

De weduwe werd bevoordeligd in de verdeling van de erfenis. Zij mocht vooraf een van haar klederen, bestaande uit twee stukken, medenemen. Namelijk het kleed dat na het beste kwam, indien ze er drie bezat, en het beste wanneer ze er slechts twee bezat[1].

IV. De Ambachten.

De middeleeuwse economie, vooral de productie, was onderworpen aan een strenge reglementatie. Dit zien wij in de ambachten, waarvan het leven tot in de minste bijzonderheden geregeld was.

De werkdag in de draperie begon 's morgens met het luiden van de werkklok (*le clocke des ouvriers*). Wanneer deze klok luidde moesten de ambachtslieden reeds aanwezig zijn, zoniet mocht de drapier een deel

(1) Aldaar, blz. 462.

van hun loon afhouden. Het werk moest stilgelegd worden wanneer deze klok opnieuw luidde.

Bij de goudsmeden bestond een andere reglementatie. In de winter mochten zij niet met het werk beginnen voordat de eerste mis op St. Maartens was geluid. Zij moesten het werk stilleggen wanneer de klok van de halle voor de derde maal de nacht had ingeluid.

Alle nachtwerk was verboden omdat het toezicht gedurende de nacht niet mogelijk was. Zo mocht geen enkel weversknecht de nacht doorbrengen in het huis van zijn meester, indien hij niet tot dezes bloedverwanten behoorde. Dit verbod van nachtwerk staat uitdrukkelijk vermeld in verschillende ambachtskeuren.

Om geen voortbrengselen van minderwaardige kwaliteit op de markt te brengen, mochten geen te grote hoeveelheden per dag worden voortgebracht. De viltwerkers, bij voorbeeld, mochten slechts zes stukken per dag afwerken.(1)

Ieder meester mocht slechts één leerjongen in het werk hebben. Het eerste jaar was zijn plaats in het werkhuis tussen twee knechten.(2) Gedurende dit eerste jaar had de leerjongen geen recht op loon. Bij de de viltwerkers moest de meester gedurende drie jaar de leerjongen aanleren 'de sa propre main et seur son propre ouvrage.'

Op het einde van de XIIIe eeuw werden in de Vlaamse steden talrijke opstanden verwekt door de wevers, de volders en de scheerders. Daarom vroeg de stad Ieper zekere waarborgen aan de leerjongens uit de draperie, om hen te beletten later de partij van de opstandelingen te kiezen. Vooraleer de toelating te bekomen om zijn beroep aan te leren, moest de leerjongen voor de schepenen verschijnen en er twee

(1) Espinas Pirenne, a.w. 111, 462, art. 40 en 43. - Bulletin CR H 1930, 437, art. 11 en 12; 398, art. 11; 402, art. 14; 439, art. 9; 440, art. 8; 399, art 26.

(2) 'Et chieus aprentich doit ester le premier au entre deux varlés tondeurs.'

borgen medebrengen die er voor moesten instaan dat hij nooit zou deelnemen aan een opstand tegen de graaf of tegen de stad (ke il jamais ne fera keure, ne conspiration, ne alloianche encontre le seigneur de la terre, ne encontre le vile d'Ypres).

De vreemdelingen hadden geen toegang tot de ambachten. En de inwoners die van slecht gedrag waren, werden buiten de ambachten gesloten.

De zaterdag en de vooravond van de feesten van O.L. Vrouw en van de Apostelen, die toen nog geboden heiligdagen waren, mocht slechts gewerkt worden tot drie uur 's namiddags.

Het is slechts voor het bouwvak dat we de opgave hebben van enkele daglonen. De beste timmerlieden, metselaars en schaliedekkers verdienden gedurende de zomer (van Quadragesima tot 1 November) twee schele parisis per dag; in het winterseizoen 1 schele 8 deniers parisis. De dienders werden in de zomer 14 parisis betaald en in de winter 10 parisis.

Plakkers en strodekkers verdienden per dag 18 parisis in de zomer en 16 parisis in de winter, terwijl hun knechten respectievelijk 12 en 10 parisis verdienden. En eindelijk de kruiers {*kerdewaghen cruders*) verdienden in de zomer 14 parisis en in de winter 10 parisis.[1]

De koopwaarde van de lonen kunnen we met enige benadering vaststellen. In deze tijd kostten te Ieper: een pond beste boter 5 parisis, een pond beste kaas 3 parisis, een pond abdijkaas 4 parisis en een pond beste Engelse kaas 5 parisis.

Voor de verkoop van wijn in het klein golden toen de volgende prijzen per stoop van twee liter: Rochellewijn (Bordeaux) 12 parisis, St. Jean d'Angely (Poitou) 10 parisis, Franse wijn uit de Seinestreek 10 parisis, Auxois (Bourgogne) 10 parisis en Rijnse wijn 12 parisis.

J. DE SMET

(1) Espinas Pirenne, a.w. Ill, 473, art. 13; 464, art. 61. - Bulletin CR H 1930, 400, art. 30, 32 en 34; 438, art. 6; 440, art. 9 en 10; 469-470, art. 10-14.

Eerste velo's in West-Vlaanderen

ANSLUITEND bij de mengelmare hierboven blz. 95, over de ‘Opkomst van de velo geloof ik te moeten zeggen dat er in 1898 maar kwalijk meer sprake kan zijn van velo's ‘opkomst’ in Vlaanderen; verscheidene jaren te voren waren de velodroms er al ‘gekomen’, de veloclubs ofte ‘wielergilden’ waren een beetje overal reeds in vollen zwier en de coureurs in velodroms of in baankoersen waren al lang hun eerste ‘broeksken’ ontgroeid.

Om maar bij mijn dorp te blijven, kan ik zeggen, dat het bijna 10 jaar vroeger was, - in 1889 - dat ik de eerste velo heb weten gebruiken, al ons kanten; dat was toen men de kalsijde aan 't leggen was van Roeselare, al over Rumbeke en Rollegem-Kapelle, naar Moorsele; de toeziener van dat werk reed in velo, en dat was nog een van die ‘hooge’ rijwielen, met een groot wiel al voren en een klein langs achter.

En als ik hier zeg ‘heb weten gebruiken’, dan is dat bij maniere van spreken; 'k was toen nog geen twee jaar oud en heb niet vele meer onthouden uit dien zaligen tijd. 't Is dus ‘van hooren zeggen’ dat ik dat weet, van vader-zaliger die het beleefd en gezien had. Pastor Slosse - die 't ook moet ‘hooren zeggen’ hebben, - heeft het zelfs opgetekend ‘voor eeuwige memorie’ in zijn Memoriale Rumbecanum, en heeft er bijgevoegd, - niet zonder dat greintje minachting voor velo's en velosport, dat hij nooit heeft kunnen wegsteken, -: ‘Nen beslagmaker, zeiden de eenen; nen zot die op een schareslijpers-wiel rijdt, zeiden de anderen.’

Die zotte beslagmaker had daarom niettemin navolgers bij de vleet, zo goed en zo wel dat er reeds in 1893 te Rumbeke een wielrijdersbond bestond genaamd ‘De Vlugge Vliegers’ die 8 September 1893, het Gemeentebestuur ging lastig vallen om een toelage te bekomen voor het inrichten van een velokoers; toelage die onze spaarzame ‘vroede vaderen’ ten anderen onvoorwaardelijk weigerden.

In het verzoekschrift der ‘Vlugge Vliegers’ is te zien dat zij niet alleen stonden in Vlaanderen met hun veloclub. Dat begint als volgt: ‘Gelijk gij waarschijnlijk weet is er tot Rumbeke, gelijk in alle andere voorname dorpen van 't

land, een genootschap tot stand gekomen tot het aanmoedigen van het rijden met wielpeerden. Dat middel van vervoer is voorzeker geroepen tot eene schitterende toekomst en overal verleenen de gemeentebesturen hunne welwillende hulp. Wij ook, leden van den wielrijdersbond ‘De Vlugge Vliegers’, willen tot Rumbeke eenen loopstrijd inrichten om voor hetgene in onze macht is, mede te werken tot de vooruitgang dier nuttige uitvinding.’ Zou men niet zeggen: juist lijk de peerdekoersen ingericht voor de verbetering van 't peerderas!

Die toen ter tijde de grote animateur was van 't velosport te Rumbeke, dat was Gusten Angillis, de zoon van notaris A.A. Angillis-zaliger, alsmede de jonge Dokter Hilaire Boucquey, die zich onlangs te Rumbeke was komen vestigen. De eerste was voorzitter, de tweede schrijver van den bond; het verzoekschrift van 1893 is mede ondertekend door 3 leden: Br. Roose, Al. Nys en Alf. Dedier. Maar de ‘Vlugge Vliegers’ hadden weten twee zilveren paarden voor hunnen wagen te spannen en de jonge kasteelheren bij hunnen bond in te lijven: Graaf Hendrik van Limburg-Stirum, toekomende burgemeester van Rumbeke, als erevoorzitter, en zijn broer graaf Evrard van Limburg-Stirum - later burgemeester - als ondervoorzitter.

Met of zonder gemeentelijke toelage, brachten ‘De Vlugge Vliegers’ het op korte jaren zo ver, dat zij te Rumbeke in 1896 reeds een velodrome hadden opgericht; dat was er nog geen in hout of in beton, maar in gestampte aarde, met schone viragen toch, en volgens de regelen der toenmalige kunst, - wat ze nu, geloof ik, een hippodrome zouden heten.

Die eerste velodrome van Rumbeke, - en 't was naar ik meen, in 1896, de allereerste in Vlaanderen; - of bestond Oostende toen al? - was aangelegd en gebouwd tussen de Vijfwege en den kasteelvijver, op een eigendom toebehorende aan de kasteelheren, al den zuidkant der zelfde partij land waar sedert eeuwen de schuttersgilde St. Sebastiaan hare gaaiperse staan had.

Die velodrome werd plechtig geinstalleerd, de 20 Oogst 1896, met een monsterkoers, - ge moet dat niet vragen, - en met ene gemeentelijke toelage van 25 frs (zie beraadslag. gemeenteraad van 3 Sept. 1896). 't Was schoon were, en volk van verre en van bij... een succes zonder weerga. De helden van den dag, die toen ten anderen een beetjen

overal met de eerste prijzen wegliepen, dat waren de ‘Geeters’ van over de Vossemolen te Rumbeke en de ‘Pistons’ van Oekene.

De ‘Geeters’ t.t.z. de gebroeders Jules en Staf Degeetere, dat waren twee boerenzoons van over de Vossemolen, op dat hoveken waar later de ‘Verlietens’ - bij hunnen rechten naam de ‘Lietaerts’ - zijn komen wonen en waar nu Michiel Gunst woont die getrouwd is met de jongste dochter van Stant Lietens. Jules Degeetere heeft, in 't keren der jaren 18 en 1900, Rumbeke verlaten om naar Brussel te gaan beenhouwen, maar toch nog een gehele tijd coureur blijvende; 'k geloof wel dat er nog van zijn volk woont te Brussel, ievers al de Zuidstatie. Staf Degeetere stierf jong en vroegtijdig te Rumbeke op St. Jozefsdag in Maarte 1906, nog geen 26 jaar oud, van eene ‘verhitheid’.

De ‘Pistons’, dat waren de gebroeders ‘Commeyne’ bij hunnen echten naam, en die woonden te Oekene aan ‘De God’; die zijn mij minder goed bekend, maar waren alleszins familie aan Leonard Commeyne van aan de Vossemolen.

De Rumbeekse wielergilde nam deel aan d'installatie van E.H. Slosse als pastor van Rumbeke, op 5 Oogst 1896, en stapte, of liever reed, met haar gepinte velos, op kop van den stoet der burgerlijke maatschappijen, t.t.z. toch achter de ruitersgilde, maar vóór de vinkeniers en de duivengilde en vóór de aloude ‘Guide van Sinte Sebastiaen onderhouden met den hantboghe’, de reeds 40-jarige toneelgilde der Vereenigde Vrienden en de reeds meerderjarige muziekmaatschappij St. Cecilia.

J.D.D. Rumbeke.

In d'eerste jaren van onze eeuw waren de ‘velo-clubs’ in bloei. Geen enkele kermis in 't Leieland of daar was een velostoet en prijzen werden uitgeloofd om de schoonste houding, het traagst rijden, de schoonste versiering van de velo. De clubs ijverden in groep. In Deinze was er in 1901 - toen d'uilen praken - een corso fleuri of bloemenstoet van velo's. Er waren negen man met een ‘pergola’ met loveren bloemendak en daaronder reed de hoofdman, kampioen van het traagst rijden.

Een ‘sterke’ club was ‘Rap en Knap’ van Waregem, die in groep naar de kermiswedstrijden reed met schetterende klaroenen op kop. Ze waren gekleed met geruite pofbroek, witte ruitersmuts en wollen baai.

In vele plaatsen bestond een... veloschool waar de beginnelingen leerden rijden tegen een halve frank per uur. De twee eerste lessen werden gewijd aan het opspringen, de volgende aan het traagrijden en 't afspringen. De laatste les betrof het smeren van de ketting, het oppompen van de banden en het oordeelkundig gebruik van de trompe of peer,

Tot voor enkele jaren kon men op den buiten nog sommige velorijders thuiswijzen die lessen genomen hadden in de veloschool. Ze namen 't stuur bij 't aanzetten en de velo met 't achterwiel tussen de benen, de linkervoet op een treedje in de bosse van 't achterwiel en, na een kort loopje op één been, sloegen ze 't rechterbeen over de zadel. Ook 't afstappen was sierlijk. Geremd, de linkervoet op de voetspil, de rechtervoet op de grond, en de velo schoof tussen de benen.

De grondbeginselen van 't rijden werden streng nageleefd in de schoot van de velo-clubs en straffen werden opgelegd voor onbeholpen af- en opspringen.

Ook werden wedstrijden ingericht voor 't kortst keren in smalle straten en op zandwegen. Dit bleek van overwegend belang voor de opkomende baankoersen ter kermis die gewoonlijk driemaal rond de kerk reden bij 't aanzetten, om de groep te spreiden, en aan 't einde van de dorpskom rond de tonne moesten keren.

Het traag rijden werd vooral aangeleerd met het oog op de ring- en kuipsteking per velo; de laatste bezorgde aan al de rijders een natte kazakke.

Het schijnt allemaal als uit een andere wereld. De eerste velo-bezitters waren de zonen van notabelen die de toon aangaven in d'eerste baankoersen en zo kwam het dat Gaston Martens, de toneelschrijver van Zulte, meereed in d'eerste Ronde van België met een paar zonen van rijke mensen uit de streek. Een nieuwe velo kostte in 1902 immers 250 frank, hetgeen tegen indexvoet 40 zowat 10.000 frank betekent.

In dat zelfde jaar of daaromtrent reden gepinte groepen van heinde en verre naar de Sporenfeesten van Kortrijk.

G.P.B.

Krijschen bij 't afleggen.

- Degene die iemand van zijn naaste familie of een goede kennis ‘aflegt’ of helpt afleggen *zonder te krijschen*, verkrijgt daarvoor kwijtschelding van de straffe van het vagevier.

Gehoord te Stavele van een veertigjarige vrouw.

A.B.

Westvlaamse zanten
(*Vervolg van 1940 blz. 95*)

BRAMEN. - Onder de tientallen soorten van bramen (in ons land zijn er wel een honderd goede soorten, om nog niet te spreken van de vele minder scherp getypeerde soorten) onderscheidt het volk gewoonlijk maar een paar vormen of liever vormgroepen. Laten wij de frambozen aan de kant. 't Zijn ook bramen (geslacht Rubus) met gele tot rode vruchten. Het woord framboos komt langs het Frans uit het Nederlands braambezie.

Het volk onderscheidt bramen met blauwe beiers en bramen met zwarte beiers.

De blauwe bramen heten te Knokke *buschbramen*, *duinebramen*, *blauwe braambeiers* en in de kindertaal ook *geleibramen* en *blauwe schorten*. Te Westkapelle zijn 't *blauwe pausen* en te Heist hoorden wij *zandbramen* en *zure braambeiers*. Het is allemaal de Rubus Caesius, Nederlands: dauwbraam, zo genoemd, omdat de vruchtjes blauw berijpt, blauw bedauwd zijn. Deze braam heeft een vroege bloei (reeds in Mei) en groeit bij ons overvloedig in de duinen. Op 't eerste zicht zijn de struiken reeds te kennen aan de blauwachtige stengels. In 't binnenland is deze soort ook niet zeldzaam, maar 't volk iet er minder op. Als kinders gingen wij de zuursmakende beiers plukken voor moeder, die er een lekkere gelei van bereidde.

De ‘zwarte’ bramen zijn vele soorten, die allemaal door Linnaeus onder de naam van Rubus fruticosus samengevat werden. De plantkundigen hebben die Linneaanse soort in honderden soorten moeten uiteentrekken. Het is werk van specialisten, de braamkenners of ‘batologen’ (het Grieks batos betekent braam). De ‘zwarte bramen’ bloeien en rijpen door den band wel iets later dan de blauwe kousen. Te Knokke hoorden wi]: *zwarte braambeiers*, *grote braambeiers*, zoele braambeiers en wepelbramen. De zoete braambeier is in de polderstreek goed gekend: een late soort die pas in October rijp is. met helrooskleurige bloemen, met blaren die van boven donker glanzig en van onder witachtig viltig zijn, op't zicht onmiddellijk te kennen. De vruchten zijn groot, donker, sappig en zeer zoet, heerlijk in de mond. Beter om dadelijk met of zonder suiker op te eten dan om er

gelei van te maken. De beste gelei komt van de zure bramen. Groeit vaak overvloedig, in dicht en ondoordringbaar struweel in de hagen rond de polderhoeven en polderweiden. Daar zitten de vogelnestjes veilig (trouwens de poljongens zijn geen erge vogelvangers, niet te vergelijken met de Kempische jeugd). Wetenschappelijke naam van deze braam: Rubus ulmifolius, Ned.: iepbladige braam.

In de Kempen vinden wij bijna uitsluitend een andere braam: Rubus macrophyllus, de grootbladige braam, die ook gemakkelijk te kennen is. Zijn vruchten zijn groot en zoet, zeer lekker. Hier en daar in de hakbossen op betere grond groeit de dauwbraam ook wel in de Kempen, maar 't volk besteedt er geen aandacht aan. Wij kennen de Kempische volksnamen van de bramen niet. Een uitgebreid onderzoek naar de volksnamen van de bramen in gans ons taalgebied zou waarlijk de moeite lonen. Maar de filologen alleen kunnen dit niet. Moet in nauwe samenwerking met de plantkundigen gedaan worden. Het is trouwens hoog tijd dat de volksnamen van de planten in Zuid-Nederland eens op ernstige wijze ingezameld worden.

(*'t vervolgt*)

JOZEF DE LANGHE

Sinksenbruid

ER is geen Veurenaar die de bewaarschool der Blauwe Zusters bezocht heeft, of hij zal zich de ‘Sinkenbruid’ herinneren. Den morgen vóór Sinksen moet ieder kleuter vroeg op zijn om toch maar niet te Iaat te komen op school. Met een bloemenkroon op het hoofd trekken jongens en meisjes aan de hand van moeder naar de bewaarschool in 't Klopperstraatje.

Vroeger was die kroon meestal gevlochten uit gele Sinksenbloemen of boterbloemen met een Sinkenroos ertussen. Tegenwoordig is het een kroon van gemaakte bloemen. Moeder, die mee trekt naar school, is preuts op haar kleine, want ‘haar kind’ heeft zeker de schoonste kroon. Aan de deur van de speelplaats zal ze nog eens kijken naar de rondedans van de kleine gekroonden.

De kleine die laatst toekomt moet in de ronde staan, totdat hij afgelost wordt door een ander die na hem komt.

En ze zingen altijd hetzelfde op zijn Veurens:

Schinsche bruid
de leegaard uit
had je wel idder op èstaon
j'hadde wel idder no schole ègaon.
J 'hed è krone èstolen
toe Veuren in de schole.

En de ronden gaan hun draai. En wie het allerlaatste toekomt, moet blijven in de ronde staan en wordt door dat jonge goedje hard uitgelachen voor lange slaper en is ‘Schinsche bruid

Dat het daarna moeilijk was om al die kleine snaken in klas stil te houden spreekt vanzelf. Nu hebben de Zusters er sedert enkele jaren wat anders op gevonden. Als ze allemaal

Sinkenbruidjes te Veurne in 1949.

toegekomen zijn en een goede rondedans gedaan hebben, worden de kleuters op rijen van vier geplaatst en dat kleine volkje trekt al zingend door de straten, en 't gaat er weerom van ‘Schinsche bruid - de leegaard uit....’

Niemand in Veurne zou dat willen missen.

Over de kroon van echte bloemen zoals ze vroeger gevlochten en gedragen werd, heeft Biekorf in 1895 (blz. 366) het volgende meegedeeld.

De Vrijdag vóór Sinksen worden hoven, weiden en velden doorlopen door de kinders van de bewaarschool der Blauwe Zusters te Veurne, die gehele panders bloemen naar huis brengen. De hoogstgeschatte zijn de ‘Cinxebruids’ (beuterblomme, *butterflower*, *jaunet*). 's Avonds, met moeders hulp, maken de kinders een hoepel van wijdauw: daarrond vlechten zij hun gele Cinxebruids. Hoe dikker de bloemen liggen, hoe schoner. De burgerskinderen steken in top twee, drie bloedrode

pioenrozen, of wat andere grote bloemen. Sommigen maken ze van groen (vliendergroen) met hier en daar een bloem ertussen; zo doen ze, omdat ze anders geen bloemen gevonden hebben.

Rond den Heerd XVII, 1882, 182. ontving uit Veurne de volgende versie van het liedje:

Cinsche bruid
De leêgaart uit
Had-je eerder opgestaan
G'hadt ook eerder naar school gegaan.

In de optekening van Biekorf 1895, 367, luiden de laatste regels:

Hadtje wel eêder opgestaan.
Ge gingt wat vroeger naar schole kunnen gaan,
je hebt de kroone gestoolen
te Veuren in de schole.

En men riep nen ‘awoe!’ voor de laatkomer.

Over Sinksenbruid zie nog in Biekorf 1903, 246; 1938, 287. En vergelijkend bij De Cock-Teirlinck, Kinderspel en Kinderlust VII, 87-89; en nu vooral op het trefwoord Pinksterbruid in het Folkloristisch Woordenboek van K. Ter Laan.

C.D.

Van Revelsche sparren en nog wat

IN het jongste nummer van (de door ons altijd graag gelezen) *Biekorf*, verscheen op blz. 110 een en ander over Reversche sparren, Revelsche masten.

Mag ondergetekende op zijn beurt een duit in 't zakje doen? Bij Marcus van Vaernewyck, *Van die beroerlicke Tijden*, (Gent, 1872, Uitg. Vanderhaeghen), is op blz. 192 spraak van ‘de Duwaijsche taerwe up XX stuvers thalster, de oostersche taerwe up XVI, den reveleere... up XIIII’, en de uitgever zet in noot dat reveleere = van Revel is.

Op het 1e Vlaams Filologencongres, 17-19 September 1910 te Antwerpen gehouden, sprak Willem De Vreese uitvoerig over *Revelduitsch*, d.i. eigenlijk Duits = Diets = Nederlands uit Revel.(1) Een tweede betekenis is dan: kromtaal. Zijn stuk verscheen in de *Handelingen van het eerste Vlaamsch Taal- en Geschiedkundig Congres*, blz. 178-191. In de Bijlage vermeldt De Vreese niet alleen het ww.*revelen* uit Hooft, Vondel, Oudaan, Wolff en Deken, Bilderdijk e.a. maar ook, en wel uit verschillende Nederlandse schrijvers, de woorden *revelachtig*, *revelarij*, *revelig*, *reveling*, *revelkal(len)*, *revelkalling*, *revelpen*, *revelstoel*, *uit*en *voortrevelen*.

(1) *Revel* is de Russische vorm voor wat thans in het Ned. meestal *Reval* is. (W. de Vr.. ib.).

Bij het lezen van Prims' Geschiedenis van Antwerpen vond ik meer dan één passus waarin spraak is van zeker niet onbelangrijke kooplieden uit Reval die in vroegere eeuwen te Antwerpen gevestigd waren. Ik tekende, eilaas, die plaatsen niet onmiddellijk op en vond ze later zo maar niet terug. Toen de 28 delen van die Geschiedenis af waren, verscheen daarop een ‘Register van de persoons-, zaak- en plaatsnamen’, en daar staat op blz. 67 een Godefridus de Revele (voor deel VII, 150) vermeld en een Tilman van Revele (IX, 138), Het is zeker een niet onaardige bevestiging van wat Willem De Vreese indertijd voorhield.

Bij het einde van zijn stuk geeft De Vreese een soortgelijke verbetering op als R. van der Meulen in 1939, (zie Biekorf, t.a.p.), nl. in verband met ‘een door De Jager onbegrepen passage uit Van Bleyswijck's *Beschrijving van Delft* (dl 2, blz. 635): ‘Het derde Magazijn is buyten de Schiedamse ofte Ketelpoort,.... het welck aldaer by den Raedt is doen timmeren in den jare 1611, schuyrsgewijs, om allerhande rouw goet in te leggen, als alle soorten van Houtwerck, Balcken van allerlei groote, Sparrebalcken. *Revelaers*, Juffers, Capravens, Ribben, Swalpen enz.

Hadden die kooplieden van Revele toen of voordien soms ook geen (bij)huis te Brugge?

J.G.

Mengelmaren

Sinte Godelieve van Gistel.

Nu gaan we op beevaart naar 't Putje van Vlaanderen, naar Sinte Godelieve. En mijn leidsman kent en bemint Godelieve en haar Beevaart. Hoe zal hij mij vertellen onderweg. Hij die een geleerd boek aan de Heilige heeft gewijd en de diepe zin der dingen van en om Godelieve weet. Ik luister....Zijn we nog niet ver genoeg? In Gistel-kerk hebben we onze devotie gedaan. En we gaan de weg naar 't Kloostertje. Nu zal hij beginnen, van Godelieve, het schone en wonderbare verhaal.

Ik hoor alleen een begroeting tot een derde man: ‘Vader Drogo!’ En zie, naast ons stapt, in monnikspij, een dubbelganger van mijn leidsman. Ik voel me een wijl vervoerd in het onzichtbare licht van R.-H. Benson's wereld. En Vader Drogo vertelt het Leven van Godelieve. Hij verdwijnt, en de naamloze priester van Gistel verhaalt ons de Wonderen van Godelieve. Ook hij verdwijnt, en Vrouwe Maria van Gent

ontvangt ons in Ten Putte en verhaalt de lotgevallen van het heiligdom. Waar Sinte Godelieve zelf op ons wacht. Er is geen scheiding meer tussen deze dag en de eeuwenoude dagen van Godelieve. Wij knielen en luisteren naar haar woorden die innig zijn en diepzinnig. Die een boodschap zijn. De Begenadigde spreekt tot mij en tot elke broeder-pelgrim van haar stam en zegt ons de eenvoudige en hoge zin van haar roeping en haar martelaarschap. - Om de weg te wijzen naar het pas verschenen prachtig pelgrimsboekje van:

M. ENGLISH. *Sinte Godelieve en haar Beevaart te Gistel*. Uitgegeven door de Abdij Ten Putte te Gistel. 109 blz. Prijs: 30 fr.

Sint-Janshospitaal te Damme.

Het zevende eeuwfeest van deze stichting werd op Zondag 24 Juni gevierd met een historische stoet die de dode Zwinstad voor enkele uren met drukte en bontheid van kleur heeft gevuld. De filmcamera van de Westvlaamse folkloristen, handig bediend door onderhoofdman H. Stalpaert, was druk in de weer om een document van de stemmige groepen vast te leggen. Oud en jong, ze deden het wel en gemeend: graven en gravinnen, baljuw en poorters, Keizer Karel en de Spanjaards, prelaten, kloosterbroeders en zusters. En niet het minst die flinke ruiters op hun felle paarden, 't Was echt en overtuigend, ‘schoner dan onze processie’ zo hoorde men Bruggelingen onder malkaar zeggen. Er was daar inderdaad in de figuratie een eerlijkheid die men in een jaarlijkse officiële processie en processie-stoet als het H. Bloed niet immer kan handhaven.

De Zusters van Sint-Janshospitaal hebben ter gelegenheid van het eeuwfeest de gedachtenis van hun gewezen pastoor en bestuurder J. OPDEDRINCK († 1921) vereerd met de publicatie van zijn geschiedkundige aantekeningen over hun gesticht. Deze keurige geïllustreerde uitgave (*Sint-Janshospitaal te Damme*. Drukkerij-Uitgeverij Lannoo te Tielt; 125 blz. Prijs: 50 fr. Te verkrijgen in het Hospitaal te Damme en in de boekhandel), ingeleid door Prof. E. Strubbe, is een verdienstelijke bijdrage tot de geschiedenis van onze Vlaamse liefdadige instellingen.

De historische stoet noch de historische uitgave zouden er gekomen zijn zonder de veelzijdige bekwaamheid en bezielende toewijding van R. Vandenberghe, de alom geachte ‘Meester’ van Damme.

A.V.

Rond de familienaam Vanneste.

Het genealogische werk ‘De Familie Vanneste’ onlangs door E.H. Van Maele (Roeselare) uitgegeven bevat een ‘Essai étymologique’ over de familienaam Vanneste door de tegenwoordige pastoor van Mesen, zelf behorenende tot een tak van de familie, die een tijd gevestigd was te Lys-lez

Lannoy bij Rijsel en waarvan verschillende leden te Dottenijs verblijven. Pastoor A. Vanneste schrijft als volgt:

'Les radicaux neste, nest et este se rencontrent fréquemment dans la toponymie de divers pays du monde: et presque toujours en rapport avec l'hydrographie. Ce sont ordinairement des noms de rivières ou de localités situées le long de la mer.' Alzo worden vernoemd: 'La Neste, rivière de France, affluent de la Garonne; Nest, localité de Norvège, sur le fjord de Trondheim enz.'

Door Karel de Flou, Woordenboek der Toponymie, XI, 204-205 worden vermeld: Willem van den Neste in 1339 te Brugge; Jan van den Neste in 1353 te Ieper; Jan van den Neste in 1381 te Brugge; Zegher van den Neste in 1382 te Brugge, de Flou rangschikt hierbij nog de familienaam van Neste en Ternest. Daarnaast geeft hij een hele reeks namen '*de le Nesse, de la Nesse*' uit de streek van St. Omaars, vanaf de 13e eeuw; hij meent dat het twee verschillende namen zijn, de eerste van een plaats Nest (= nid), de andere van een plaats 'La Nesse', vermoedelijk bij St. Omaars.

Andere kenners van het vak (Prof. Draye en Dr Roelants van de Hogeschool van Leuven) menen dat het zeer zeldzaam is dat een kleine rivier aanleiding geeft tot persoonanamen.

Wie kan een plaats, wijk of hofstede in Vlaanderen aanduiden die *Nest* zou heten? de Flou vermeldt te Zwevegem een stuk land van die naam.

F.M.

Geijkte pintglazen.

Boven blz. 24 werd gevraagd naar geijkte pintglazen. Het Gruuthuse-Museum te Brugge bezit twee zulke glazen. De herkomst ervan is in het Museum zelf onbekend. De schenker, die niemand anders is dan Edward Gailliard, de bekende archivaris en bestendige secretaris van de Koninklijke Vlaamse Academie, heeft gelukkig zijn schenking genoteerd en beschreven in zijn Keure van Hazebroek (dl. V, blz. J43 144; Gent 1905). Hij geeft daarover de volgende bijzonderheden.

De twee oude pintglazen zijn nog met pin of nagel voorzien en dagtekenen blijkbaar van tussen de jaren 1830 en 1855. Het ene, herkomstig uit een oude Brugse herberg, werd hem, na veel zoekens, bereidwillig bezorgd door de heer Bossier-Van Damme, een welgekende brouwer te Brugge. Het andere, in een herberg te Wijnegem (bij Antwerpen) bewaard gebleven, werd hem door een inwoner van dat dorp ter hand gesteld. Gailliard heeft die twee rariteiten nauwkeurig onderzocht en beschrijft ze als volgt.

Beide pintglazen, die cylindervormig zijn, verschillen enigszins in grootte, alhoewel zij met hetzelfde lood voorzien zijn.

De heer Th. Walckiers, ijker te Antwerpen, was zoo beleefd ze op ons verzoek met de meeste zorg te peilen. Welnu, het eerste [Brugse] houdt 0,5360 liter in, terwijl het andere [Wijnegemse] enkel een inhoud van 0,4992 liter heeft. Hieruit mag blijken dat de ijkers toen ter tijd, bij het nazien van dergelijke maten, er soms wat lichtjes over gingen. De glazen zelf zijn binnen op weinig na 104 mm hoog, maar de diameter van het eerste is 78 mm en van het tweede enkel 76 mm.

De nagel, die door en door het glas geslagen is, bestaat uit een rond platgeslagen stukje lood, van ongeveer 5 mm diameter, waarop de letter R met een cijfer 2 daaronder geprent staat. Dwars door het midden van het loodje is, langs buiten in het glas, een kleine platliggende streep voor het eerste pintglas op 16 mm en voor het tweede op 19 mm van den bovenrand getrokken. Wat betekende dat streepje? Moest het pintglas tot aan dat streepje ofwel tot boven toe gevuld worden? Gailliard vernam uit goede bron en van verschillende kanten dat het streepje niet meer in aanmerking kwam: het glas moest tot den boord vol getapt worden. De pin, nagel of loodje had dus in de laatste tijden een andere bestemming gekregen en diende nog *enkel als ijk*.- Vroeger daarentegen was de '*pinne*' de nagel waarmede men, krachtens de keure, de maten '*juuste*': dat wordt reeds beschreven in het Cuerboek van Nieuwpoort uit de 15^{e} eeuw waar het luidt 'dat elc wijntavernier of tavernieriche dat hare vierendeelen moeten siin ghepinnet, ende de pinne so staen dat sij alf drinke inder stede mate ende waert so dat de pinnen te neder stonde jof hare mate te clene, dat ware up de boete van 3 pond.'

De verplichting de maten te doen ijken werd door de wet van 1 October 1855 afgeschaft. Het gevolg was dat de pintglazen steeds van grootte verminderden en dat weldra, met de opkomst van allerlei duurdere biersoorten, de 'anarchie' van het bierglas alhier is ontstaan. De niet meer geijkte cylindrische pint heeft zich nog het langst in landelijke herbergen en kleinere estaminets gehandhaafd die de 'Grote Pinte' op hun uithangbord of op hun ruiten schilderden.

Men weet dat in de wijnstreken o.m. in Rijnland, Oostenrijk en Zwitserland, de glazen karaffen als Zweier en Dreier, en ook sommige bekers nog heden een 'blind' streepje als maatteken dragen.

E.N.

[Nummer 7-8]

Van lyfcoucken en bloelynghen

LIJFKOEK is de oude naam van het gebak dat nu als zoetekoek, peperkoek of honingkoek bekend staat. Te oordelen naar hun aanzienlijk verbruik in vroegere eeuwen, moeten de lijfkoeken in hoge mate de gunst van onze voorouders hebben genoten. Reeds in de jaren 1300 worden er, o.a. te Brugge en te Gent, 'lyfcoecbackers' aangetroffen. Nu nog is de peperkoek het voorwerp van een bloeiende industrie. De markt- en kermiskramen, benevens de bakkers- en kruidenierswinkels, zijn er voortdurend overvloedig van voorzien. De lijfkoek behoudt nog onbedreigd, onder een moderne benaming, een ereplaats welke hij, in de smaak van ons volk, sedert honderden van jaren heeft ingenomen.

In de keure van het ambacht van de Crudeniersdrogisten, anno 1316, worden de waren en goederen vermeld welke verkocht werden in de Cruudhalle te Brugge, gevestigd in de Oostelijke vleugel van de Halle, ter Grote Markt, (kant Wollestraat). Aldaar kon men zich aanschaffen:

> ‘Cruden ende alrehande goede van ghewichte ende van datter halle toe behort.... subtile crude alse gheroffels naghele, notemusschaten ende andere diere toebehoren.... garsene

> cruden dats te verstane peper, ghinghebere, canele, suker, lacorissie (Zoethout, lat: radix liquiritiae), amanderen, rys, comyn, anys, wieroec, bayen (laurierbessen), surmontaine (Valkruid. lat.: arnica montana), cottoenwulle, cottoengaeren, greinnebresil (rode kleurstof), aluun, quiczelver, tafelzepe, gheloepen ten (soldeertin), sulfer, orpiment (arseensulfide; lat.: auripigmentum), lake,' en verder nog 'subtile cruden, dats te verstane suffraen... cubeben (lat.: piper cubebae), fuelgen (foelie) noten musscaten, galygaen (lat.: galega officinalis), zideware (lat.: curcuma zedoaria), greyn de padys, cardamoeme en poverlonc (fr.: poivre long).[1]

Benevens deze handel in specerijen en kruiden, hadden de Crudeniers in hun bevoegdheid het bedrijf van de apothekers, de suikerbakkers, de waslichtmakers en, last not least, de lijfkoekbakkers.

Het is wegens deze bevoegdheid dat, op 13 December 1595, deken en eed van de Brugse Cruudhalle een keurbezoek brachten o.a. bij Steven Oste, lyfcouckbackere. Er diende nagegaan of zijn koeken het behoorlijk gewicht hadden. Zulks was echter niet het geval. Daarom werden de koeken 'gecalengierd' d.i. tot het voorwerp van een gerechtelijke actie gemaakt. Bakker Oste werd voor het 'ghemeene college van scepenen der stede van Brugghe ter Camere' gedaagd, alwaar de deken van het ambacht, ten laste van de in gebreke bevonden Steven, een geldboete van 10 pond parisis eiste, conform de keure van de Cruudhalle.

Steven Oste bekeek de zaak echter anders, en liet zich niet zo gauw uit het veld slaan. Hij beweerde dat hij, inzake het gewicht van zijn baksel, zich alleen tegenover het ambacht van de bakkers, ofwel van de broodwegers, te verantwoorden had: dat overigens zijn lijfkoeken oorspronkelijk zwaar genoeg wegen; dat zij uit oorzaak van de weersomstandigheden, en ook omdat zij oudbakken geworden waren, hun eerste gewicht niet meer hadden behouden; ten slotte, dat

(1) Dr De Meyer, Origine des Apothicaires de Bruges, p 25 vlg. P. Van de Vyvere. Van Kruidenier tot Apotheker, in Pharmaceutisch Tijdschrift voor België, XXV, 1948, nr 7/8.

het er niet zozeer op aankwam het gans nauwkeurige gewicht te leveren, dan wel de goede kwaliteit, ‘so dat vande zelve lyfcoucken niet zo zeer ansien en moet worden tghewichte als de duecht van dijen midts dat de deucht vande zelve lyfcoucken voor den cooper meer doet dan tghewichte’.

De stukken uit het, jammer genoeg onvolledig dossier van het proces,(1) laten ons een aardig kijkje toe in het leven van de 16 eeuwse lijfkoekbakkers, en leren ons een en ander betreffende de lijfkoeken.

De lijfkoek werd vervaardigd uit roggemeel, vermengd met siroop (cyrope, schrijft de eiser), of met zeem, en daarna ‘gepoerd’ = gepoeierd. Een synoniem voor ‘lyfcoucke’ was ‘crucoucke’ = kruidkoek, letterlijke weergave van het fr.: pain d'épices.

Er waren enkele en dubbele lijfkoeken in de handel. Naar oud gebruik moest de enkele lijfkoek 14 oncen, wezende een oud Gents pond, wegen; de dubbele koek naar avenant: 28 oncen of twee oude ponden. Immers, ‘de oude costume es binnen deser stede, de ynckele coucken te backen up veerthien oncen zomen tot Ghendt doet’... ‘overzulcx als de landslieden hiesschen een ynckele coucke, zy zeyden deurgaens gheeft my een lyfcoucke van een pont’. Om tot het gewenste gewicht te geraken, bleek ‘dat ordinairlick naer oude costume de coucken inden oven gheleyt wierden up een brugsch pont omme te blyven een ghentsch pondt van xiiij oncen’.

Veelal werd de specie of deeg vervaardigd door de kruidenier die de lijfkoeken verkocht. Alle kruideniers echter bezaten geen oven. In dergelijk geval werden de koeken, door de kruidenier klaargemaakt of ‘ghetemperd’, - liever met siroop dan met honing - naar de lijfkoekbakker gebracht, geplaatst op planken: ‘de crudeniers de zelve coucken ghetempert ende ghemaect hebbende droughen ende zonden de zelve up barders te backene tot de backers’.

(1) Stadsarchief Brugge, Portef. Cruudhalle.

Er werden er soms honderd vijftig tegelijk in de oven geschoten. Zij moesten zijn: ‘wel ghepoert ende ghebacken met puere syrope die... de coucken up trect ende licht maekt, (daar zeem)... de coucken zwaer maekt en dorre midts dattet int backen niet up en trect nochte uut en bact, makende alzo de coucken zwaerder int ghewichte’.

Het was meest de geringe volksklasse die de lijfkoeken kocht, ‘de scamele ghemeente de zelve lyfcoucken meest coopende’. Op de kermissen werden ze aan de man gebracht door kramers die, samen met de lijfkoeken, ‘levende water, kermeswerc ende ander ware’ verkochten(1).

De koeken werden, volgens de verklaring van een getuige in het proces, in 't Westkartier gezonden, waardoor wij verstaan de streek liggende tussen Brugge en de Vlaamse kust. Deze bijzonderheid wordt bevestigd door Zegher van Male: ‘Ooc plocht men te maecken ende te backen tot Brugghe groote menichte van lyfcoucken die men sondt Westwaert al het land ende steden duere’.(2)

Een ander getuige, speelman en kok van beroep, zegt dat hij dagelijks lijfkoeken bezigt ‘int coken van bruloften’. Het was dus wel een feestelijk gebak.

Een deposant, lijfkoekbakker, komt verklaren dat het gewicht van de gebakken koeken beinvloed wordt door het vochtig of het droog weder, en voegt er bij: ‘dat hy niet gheerne en zoude het backen continueren als hy zoude moeten zeker paste houden, up een once naer, want het es een dangereuse stil, daer eenighe hemlieden bystier (arm) mede ghebacken hebben.’

Een ambachtsgenoot houdt er een andere mening op na. Hij is van oordeel dat een gewetensvol krui-

(1) Het Boeck van al 't gene datter geschiedt is binnen Brugghe, p. 300 (Gent 1859; Mij der Vl. Bibliophilen).

(2) Lamentatie van Zegher van Male, p. 55 (Gent 1859; Mij der Vl. Bibliophilen).

denier-lijfkoekbakker stipt rekening moet houden met het vereiste gewicht: ‘zegt voorts hy deposant dat van oudts de lijfcoucken gebacken gheweest hebben up zeker ghewichte, te wetene, de ynckele up xiiij oncen uuten hovene commende ende de dobbele naer advenante, zo hy deposant altyts die ghemaect ende ghebacken heeft, ende leyd hy deposant daertoe altyts een pont deechs inden ovene jeghens het inbacken, zonder die te makene up mindere ghewichte ten regarde van de duecht ofte substantieusheit van diere, twelck zoude moghen veranderen de prys maer niet het ghewichte.’

Opmerkenswaardig is dat de aangeklaagde bakker, Steven Oste, onder de elf getuigen welke hij te zijner verdediging nodig achtte, drie vrouwen liet oproepen die het beroep van ‘bakere’ uitoefenden. Bakere heeft hier de betekenis van verkoopster van varkensvlees en al wat er bij hoort. De term zwijnebakege of -bakenier, leeft nog in de volksmond, in verscheidene plaatsen in Vlaanderen, waaronder Brugge. Het is wel eigenaardig dat dit beroep, ten minste in het hier besproken proces, door drie vrouwelijke titularissen wordt vertegenwoordigd. Mag men daaruit afleiden dat de uitoefening van de spekslagersstiel te dien tijde een vrouwelijk privilege, of ten minste gebruik was?

Hetgeen echter het meest onze verwondering verwekt is de revelatie, gedaan door de drie bakeren, die zich o.m. ‘geneerden met het maeken van bloelynghen’ (bloedworst), dat zij zich daarbij bedienden van lijfkoeken. Wij weten dat hedendaags nog brood daarbij te pas gebracht wordt. Maar zou een spekslager van nu op de gedachte komen peperkoek in zijn bloedworst te vermengen, met het doel wellicht de zoete smaak van het varkensbloed alzo wat te versterken? De drie getuigen-bakeren pasten alleszins dit procédé toe:

> ‘Janneke Scapelynck...Bakere van zyne style... zecht ende ghetuycht dat zou van haere joncheit haer gheneert heeft ten tyde van haer moeder met bloelynghen te maken, zo zou

> noch doet met haer man, ende bydien binnen haeren levene ghecocht ende verbesicht thebben groote menichte van lyfcoucken, zo zou noch daghelix doet, ende bydien groote experientie ende groot verstant thebben vande deucht van lyfcoucken...'.
> 'Betken Craeyboot... bakere... zecht dat zou over zes jaren haer gheneert heeft met bloelynghen te maken ende vercoopen, ende lyfcoucken daertoe te besighen, zo ooc eertyts ghedaen heeft haer moeder.'
> 'Jacquemyncken Smets... bakere, zecht dat zou oock ommegaet met niesynghen ende bloelynghen te vercoopen ende maken, ende dat zou hare lyfcoucken al coopt sverweerers huuse...'

Wat er met die 'niesynghen' bedoeld wordt, als zijnde vervaardigd en verkocht in een spekslagerij, konden wij niet achterhalen.

De aanklacht van de deken steunt erop dat het onjuiste gewicht strekt 'tot groote blaemte ende diffamatie van deser stede die oynt alomme de croone gedreghen heeft van goede poliicie in mate ende ghewichte, ende namelicke vande lyfcoucken die alomme ende over al in verre steden ende circumvoisine plaetsen dorpen ende prochien oynt om de duecht ende toprechtig ghewichte van dien, ghetrocken hebben gheweest. Ende nu vergaen zouden door zuck onbehoirlick ghewichte.'

De verweerder beriep zich koppig op de onmogelijkheid het gewicht van de gebakken lijfkoeken zo heel precies te garanderen, gezien de verrassingen van de oven. Daarop antwoordt, breedsprakelijk, de advokaat van de tegenpartij: 'Ten vierden, en can de verweerdere zyne leelicke bruut pareren[(1)] metten backen vande lyfcoucken, als dat deene meer dan dandere zouden styvere ende drooghere ghebacken zyn, zo deene naer dandere uuten hovene eerst ofte laetst getrocken worden.....Ten vijfsten dat de verweerdere

(1) 'En can zyn leelicke bruut niet pareren' = kan zijn vuile zaak niet vergoelijken, verbloemen.

zyn plaestre wilt schoone maken[1] met te zeggen... dat de lyfcoucken van eenen backere beter zyn up haren prys dan van eenen anderen backere...'

Hoe de beklaagde zich ook inspant om zich te verdedigen, telkens na ieder tegen hem ingebracht argument 'wederom op zyn pooten vallende, tamquam felis', het baat hem niet, zegt zijn tegenstrever: 'zodat de verweerdere, waer hy hem keert ofte wendt, meer zyne vuyllicheden ontdect dan dect.'

Het vonnis, in het geschil gevallen, was de beklaagde ongunstig. Het verklaarde 'de calaigne up's verweerders lyfcoucken wel ende met goeder causen ghedaen te zyne condemneerende hem in de gheheeschte boete van x lb paris, ende inde costen vanden processe ter taxatie. Ordonneerende den verweerdere ende allen anderen hemlieden gheneerenden met lyfcoucken te backen hemlieden te regulieren ende tobserveren doude costume, die backende d'incle up xiiij oncen ende de dobbele naer advenante up de boete van nu voortan van xx. lb parisis van elcke coucke tzy incle ofte dobble die bevonden zullen wesen te lichte weghende, ende de coucken boven dien in sticken gesneden te worden...'

De behandeling van het proces, hoe onbeduidend het corpus delicti ons ook moge toeschijnen, had drie maand in beslag genomen.

JUL. CLAEYS

Hij is van de maarte besteld.

Is zoveel te zeggen als: hij heeft meer gewicht gekregen voor zijn geld dan naar gewoonte, omdat de meid niet nauw toeziet.

ZIJ is van de maarte besteld, is in overdrachtelijke zin te verstaan, en duidt op weelderige bouw.

Kortrijk.

Uitgemuit en.... vers haar.

Geslepen, sluw, (weinig gebruikt met de toevoeging van 'vers haar'.) Kortrijk.

G.P.B.

(1) Zijn plaaster willen schoon maken: zich uit de slag trekken.

Toen koeiwachters nog riepen...

Allee - alliete,
allee - allow!

DE koeiwachtersroep helmde over 't land van Meidag tot Allerheiligen; wild en uitgelaten tegen regen en onweer om te verslappen en geeuwend uit te sterven in hete zomerse dagen. De boer wist daaraan als er verandering van weer op handen was. - ‘Maar hoor toch een keer, wat een geweld! De broo'padden (koeiwachters) roepen om ter luidst, we gaan ons moeten haasten om 't hooi, vóór de vlage, binnen te halen!’

Van oudsher gingen de koeien met Mei in 't gars; een nat of droog voorjaar bracht daar weinig of geen verandering aan, want de boer besloot: ‘Is er geen ga(r)s te Meiavond, 't is er te Meidag.’

Toen de rechthebbende nog vrij hun koeien mochten laten grazen op de ‘Gemeene Weide’, bleven ze steeds verantwoordelijk voor de aangebrachte schade in de aanpalende bossen of zaailand. Het ‘coewachterscip’ van Male Veld werd jaarlijks te pachte geveild, de minst biedende de naaste ‘drie ortiens of twee blancke te weke en per koebeeste’.(1) In werkelijkheid liet de pachter van ‘tooewachterscip’ meestal het wachten van de koeien aan kinderen over. Iedereen had zijn koeiwachter, zowel op het arbeidersplekje als op de grote hofstede.

Rond eerste kommunie-oude werden de knechtjongens verhuurd in 't dorp of in de randgemeente voor 5 frank te maande. Wie zich bij de schaapboer in de Broek kwam verhuren, moest eerst aan tafel zitten. Een ‘kneewelaar’ werd afgekeurd: - ‘Neen,

(1) Volgens een koninklijk besluit (1836) moesten alle heidegronden en gemene weiden ontgonnen worden. Stilaan werden de ‘Velden’ vruchtbaar gemaakt, en de koeien worden enkel nog gewacht in de dreven die het ‘Veld’ doorkruisen.

jongen, ge kunt mij niet dienen!' Hij die goed doorbeet was aanvaard. - 'Rap met de tanden is rap met de handen'.(1)

Die 'bosprokureur' van al de boskanten van Ruislede kwam zijn zoontje Fikken verhuren en meteen zijn diensten aanbieden in geval dat er iets zou haperen met de beesten. - 'Ge komt juiste van passé, zei de boerin, de zeuge kan maar niet viggen.' En hij, gewichtig: 'Breng me eerst dertien hard gekookte eiers en een beetje later een zak heeten asschen, en laat mij alleene bij 't zwijn!' Hij sloeg die eiers zelf binnen en tegen dat de asschen koel had, was 't zwijn ondertussen op zijn tijd gekomen, en hij bofte: 'Ha! boerinne, alles is maar een weten!'

Op de Gevaerts kwam een Brugs vagebond zich als koeiwachter presenteren: - 'En waar woont gij? - In 't Vispe'stretje, tweede deurgaatje!' - 'Wadde? pispotstraatje, nog nooit van g'hoord jongen.' De jongen deed uiteen dat het ergens aan de Katelijnepoort, recht op de vaart was, en werd aanvaard. Toen ze nu 's noens aan tafel kerrepap aten, met grote houten lepels, had de jongen geen ogen genoeg om te kijken, vergat te eten en zijn lepel bleef boven drijven: 'Boer, maar kijkt een keer, die barlen planke wil niet zinken'

De koeiwachter was de speelbal van 't hof, elk hield er de zot mee, dat niemand wilde doen was 't werk van de koeiwachter en hij was iedereens hondje; de boerin was gewoonlijk zijn beschermster. Van 's morgens vroeg ging hij uit met drie, vier koeien aan de band naar de aangewezen graskanten; de voorkoe of

(1) Aan 't Vliegende Peerd deden ze ongeveer 't zelfde bij 't aanvaarden van een meid, doch ze kreeg een schelletje kaas bij de boterhammen. Sneed ze een dikke kaste af: 't Was een mooschebrood; sneed ze de kaste niet af: 't Was een slordige; en schreepte ze maar de kantjes af: 't Was de gepaste meid. Van een streusche meid die veel kon eten maar traag een kuip met water volpompte, zei de boer: 'Met grote muien eten en met kleine muletjes pompen.'

handkoe aan de lange band en de andere koeien met korter band er aan geknoopt. Een goede voorganger was een grote gerustheid: ze kendet reglement van in en uit de stal te gaan, en was vertrouwd met straten en graskanten; ze ging gezapig haar gang, trok de andere mee en hield ze in bedwang. 't Was juist daarom dat Mieltjes handkoe ‘Tamboer’ heette; zo zeker was hij ervan, dat hij durfde de koeien loslaten van aan de hofdreef, de andere wachtten toch aan de balie en lieten Tamboer de eer om eerst binnen te stappen.

Rond Brugge moest de koeiwachter eerst de melk naar stad voeren. Op de Spijker was Mieltje, de jongste koeiwachter, daarmee gelast.(1) Nog half slaperig ging hij eerst zijn ezel in de renderstal kleden: - ‘Alla jongen toe, we gaan naar stad om een nieuw gat, naar Brugge om een nieuwe rugge en naar Sluis om een nieuw huis!’ De turf (kaffenkus) werd op de rug gelegd en het houten melkstaan langs weerskanten met de buikriem vastgesnoerd: nog eerst de melkvaten schuimen, aanvullen, 't kurk opslaan, de vier witgeschuurde vaten op 't melkstaan geladen en Juu Peerd! de Melkwegel op.

Ze reden allen langs dezelfde Melkwegel van den Broek: die van Lootens en Neyts en Scheppers en Hostens; de ezels kenden die weg van buiten.(2) In de Bisschopsdreef tuitte de Pruus van Scheppers op zijn hoorn, zo wisten de latekomers dat ze zich moesten haasten om de troep in te halen. En 't helmde over 't dorp: - ‘Allee - alliete, allee, allauw!’. Bij zo verre dat pastor Straetzeele er over preekte: - ‘...Dat het moest gedaan zijn met dat roepen en tuiten van

(1) Op de grote hofsteden hadden ze meer dan een koeiwachter in dienst. In 't Noorden hadden ze geen koeiwachter van doen, ze hebben immers bilken genoeg en verwijten de ‘Zuwerlingen’ voor strontrapers. Noordwaards op, te Stalhille, spreken ze van een ‘*koeier*’ of een ‘*poester*’.

(2) Tot aan Timmersmanshof; dan links inslaan naar de Donkere dreef van Visarts kasteel, langs de wal, door 't kasteelhekken, recht de Bisschopsdreef in.

de ezeljongens de Zondagnuchtend, en dat ze zes dagen lang mochten roepen midden de stukken; dat de boer eerst zijn koeiwachter moest gadeslaan en dan nog tijd genoeg had om aan den disch van 't Gemeentenhuis te staan....!' Maar er kwam daar geen verandering in, zelfs in de stad zouden ze niet zwijgen, en aan de Kruispoort begonnen ze opnieuw te roepen en te tuiten en met veel lawaai reed het troppeltje ezels de Langestraat in, naar de Molenbrug, waar Mathilde, de melkigge, op de Reie woonde. De melkvaten werden met de stalmate in de grote kuip uitgemeten: 5 fr voor 'een kruise' en nog 2 pinten als toemate.(1) 's Zondags kregen ze elk een kluite drinkgeld van de melkigge. De jongens waren gejaagd om naar 't hof te rijden want ze zagen scheel van den honger.

Eenmaal het dorp achter de rug, durfde Mieltje wel, met 't pinnetje van zijn stok, in dat rauw plekje vlees onder de turf koteren; de arme gepijnigde Pierott liep dan op een drafje in één asem naar huis.(2)

't Was reeds over acht als Mieltje, de melkvoerder, met zijn koeien aanzette; zijn broer Monk en Sissen uit den Hapere - de twee andere koeiwachters van 't hof - waren reeds meer dan een uur op gang. Maar de melkvoerder mocht altijd recht over 't hof, in de Spijkerdreef, de koeien wachten. Zodra zijn broer, langs de wateringe d'Ee, de koeiwachtersroep inzette - 'Allee, alliete! Allee, allow!...' - stelde Mieltje zich in houding om die onweerstaanbare uitnodiging te beantwoorden; hij haalde eens goed asem, en met forse langgerekte tonen riep hij tegen:

Allee, allow
Kom liete, kom gauw
kom gauw!

(1) Er waren vaten van 25 en van 30 pinten inhoud.
(2) Later werden de melkvaten, met veel lawaai van bassende honden, op een hondekar gevoerd. 's Zondags binst de vroegmis, stonden die karretjes aan de lindebomen van de afspanning 'de Zorge' gebonden.

Dat was 't signaal; uit alle kanten en hoeken - van aan de Vijf Ringen, langs de vaart, over 't varretje tot aan Damme en Vijve; langs de Male-leie en de Pijpweg weergalmde één koeiwachtersroep over de Broek:

Allee, alliete
Allee, allow
Allee, allow
Kom Liete
Kom gauw
Kom gauw... auw... w...!

Deugnieten durfden ook wel eens roepen:

Allee alliete, allee allow,
'k He' koetjes gewacht
En geen boterhammen g'had
Allee, allow, allee, allow!

De Turk Verlinde aan 't kapelletje spotte dan:

Allee, alliete
De koeiwachter krijgt de sch..te!

Spottende dorpskinderen durfden wel naroepen:

Koetje, koetje Blare
Trekt hem hij zijn hare
Trekt hem bij de steert
Dat hij van de trappen scheert.

Te Sijsele spotten ze nog anders:

Goria giete
Goria giete
De koeiwachter krijgt de sch..te
Goria gauw!

Te Oedelem en te Beernem klonk de roep aldus:
Geuria, geur Geuria, geur Geuria, gieria Geuria, geur!
Elke streek had ten anderen zijn koeiwachtersroep en zijn spotroep. Te St. Kruis en te Sijsele riepen ze:

Koeiwachter dikvel
Hoe hoge zit de zunne wel?
Drie uren in 't ronde
Slaat de boer op zijn konte!

In den omtrek was algemeen gekend:

Koeiwachter dikvel
Hoe hoge zit de zunne wel?

Drie uren in 't ronde,
Koeiwachters vloeken is geen zonde!
(Var.: Vloeken en zweren is geen zonde!)

Te Gistel klonk het:

Koeiwachter dikvel
Hoe hoge zit de zunne wel?
Drie uren en een minute
Snijd de koeiwachter een grote stute
Smijt ze naar zijn kop
Dat hij achter zijn koeien lopt.

Vinkem had een lichte variante:

...Geef de koeiwachter een vete stute
Slaat de knippel op zijn kop
Dat hij achter zijn koeitjes lopt.

Te Breninge was het een beetje van 't een en van 't ander:

Koeiwachter dikvel
Hoe hoge zit de zunne wel?
Drie uren en half
Slaat hem een knippel op zijn balg.(1)

Te Vijve Kapelle kenden ze nog heel iets anders, zonder te weten vanwaar het kwam:

Allee, allow
Allee, allow,
De pastoor van Okkerhout
Heeft een zwijntje geslacht
En 't zit bij mijn vader in 't zout.

Dat 'Hoe hoge zit de zunne wel?' was uit de lucht niet gegrepen; honderd keer per dag vroeg de koeiwachter zich af: 'Hoe late zou 't al zijn?' Een nieuweling vroeg het aan de peerdeknecht die daar ergens op 't land wrocht, en 't antwoord was overal 't zelfde: 'D'uur is voor de zotten, de wijzen kennen hun tijd; als ik uitschei, moet je maar achter komen, 't is dan elve.'

Elke koeiwachter zorgde voor een eigen zonnewijzer. Hij koos een staak uit in den omtrek van 't hof, plantte er een stokje tegenover, daar waar de schaduw te elf uur viel. Mieltje had dit nauwkeurig van zijn broer

(1) De plaatsenaars te St. Kruis, die op de te herstellen peerdetram voor de smidse speelden, zongen ongeveer ook zo iets: 'Papegaai hoe laat is 't al? - Tien en half - De knippel op je balg.'

geleerd en regelmatig verplaatste hij het stokje van een speldekopje, volgens de gang van de zon van 't voorjaar naar 't achterjaar.

Zoals het op veel hofsteden 't gebruik was, riepen ze daar 't volk bijeen met 't klokske boven 't huis - elders met een koehoorn. Die noen had de koeiwachter al spelend op zijn schuifelet het klokske niet gehoord en kwam te laat aan tafel. De boerin keef. - ‘Waar heb' je zolang gezeten?’ En 't volk aan tafel ze begonnen te greten en te treten en luide te lepelen ('t is al uit). - Die grote vernedering kon hij niet verdragen, hij was op zijn kop gestuikt, weigerde te eten en liep koppig naar buiten.

Binst de oestomme ging de jongen met de strontmande aan den arm of op de rug en een houten schupje in 't ronde van het hof stront rapen. De peerdeknecht lachte dan: ‘Zeg, ga je weer meerlaars gaan roven?’ Tweemaal daags moest hij de ronde doen; voor een propjesvolle mand kreeg hij een eens drinkgeld, maar hij moest ze eerst onder toezicht in den aalput ijdelen. Tussenin moest hij ook nog veel klein werk doen: water pompen voor de peerden, hooi afsmijten van de dilte, de stal mesten en een fornoois gereed scheppen en nog dit en dat; kortom hij was de scheuteldoek van 't hof. Om de veertien dagen moest hij in den trog lopen om de roggen deeg van dertig broden te stampen. De peerdeknecht moest 't roggenbrood snijden, en de harde sneden kletsten achter tafel.

Als het drie gepasseerd was verlangde hij naar zijn ‘eeken smouterhammen’ - roggenbrood met smout - want hij, 't koeiwachtertje mocht vóór de anderen koffie drinken; te drie en half ging hij weer koeien wachten totdat de zon onderging. Dat waren lange achternoenen in 't hartje van de zomer en de jongen trachtte zich bezig te houden.

In Mei als 't sap stijgt, maakte hij schuifeletten van elzenhout van een duim dik: eerst de peel afkloppen en 't binnenste nat maken om goed te schuiven: dan een grepje maken en een bekje uitsnijden en een

mondstuk schuinsweg: en ze gingen aan 't schuifelen dat 't speeksel uitpruiste.

Uit een elzentak van een arm dik sneden ze heel voorzichtig en spiraalgewijs een tuithoorn: de kronkelende peel werd langzaam trechtervormig gedraaid en met houten pinnetjes vastgemaakt, dan nog een pieper uit het koren en ze tuitten om ter luidst door de lange tuithoorn, om er doof van te worden.

Beuzelinks koeiwachter, die muzikaal was, had zich een blikken fluite gekocht op de pand te Brugge; binst de oestomme, tegen de houtvimme geleund, oefende hij zich op zijn eentje met het gemakkelijk vooizetje van ‘Zand, schoon wit zand’. En toen hij eindelijk de fluite baas was, begon hij schuchter dat kermisbedje te spelen, en al de wiedsteriggen vooisden mee:

Korieten het staat hier vol
Met koten en barakken
Men ziet hier wafels bakken
En ook Sebastepol.
Men ziet hier Franse mannen
En verder ziet men samen
Sausissen en appelkramen
Met lekker koeken vol.

Komt jonge lieden
Die vreugde wil genieten
  ziedaar
  Te gaar
't Zijn vrienden en vriendinnen
  Die gaan
  En staan
tot 's avonds in de maan.

En 'n wees niet bang
Voor het gezang
Want er is kans
Om een oortje te winnen

Hij probeerde ook om 't oude eentonig liedje mee te spelen, dat die wiedsterigge met haar klare stem een kwartier aan een stuk zong:

D'er liep een katje langs de zee
't Vangt een visje met zijn tee
't Visje in de panne
Goe' biertje in de kanne
Witte brood in moeders schoot
Koekeloere mijn haantje is dood
Mijn haantje met zeventien jongen
'k Heb er al over gezongen
Over gezongen is mijn *bierat (?)*
Bij dagen lopen de katjes zwart
Bij nachte lopen ze wit
Draag ze naar Kobbe de goudsmid
Kobbe de goudsmid met een oore
Roep niet te luide want mijn vrouwe zou 't horen
Z' eet zoo geern kropsala
Met veel olie en letter azijn
Dat zal slore mijn nichte zijn
Slore, slore mijn nichte
Ik zal bakken en gij zult zichten
Gordijntje van hierover zal 't keersje lichten
Lichte, lichte keersje
Mietje Kalk wat doe' je daar?
'k Verlieze mijn boontjes en je komt niet naar
'k Verlieze z'al ik in den asschen
'k zitt'er al achter te tasschen
'k zitt'er al achter te tingelen
Oeie! oeie! 'k verbrande mijn duim
En mijn kleene vingere
Oeie! oeie! hoe zeer doet dat
't Is een buile lijk een gat
En 't zal een buile blijven
Toe! dat kloksje uit de Duinen zal luiden
Kloksje uit de Duinen hoe laat is 't al?
Schudde bolle Bernaard
Schudde bolle schaapstok
Ze steken mijn moeder dood met naalden
En mijn vader met spellen
Ze zijn alle twee naar d'helle
Van d'helle naar 't vagevier
Kletse, kletse, den hemel gaat open
En d'helle gaat toe
Kletse, kletse kandelare
Waar loopt het zotje nu om zijn brood
Tusschen Mechelen en Nieuwpoort

Tusschen Mechelen en Sint Niklaais
Tusschen Mechelen en Sint Niklaais kerke
Waar dat al de kinderen Gods gaan gaan werken
Ze werken op Gods hoogen autaar
Waar dat al de bloemen en violetten staan
Bloemen en violetten
't Zijn trommels en trompetten
Trommels aldaar staan *daan (?)*
(A). Maria Magdalena moet nog *twaalf* keers te plukken gaan
Te plukken in een rondetje
'k Wensch dat ik het Jezuke vondene
't Jezutje is in den hemele
Boven alle koren der engelen
't Jezuke draagt 'n bollewereld
Met twaalf toeren fijne perels
Maria draagt de rozenkrans
Met de septer al in haar hand
Ach! hoe zoet is Maria
Maria is moeder en magada
Maria is moeder en maagd alleen
Lieve Maria bid voor mij
Bid voor mij alleene niet
Bid voor de kleene en voor de groote
D'overledene en de doode
Bid voor 't arme ellendigste zieltje die in 't vagevier is
Van vader en moeder verlaten is
Van broeders en zusters versteken is
Van heel de familie vergeten is
En als het Jezutje op de wereld kwam
Het was er zoo koud, het was zoo er koud
En Mariaatje 'n had noch vlam, noch vier, noch huis noch bouw
Niets anders dan een kleen, kleen kindetje
Die daar lag in een krebbetje
Tusschen twee stomme beestjes
Tusschen den os en den ezele
Ezel gij moet stille staan
Maria Magdalena moet nog *elf* keer te plukken gaan....
(herhalen vanaf (A).....)[1]

('t Vervolgt)

M. CAFMEYER

(1) De overige wiedsteriggen zongen die herhalingen van de getallen van 12 tot 1 afdalend. Waarschijnlijk een telliedje uit de speldewerkscholen.

Westvlaamse zanten
(Vervolg van blz. 138)

GEMEEN, betekent te Knokke, Westkapelle en ook elders in 't Noorden: ziek, ongesteld, sukkelend met de gezondheid. Hij is maar gemeene.

KOMMERE, naast de gewone betekenis te Knokke: een melkpot met speciaal deksel tegen overkoken, de alom bekende melkkoker.

KOMMEREMELK (Knokke) is melk, die zo sterk uitgelangd is (gedoopte melk!) dat zij bij 't koken niet meer overloopt. Zij kan dus zonder kommere (melkkoker) gekookt worden. De melkboer doopt zijn melk te stijf, 't is kommeremelk.

LIERE, uitdrukking te Knokke, Dudzele en ook wel elders: 't gaat lik een liere ip een Zundag, d.w.z. 't gaat zonder moeite. Verg.: 't gaat lik een liere met een wrange. Een liere is een oud snaarinstrument, thans helemaal onbekend bij 't volk, dat ook de zin van dat woord niet meer begrijpt. Liere is een stervend woord, dat alleen nog in uitdrukkingen en rijmpjes blijft voortleven. In 't spotversje (ook aftelrijmpje te Knokke):

> Lekke, lekke liere
> de beuter is zo diere
> en 't smout is veel te zochte (week)

(dit is een van de vele varianten) heeft liere een andere betekenis: buik, balg, eigenlijk lederen zak (Latijn lura, lora), ook een woord dat buiten uitdrukkingen, spreuken en rijmpjes wel niet meer gebruikt wordt. ‘Lekke liere’ wordt in de kindertaal nog dagelijks als schimproep gebruikt. Handhaaft zich gemakkelijk omdat het een stafrijm is.

LOSSCHE (Gullegem): koppijn. Hij heeft vandage weeral de lossche. De Bo geeft: lossche, hoofdzweer, fr. migraine. Losch als adjectief betekent loensch, maar wij hoorden het nergens meer. Waar worden die oude, schone woorden nog gebruikt? Voor zoveel ik weet, niet in 't Noorden. Kunnen de lezers van Biekorf ons helpen? Naar die opgave van De Bo schijnt lossche een zelfstandig gebruikt adjectief te zijn. Aldus: de lossche = de lossche hoofdzwere. Maar is het wel zo simpel? Wie onderzoekt het eens?

OVENMOL (Knokke): een appel in den deeg gedraaid en in den oven gebakken. Elders: ovenjong.

OOTJE VERDOLEN (Knokke, Dudzele), naam van het kinderspelletje, door De Cock-Teirlinck onder de naam van 'Oken-rijen' (Kinderspel en Kinderlust, deel VII, blz. 205) beschreven.

OOTJE SPELEN in 't marbelspel. Als volgt hebben wij het in onze kinderjaren te Knokke gespeeld.

Op de grond wordt er een *ootje* (rondetje) getekend waarin elke speler een inzet van enige marbels legt. Op enigen afstand wordt de *schreve* getrokken. Het spel begint met te *euren* (huren?): elke speler stekt van at de schreve naar het ootje. Wie dichtst ligt is de eerste in het spel, enz. de volgorde der spelers volgens de afstand van het ootje. Nu stekken de spelers in volgorde van af de schreve naar het ootje. Een speler die een marbel uit het ootje stekt, mag hem op zak steken en van af de plaats waar zijn stekker (= speelmarbel) komt te liggen mag hij voortspelen tot hij *zijn kost heeft uitgestekt*, d.w.z. zijn volledige inzet. Meer mag hij niet uitstekken.

Wanneer alle spelers hun *toer* hebben gehad, herbeginnen zij in volgorde. Maar nu mogen zij ineens zoveel marbels uitstekken als zij kunnen.

Een speler die mist moet wachten tot de volgende ronde. Hij moet zijn stekker ter plaatse laten liggen. Een speler wiens stekker in het ootje blijft liggen moet al zijn buit in het ootje leggen en op de schreve herbeginnen. Een speler wiens speelmarbel geraakt wordt is dood, d.w.z. dat hij al zijn buit in het ootje moet terugleggen en moet uitscheiden.

Is winner van het spel, wie laatst overblijft, wie dus al zijn medespelers heeft kunnen doodschieten en aldus de ganse inzet wint.

Een speler wiens stekker een eind over de schreve rolt, mag op deze schreve herbeginnen. Dit heet *van overst begunnen* (= beginnen).

Nog andere termen als *pluizeren*, *strekkeren*, *rechteren*, *werels* worden in het ootjespel gebruikt. Zij hebben volgende betekenis:

Wanneer de stekker tegen de muur blijft liggen, mag de speler al of niet *pluizeren*, d.w.z. zijn hand van de muur verwijderen. Men komt overeen '*pluuzers* of *geen pluuzers*'. Waarom dit zo genoemd wordt, kan ik niet zeggen. De kinders weten het zelf niet.

Wanneer de stekker te dicht bij het ootje ligt om een andere speler te kunnen doodschieten, dan mag men al of niet *rechteren*, d.w.z. zich een of meer palmen van de plaats verwij-

deren om een gunstiger richting te vinden. Men komt overeen '*rechters* of *geen rechters*'.

Strekkeren is de kunst zodanig te stekken dat men een marbel uit het ootje schiet maar terzelfdertijd dicht genoeg bij een andere stekker komt te liggen om hem gemakkelijk te kunnen doodschieten. Wanneer een speler een hindernis (b.v. steen, aardkluit, e.a.) ontmoet, die hem belet een anderen dood te schieten, dan mag hij al of niet deze hindernis uit de weg ruimen. Men komt overeen '*werels* of *fomwerels*'. Werels komt van werelen (hebben wij nooit op zich zelf gehoord) uit weren. Doch wat is *fomwerels* (= geen werels)? Men zegt ook *fonnewerels*.

Wat een schat van woorden en uitdrukkingen in dit schone kinderspel.

(*'t Vervolgt*)

JOZEF DE LANGHE

Mengelmaren

Ieper door de eeuwen heen.

Dit is een zeer goed werk van J.E. CORNILLIE over het verleden van Ieper, onder de auspiciën van het stadsbestuur uitgegeven (1950; 378 blz. met ill. en plans) elf jaar na het overlijden van de schrijver. Deze heeft er o.m. de talrijke nota's in verwerkt die hij, vóór de brand van het Iepers stadsarchief op 22 November 1914, in deze inrichting had verzameld. Dat alleen geeft reeds een buitengewone waarde aan het boek.

Wij vinden er geschetst het ontstaan en de ontwikkeling van de stad, de uitbreiding van haar rechtsgebied, het ontstaan van de parochiën. Een nota over de bevolking van Ieper rond 1300 bewijst dat da stad toen niet 18.000 inwoners telde, zoals professor H. Pirenne vroeger schreef, maar wel een 30.000 zielen. Enkele bladzijden zijn gewijd aan de ontwikkeling van de Ieperse stadswaterbedeling en aan de straatverlichting in vroegere eeuwen.

In twee hoofdstukken wordt een historische wandeling ondernomen eerst door de straten van de oude stad en daarna door deze van de voorgeborchten. Hier is een schat van gegevens te vinden over de inrichtingen en de gebouwen die vroeger te Ieper waren gevestigd. Ziehier enkele behandelde punten genomen uit de duizenden die in het boek te vinden zijn: de jaarmarkt, de halle en het belfort, de kerken en kloosters, het kattefeest, de oudste inrichting van O.L. Vrouw gasthuis, dat tot in 1914 op de Markt lag, de middeleeuwse politiewacht met de gebruiken die er in ere

gehouden werden, de vroegere brandweer, de Lombarden en de Berg van Bermhertigheid, het St. Jansgasthuis dat tot in 1791 bestemd bleef voor vreemdelingen, de hoofdkamer van de rederijkers Alpha en Omega, de Bogarden en hun weefschool, het broederschap van de bedevaarders naar St. Jacob te Compostella, enz.

Een belangrijke bijdrage handelt over de hervorming van de armenzorg te Ieper in 1515.

Evenals Brugge bezat Ieper vroeger een (H)Auwerstraat, die beide hun naam ontlenen aan de familie Hangouart.

Vermelden we nog: de openbare wijntaveerne van de bedelorden; vijf geestelijken die in 1382 ter dood veroordeeld werden wegens toverij; de geschiedenis van O.L. Vrouw van Tuine, de patrones van de stad; de opstootjes in 1632 veroorzaakt door Spaanse soldaten.

In de historische wandeling door de voorgeborchten vinden wij o.m. nota's over Ieper en de Tempeliers, over de Ieperlee en de middeleeuwse waterverbindingen, over de gilde van de Parijse studenten, over het leprozenhuis ten Hogen Zieken, waaruit de huidige parochie van Sint-Jan is ontstaan. Verder krijgen wij de beroerde geschiedenis van het kanaal Ieper-Komen, dat nooit in gebruik kon worden genomen, en het verhaal der moeilijkheden die oprezen bij het openen van het nieuwe stedelijk kerkhof buiten de stad.

Een afzonderlijk hoofdstuk geeft de geschiedenis van de Ieperse vestingen, alsook van de dertien belegeringen die zij hebben ondergaan in de loop van de eeuwen.

Deze beperkte keus uit de rijke inhoud van het boek toont wat men er zoal kan vinden. Dank zij de goede index kan terstond de hand gelegd worden op de gegevens die in het werk verspreid liggen.

'Ieper door de Eeuwen heen' is een buitengewoon belangrijk documentair boek. De uitgave ervan en de illustratie, die toevertrouwd werden aan de firma Vonksteen, zijn tot in de puntjes verzorgd.

JOS. DE SMET

De Proosdij van Papinglo.

Deze proosdij, door monniken van de Sint-Baafsabdij in de 12e eeuw te Maldegem-Kleit gesticht, is in de 16e eeuw bisschopsgoed geworden. In de tweede helft van de 18e eeuw werd het aanpalende 'Maldegem veld' - tot dan toe nog een heide - ontgonnen: een grote en snelle ontginning die het uitzicht van de streek veranderde.

In een zeer gedocumenteerde studie wordt door G. DE SMETen D. VERSTRAETE (*De Proosdij van Papinglo te Maldegem-Kleit*. Maldegem, 1951; 64 blz. met pll.) de geschiedenis van het kloostergoed en vooral van de 18e eeuwse ontginning

beschreven. Een model van locale monografie waarin volkomen kennis van de streek en eerstehands bronnenonderzoek verwerkt zijn tot vlot lezende hoofdstukken. De historische gebondenheid van het Meetjesland met het Brugse Vrije en het aandeel van de oude Duinenabdij in de ontginning zijn nog een aanbeveling te meer voor de Westvlaamse liefhebbers van streekgeschiedenis.

A.V.

Stamboom Claeys.

De genealogie van deze Zedelgemse nijveraarsstam klimt op tot Jan Claeys-Van den Bussche, overleden te Ichtegem 25 October 1645, vanwaar reeds met zeven naamhouders vertrokken wordt: wat onmiddellijk breed uitloopt. Hoewel ze in enkele dorpen van het Houtland blijven, was het samenbrengen van de uitgebreide naamdragers-parenteel zeer verdienstelijk.

De album uitgave (één gezin per langwerpig albumblad, met telkens alle ascendenten en de eerstegraads-descendenten) biedt, hoewel ze iets onhandig is, het grote voordeel dat ze persoonlijk kan aangevuld en bewerkt worden door het opstellen van bijbladen en zelfs het inschuiven van foto's.

Dit waardevolle, uiterst eerlijk behandelde werk was niet tot rijpheid gegroeid toen de familie tot het drukken wilde overgaan. Zo volgen achteraf heel wat losse naamdragers.

Met een enkel woord wordt hier en daar een beroep aangeduid: overwegend landbouwers, waarvan eerst Alexander Claeys (1795-1890), grootvader van de 'Gebroeders Claeys', Ichtegem verlaat om zich als hoefsmid te vestigen te Zedelgem. Een bescheiden begin van echte familie*geschiedenis* dat hopelijk zal vervolgd worden. Tijdsgebrek heeft hier zeer belangrijke bronnen gesloten gelaten.

Samengesteld door L. Vanheule, pr. Privé-druk van 25 gedeeltelijke en 100 volledige exemplaren (90 en 32 ff.)

C. DEVYT

Karel de Potter, proefkweker te Rumbeke. 1819.

Een vernuftig landbouwer van Rumbeke, met name Karel de Potter, is in de jaren 1810 en volgende hier te lande de eerste geweest om de cultuur van een nieuwe soort gerst, de *Hordeum Zeocritum*, te beproeven. Door de Gentse Maatschappij van Hofbouw- en Kruidkunde werd hij vereerd met een gouden medaille. In 1818 had de Potter het zover gebracht dat hij van die nieuwe 'gerst-rijst' van zijn proefveld aan de bakkers kon leveren. De Gentse Maatschappij gaf de benaming *Potteriana* aan een nieuwe bloem van haar wintertentoonstelling van 1819 om de weldadige landbouwer van Rumbeke te eren. Op het banket van St. Dorotheadag (6 Februari) 1819 na deze wintertentoonstelling gehouden, diende men taarten op, gebakken met die 'gerst-rijst' van de gevierde Rumbekenaar.

Kan iemand verdere bijzonderheden mededelen over de familie, het leven en de werkzaamheid van die Westvlaamse proefkweker?

K.B.

‘Vanneste’: een vondelingnaam? Vgl. boven bl. 143

De oudste vormen van de familienaam Vanneste wijzen op een samenstelling met het substantief *nest*: de oudste getuigen zijn Jan van den Neste te Ieper (1353) en Zegher van den Neste te Brugge (1381). Ook de gefranciseerde vorm Delneste bevestigt deze onderstelling. Het wegvallen van het lidwoord heeft niets ongewoons naast vormen als: Vanackere, Vandale, Vandoorne,

Het woord *nest* (vogelnest) heeft reeds in het Middelnederlands een uitbreiding van betekenis: het zegt: woning, verblijf, ook in ongunstige zin (rooversnest). Brugge kent nog heden een oud huis en erve genaamd *'t Heilig Nest* en gelegen in de Pottenmakersstraat. En een huis geheten *'t Nestkin* - in de 16e eeuw vervangen door ‘de Cruytcoucke’ - gaf de naam aan een verdwenen straatje gelegen ‘bachten der stove ten Houfyzere’: ‘strate t' Neskin, Neststrate’.

De naam van den Neste, Vanneste kan dus heel goed ontstaan zijn uit een gekleurde - ironische of spottende - toepassing van het substantief *nest* als huisnaam. Het is niet uitgesloten dat men hier staat voor een oude Vlaamse vondelingnaam in de trant van bvb. de Mechelse vondelingnamen Van Deur, Van Dorpel, waarover Biekorf 1946, blz. 249. *Nest(e)* beschouwd als huisnaam en evtl. vondelingstoponiem zou m.i. de weg wijzen naar een verklaring, zo men in het element ‘nest’ volstrekt een toponiem wil vinden.

E.N.

De boer geen duivemelker.

Gehoord van een boer van Melle, die zeker doelde op de duivetorens, de heerlijke gebouwen voor het kweken van duiven voor rekening van de heer onder het oud regime:

‘Een boer 'n is genen duivenmelker. De boeren hebben lang genoeg moeten duiven kweken voor andere om te weten wat scha' daar aan vast is. Een boer is biekweker’.

G.P.B.

Ruttel de tange - Koteraredans.

Het spel ‘Ruttel de tange’ is wel zoals H. Stalpaert het boven blz. 39 beschrijft. Bij ons (Westland) wordt dat gedaan op bruiloften, met dat verschil: in plaats van stoelen moet men, bij de slag van de ‘koterare’, verwisselen van danseres.

Men noemt dat *koteraredans* en ook *polkastok*.

A.B. Stavele

Mulders schuppe.

‘In 't malen is er vele aan gelegen,
want 't is met de schuppe de kost gekregen.’

Zo stond er ingekorven op de rugge van de meelschuppe van Coopman's Molen te Isenberge.

Die molen stond ten oosten van de steenweg, gaande van de plaatse naar d'herberge ‘de Brijkerij’ en brandde af de 17 Oogst 1923 binst de kermisweke.

Vóór 1830 stond die zelfde molen op de plaatse te Isenberge.

‘'t Oudste peerd moet de vitsen halen.’

Dat is een oude spreuke uit Veurne-Ambacht en wil zeggen: het lastigste werk blijft voor de oudste.

Eertijds zaaide men van tijd tot tijd een striepe vitsen 't zij in erweet-pameele of vlas*strobbel* (stoppel) als groenvoeder voor peerden en hoornvee.

In 't Bloote wrocht men in twee spanten: 's voornoens van 6 tot 11 ure en 's achternoens van 1 tot 6 ure d.i. ‘van den enen zessen tot den anderen zessen.’

Binst dat de jonge werkpeerden nog aan de noenkost waren, haalde de karton, gewoonlijk met het oudste peerd, het dagelijks rantsoen groenigheid. Die spreuke herinnert aan die tijd.

A.B. Stavele

Soldatenliedje. Een vraag.

Bij 't rijden langs Ramskapelle-Heist herinnerde de oudstrijder van 14-18 Ramskapelle aan den IJzer aan het liedje dat de soldaten zongen op de toon van ‘Wij zijn gezworen kameraden’:

> ‘Wie gaat er mee naar Ramskapel... le,
> ‘Daar smijten z' obussen en schrapnel' len...’

en hij martelde zich het hoofd om de rest te zingen maar 't was hem ontgaan. Het was een geestig liedje, zei hij, en 't spijt hem dat hij het niet meer kan.

Zijn er lezers van Biekorf die 't soldatenlied van Ramskapelle kennen?

B.

Oude Proosdij Hertsberge. Een vraag.

Afhangende van de oude abdij van Cysoing, bij Rijsel, bestond er te Hertsberge (tegenwoordig kasteel Rapaert de Grass), een proosdij met een kapel. Deze verdween met de Franse Omwenteling. Naar men mij verzekerd heeft, is de houten koorbekleding van deze kapel overgegaan naar de kerk te Waardamme(koor). Kan iemand mij daarover iets laten geworden, met aanduiding van bronnen? Adres: Luc. Vermeulen, vrederechter Kanton Noord, te Mechelen. Gerechtshof.

Naamgeving in het Brugse Vrije van de 16de tot de 18de eeuw.

1. Werkmethode bij het onderzoek van de naamgeving.

OM door steekproeven een overzicht te bekomen op de naamgeving in vroeger tijden werd het werkterrein afgebakend binnen de historische grenzen van het Brugse Vrije, het landelijk gebied, dat zich tot aan de Franse Overheersing rond de stad Brugge uitstrekte.(1)

Die begrenzing had een dubbele reden: het grondgebied maakte een historisch geheel uit tijdens het te bestuderen tijdperk, waarvan de bewoners van overouds op Brugge waren aangewezen, en het te benuttigen materiaal - de oude parochiale doopregisters - stond met kans op volledigheid overvloedig ter beschikking in het Rijksarchief te Brugge.(2)

De steekproeven liepen over vier tijdperken - 1600, 1650, 1700, 1750 - waarvoor de registers in alle te onderzoeken gemeenten moesten bewaard zijn. Na een eerste schifting werden tien gemeenten behouden, ongeveer evenredig over het Brugse, het Houtland en de Polderstreek verspreid. Het bleek onmogelijk in die reeks een gemeente uit de eigenlijke kuststreek op te nemen, daar ofwel alle oude registers volledig ontbraken ofwel op een te laat tijdstip een aanvang namen. Dit laatste was o.a. het geval voor Blankenberge, waar het oudst bewaarde register slechts in 1690 aanvangt.

Aldus werden de volgende gemeenten onderzocht, de datum tussen haakjes duidt op het oudste doopregister: Aartrijke (1613), Damme (1602), Gistel (161 1), Koekelare (1619),

(1) Het Brugse Vrije was begrensd door de Noordzee tussen de mondingen van IJzer en Schelde, door de Schelde tot aan Biervliet, van Biervliet tot aan Eeklo en naar St. Joris ten Distel, en van daar over Lichtervelde, Beveren (Roeselare), Kortemark. Merkem naar de IJzer, en de IJzer tot Nieuwpoort. Zie: Dr. Jos. De Smet. Het Bestuur van het Graafschap Vlaanderen (Brugge 1941). Vgl. de kaart van dit uitgestrekt gebied in Deken De Bo's Westvlaamsch Idioticon.

(2) Deze doopregisters beginnen niet alle op dezelfde datum en van de oudste zijn er heel wat verloren gegaan. In het Leiedepartement, het huidige West-Vlaanderen, trad de nieuwe burgerlijke stand in werking vanaf 22 September 1796.

Lissewege (1606), Oostkamp (1631), Oudenburg (1613), St. Michiels (1616), Vlissegem (1606) en Westkapelle (1609).

Per gemeente en voor ieder tijdperk werden 100 namen overgenomen, in de volgorde waarin ze in het doopregister opgetekend stonden, maar onze steekkaarten hebben we verder aangevuld met de doopnamen van peter, meter en ouders, met het doel later te onderzoeken in welke mate de naamgeving uit die richting wordt beinvloed. Doch voor het eigenlijke onderzoek van de doopnaamvoorkeur komen slechts 1000 namen van beide geslachten samen en per tijdperk in aanmerking. (Bijlage I).

Door overname van de namen van peters en meters uit de lijsten, die omstreeks 1600 aanvangen, hebben we een bijkomende lijst samengesteld, die ons een overzicht biedt op een tijdperk, waarin de doopregisters nog niet verplicht in gebruik waren genomen (zie Bijlage III). Als we veronderstellen, dat personen, die het peter- of het meterschap aanvaarden alsdan ongeveer 50 jaar oud zijn, bekomen we in zekere mate een overzicht op de naamgeving in de tweede helft van de 16de eeuw, de ontbrekende Burgerlijke Stand ten spijt en ondanks het feit, dat onze initiale veronderstelling wel voor critiek vatbaar is.

Om ter aanvulling ook enkele vergelijkingsgegevens uit de 15de en de 16de eeew te bezitten, hebben we de doopnaamstatistiek opgemaakt, enkel voor mannelijke namen, uit een lijst van leden der schuttersgilde van Sint Sebastiaan te Brugge(1), waar alleen Brugse poorters konden opgenomen worden. Die nieuwe lijst (zie Bijlage III, derde kolom) biedt een dubbel voordeel, ze loopt namelijk over ongeveer twee eeuwen, vóór het ontstaan van de doopregisters en ze biedt betrouwbare resultaten voor Brugge-stad, waar we in onze andere lijsten uitsluitend op de resultaten van het platteland aangewezen bleven.(2)

Die laatste vergelijkingslijst uitgezonderd, kwamen vier steek proeven van 1000 namen tot stand en één van 2000 doopnamen (tweede helft van de 16de eeuw) en het resultaat van de doopnaamvoorkeur werd opgemaakt over 6000 namen,

(1) Docteur Henri Godar Histoire de la Gilde des archers de Saint Sébastien de la ville de Bruges. (Bruges 1947) blz. 150-162.

(2) Op een dergelijke bruikbare lijst van vrouwelijke namen hebben we voor dit tijdperk de hand niet kunnen leggen. Het is er ons dan ook om te doen, gemelde schutterslijst enkel ter vergelijking te pu bliceren en ons verder van commentaar er bij te onthouden.

van omstreeks 1550 tot 1750, van het einde van de regering van Keizer Karel tot de herstelperiode van Maria-Theresia, twee eeuwen van groot belang in onze nationale geschiedenis, waarin verschillende invloeden elkaar snel aflossen en opvolgen.

Het samenlezen van doopnamen in doopregisters heeft in zekere zin ook een nadeel. Alle namen, op enkele uitzonderingen na, zijn in het Latijn in de registers opgetekend. Ze bieden ons dus geen mogelijkheid om ook de volksbenaming, de bijnaam of naamvervorming in de volksmond te bestuderen in die tijdperken. De taalkundige studie van de doopnamen, een belangwekkend gedeelte van het werk, valt aldus volledig buiten beschouwing. Spijtig is dit wel. Te meer, dat men, zoekende weg, ook al sappige, maar al te uitzonderlijke staaltjes in die zin kan optekenen.

Zo, in het oudste register van Westkapelle schijnt de pastoor weinig gehaast tot gebruik van de kerktaal bij uitstek, en schrijft er maar in dezer voege op los:

> 1609 - Augusti 2 - Daer es een meysken kersten gedaen weesende het kindt van Matheus Roose, woonende in Westkapelle up een hofsteeken genaemt St Anne ten Vrije en es ghenaemt geweest Petronelle, deur dien dat het syne naeme met den dach voortbracht. Peeter Sr Beernaert de Wolf, Brugghelynck en crickhouder ten Vrije binnen de stede van Brugghe en meter Vincentijnken dhuysvrauwe van Louwys Roose. Maer de moeder die starf 5 ofte 6 daeghen daer naer en sy licht begraeven inde kercke hebbende ontfangen haer gerechten. Godt gedinke haer lieve siele.[1]

Westkapelle met zijn volkstaalnamen gedurende een kleine tijdspanne is een allerhoogste uitzondering, doch met dit voorbeeld voelt men welke schat van bijzonderheden voor ons onderzoek door de laconische Latijnse formulering zijn verloren gegaan. Eveneens uitzonderlijk komt het voor, dat pastoors bij de inschrijving van een doopnaam, meestal van vrouwelijke namen, aan de juiste Latijnse vorm schijnen te twijfelen en eenvoudig de volksbenaming in de Latijnse formulering overnemen.

Uit die redenen kan men verstaan, waarom slechts Latijnse vormen van doopnamen in onze lijsten voorkomen en waarom we ons moesten onthouden van verdere studie van de volksbenamingen in de onderzochte periode.

(1) Rijksarchief Brugge. Fonds der Parochiale Registers. Westkapelle 1609-1766.

Het dunkt ons, dat al de hierboven vermelde lijsten ons in de mogelijkheid stellen een voldoende overzicht te geven op de doopnamenvoorkeur van het midden van de 16de eeuw af tot het midden van de 18de eeuw.

2. Wat de naamvoorkeur ons leert.

Bij een eerste nazicht van de verschillende lijsten vallen enkele verschijnselen bijzonder op: er zijn blijvende voorkeurnamen in ieder tijdperk, er zijn daarnaast ook namen met dalende voorkeur en andere met stijgende voorkeur. Hierbij beschouwen we het dalen en stijgen van oud naar jong.

Een blijvende voorkeur genieten de meisjesnamen *Maria*, die twee eeuwen lang de ongenaakbare voorkeurnaam blijft, *Johanna* en *Anna*, die elkaar afwisselend van de tweede plaats verdringen.

Een blijvende, alhoewel mindere voorkeur geniet ook *Petronella*. In de 17de eeuw toeft *Catharina* onder de topnamen, een eeuw later echter is de voorkeur er voor sterk dalend. In zekere mate merken we hetzelfde voor de meer middelmatige namen *Elisabeth*, *Judoca*, *Adriana*, *Cornelia*, *Francisca* en *Jacoba*.

Een eerder toevallige voorkeur genoten de namen *Margareta*, *Martina*, *Antonia*, en *Magdalena*.

Bij de jongensnamen kunnen we hetzelfde constateren. Blijvende topvoorkeur genieten zowel *Johannes*, *Petrus* als *Jacobus*. Opmerkenswaard is de sterke voorkeur, uitgedrukt in een verschil van 4%, door Petrus in 1750 op de eeuwige rivaal Johannes veroverd.

Nicolaus, de plattelandsvoorkeurnaam inde 16de en 17de eeuw, verdwijnt volledig uit de voorkeurlijsten in latere tijd. Eenzelfde daling in de volksgunst kan opgemerkt worden bij *Antonius*, *Judocus*, *Cornelius*, *Adriaan* en *Martinus*.

Tot de eerder toevallige voorkeurnamen behoren *Carolus*, *Egidius*, en *Martinus*. *Willem*, de vierde naam uit de poorterslijst te Brugge, staat slechts in geringe mate in de belangstelling van het platteland.

Sterk stijgend is de naam *Franciscus*, hetzelfde geschiedt minder opvallend met de naam *Philippus*, wijl in de 18de eeuw vanwege de naam *Josephus* een stijgende en blijvende voorkeur op te merken valt.

Reeds dit eerste vergelijken biedt de mogelijkheid tot het trekken van enkele besluiten. Natuurlijk gelden ze slechts voor

de plattelandsbevolking van het onderzochte gebied en het afgebakende tijdperk.

Twee eeuwen lang stellen we de standvastigheid vast van de topnamen van beide geslachten. *Maria*, *Johanna* en *Anna*, in wat mindere mate *Petronella*, evenals *Johannes*, *Petrus* en *Jacobus* en ook hier in wat mindere mate *Franciscus*, zijn traditionele namen bij uitstek.

In ieder tijdperk zijn de namen met middelmatige voorkeur aan sterke schommeling onderhevig. Namen uit de oudste lijsten verdwijnen in de jongste, wijl andere, die in de oudste niet voorkomen, in de nieuwste opdagen. Een merkwaardige overgang in de middelmatige voorkeur treffen we aan in de lijsten van 1700 en 1750. In dit laatste tijdperk is zelfs een totale ommekeer waar te nemen bij de meisjesnamen, waar nieuwelingen als *Cecilia*, *Victoria*, *Regina*, *Theresia* en *Rosa*, andere namen verdringen, die tot dan toe in zekere zin als traditionele namen hadden gegolden. Het is een typisch verschijnsel van modernisering der meisjesnamen in de 18de eeuw.

Wanneer we naast de naamvoorkeur ook even het *aantal gebruikte namen* van beider kunne per tijdperk onderzoeken, stellen we vast, dat steeds een groter aantal namen voor de naamgeving van de jongens gebruikt worden.

Een tafeltje brengt ons hiervan een welsprekend overzicht:

data	jongens	%	totaal	meisjes	%	totaal
1550	94	9	1000	63	6	1000
1600	74	14	534	45	10	466
1650	66	13	514	53	11	486
1700	75	14	528	56	12	472
1750	68	14	495	43	9	505

Uit het onderzoek blijkt, dat hoe groter het aantal onderzochte namen is, hoe kleiner het aantal gebruikte namen, en dit wijst ons op de beperktheid in de naamkeuze, ook al worden wel eigenaardige unicums genoteerd. Welke factoren de beperkte naamkeuze beinvloeden, zou misschien streeksgewijze door andere vergelijkende lijsten kunnen uitgemaakt worden.

De invloeden, die in de naamkeuze doorslaggevend zijn, lijken wel het moeilijkst om na te gaan bij naamonderzoek in het verleden. Een modern enkwest biedt steeds de mogelijkheid om ook de reden van de naamgeving per enkeling vast te leggen. Dit werd ten andere gedaan in Nederland door dhr K. Sierksma, die langs pers en radio een dergelijk enkwest doorvoerde en zijn bevindingen in een brochuurtje samenvatte.(1) Het valt hierbij wel op, dat gevolgtrekkingen van een niet zo heel systematische enquète op grond van ontoereikend materiaal sterk veralgemeend worden. Dergelijk onderzoek op ernstiger manier doorgevoerd, kan in België en in Nederland belangwekkende gegevens over zekere traditionele vormen van de naamgeving aan het licht brengen.

Doch ook voor historisch materiaal stelt zich het vraagstuk en met het nodige voorbehoud kan men wel enkele feiten groeperen en bespreken. Met het nodige voorbehoud, zeggen we, en dit maken we vooreerst wel bij het nazicht van de overeenstemming tussen de namen van de peters en meters en van de dopelingen, in de gevallen, die we per tijdperk hebben opgetekend. Hier kan immers toeval bij te pas komen, en namen kunnen ook gegeven worden om andere redenen, dan wij veronderstellen!

Over die wisselwerking hebben we een tabel aangelegd, die de volgende resultaten opleverde:

Data	Totaal jongens	Totaal petersnaam	%	Totaal meisjes	Totaal metersnaam	%
1600	534	274	51	466	274	58
1650	514	188	36	486	175	36
1700	528	215	40	472	170	36
1750	495	206	41	505	165	32

(1) Klaes Sierksma. De traditie der Voornamen Een populair-wetenschappelijke studie op grond van enquête-materiaal (Naarden 1946) - In een verdienstelijke dorpsmonografie van Meteren (Frans-Vlaanderen) door Abbé R. Béhague in 1932 uitgegeven (Annales du Comité Flamand de France, t. 38) vonden we een beknopt overzicht van lokale voorkeurnamen uit de jaren 1650-1800, waaruit blijkt dat ook op dat gebied de grens lange tijd geen scheiding geweest is.

Het hoog percentage bij het vertrekpunt van het onderzoek is sterk dalende in 1650 en voor de jongens terug stijgende in de twee volgende lijsten, wijl voor de meisjes de daling van ouds af blijft voortduren.

We vinden er de verhoudingen terug van de voorkeurlijsten zelf waar vooral bij de meisjes de namen met middelmatige voorkeur een ganse ommekeer ondergaan, waardoor het ons duidelijk wordt dat de metersnaam in onbruik geraakt, waar de petersnaam een klein stukje solieder blijkt. Doch alles samen is het percentage in de wisselwerking in ieder geval hoog te noemen.

Een ander belangrijk verschijnsel, het invoeren en inburgeren van de meervoudige naamgeving, hebben we heel duidelijk in onze lijsten kunnen vaststellen (Bijlage II).

Tot in 1600 is de naamgeving voor alle onderzochte gemeenten enkelvoudig. Peters en meters, ouders en dopelingen voeren slechts één enkele doopnaam. Het is pas in de lijsten van 1650, dat voor het eerst het verschijnsel van de meervoudige naamgeving is waar te nemen. Heel zwakjes kondigt het zich aan, en het is vooreerst slechts 4% van de jongens en 5% van de meisjes, die het van 1650 af met een tweede doopnaam kunnen stellen.

Een halve eeuw later heeft het gebruik stevig wortel geschoten, vooral bij de meisjes, die met 30 % een merkbare vooruitgang boeken, wijl bij de jongens 18% op een langzamer en gematigder belangstelling wijst. Het lijkt eerder toevallig in die periode ook enkele meisjes met drie namen aan te treffen.

In 1750 heeft de evolutie zich volledig voltrokken. Bij de meisjes is zelfs een totale ommekeer waar te nemen. Slechts 15% blijft nog aan de oude vorm van één naam gehecht, 77% draagt nu twee doopnamen, waaruit kan worden besloten, dat het gebruik in een eeuw tijd volledig burgerrecht heeft verworven. Daarbij bereikt het aantal meisjes met drie doopnamen reeds 8%. De jongens hebben eveneens de zwenking gevolgd, met 73% ligt de volgzaamheid bij hen niet zo veel lager dan bij de meisjes, maar toch merken we nog 23% met enkelvoudige doopnaam, wijl een kleine 4% het voorlopig voor drie namen opneemt.

Al wordt in 1650, en op sommige plaatsen zelfs nog in 1700, het nieuw gebruik slechts schoorvoetend gevolgd, in 1750 mogen we voor alle gemeenten van een totale inburgering

spreken, en is mogelijks een stadsgebruik ondanks plattelandstraditie en -traagheid in alle lagen van de plattelandsbevolking doorgedrongen en aanvaard. Over dit verschijnsel - dat nu met gelijkaardige stadsverschijnsels zou moeten vergeleken worden om de vertraging in het veralgemeningsproces duidelijk afgelijnd te zien en een blote veronderstelling kracht bij te zetten - spreken onze statistieken een bijzonder duidelijke taal.

Uit de registers van de Burgerlijke Stand vernemen we heel weinig over ouders en kind, familietoestanden en volkse tradities, de toevallige vermelding van de pastoor van Westkapelle hier hoger aangehaald, dat een kind de naam krijgt van de heilige, die op zijn doopdag gevierd wordt, wijst ons slechts op één van de vele invloeden, die in de loop der tijden tot de naamgeving hebben bijgedragen. Menigmaal komt het in onze lijsten ook voor, dat zowel de peter als de vader, de meter als de moeder dezelfde naam voeren als de dopeling. Het blijft voor ons een raadsel, wiens naam hier doorslaggevend was!

Een goedgevolgde volksdevotie kan in een bepaalde streek de naamgeving beinvloeden. We menen in dit geval te mogen wijzen op de naam Franciscus, die van 1600 af steeds in de voorkeur stijgt, wat enerzijds wijst op de populariteit van de orde der Franciscanen, die zijn verering verspreidde, en anderzijds misschien aan de invloed van de Jezuïetendevoties, waarbij Franciscus Xaverius als pestpatroon vooropging, toe te schrijven is.

Het ware roekeloos in dit opzicht te veralgemenen. Het bewijs voor ons aarzelen zoeken we in de naam Godelieve, de naam van een volksheilige uit het Brugse Vrije, die te Gistel van overouds het centrum van haar verering vindt. Daar bestond misschien reeds in de 12de eeuw de abdij Ten Putte, in 1577 verdreven de Geuzen de zusters, die zich in 1623 na heel wat tegenkomsten te Brugge vestigden. In 1891 werd Ten Putte wederom opgericht. Maar tussen de 17de en de 19de eeuw werd de devotie tot Ste Godelieve te Gistel in de parochiekerk verder in eer gehouden en jaarlijks door een menigte bedevaarders gevolgd.

Een tafeltje van de naam GODELIEVE geeft ons in cijfertaal de voorkeur van de plattelandsbevolking van 't Vrije voor een streekheilige met gevolgde devotie (oog- en keelpijn - geneeskrachtig bronwater).

	1550	1600	1650	1700	1750
Algemeen totaal	4	6	12	15	10
Voorkeur te Gistel	2	3	8	7	6
(Als tweede naam)	-	-	-	8	5

Men merkt hierbij, dat de naam in voorkeur stijgt na de Geuzenberoerten, doch meer dan de helft van die voorkeur wordt te Gistel zelf uitgedrukt. In onze lijsten van 1700 merken we dat 8 meisjes Godelieve als tweede naam toegevoegd krijgen, maar in twee gevallen is het terzelfdertijd ook de naam van de meter. In 1750 zijn er vijf gevallen, maar bij geen enkele is er invloed van de metersnaam.

Die kleine statistiek weerspiegelt de invloed van een plaatselijke devotie. Sterk overtuigende cijfers zijn het evenwel niet, doch we kunnen ook niet loochenen, dat de volksdevotie de naamgeving beinvloedt. Bewijsvoering uit andere gewesten zal ons in die overtuiging moeten verstevigen.

Soms hoort men ook de mening vooropzetten, dat de naamgeving algemeen door de namen van de vorsten wordt beinvloed. Hier moet men meestal opmerken, dat die invloed langs de hogere standen om op de volksklasse wordt overgeschakeld. Die eerder trage wisselwerking merken we in onze lijsten op voor de naam Isabella. De Spaanse aartshertogin, die in 1633 te Brussel overleed, was, naar het in onze handboeken van vaderlandse geschiedenis heet, een volksgeliefde prinses!

Noch in onze lijsten van 1600, noch in die van 1650, valt er op het platteland van 't Vrije een spoor van die naam te ontdekken. Doch in 1700 bereikt zijn voorkeur ineens 4% en in 1750 is de stijging nog veel sterker en behaalt die naam een niet de versmaden 11% en de 3de plaats. Er is intussen meer dan een eeuw verlopen sedert de dood van de regerende prinses, wiens naam hier gebruikt wordt, maar misschien mogen we veronderstellen, dat lijsten van een stadsgebied op een ander manier de invloed van een prinsennaam zouden weerspiegelen.

De regerende prinsen in onze gewesten tussen 1550 en 1750 heten Karel. Filips of Albert. Die namen komen wel op onze jongenslijsten voor, de lijst van 1700 uitgezonderd, en we

merken er zelfs een sterker voorkeur voor Karel dan voor Filips! Maar wordt hier de voorkeur voor die namen door de regerende prinsennaam beinvloed? Mogelijks wel, mogelijks niet, doch het staat vast dat ze voor de jongensnamen eerder gering zal geweest zijn. Al is het onderwerp hiermede niet uitgeput, veel verder in ons onderzoek naar de invloeden op de naamgeving wagen we ons niet.

*

* *

Ten slotte drukken onze lijsten de naamvoorkeur uit van een plattelandsbevolking: landbouwers, landswerklieden en kleine landelijke burgerij. Uit de standvastigheid in de topvoorkeur en uit de onloochenbare invloed van peters- en metersnamen, blijkt wel de gehechtheid aan bepaalde tradities. Plaatselijke devoties en prinsennamen kunnen in zekere mate de naamgeving bij een traditionele bevolking beinvloeden, wijl in de 18de eeuw onze lijsten van meisjesnamen op de modernisering in de naamgeving wijzen, zoals ook de evolutie van de meervoudige naamgeving duidelijk in de onderzochte tijd perken kan worden gevolgd.

Een paar bedenkingen nog tot besluit van deze uiteenzetting. Dit soort van onderzoek vergt een breedlopende en tijdrovende bewerking van archieven, het opmaken van de resultaten per tijdperk is dorre statistiek met laconische cijfertaal. Het is echter de enige manier om systematische steekproeven uit te voeren en de naamgeving in een welafgebakend gebied op de voet te volgen. Het is naar onze bescheiden mening de enige wetenschappelijke werkwijze.

Het onderwerp van ons onderzoek is nieuw. We hebben zelf het systeem moeten uitdenken en toepassen en we zijn er van overtuigd, dat het mogelijks voor verbetering vatbaar is. Zolang het vergelijkingsmateriaal voor andere gewesten totaal ontbreekt, zal er slechts schoorvoetend uit de verschillende verschijnselen nut getrokken worden, daarom ook zijn onze besluiten zeer voorzichtig gesteld.

Ten onrechte twijfelt Prof. O. Jodogne aan de waarde en het nut van dergelijk wetenschappelijk werk en meent in het besluit van zijn methodologische uiteenzetting over de anthroponymie(1), de doopnamen als minder interessant te mogen catalogeren, er uitdrukkelijk bijvoegend: '...les prénoms ne retiendront guère le chercheur qui sera attiré, avant tout, par les noms de familles...'

(1) O. Jodogne. Buts et méthode de l'anthroponymie (Feestbundel H.J. van de Wijer. Leuven 1944, dl. I, blz. 137-153).

We kunnen ons akkoord verklaren met de geachte taalkundige als hij ook over de doopnamen verklaart: '...leur intérêt linguistique est bien minime! lis ne sollicitent plus de commentaire étymologique...' wat aldus de taak van de taalkundige bij het naamkundig onderzoek tot het minimum beperkt. Dit neemt niet weg, dat op dit werkterrein de taak van de volkskundige nauwkeurig kan worden vastgelegd, om er de vele vooroordelen en vage veronderstellingen over de naamgeving definitief uit de weg te cijferen.

Ook al is het steekproefsysteem omslachtig en tijdrovend, de moeizaam verworven resultaten brengen nagenoeg onbekende verschijnselen aan het daglicht en voeren de volkskundige tot een reeks aanknopingspunten uit het verleden bij de studie van de volksgebruiken in onze gewesten.(1)

Want de resultaten van dit eerste onderzoek bieden ons een trouw beeld van twee eeuwen naamgeving in het Brugse Vrije. We hebben ze hier voorgelegd met de geheime hoop een nieuw werkterrein te openen op hetwelk in andere gebieden van Vlaanderen en Nederland naar de naamgeving in het verleden of in het heden kan worden gezocht.

Assebroek - Huize Biekorf
22 Mei 1949-11 Februari 1951
HERVÉ STALPAERT

(1) Uit de boven aangehaalde monografie over het Frans-Vlaamse dorp METEREN bij Belle, volgen hier de voornaamste gegevens ter vergelijking.
Meisjesnamen: In 1650 zijn Maria, Catharina, Petronilla, Judoca, Jacoba, de voorkeurnamen; in 1700 krijgen 62 op 93 meisjes de naam Maria met een tweede voornaam, Petronilla verschijnt nog 8 maal; 1750 geeft 31 Maria's op 47 meisjes; in 1800 zijn er 29 Maria's op 190 meisjes, Petronilla verschijnt in dat jaar 3 maal om nadien voorgoed te verdwijnen. Voorkeurnamen vanaf 1800 zijn: Rosalie, Eusébie, Julie, Fidélie. In 1900 zijn nog 27 Marie op 184 meisjes; nieuwe voorkeurnamen zijn nu: Marthe (20;, Agnès (17), Germaine (9), Berthe (8). De voorkeur gaat meer en meer naar de uitgangen op - a: Maria, Andrea, Ida, Anna, Irma.

Jongensnamen: In 1650 staan de apostelnamen Johannes, Mattheus, Jacobus vooraan. In 1700 komt, op 75 jongens, Petrus vooraan met 20 gevolgd door Johannes (15) en Jacobus (10), Mattheus verliest veld (5). In 1750 blijven Petrus en Johannes vooraan (resp. 16 en 11 op 48); namen als Mansuetus en Bruno duiken op. In 1800 prijkt, op 174 jongens, Petrus met 50 gevolgd door Johannes (18) en Jacobus (15). In 1900 zijn de apostelnamen bijna verdwenen: op 209 jongens verschijnen alleen nog Petrus (3) en Johannes (2); nieuwe voorkeurnamen zijn nu: Joseph. Maurice, Albert, Henri.

MEISJESNAMEN
BIJLAGE 1

1600

1. Maria 77
2. Catharine 53
3. Johanna 48
4. Anna 47
5. Jacoba) 21
Margareta) 21
6. Cornelia) 18
Elisabeth) 18
7. Martina) 17
Petronella) 17
8. Adriana 16
9 Francisca) 14
Judoca) 14

10. Antonia 9

446

1650

1. Maria 81
2. Anna) 53
Johanna) 53
3. Catharine 50
4. Petronella 35
5. Judoca 21
6. Adriana } 17
Cornelia } 17
Elisabeth } 17
7. Godelieve 12
8. Magdalena 10

9. Martina 9

486

1700

1. Maria 83
2. Johanna 72
Anna 52
4. Petronella 39
5. Catharina 21
6. Isabella 19
7. Godelieve) 15
Judoca) 15
8. Cornelia 14
9. Francisca) 11
Jacoba) 11

1750

1. Maria 95
2. Anna) 69
Johanna) 69
3. Isabella 68
4. Petronella 21
5. Cecilia 18
6. Victoria 16
7. Regina 15
8. Francisca 14
9. Theresia 12
10 Rosa 11
11. Genoveva) 10
Godelieve) 10

10. Adriana } 9	12. Jacoba 9
Barbara } 9	
Elisabeth } 9	
472	**505**

JONGENSNAMEN

1600

1. Johannes 102
2. Petrus 68
3. Jacobus 40
4. Antonius) 25
Nicolaus) 25
5. Franciscus 22
6. Judocus 20
7. Cornelius 19
8. Adrianus 18
9. Carolus 14
10. Egidius 12
11. Martinus 11
12. Christianus) 10
Guilielmus) 10
13. Philippus) 9
Michaël) 9
Michaël } 9

534

1650

1. Johannes 89
2. Petrus 73
3. Franciscus 32
4. Jacobus 29
5. Judocus 27
6. Adrianus 23
7. Antonius) 18
Nicolaus) 18
8. Cornelius 16
9. Carolus 12
10. Georgius) 11
Martinus) 11
11. Laurentius 10

12. Egidius } 9
Philippus } 9

514

1700

1. Johannes) 74
Petrus) 74
2. Jacobus 67
3. Franciscus 36
4. Cornelius 24
5. Josephus 19
6. Judocus) 13
Martinus) 13
7. Thomas) 12
Guilielmus) 12

1750

1. Petrus 105
2. Johannes 85
3 Franciscus 37
4. Jacobus 31
5. Josephus 25
6. Henricus) 22
Carolus) 22
7. Philippus 18
8. Bernardus 11

8. Leonardus) 9	9. Michaël 9
Livinus) 9	
528	**495**

MEISJES
TWEE EN MEER DOOPNAMEN PER GEMEENTE EN TIJDPERK
BIJLAGE II

GEMEENTEN	**1650**		
	AANTAL NAMEN		
	1	2	3
1 Aartrijke	46	0	-
2 Damme	46	3	-
3 Gistel	40	8	-
4 Koekelare	49	1	-
5 Lissewege	46	-	-
6 Oostkamp	52	3	-
7 Oudenburg	43	2	-
8 St-Michiels	41	5	-
9 Vlissegem	45	2	-
10 Westkapelle	54	-	-
TOTALEN	461	25	-
PROCENT	95 %	5 %	

GEMEENTEN	**1700**		
	AANTAL NAMEN		
	1	2	3
1 Aartrijke	46	5	-
2 Damme	21	31	4
3 Gistel	30	18	-
4 Koekelare	24	22	1
5 Lissewege	30	14	-
6 Oostkamp	31	11	-
7 Oudenburg	34	14	-
8 St-Michiels	30	12	-
9 Vlissegem	38	7	-
10 Westkapelle	36	12	1
TOTALEN	320	146	6
PROCENT	69 %	30 %	1 %

GEMEENTEN	**1750**		
	AANTAL NAMEN		
	1	2	3
1 Aartrijke	7	40	1
2 Damme	6	35	5
3 Gistel	19	36	-
4 Koekelare	2	46	2
5 Lissewege	4	29	*16*
6 Oostkamp	10	50	-
7 Oudenburg	-	39	12
8 St-Michiels	2	39	4
9 Vlissegem	15	29	1
10 Westkapelle	10	46	-
TOTALEN	75	389	41
PROCENT	15 %	77 %	8 %

JONGENS
TWEE EN MEER DOOPNAMEN PER GEMEENTE EN TIJDPERK

GEMEENTEN	**1650**		
	AANTAL NAMEN		
	1	2	3
1 Aartrijke	54	-	-
2 Damme	46	5	-
3 Gistel	46	6	-
4 Koekelare	48	2	-
5 Lissewege	54	-	-
6 Oostkamp	42	3	-
7 Oudenburg	55	-	-
8 St-Michiels	49	5	-
9 Vlissegem	52	1	-
10 Westkapelle	46	-	-
TOTALEN	492	22	-
PROCENT	96 %	4 %	-
GEMEENTEN	**1700**		
	AANTAL NAMEN		
	1	2	3
1 Aartrijke	48	1	-
2 Damme	31	12	1
3 Gistel	28	24	-
4 Koekelare	41	12	-
5 Lissewege	54	12	-
6 Oostkamp	46	12	-
7 Oudenburg	40	12	-
8 St-Michiels	40	18	-
9 Vlissegem	50	5	-
10 Westkapelle	50	1	-
TOTALEN	428	99	1
PROCENT	82 %	18 %	-
GEMEENTEN	**1750**		

	AANTAL NAMEN		
	1	2	3
1 Aartrijke	19	33	-
2 Damme	11	39	4
3 Gistel	17	28	-
4 Koekelare	4	45	1
5 Lissewege	7	40	4
6 Oostkamp	9	30	1
7 Oudenburg	4	39	6
8 St-Michiels	6	44	5
9 Vlissegem	24	31	-
10 Westkapelle	14	29	1
TOTALEN	115	358	22
PROCENT	23 %	73 %	4 %

Meisjesnamen

Lijst ± 1550

1 Maria	180
2 Catharina	101
3 Anna	100
4 Johanna	93
5 Petronella	53
6 Elisabeth	48
7 Margareta	46
8 Jacoba	45
9 Judoca	33
10 Adriana	30
Algemeen totaal:	**1000**

JONGENSNAMEN
BIJLAGE III

Lijst ± 1550

1 Johannes	199
2 Petrus	86
3 Jacobus	77
4 Nicolaus	44
5 Cornelius }	39
Judocus }	39
6 Franciscus	37
7 Antonius	36
8 Adrianus	33
9 Martinus	26
10 Guilielmus	23
	1000

Lijst Brugge 14de en 15de Eeuw

1 Jan	380
2 Jacob	150
3 Pieter	139

4 Willem	59
5 Joos	51
6 Antone }	47
Cornelis }	47
7 Joris	41
8 Adriaen	40
9 Hendrik	35
10 Gillis	34
	1700

[Nummer 9]

De schoenmakers van Izegem
Geschiedenis van het Schoenbedrijf

De Voorgeschiedenis.

DE Westvlaamse stad die heden ten dage een wereldfaam geniet inzake schoenfabricatie, kan niet bogen op Middeleeuwse keuren en Gilden der ‘Corduaniers’. De bloei van de schoennijverheid te Izegem is vooral gedurende de laatste honderd jaar waar te nemen, en is eerder te danken aan de energie der mannen van ‘Boos Izegem’ die, toen de thuisarbeid der lijnwaadwevers en garenspinners door de opkomst van de mechanisatie uitgediend had, een ander ambacht, dat reeds door enkele voorname ambachtslui beoefend werd, aanleerden en wisten uit te breiden. Uit het ‘Ancien régime’ heugt alleen de traditie van enkele schoenmakersfamilies, vooral de familie Dierick. Aldus schrijft Emiel Dierick in zijn werkje ‘Iseghem over 100 jaar’ (1927): ‘Daar waar ik woon en geboren ben (1850), is ook mijn vader geboren in 1800; daar woonde ook zijn vader en zijn grootvader die bijna 100 jaar oud geworden is, en 't waren dan reeds gekende schoenmakers, dus reeds méér dan 200 jaar en misschien van in de jaren

1600 toen mijn voorouders (uit Sas van Gent) naar hier gekomen zijn.'

Hetzelfde geldt, maar weeral volgens mondelinge familietraditie, voor de familie Bourgeois die eigenlijk uit Frankrijk ingeweken was, eerst een tijdlang een chirurgijnsfamilie was, totdat in het jaar 1775 een telg dezer familie kruiden en drankjes vaarwel zegde en lappen en leesten verkoos. Ook de familie Clement, (een zijtak van het kostersgeslacht dat tot op heden onafgebroken sedert 200 jaar de kosterij van Sint Hilonius te Izegem waarneemt) moet reeds rond 1790 zijn vertegenwoordiger gehad hebben in het schoenmakersambacht, in de persoon van Hilarius Clement, in 1765 te Izegem geboren.

Dat Izegem gedurende de Franse Revolutie een bekend centrum van schoenvervaardiging moet geweest zijn, blijkt uit het feit dat, niettegenstaande het ambacht na de afschaffing der gilden aan het kwijnen was gegaan, Izegem het grootste contingent schoenen te maken kreeg van de 222.000 paren (18.500 dozijnen) die door het departement van de Leie moesten geleverd worden aan het Frans leger.

Gedurende de periode dat België zich van het Noorden loswerkt, kunnen de schoenmakers er nog niet toe komen zich te verenigen. Toch is het voor de plaatselijke nijverheid een tijd van hoge bloei omdat we in die jaren juist één man zien opstijgen met een kunstvaardigheid en kunstzin die de verdeeldheid en de onwetendheid der 'Schoenlappers' weer goed maakt. Eduard Dierick is zijn naam, en op 4 Januari 1830 verwerft hij van de Hollandse regering zijn befaamd Octrooi. Het vangt aan als volgt:

'Wij Willem, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje Nassau, Groot-hertog van Luxemburg, enz., - Gezien het rekest van Eduardus Dierick woonachtig te Iseghem, daarbij verzoekende, om, overeenkomstig de wet van 25 januari 1817 (Staatsblad nr 6) te verkrijgen een octrooi, voor den tijd van tien jaren, op de uitvinding van eene vervaardiging van waterdichte schoenen en laarzen, waarvan hij verklaard heeft uitvinder te zijn,

blijkens het proces-verbaal opgemaakt bij het inleveren der stukken ter Greffie van de provincie Westvlaanderen den 9 Mei 1829. Gezien teekening, welke hier nevens is gevoegd en de beschrijving waarvan de inhoud is als volgt....'.

Aan te merken valt dat ook in die periode, op het werkhuis van Eduard Dierick, een schaar uitgelezen ambachtsmannen worden gevormd. Mannen die het stielbewustzijn en de vaardigheid inzake genaaid en, wat nieuw was, in genageld werk, van hun leermeester hadden overgeërfd. De meester zelf liet ons twee paar laarzen na, het ene gemaakt in 1828 voor zijne Hoogheid koning Willem, en het andere dat, in zijn versieringen op zool en hiel, de Septemberrevolutie herinnert. Uit de schaar van zijn leerlingen vermelden wij er één: Louis-David Decoene, wiens zoon Pol de grote pionier zou worden van het mechanisch schoenbedrijf.

Het Bedrijf in de 19e eeuw.

A/. 1840-1860: Het gesloten Ambacht.(1)

Rond het jaar 1840 weten de Izegemse schoenmakers zich weer in een gilde te verenigen. De geplogenheden der oude gilden, door de Franse revolutie afgeschaft, komen nu weer in zwang. Het ambachtsprivilege blijft in gebruik: alleen zij die van schoenmakersfamilie afstammen en de jongens ten laste van den 'disch', konden door de raad van het ambacht als leerling opgenomen worden. Sommige die niet aanvaard werden, weken daarop uit naar Noord Frankrijk, waar de oude gilden volledig uitgediend hadden. Om voor goed als schoenmaker opgenomen te worden moest men nog steeds het 'proefstuk' leveren. Ook waren de betrekkingen tussen werkgevers en werklieden door reglementen geregeld. Zo had b.v. het hoofd van de gilde het recht bevel te geven onmiddellijk het werk te verlaten indien hij de patroon in gebreke vond.

(1) Mits sommige wijzigingen en aanvulling behouden wij de drieledige indeling uit het verder te vermelden werk van Baron Charles Gillès de Pelichy.

Het werkhuis Dierick en zijn leerlingen daargelaten, werd geen werk van betere kwaliteit geleverd. De ‘kazakken’ werden aan de plaatselijke klanten geleverd of te koop gesteld op de Izegemse Zaterdag markt en op de dichtbijgelegen markten: Avelgem, Kortrijk, Menen, Gent, Doornik. Het treinvervoer, dat eerst in 1847 ook voor Izegem mogelijk werd, werd praktisch niet gebruikt. Zoals eertijds de marskramers, sjouwde men de pakken schoenen op de rug; sommigen gingen met de kruiwagen terwijl enkele zich de luxe van een hondekar of ezelgespan konden veroorloven.

De val van het ambachtsrégime te Izegem wordt toegeschreven aan de oprichting van een schoenfabriek. De ambachtstucht en het onderling akkoord was verbroken. De syndikale patroonsvereniging verviel snel en de werklieden kwamen alleen nog samen om het Sint-Crispijnsfeest te vieren bij overvloedig drinkgelag. De teleurgang der gilden is eveneens toe te schrijven aan heb wegkwijnen der beste krachten van Eduard Dierick die langen tijd de band der gildebroeders geweest was.

B/. 1860-1888: Het vrije Ambacht.

In 1860 kwamen de gebroeders Verhoeven van de wijk Montaleux te Moeskroen zich te Izegem vestigen met het voornemen een schoenfabriek op te richten. Bij hun aanwerving van werklieden kwamen ze weldra met de gevestigde gildegebruiken in botsing. Op een Maandag - dag waarop de schoenmakers meestal niet werkten, maar hun drinkpartij van de Zondag voortzetten - hielden zij een grootse aanwervingstocht. Zij huurden een ‘char-à-bancs’ en enkele muziekanten, en heel dit getrek reed van herberg tot herberg onder het spelen van lustige volksdeuntjes. De schoenmakers die zich lieten aanwerven werden in de wagen opgenomen en mochten heel de dag drinken op de kosten van de nieuwe patroon. Slechts één voorwaarde werd gesteld: niemand werd in de wagen opgenomen ‘zo hij méér dan 20 kilo's woeg.’

De verklaring van deze ‘20 kilo's’ is de volgende. In die tijd stonden bijna alle schoenmakers, omwille van hun drankzucht, grote gezinslast of tegenslag, bij hun baas in het krijt. Hoe meer schulden, hoe moeilijker het was bij een andere patroon, die eventueel meer werk had of meer betaalde, aangenomen te worden, daar de nieuwe patroon ook de schulden overnam die wettelijk 30 fr. mochten belopen. In de volksmond werd het aantal franken schuld in kilogrammen uitgedrukt. ‘'t Is er een paling van 50 kilo’, moest men aleens bij de overname zeggen, en dan had men maar weinig kans in de nieuwe post aangenomen te worden. Wie de ‘honderd kilo’ bereikt had, kon van zijn patroon niet meer los, want niemand wilde zulke last overnemen.

Bij dat nieuw aanbod van werk bekommerden vele schoenmakers zich niet om de bestaande reglementen. Zij schudden de last der ambachtsverdrukking af en traden bij de vreemde patroon in dienst. Weldra verviel ook het arbeidsprivelege en kon iedereen het ambacht aanleren.

Op te merken valt dat juist in deze periode de grote uitvindingen op het gebied der techniek en electriciteit op het schoenbedrijf toegepast worden. De stikmachine, in 1829 uitgevonden door de Fransman Thimones, werd, na grondige wijzigingen, vanuit Amerika ingevoerd. Vanaf 1860 waren deze machines reeds goed ingeburgerd, voor Izegem vanaf 1869. Het gebruik van deze machine had een dubbel gevolg: ten eerste de vermindering van de arbeidsduur, en ten tweede de vervolmaking van de schoen, wat niet zeggen wil dat dit werk noodzakelijk fijner, was: daarvoor getuigt het werk van Eduard Dierick, dat met de hand genaaid was en ook heden maar moeilijk door mechanisch werk zou kunnen nagedaan worden. Naast de stikmachine gebruikte men er ook één om houten pinnen te maken die dienden om de zool te bevestigen, want nagels werden per uitzondering gebruikt. Eduard Dierick was de uitvinder van het genageld werk en daartoe ge-

bruikte hij pinnen van koperdraad getrokken en waarvan de punt aangescherpt werd.

Door de ruime uitbreiding van het spoorwegnet, vooral vanaf 1880, kwamen nieuwe markten gemakkelijker in het bereik der ondernemende Izegemnaren: de steden op de Franse grens werden drukker bezocht, daarna Frankrijk zelf, de Borinage, de grote winkels van Brussel, Antwerpen en Luik. Ook werden van dan af schoenen naar Engeland en Nederland gezonden, zelfs naar Amerika. Het aantal patroons en werklieden was aanzienlijk gestegen: van 1840 tot 1860 telde men te Izegem 30 bedrijfsleiders met 200 werklieden. Het contingent uit de naburige dorpen was onbeduidend. In 1863 telde de schoennijverheid te Izegem 70 patroons, 400 werklieden en 200 handstiksters, Van 1870 afkwamen talrijke jongelieden uit de omliggende gemeenten naar Izegem om er het vak te leren. Aldus had Ingelmunster in die tijd 200 schoenmakers, Emelgem een 100, wat met de Izegemse schoenmakers samen een 1000 personen uitmaakte. De lonen waren ondertussen verdubbeld.(1)

Met het betreden der nieuwe markten en het leveren aan grote magazijnen worden de eisen ook groter. Zo vraagt men van langs om meer modeschoenen. Waar vroeger voor de dames een rechter en linker schoe op één en dezelfde leest gemaakt werden, wordt nu voor beide een afzonderlijke leest geëist, en van dan af worden meer leesten uit Duitsland en Brussel ingevoerd. Terwijl de meeste mensen hier op klompen hun wegen gaan, maken onze schoenmakers voor Brussel en Parijs luxeschoenen waarvan het model, volgens seizoen en kostuum, regelmatig afwisselt.

Maar van moreel standpunt gezien bracht de afschaffing van de gildetucht kwade gevolgen mee. Het oude ambacht verviel in een groot aantal kleine verenigingen die als middenpunt een ‘staminet’ hadden, waar niet zozeer de arbeidsbelangen werden besproken, dan wel gedronken en geschonken werd.

(1) Zie de vergelijkende tabellen bij Gillès, in het aan te halen werk p. 105 106.

C/. 1887-1914: Opkomend Fabriekswezen.

Charles Goodyear vond in 1873 een serie machines uit, waarmede langs mechanische weg schoenen konden vervaardigd worden volgens het handwerksysteem met binnennaad. In 1876 verscheen de zwikmachine van Georges Kopeland. In het jaar 1887 beproefde de heer Pol Decoene schoenen te vervaardigen met een stel Goodyear-machines, waartoe 40 werklieden werden aangeworven die onder de leiding van twee vreemden, een Fransman voor de vrouwenschoenen, een Engelsman voor de mansschoenen, te werk zouden worden gesteld in een fabriek die uitsluitend voor machinale werk zou zijn ingericht. De arbeiders, die in de opkomende mechanisatie een ernstige bedreiging zagen voor het handwerk, verijdelden deze eerste poging door het uitlokken van een werkstaking. Van aan de Koornmarkt te Izegem waar de heer Decoene woonde, tot aan de Nederweg waar het fabriek opgetrokken was, stonden de arbeiders opgesteld om het werk te verhinderen. Het ging zo ver dat rijkswachters te paard, ijlings uit Roeselare ontboden, de orde moesten komen handhaven. De heer Decoene zag dat de toestand hier nog niet rijp was en week, samen met zijn beste arbeiders, naar Antwerpen uit. In 1890 kwam hij terug naar Izegem, en stelde zijn fabricatie in op groot-luxewerk, die echter geremd werd door de sinds 1896 heersende crisis. Zijn plan voor machinale werk kon hij slechts in 1908 voor goed uitvoeren.

Vanaf dat jaar 1908 speelde zich een strijd af tussen de werkgevers onderling. De voorstanders van het oude handwerk moesten hun prijzen verlagen om de concurrentie van het machinewerk te kunnen doorstaan. Niets mocht baten. Langzaam maar zeker zou het machinale werk het halen op het handwerk. Die bedrijfsomschakeling liep van geen leien dakje. Het is vooral aan de taaie ondernemingslust van deze patroons te danken dat Izegem niet bleef verstarren in de oude werkwijze, maar de weg van de vooruitgang insloeg.

Deze mensen hadden heel wat hoofdbrekens: in welk werk zou men zich specialiseren? Luxewerk, vrouwenwerk, mansschoenen? De machines moesten aangeleerd worden. Veel grondstoffen werden verknoeid. De werklieden wilden maar niet inzien dat alle tegenslag na enkele tijd zou uitgeschakeld worden.

Voor deze periode valt ook op te merken de werking van de 'Sint-Crispijnsgilde' in 1882 door onderpastoor Leopold Slosse in de Jongelingen-Congregatie opgericht. Het was een gemengde vereniging van patroons en arbeiders. Aan de leden bij deze gilde aangesloten gaf Emiel Dierick regelmatig zijn technische uiteenzettingen, waaruit later (1907) de Vrije Vakschool van Izegem ontstond. Het is vooral aan deze werking van Emiel Dierick te danken dat binnen Izegem steeds goedgeschoolde handarbeiders bleven die het stielbewustzijn en de faam van de Schoenstad hoog hielden: want in 't begin exposeerden de fabrikanten van machinale werk met schoenen door hun beste handarbeiders ververvaardigd

D/. 1914-1951: Volle Mechanisatie.

Gedurende de oorlog 14-18 weken de meeste schoenmakers uit naar de steden Gent en Brussel. Plaatselijk lag de nijverheid dood. Ook in 1922 had zij met een geweldige crisis te kampen die echter gevolgd werd de glansrijke periode 1923-1929. Nu vooral komen sportschoenen, orthopedische schoenen, gevlochten schoenen, en zomerschoeisel, ook schoenen in slangen- en krokodilleleder te voorschijn. In 1929 bereikte de productie een toppunt: 1/3 van de Belgische productie werd uitgevoerd, 8/10 van de Izegemse schoenen. In 1930 kwam de economische wereldcrisis. De concurrentie met Tsjecho-Slowakije was niet te doorstaan. In 1931, bij de devaluatie van het Engels pond, werden tolrechten van 20 % op de schoenen geheven; in 1929 ging 3/4 van de uitvoer naar Engeland, in 1932 ternauwernood nog 1/10. Ds muntontwaarding van 1935 bracht een lichte heropflakkering, terwijl in

1936 de meeste fabrieken ten hoogste drie tot vier dagen per week werkten.

Vanaf 1930 had het handwerk het hard te verduren. Ten gevolge van de wereldcrisis daalde de koopkracht geweldig. Het prijsverschil tussen het handwerk en machinewerk dat reeds groot was, werd aanzienlijker door toevoeging van tolrechten. Dit wordt overigens steeds minder gerechtvaardigd, want het machinale werk benadert de hoedanigheid van het handwerk. Einde 1939 was er te Izegem geen enkele fabriek die nog uitsluitend handwerk voortbracht. Zonder onderscheid hebben zij zich aan het machinale bedrijf aangepast.

Gedurende de tweede wereldoorlog had de nijverheid opnieuw fel te lijden. De voortbrengst van schoenen wordt beperkt. Bonnetjes komen te voorschijn. Allerlei vervangingsmaterialen worden op de markt gebracht: buna, lederfassenstof, Iganil, houten zolen, en slechts gekorreld leder is voorhanden. Schachten worden ook uit weefsels gesneden. Standaardschoenen worden in grote hoeveelheid voor het binnenland en de bezettende macht vervaardigd. Bij zulke verminderde eisen wisten heel wat mensen zich van arbeider tot patroon op te werken. Na de oorlog, met het herstel van het normale zakenleven en de concurrentie, heeft zich alleen een minderheid van deze nieuwe fabrikanten kunnen handhaven.

Tot slot volgen hier nog enkele cijfers betreffende het aantal schoenmakers te Izegem, werkgevers en werknemers, gedurende de laatste honderd jaar.

Het aantal patroons steeg van 30 in 1840 tot 70 in 1863.

In 1888 waren er 60 patroons met het volgende aantal werklieden: 19 met 1 tot 4; 18 met 5 tot 10; 11 met 11 tot 20; 8 met 21 tot 50; 2 met 51 tot 75 en 2 met meer dan 75 werklieden. In 1895 waren er 45 patroons: 17 gebruikten beneden de 10 werklieden, 20 van 10 tot 50; er waren 4 patroons met boven de 50, 3 met boven de 100 en 1 met bijna 300 werklieden. In 1938 was het aantal patroons hetzelfde

als in 1895; zij gebruikten samen 2350 werklieden verdeeld als volgt: 14 met 1 tot 9: 19 met 10 tot 49; 5 met 50 tot 99 en 7 met meer dan 100.

In 1948 gebruikten 60 patroons te zamen 3.500 werklieden. Hiermede was Izegem het belangrijkste schoencentrum van België, met 22 % van de nationale productie.

J. GELDHOF

Geraadpleegde bronnen en werken.

- Ch. Gillès de Pélichy. L'Industrie de la Cordonnerie en pays flamand. Brussel, 1900 (Les industries à domicile en Belgique, Volume II).

E. Dierick. Iseghem over 100 jaar. Izegem 1927.

Jaargangen 1948, 1949, 1950 en 1951 van het maandblad 'Technicus orgaan van 'De Oudleerlingenbond', Schoenbedrijf Izegem.

Onuitgegeven aantekeningen van de Heer Alfons Dejan, schoenmaker en oud-leraar der Vrije Vakschool van Izegem.

Onuitgegeven aantekeningen van Bruno Acx, schoenmaker en gelegenheidsdichter, zijnde een schrijfboek van 204 bladzijden in 1939 door hem eigenhandig geschreven en betiteld: 'Het leerlingenwezen van eertijds onder de schoenmakers van Iseghem; hoe ik schoenmaker werd.'

Naamgeving.

Zou steller van het artikel 'Naamgeving in het Brugse Vrije' (boven blz. 169-184) de rol van de ouders niet onderschatten? Wij zijn de mening toegedaan dat ook hier een traditie gevolgd wordt. Waarom 300 jaar aan een stuk Jan Claeys (tak Ichtegem), 400 jaar Jan Claeys (tak Torhout), honderde jaren naeen Antonius Sys (tak Ichtegem) enz. Wij vinden a^{o} 1650 Jacobus Aernout, zoon van 'Mathys'. De naam Jacob blijft bestaan in de familie tot einde 19^{e} eeuw. Het zou ons geenszins verwonderen zo 'Mathys' een broer heeft die Jacob heet, en deze laatste op zijn beurt de zoon is van een oudere Jacob Aernout. Een vermoeden kan niet als regel gelden. Niettemin heeft het ons meermalen geholpen bij onze opzoekingen.

Het zou de moeite lonen eens na te gaan in hoeveel gevallen de naam gegeven wordt niet alleen van de vader maar zelfs van de moeder, hetzij als eerste naam, hetzij als tweede naam. En hoe lang deze gewoonte in gebruik gebleven is.

L.V. Ichtegem

Sint Quirinus en zijn verering in Westvlaanderen.

VAN de hand van Professor R. Foncke verscheen onlangs een interessante bijdrage over Sint Quirinus en zijn verering in 't Mechelse.(1) Als inleiding op deze studie komt een hoofdstuk over de volksheilige zelf - zijn geschiedenis, legende en iconografie - en over zijn verering in 't Vlaamse land. Voor deze inleiding verwijst S. hoofdzakelijk naar de studie van Bommels en Van Dijck.(2) We hebben het hier over deze inleiding; om er enkele addenda et corrigenda bij te schrijven. De ‘corrigenda’ betreffen het eerste deel van de inleiding, waar er, ongelukkig, veel verwarring heerst en positief verkeerde voorstellingen worden vooruitgezet. De ‘addenda’ dragen op onze Westvlaamse toestanden, die, begrijpelijk, hier maar summier worden opgesomd. Ik weet niet of ooit over de Quirinusverering in Westvlaanderen een overzichtelijke bijdrage werd geschreven.

I

Er wordt ons eerst gezegd: ‘dat er niet minder dan zeventien rooms-katholieke heiligen te onderscheiden vallen, die de voornaam Quirinus dragen’ (bl. 60). Dat lijkt me eerder overdreven. Het Rooms Martyrologium geeft er, wel geteld, slechts vijf. En de volksdevotie - en dat is van belang voor ons - zal er van die vijf nog een paar onverlet laten. Als volksheiligen komen maar in aanmerking Quirinus van Tegernsee, van Malmedy en van Neuss. Nog is de Quirinus van Tegernsee misschien een dubbelganger van deze van

(1) Rondom de verering van de H. Quirinus in onze gewesten, te Mechelen en voornamelijk te Haacht. - Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, 1950, bl. 59-79.

(2) Dr N. Bömmels en A. Van Dijck: De heilige Quirinus van Neuss, in Verzamelde Opstellen, Hasselt, 1930, bl. 8 vlg.

Neuss[1] of van Scicia.[2] Zo dat we, voor onze gewesten, ons mogen beperken tot Quirinus van Malmedy, een frans priester en martelaar (Martyrologium 11 October) en Quirinus van Neuss (Martyrologium 30 Maart), die een romeins soldaat is en martelaar. De heilige van Malmedy komt voor de volksdevotie slechts in aanmerking in een klein hoekje van het duitswaalse spraakgebied. Waar men, in het Vlaamse land, een Quirinusverering aantreft, gaat deze altijd naar de romeinse tribuun, die te Neuss gevierd wordt. We zijn dan ook niet weinig verwonderd dat in de Inleiding, Quirinus van Neuss als 'priester-martelaar' wordt voorgesteld (blz. 60). Erger nog, onze Quirinus van Neuss wordt eenvoudig weg geïdentificeerd, of beter verward, met zijn naamgenoot van Malmedy (blz. 61). S. had het werkje van E. van Heurck moeten kennen, waarin het onderscheid tussen onze twee volksheiligen klaar wordt aangetoond.[3] Natuurlijk, als men van zo'n verkeerd standpunt vertrekt - il n'y a que le premier pas qui coûte - zal men ook verkeerde vragen stellen en voor nieuwe problemen komen te staan: Of onze sQuirinusdevotie uit Frankrijk komt of uit de Rijnlanden (bl. 61)? In het Vlaamse land kennen we slechts de Quirinus-soldaat, en zijn devotie komt ons uit Neuss.

Onze Quirinus-soldaat heeft in zijn iconografie een interessant kapittel: hij bezit een eigen heraldiek. Böm-

(1) Tegernsee was een Benediktijnenabdij in het huidig bisdom München-Freising. In 1451 sommeerde kardinaal Niklaas deCusa de abt van Tegernsee een relaas 'plene et vere' in te dienen over de herkomst van de relikwieën te Tegernsee daar men het lichaam van Sint Quirinus te Neuss bewaarde s>. Vgl. V. Redlich, Tegernsee und die deutsche Geistesgeschichte im 15. Jahrhundert (Schriften zur bayerischen Landesgeschichte, 1931. IX, bl. 122.) Een zeventiendeeuws beevaartprintje van Sint Quirinus te Tegernsee vindt men in A. Spamer, Das kleine Andachtsbild, Tafel XLI.

(2) Vgl. Künstle, Ikonographie der Heiligen, Freiburg i. Br. 1926,11, bl. 507-508.

(3) E. van Heurck, Le culte de Saint Quirin à Malmédy, Verviers, 1930.

mels-Van Dijck hebben ons hierover iets medegedeeld (bl. 37-39). Daar lezen we dat Quirinus - met Cornelius, Hubertus en Antonius abt - in de late vijftiende eeuw, in de Keulse kerkprovincie bekend staat onder de titel van *Maarschalk*, of *Hofmaarschalk Gods*. Over de oorsprong en de aanleiding van deze benaming weten SS. niets. Hofmaarschalk klinkt voornaam, doet ons denken aan ridders en adel, waarbij een wapenschild niet kwalijk zou passen. Maar met Cornelius en Antonius abt komt zo'n redenering niet te best uit. Maarschalk Gods zal, meen ik, in ons geval niets meer willen betekenen dan: machtige voorspreker bij God. Iets in de aard van 'Noodhelper'. Een laat-middeleeuws fresco in de krocht van Sint-Baafs te Gent stelt ons Sint Guido van Anderlecht voor, met de aanroeping: 'Maerscalc Sente Wiit hoghe ghepresen'. Nog in de jaren 1600 zal men te Antwerpen 'Maarschalken tegen de Pest' vereren.(1) Neen, 't is niet als Maarschalk dat Quirinus zijn eigen wapenschild krijgt, maar eerder als krijgsman. Dat is voor ons, We8tvlamingen, des te meer interessant, daar het voorkomt op het gemeenteschild in Hooglede, waar Quirinus een soort patronus loci is, de beevaartheilige en de 'broodwinner'.

Over de kleuren van het schild spreken we niet - ze zijn niet altijd dezelfde - maar het veld is beladen met negen 'koeken', in 't frans 'tourteaux'.(2) Deze zijn niet altijd in gelijke orde gerangschikt, en uitzonderlijk kunnen er ook maar zes zijn. In 't Rijnland heten deze koeken: 'St-Greinsblatten'. Grein is een nevenvorm voor Quirinus-Quiryn. Bömmels-Van Dyck weten geen uitleg te geven voor deze Greinsblatten, - ik ook niet - maar ze maken een dubbele

(1) J. de Beer, De Heilige Maarschalken en Noodhelpers der Pest, Antwerpen, 1934. - Vgl. Verdam, Mnl. Wdb., IV, 1008-9.

(2) De 'koek' is kleur (of email) en komt dus op metaal: te Hooglede zijn de koeken van azuur (blauw) op goud. De 'besant' is juist omgekeerd: van metaal op gekleurd veld.

veronderstelling. Ofwel zou dat een herinnering zijn aan 't oud landwapen van de graven van Kleef, die de Quirinuskerk te Neuss bouwden. Ofwel zou dat ‘negen’ en die ‘Blatten’ verwijzen naar de uitslag van de pokziekte en naar de gebruikelijke Quirinusnoveen tegen de pokken. Ik kan er niet wijs uit worden. Het wapenschild van de hertogen van Kleef, is volgens Rietstap, heel wat anders. Zonder iets te willen beslissen, voel ik meer voor die ‘Pokkennoveen’; dat is echt volks.(1)

Sint Quirinus is niet de enige heilige met een eigen wapenschild. Ten minste in de landen van het duitse spraakgebied, waar, in de late middeleeuwen, de heraldiek een hoge bloei kende, en haast elke familie zijn eigen schild bezat. Een gebruik dat in Zwitserland is blijven voortleven. En dat ik in Vlaanderen, waar het vroeger traditie was, wel zou willen zien herleven. Dat de heraldiek eerst bij ridders en krijgslieden opkwam, is zeker. Het is dan wel begrijpelijk dat de Duitsers, die zo verzot waren op de heraldiek, hun heilige ridders en krijgslieden een eigen wapenschild hebben gegeven. Voor de heilige Drie Koningen, waarvan de relikwieën in de hoge Dom te Keulen vereerd worden, vinden we voorbeelden bij de vleet. Dit moet ik er aanstonds bijvoegen: volstrekte eenvormigheid bestaat in die Drie-Koningenheraldiek niet. We vinden: 1) de Zon, 2) de Maan en 3) een bezaaisel (semis) van sterren; maar de zon is soms vervangen door een olifant, of meer nog door een negerfiguurtje; en bij de maan

(1) Het wapenschild van Hooglede is: ‘in azuur, een gewapend ridder van goud, houdend in de rechterhand een lans, en de linker steunend op een schild, alles van goud. Het schild is beladen met negen koeken van azuur, geplaatst in de vorm van ruit’. De uitgave ‘Wapens van het Koninkrijk België en het Groothertogdom Luxemburg’ voegt bij deze beschrijving: ‘Wijzen de negen koeken misschien op de binnen het gebied der gemeente gelegen heerlijkheid Negenbruggen?’ De lezer zal er al 't zijne over gedacht hebben: de negen koeken verwijzen, niet naar Hooglede, maar naar de algemene iconografie van Sint Quirinus.

sikkel komt soms een ster.[1] Blijkbaar fantasering, maar tocb met constanten. Een gelijke onvastheid gaan we in onze Quirinusheraldiek aantreffen.

Nevens de koningen, die voor de blazoenering eerst in aanmerking komen, worden vanzelfsprekend de ridders en krijgslieden bedacht. In het duits spraakgebied is de verering van de martelaren van het Thebaans Legioen sterk verspreid: Maurits te Agaune, Ursus

SINT QUIRINUS KEULSE HOUTSNEDE, 1503.

te Solothurn, Gereon te Keulen, Victor te Xanten zullen allen ‘verwapend ‘worden. In de Sint-Andrieskerk te Keulen is er (of was er?) een triptiek van Barthel Bruyn, waarop de heilige wapenridders Joris, Maurits en Gereon staan elk met een schild en pennoen of wimpel met gelijke heraldieke figuratie: Joris krijgt een latijns kruis, Gereon een grieks, en Maurits de karbonkel (fr. escarboucle). Nog eens, er zijn varianten. Zo draagt de Maurits op een glasraam in Sint-Pantaleon te Keulen een letter A in de vier oksels van een grieks kruis; wat ongetwijfeld verwijst naar zijn beevaartplaats te Agaune. Maar dat is weerom een uitzondering; en men vindt hem, met de traditionele karbonkel, op een raam te Angers. Al is het dat de ‘verwapende’ heiligen uiterst zeldzaam zijn in Frankrijk.

't Is misschien daarmede dat er weinig of geen sprake is van ‘verwapende’ heiligen in onze hand-

(1) Talrijke voorbeelden bij H. Kehrer, Die heiligen drei Könige in Literatur und Kunst, Leipzig, 1909, II, bl. 226-279.

boeken voor iconografie, die nog altijd in 't spoor lopen van de franse werken van een kleine honderd jaar geleden; degelijke werken, al raken ze in zekere opzichten ietwat verouderd. En daarmee nog dat een mens, eens dat zijn aandacht erop valt, met een soort passie begint te letten op die heiligenheraldiek met de constanten en varianten. Ik zou daar nog een hele boel dingen kunnen over vertellen, maar dat komt hier niet van pas. We hebben het immers over Quirinus.

Soms, maar heel zelden, worden de ‘negen’ koeken op zes gebracht. Zo b.v. te Houtain in 't Henegouwse, waar Quirinus kerkpatroon is en beschermheilige van het schuttersgild. Het gild bezit twee oude, zilveren schakels, waarop Quirinus een schild draagt met zes koeken. Ze zijn geplaatst: 2, 2 en 2.(1) Maar bijna altijd houdt men zich aan 't heilig getal negen. De plaatsing kan veranderen, en er kan zelfs een kruis bijkomen - waarschijnlijk contaminatie met het wapenschild van zijn broers-heiligenridders. Zo staan de negen koeken geschaard rond een kruis op het Quirinusbeeld te Pellingen-bij-Trier.(2) In de meeste gevallen echter vindt men de ‘negen’ zonder meer, maar ze worden in de meest verschillende combinaties geschikt. Op een raam in Sint-Pantaleon te Keulen staan ze 2-1, 2-1, 2-1. Op het plaatje in het beevaartboekje van Hooglede, komen twee verschillende schikkingen, en beide zijn wat anders dan de ruitvormige distributie van het officiële gemeentewapen: het schild, op de rechter bovenhoek van de plaat draagt: 3, 3, 2, 1; terwijl het schild in de hand van de heilige als volgt leest: 2, 2, 2, 1, 1, 1. Heel dikwijls draagt Quirinus een wimpel of pennoen, die met zijn heraldiek versierd wordt. Het fatsoen en de beweging van het vlaggetje zullen de distributie bepalen. Zo op een paneel in de

(1) Afgebeeld bij Soil de Morialmé, Inventaire du Hainaut, IV, bl. 38, waar de ‘tourteaux’ verkeerdelijk ‘besant’ heten.

(2) Die Kunstdenkmäler des Landkreises Trier, Dusseldorf, 1935, blz. 273.

Pinacotheek te München vinden we de volgende schikking: 2. 2, 1, 1; dan waait de wimpel om en komt een blinde keerzijde; om dan weerom de voorzijde te tonen, en op de smalle punttop de drie ontbrekende koeken te rangschikken: 1, 1, 1. De Catalogus van de tentoonstelling te Brussel (1948, nr 35b) maakt van de figuur een Gereon. Dat is zeker mis: Gereon draagt op zijn schild een kruis.(1)

Het zijn meestal kruisen die de figuur tekenen op het schild van onze heilige ridders en soldaten: latijns af grieks kruis of nog andere nevenvormen. Zelfs de karbonkel van Sint Maurits is ten slotte een soort dubbelkruis of combinatie van grieks en Andrieskruis. Niet verwonderlijk is zo'n gewijde heraldiek. Waren die negen koeken van het Quirinusschild niet oorspronkelijk kruisjes, of zijn ze in zekere gevallen niet verwisseld geweest tegen kruisjes? Dit wordt zeer waarschijnlijk als we de curieuze houtsnede bekijken, die ik hier (blz. 199) afdruk, en die als vignet voorkomt op de ‘Passio sive Legenda X milium martirum’ gedrukt te Keulen, 't jaar 1503. Het heilig getal negen verwijst toch naar Quirinus. Daarmêe zouden we de meest opmerkelijke variante hebben in zijn heraldiek, en kan men geneigd worden te denken dat die ‘pokkenhistorie’ wel een rol kan gespeeld hebben in de ontwikkeling of wijziging van het oorspronkelijk wapenschild. Ik geef dat als een blote veronderstelling. En dat kan voor deze keer genoeg zijn.

Over de eredienst van Sint Quirinus in Westvlaanderen een andere keer.

M. ENGLISH

Van trouwen.

- Die in de soep een laurierblad schept, moet nog zeven jaar wachten van trouwen.

- Een meisje mag trouwen als ze 'nen appel kan schillen zonder dat de schil eens afbreekt.

J.H. Kortrijk

(1) Die Denkmäler der Stadt Köln, Dusseldorf, 1911, II, A, bl. 70 en passim.

Karel de Potter van Rumbeke

IN Biekorf, boven blz. 167, vraagt K.B. bijzonderheden over familie, leven en werkzaamheid van de Westvlaamse proefkweker Karel De Potter. Ziehier wat ik over die man te wete gekomen ben.

Vooreerst dat was geen landbouwer, maar een koster van Rumbeke, die uit liefhebberij, ondertussen wel wat aan tuinen landbouw deed ook, en het is bij lange geen alledaags figuur geweest te Rumbeke. Gedurende meer dan 52 jaar is hij er koster geweest en sloot daarmeê een serie af van vier kosters die rekewijs ieder meer dan 50 jaar dienst deden in de kerk van Rumbeke: hetgeen wel schijnt te bewijzen dat koster zijn te Rumbeke een gezonde affaire is en een waarborg van lang leven.

Karel-Eugeen De Potter was geboortig van Ardooie (22 Oct. 1757) en zoon van Germanus bij Theresia Beckers of Debeckere, fa Sieur Frans.

Hij werd 15 Oogst 1782, door Graaf Joseph de Murray, stiefvader en voogd van Graaf Christiaan de Thiennes, heer van Rumbeke, ingevolge privilege gehecht aan 't bezit van 't heerschip Rumbeke, benoemd tot koster in Rumbekekerk.

Korte tijd daarna trouwde hij - en trouwde hij rijke - met Maria-Theresia Mulle, van Winkel St Elooi, de dochter van de baljuw van Ter Vichten: Jan-Emmanuel Mulle, die bij de tweede inval der Fransen in Mei 1794 te Winkel St Elooi vermoord werd en te Rumbeke begraven.(1) Maria-Theresia Mulle schonk koster DePotter tussen 1786 en 1799, 8 kinders; zij stierf te Rumbeke 30 messidor jaar 8 (19 Oogst 1800).

Op 16 pluviose jaar 12 (27 Jan. 1804) voor de wet en elf dagen later voor de kerk, hertrouwde Karel De Potter, - die toen reeds 47 jaar oud was, - met Cornelia-Henrica (vulgo Henriette - voegt pastoor Moens erbij) Minnaert, die er nog geen 25 was; zij was een Brusselse en reeds weduwe van

(1) Zijn overlijdensakte, opgesteld door pastoor Willems van Rumbeke, zegt: '17 maii 1794 in Winckel S. Eligii obiit hora prima noctis, ex vulneribus a furentibus Gallis receptis, dominus Ioannes Emmanuel Mulle, ballivus toparchiae ter Vichten aet 55 ann....Hic sepultus est eo quod ob rabiem Gallorum omnes sacerdotes illarum partium aufugissent.'

Pieter Vandommele. Met haar won De Potter tussen 27 November 1804 en 10 December 1820 nog 8 andere kinders bij, en was meer dan 63 jaar toen zijn zestiende telg ter wereld kwam.

Tijdens de aanhechting van ons land bij Frankrijk was De Potter, in 't jaar 6 der Republiek, ‘Officier municipal’ te Rumbeke en stelde de akten op van de burgerstand, de eerste akte in 't frans, zoals de reglementen het bevolen en zoals al de akten van 't jaar 5 opgesteld waren, maar dan al de volgende in 't vlaams tot 28 messidor jaar 6, toen hij zeker afgezet, alleszins vervangen werd door Jacques Coussement, die de akten weerom in 't frans opstelde.

Hij miek te Rumbeke ook de beloken tijd door en vermits zijn kostersbediening hem al die jaren niet veel kon opbrengen, zocht hij andere verdiensten. En 't is misschien wel alzo dat hij hem ook is beginnen interesseren aan landen tuinbouw. Hij schijnt echter in die jaren een beetje van alles gedaan te hebben: in het bevolkingsregister van 1799 staat hij bekend als ‘peigneur de laine’; in het correspondentieregister van de meier staat hij opgegeven als ‘teinturier de laines’ met de bemerking ‘ne teint que pour vendre dans sa boutique’ (26 prairial jaar 10); in de geboorteakte van 't jongste kind uit zijn eerste huwelijk (1799) en in de overlijdensakte zijner eerste vrouw (1800) staat hij vermeld als ‘negociant’; 24 pluviose jaar XI werd hij door de meier Fockedey benoemd tot ‘bijgevoegde onderwijzeradjoint à l'instituteur’ in de gemeenteschool, waar Bernard Remault fungeerde als schoolhoofd, en dat met een jaarwedde van 100 frs.

Over zijn bekwaamheden schrijft de meier 30 floréal jaar XI aan den onder-prefect te Kortrijk: ‘Depotter est capable d'enseigner les langues flamande et française, les premiers principes de la langue latine, une partie de l'histoire ancienne et l'arithmétique’. Ga daarom vooral niet denken dat men latijn studeerde aan de Rumbeekse ‘Sorbonne’ uit die jaren.

Op 30 December 1816 werd De Potter, door de meier Jean-Jacques Vandeputte, - dat was de vader van de bekende Kanunnik F. Vandeputte, deken van Kortrijk, - benoemd tot ‘instituteur primaire de la commune de Rumbeke’, en kreeg daarvoor, naast het schoolgeld der leerlingen, 48 guldens 's jaars uit de gemeentekas. Koster De Potter hield het

weerom niet lang uit in de gemeenteschool en einde 't volgende jaar nam hij ontslag.[1]

Kosters beschikken gemeenlijk over veel tijd, en buiten zijn bediening in de kerk, op school of in zijn winkel, schijnt koster De Potter zich ook veel en degelijk met land of tuinbouw bezig gehouden te hebben, zodanig zelfs dat hem in 1819 door de Gentse Maatschappij van Hofbouwkunde een ereprijs werd toegekend. Over de feestelijkheden te dezer gelegenheid te Rumbeke gegeven, is reeds een en ander verschenen in een opstel betrekkelijk het Onderwijs te Rumbeke, gedrukt in de Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk 1944-45, 3de deel. Maar er bestaat over die feesten een geheel verslag dat een eigenaardig licht werpt op de manier waarop men in die tijd verdienstelijke en vereremerkte burgers in de bloempjes wist te zetten.

De burgemeester in kwestie was A.B.X. Angillis, notaris, te Rumbeke en lid der Staten Generaal van Nederland - en die was de vader van A.A. Angillis, stichter der letterkundige vereniging ‘De Verenigde Vrienden’ van Rumbeke en medewerker aan de Annales der Emulatie van Brugge uit de jaren 1860-70. Het verslag van de Rumbeekse magistraat luidt als volgt:

> ‘L'an 1819 le 20 du mois de mai,
> Jour fixé pour la remise solemnelle de la médaille dont a été honoré le sieur Charles Depottar de cette commune de Rumbeke, par la Société Royale d'agriculture et de botanique de la ville de Gand, dans sa séance du 6 février dernier, et dont le dit sieur Depotter fut absent.
> A 2 heures de l'après midi la fête a été annoncée par le son de toutes les cloches et quelques décharges d'artillerie.
> A 3 heures, sur l'invitation de Mr Le Bourgmaitre, Sieur Depotter précédé par la Société de l'arc à main en grand' tenue, tambour battant et drapeau déployé, s'est rendu en la salie de séances de l'Administration communale, après avoir occupé la place qui lui étoit reservée; Mr Le Bourgmaitre a prononcé un discours analogue à la cérémonie; il a demontré la nécessité et la justice de rendre des honneurs publics à l'agriculture. à ce premier des arts, à ces travaux qui honorent l'homme, qui sont la source première et inépuisable de la prospérité publique et de la richesse nationale, surtout

(1) Pastoor Vanden Eechoutte noteerde in zijn Liber Scholarum: ‘Scholam derelinquit sua sponte Carolus De Potter, cui successit anno 1819 inchoante Eugenius Lenoir

dans un pays tel que la Flandre, dont l'agriculture seule peut assurer la subsistance du peuple nombreux qui l'habite.
II a ensuite rendu compte, comment et avec quel bonheur Mr Depotter a semé le premier une espèce de riz étranger, du résultat obtenu, et de la médaille d'honneur et d'encouragement qui a été décerné par la société de Gand.
Après ce discours qui, malgré son étendue, a été entendu dans le plus grand silence, Mr Depotter a été décoré de la médaille par le bourgmaitre, sous les applaudissements unanimes et répétés des nombreux habitants.
Ensuite le Sieur Depotter a été reconduit à sa demeure par les autorités constituées, précédé par la dite confrérie et suivi d'une foule immense du peuple, par les principales rues du village; de tems en tems et jusqu'à 10 heures du soir, le son des cloches et des décharges d'aitillerie ont rappelé aux habitants la solemnité du jour.
Un bal donné à la maison commune et qui s'est prolongé jusqu' à 2 heures de la nuit a terminé la fête et le meilleur ordre n'a cessé de regner pendant toute la durée.
De tout quoi le présent procés-verbal a été dressé à Rumbeke le jour, mois et an que dessus.'

Koster De Potter stierf te Rumbeke 20 September 1834, - den 21 volgens de kerkregisters, waarin pastoor Verduyn noteerde 'hujus ecclesiae per 52 annos custos'; hij werd begraven den 23 met een grote dienst. Zijne weduwe woonde in 1847 te Emelgem.

Hij had een broer met name François-Ambrosius De Potter; deze was gehuwd met Joanna Decrock fa Benedicti bij Joanna Theresia Desloover; 29 Januari 1783 aanvaardde hij de poorterij van Roeselare, waardoor hij ophield laat te zijn van het Brugse Vrije, civiliteit die hij te voren bezat uit den hoofde van zijn ouders.

Van de 15 kinders van koster De Potter is er alleszins één die naam verworven heeft in de Vlaamse wereld, namelijk LOUIS, geboren te Rumbeke 22 December 1792; - niet te verwarren met Louis De Potter van Brugge noch met de Gentse De Potter's uit die jaren.

Louis De Potter, 's kosters zoon van Rumbeke, was de allereerste Rumbeekse student aan 't klein Seminarie van Roelare; in 1807 behaalde hij er de eerste prijs 'omnium certaminum' in de schola linguae gallicae et introductionis ad latinam; in 1812 deed hij er zijn rhetorika uit en schijnt te wege geleerd te hebben voor priester, want in het Registre des conscrits de l'an 12 van Rumbeke, staat hij genoteerd

als ‘étudiant admis à l'exception par le conseil de recrutement, comme se destinant au sacerdoce’: hij werd 1 November 1812 leraar van de poësis in het College van Ieper en 7 November 1818 professor aan het Koninklijk Atheneum van Gent, waarvan hij ook van 7 April 1836 tot 24 Aug. 1850 principaal was.

Te Ieper maakte hij deel van de rederijkerskamer dier stad en had er onder het Frans bewind reeds de strijd aangebonden tegen de officiële propaganda door het Gouvernement gevoerd tot verspreiding der franse taal in Vlaanderen. Te Gent was hij lid van ‘De Fonteyne’ en was er zelfs een tijd Voorzitter van het Vlaemsch Verbond.

Hij stierf te Gent in Februari 1869.(1)

Van de andere kinders van koster De Potter weet ik alleen het volgende:

Bruno, geb. 29 December 1788, staat in het Registre des conscrits van 't jaar 1808 bekend als ‘élève de chirugien’.

Bernardus, geb. 31 Januari 1797, was in 1834 brouwer te Gits en overleed aldaar 21 Juni 1871.

Charles Eugène, geb. 14 brumaire jaar 8(7 November 1799) overleed te Rumbeke 11 April 1800.

Karel, geb. 21 Januari 1816, staat in de tafels ingeschreven als Eugène; is in het bevolkingsregister van 1830 afgeschre ven voor Tourcoing, als Rumbeke verlaten hebbende 30 Mei 1837; in 1847 schijnt hij bakker geweest te zijn te Emelgem.

Benedictus, geb. 12 December 1820, schijnt in 1845 notarisklerk geweest te zijn, wonende te Emelgem.

Petrus Ludovicus, geb. 30 Juni 1783, schijnt overleden te zijn te Kortrijk 12 Maart 1848, als jongman nog gedomicilieerd te Rumbeke.

Theresia, geb. 24 December 1794, is overleden te Rumbeke in het schoolhuis op 27 December 1817.

Twee kinders De Potter genaamd ‘Ange’ en een derde gedoopt ‘Ange Gardien’, respectievelijk geboren 27 No vember 1804, 22 Maart 1808 en 7 April 1813, zijn klein gestorven: 29 November 1804, 6 April 1812 en 31 December 1819.

De familie De Potter is niet meer gekend te Rumbeke op de bevolkingsboeken van 1846; al de kinders schijnen Rumbeke verlaten te hebben; geen enkel is er getrouwd.

J.D.D.

(1) Over Louis De Potter, zie Biographie Nationale t. 18, 87-89; Frederiks en Van den Branden, Biographisch Woordenboek, 2e uitgave. p. 624.

Mengelmaren

Handpeerd en Roepeerd.

In Biekorf boven blz. 108 lees ik: ‘Hij [de voerman] zet zich op het handpeerd - het peerd links is het roepeerd...’ Dat verwondert mij toch. Bij ons in 't Westland is het handpeerd het peerd links, en het roepeerd het peerd rechts. Zo zegt men tegen de karton (boever): ge moet *terhand* draaien voor *links*, of: ge moet *terroe* draaien voor *rechts*. Ook nog wanneer een voer oegstvruchten zwaarder geladen is al de linkerkant, zegt men: 't is zwaarder al de *handzijde*; of omgekeerd: 't is zwaarder al de *roezijde* of *roekant*. Ook wanneer men een peerd heeft dat geen van de rapste is, zet men het links ‘*in d'hand*’; een rap en flink peerd laat men rechts ‘*in de roe*’ lopen. En de reden is: dat handpeerd heeft men in de koppel vast met het kordeel en kan men dus naar believen aanporren om rapper te gaan; het roepeerd (rechts) wordt ‘verleid’ d.i. het kordeel wordt aan de valeie vastgelegd en dan is het best dat het een rap peerd is uit zijn eigen.

Dat belet niet dat het in 't Brugse anders bestaat, daarvan was ik eens kurieus, ieder streek heeft eigen gewoonte. Dat geldt o.m. ook voor de benaming van onze *karton* die in Midden-Vlaanderen de *boever* is.

A.B. Stavele

Vondelingnaam te Dadizele. 1722.

Daags vóór Sinksen, 23 Mei, van 't jaar 1722, om vier uur 's morgens werd er te Dadizele een kindje gevonden vóór de schuur van de hofstede bewoond door Jacobus Messelis. De vinder was een zekere Joseph Sabbe. Op het vondelingske vond men een briefje met de volgende woorden:

> *Lous Deo det kiendt in ghedoetp in het heiligh catholicise romsche ghelove de name is anne*.

Het was een kindje van ongeveer acht dagen. Door pastoor Bruyer van Dadizele werd het op Sinksenavond gedoopt ‘sub conditione’ en in het doopregister ingeschreven als Anna Catharina *Sinxenavondt*. Martinus Bolle en Petronilla Chinnave van Dadizele waren peter en meter.

Anna Sinxenavondt zal in Dadizele opgevoed geweest zijn. Zij was pas twintig toen ze te Dadizele trouwde met een jongen van dezelfde parochie, namelijk een Jan Maes, zoon van Michiel. Het huwelijk werd ingezegend 28 November 1742. Getuigen waren Michiel Maes en Catharina Morel, bei den van Dadizele.

L. VANHEULE. Ichtegem.

Een Vlaams advertentie-kaartje. Kortrijk, 1850.

Een curiosum te midden een grote verzameling franstalige advertentiekaarten uit West en Oostvlaanderen is het kaartje (12 × 8 cm.) door de Kortrijkse lithograaf Vanderghinste uitgevoerd voor ‘J. Degeyne-Masquilier, Metser en Koopman in Bauwstoffen in de S. Jans Straete n^{O} 8 te Kortrijk.’ Deze Degeyne was, naar wij vermoeden, de vader van architekt Degeyne, in zijn leven bestuurder van de Kortrijkse Tekenacademie. Onder een tekening van academische beeldhouwende engeltjes leest men de volgende tekst:

‘Verkoopt alle sorten van arduyn, Ecaussine-steen, grisde en Doorniks blauw steen, zoo als zullen en trappen, waetersteenen, paerde-kribben, alle sorten van waeterbakken en zwynsbakken, koeyslieden, plakaege stukken, gotstukken, deksteenen voor pinanten en citeirens, schorren, bordueren en cordons.

Ook alle sorten van brabands steen, blauwe en roode techels en klompen, witte galeyre techels. Mafs kalk gegoten etc. Zijnen Depot buyten de stad als binnen de stad. Hy belaest zig ook met de leveringen van den arduyn in mouluren en acadrementen, cornichen, capiteelen, basementen etc. volgens plans, immers al wat tot bauwen noodig is, alles aen den prys van de *Carrière*.’

B.

Zantekoorn.

‘Maar Gusten, hoe is 't Gods mogelijk van te trouwen met zulk èn lelijk schepsel van èn vrouwmens, te lelijk om t' helpen donderen; lus lijk èn tinke en met èn bulte lijk èn makronkasse?’

‘Zwijgt zere, m'en man, 't is uit 't lelijkste hout dat men de schoonste beelden snijdt.’

Lus: scheel. - Vgl. Biek. 1927, 45.

Kiebig.

‘d'Hennen zien der ‘*kiebig*’ uit’, zei me iemand van Haringe. Hij bedoelde: ze zien er levenslustig uit en blakende van gezondheid. Vgl. Biek. 1939, 271.

Telijkewaart.

Op mijn vrage, hoe verre hij woonde van Hondschote-stee, zei me een boer: ‘*Telijkewaart*, is 't een ure.’

Hij wilde daarmee zeggen: te voete, langs de gewone kerkeweg.

A.B. Stavele

[Nummer 10]

Ongeijkte glazen

Here 's a pot of good double beer, neighbour. - *Henry VI.*

ZEGT d'oude herbergier:

‘Dat 't vroeger geijkte pintglazen waren om de juiste mate van den drank in d'herbergen te zekeren. Dat 't honderd jaar geleên is, zeggen ze die 't weten uit de boeken of van horen zeggen, en 'k kan 't geloven om diens wille dat, sedert de tijd van onz' ouders, de ijk al afgeschaft was.

Maar lang nadien nog bleef een pinte een pinte, 't is te zeggen een halve liter, zonder kous- of hemdeband of ander tekort. Een serieuze herbergier tapte in de kanne of in d'houten keete en schonk voorzichtig weg, scheef in 't glas, om geen schuim te maken.

Maar met 't keren van d'eeuwen en d'opkomst van de bierpompe is 't al veranderd.

De winste van den herbergbaas was al berekend vóór tappen en schenken, bij 't standvastig verkleinen van de pintglazen.

Dat was de schuld van den brouwer zelve die overal zijn bier moest durven proeven en liever een klein glas kreeg dan een groot, omdat hij van d'eerste uren al zijn bekomste had op ronde.

Wat doet een brouwer? Hij geeft een rondetje en drinkt mee, maar doet bescheed voor een half glas of nog niet toe, en trekt naar de naaste klant. Staat baas of bazin alleen, zo beschinkt hijde baas op een pint bier en de bazin op een zoeten, en drinkt in elk geval tot hij een tonnetje mag opschrijven onder 't slaan van een praatje.

Hoe kleiner hoe liever; dat was om de herbergiers te leren dat er, met zulke glazen, drie pinten in een liter gaan en meer.

De glazen? Daar 'n verslijten gene. Maar d'oude braken en de nieuwe waren altijd ander maaksel, tot op den duur d'ouderwetse pinten, d'echte halve liters, weggestoken werden achter den dis om een keer vol te tappen voor een metser die van de stelling daalde in 't gebuurte om zijnen dorst te komen laven, een wever die zijn stuk had ingedragen, de berdzagers, een scheepstrekker die moest wachten bij 't aflossen, of andere gasten van zwaar labeur voor weinig geld. Elk kent zijn volk, en d'herbergier duchtte de binders, de vertinders en de soldaten die wel gildig kunnen drinken maar geen geld 'n hebben om te betalen.

Dat waren de mannen van de grote pinten, de spekbokaals dat ze zeiden, d'halve liters zonder dikke glazen boôm, zonder dik randglas, overal gelijk rond gelijk een buize, dat waren de wekepinten.

Daarna zijn gekomen de glazen met bate van onder, die met den hogen voet, de gekapte, de bols op voeten, de pinten smal in 't midden en verwijd naar onder en boven, de fluitjes, de pinten met een ore, kort gestuikt en dunne gebuikt, al pinten van bedriegtden-boer en van vult-den-zak, met één woord: de zondagglazen.

Sommige pinten waren handig in 't vastepakken, bestand tegen 't ommeklaaien, dikke geblazen, maar de mate 'n was er niet. En dat ging van kwaad om erger. Van den ijk geen sprake meer.

Wij mogen 't hier wel verklappen; 't is al zo lange

geleên. Alleen de bierhuizen van te lande of dichte bij aard of werkwinkel tapten nog halve liters, maar in stad, 't wierd effenop kleine glazen voor de wiskesvliegers en de glisheren, die maar 'n drinken om dorst te krijgen.

't Een gelijk 't ander, dat waren de goede jaren vbor d herbergiers.

Zeg maar dat ze 'n broodje verdienden.

Neemt dat ze glazen tapten van een halve liter. Ze kochten de tonne tegen 16 frank voor 100 liters. Zestien frank, de prijs van duist kilo kolen in dien tijd, 't puik van de 'Bergsche', vijftien frank g'haald aan 't schip; 'k heb het beleefd van elf frank. Ja 'k man.

Twee honderd pinten tappen uit een honderdlitervat dat was verkopen tegen vijf cents de pinte, tien centiemen, of twintig centiem de liter, dat is twintig frank maken van zestiene, 't zij vier frank winste de tonne. Een tonne tappen per weke dat was de pacht verzekeren voor een maand tegen zestien frank te maande.

'k Weet het wel: daar was ook 't laatste van de tonne met de kaantjes, de voorloop van 't vet van de koeipooten, maar dat 'n was toch maar een pinte twee drie verloren kaans bier. Daar 'n kroop de winste niet in weg.

't Verschil zat hem in de kleine glazen, van eigen. Drie pinten uit een liter schenken dat gaf driehonhonderd nieuwerwetse pinten, dat is dertig frank de tonne. Dat was alleszins veertien frank op de tonne, in de weke bij een goede herbergier, of zestig ten honder'en, dat is in vijftig weken, vijftig keers zestig, als ik mij niet 'n bedriege drie duist ten honder'en winste 's jaars. Dat waren kroozen, waren dat kroozen. Heb' j' al 's leven zo verre gepeisd?

Geen keure dat de bierhuizen opkwamen. En zonder patente, zeg.

'Maar wie verkocht er dat?' zul' je mij zeggen, 'een tonne te weke', en 'k zegge meer of da' je peinst, want om de verkoop een beetje te dwingen was daar toch telken jare de grote en de kleine ker-

misse, den ommegang en - ging het niet wel - een baarloop, esn gaaibollinge, een kamp met de krullebol, een hanegevecht, een vinkezetting en in de winter de laatste toevlucht: het pintje-dek, al was 't dat in de winter het bier lange mochte liggen. Heet weer, donder en gebrek aan neringe maken 't bier zuur en vaats.

'k Geve te denken vijftien keers veertien frank, dat was schoon geld, zeven honderd frank, dat was drie keers de pacht van 't huis, waar ze nu al blij zijn te Kortrijk per exempel, als ze de Maandag mogen schenken voor 't goed maken van de jaarpacht.

Te lande 'n was 't van eigen zo vet niet. Daar wierd de drank uitg'haald met stopen om aan tafel te schenken bij overkomste of 's Zondags aan de wandelaars, vader en moeder en de joeïes. Vader bestelde een literkanne of een stoop naar gelang de grootte van de bende en hij liet kappers zetten voor de grote en djoorkens voor de kleine om der wille van 't beter verdelen en van de zuivere mate.

Vraag dat maar aan die soldaat geweest zijn in veertiene achtiene.

Diepe in Vrankrijk was dat nog alzo, maar de sol daten die allene gelaten wierden bij de wijnkanne aan tafel binst dat de bazinne heur teten gereed miek, ze schonken de kanne uit en ruimden de potten en trokken er van onder met de potten en zonder betalen. In zulke momenten is een soldaat beschaamd van Belz te zijn. 't Is alzo dat ze 't daar gauw verleerd hebben van stopen te zetten op den verren buiten in Vrankrijk, gelijk dat 't hier al vóór veertiene al lange niet meer 'n bestond.

't Hoogste dat ge nog zaagt, om der wille van 't profijt, dat was een koolmarchand of een zandboer die in d'herberge 't gelage miek van een kapper en de bazinne of heur kijbige jonge dochter eerst liet bescheed doen om ‘de minne te drinken’, uit één en dezelfde kapper.

Aan de kappers 'n hebben ze nooit durven taken en kapper is kapper gebleven. Trouwens de

kapperdrinkers waren zindelijke klanten; ze vroegen om de kapper schone vol te doen en dat het van onder niet nauwe 'n stak als hij van boven maar goed gevuld 'n was.

Met de dreupels en de dreupelmate is 't eender gegaan als met de pinten. Natuurlijk werd meer jenever geschonken in de bierhuizen die geen patente 'n hadden om korten drank te schenken. Niet betalen en doen gelijk d'andere was 't wachtwoord. Een groot voordeel was een kommies zelve in huis knippen tot hij de weg vond naar de keuken waar de jeneverheren en de dreupelaars zaten. Ze zwoeren er een man van te maken, goten hem een dreupel op en de vrede was getekend. Van een kwamen er twee, 't zij dreupels of kommiezen.

De dreupels werden weggezet in een kazematje getimmerd op de vensterbank van de keuken, om geen oge te geven en geen schandaal te verwekken.

In de jaren tachtig als 't graan begost te verdieren, zijn de dreupels aan 't verkleinen gegaan om dezelfde winste t' halen uit het zelfde aantal dreupels. De schone redelijke dreupel naar den trant van den kleinen wijnruimer met voet, verzwond al zere en daar kwamen de platvoeten, de kortvoeten, de schaaltjes, de meisjesdrankglazen of d'halvetjes en, voor de dreupelaars met weinig geld, de Tieltsche van vier cent of de Kruishoutemsche van een halve kluite.

Gust-twee-cens dierf nog snuiten op een Kruishoutemschen en toen de bazinne vol geschonken had en de fles al op heuren buik stond om 't vlothout in te stampen, zei Gust al met eens: ‘Ah! hâ' 'k 't geweten 'k zou gezeid hebben schenkt hem een beetje van vol want al dat mij dunkt da 'k maar twee eens 'n hebbe’, en hij wroetelde in 't diepste van zijn ondervestzak op zoek naar een halvecentje.

Jenever werd gedronken wijd en breed in de Leiestreke van Deinze tot Deerlijk, ook bij 't jong volk, maar de gezette mensen dronken met mate en verstand,

drank van de beste stookte. Ze pakten een gaai vóór 't eten, een korten om de zinnen te scherpen na de koffie, een tegen hertekwak of watergalle, en 's avonds een slaapmutsje. Ze praatten over de vruchten der aarde, de chimieke vette, de kerkgang van 't wijf, 't dier leven, de slechte tijd, en Kanne Strobbe, de schilder, over de glans van 't abeelen hout en boer Colle, als hij een dreupel op had begost grote woorden te gebruiken 't gonne hij leerde van zijn zoon die in Leuven was, en baas Colle zei dat zijn ideaal een overdekte mestput was. Toen hebben ze toch gelachen dien keer.

Baaske Dhulst zei telke weke dat 'n mens peist dat hij niet vele drinkt en als hij 't al thope telt, hij wordt geware dat hij meer drinkt of dat hij peist, waarop Mijnheer Adhemar antwoordde dat hij voor zijn reden zegt dat een mens met zijn gezondheid niet 'n mag mooschen.

De grote kwale was 't dreupeldrinken zonder mate en de verslaafdheid. De matigheidsbond of maatjesbond heeft daaraan verholpen toen ze den Zaterdag noene lesse gaven aan de jongens over den ‘borrel’ die werkt als een sneeuwbal die sist in een heten bakkersoven. Smet de Nayer heeft daar ook wijwater tegen gesmeten, met de jenever te belasten, en Doortje Alleene die een heer te naargange kwam, komende van de statie en gekleed met een witte onderveste, zei: ‘da' 'k wiste da' je Smet de Nayer zijt, 'k sla je steendood’, en Lippe Dekens liet hem een gavigen tand trekken in d'herberge om aan den docteur die daar zat met zijn valies met trekgerief, een dreupel te kunnen schooien voor 't zeer weg te spoelen. 't Ene gelijk 't ander, de mensen dronken gezonden drank: olie van rogge. En d'herbergiers ze konden den drank gerust laten zonder te laten versnijden door den baas-uit den-éénen-arm. of te werken met de peperzak voor 't bijten op de tonge, of 't safraanbeurzetje om 't vroom koleur van 't lange liggen in 't eiken vat naar te doen.

De Zondagklanten ze zongen een liedje, de suikerbakker van ‘Kokedie’, d'horlogiemaker over den aspiraal, en Bruno den hovenier, van ‘onder een lindeboom zat een moeder te treuren’.

Ze keken niet nauwe naar de mate de Zondag en waren meer belust op de pijpe, de pinte, de kaart en de bolle dan op korten drank. En 't moest al een onnozele kabberdoes zijn waar de vader-ons van den dreupelaar aan de kloeftaats hing:

> ‘Onze vader die in d'herberge zit.
> Geheiligd zij den bitteren en den klaren,
> Ons toekome onzen dagelijkschen dreupel,...’

De korte drank wierd de Zondag door de thuiskaarters uitg'haald in een dubbel maatje; 't kostte twee dikke stuivers en hield drie dreupels, zo met een spel van vieren voor twee boomtjes, dat waren zes dreupels voor den prijs van viere, of twaalf Kruishoutemsche, dat was voor elke kaarter twee Kruishoutemsche voor nieten.

Dat was eerlijk verzet tegen vier dikke stuivers voor vier man, dat was een stuiver de man. Waar zijn ze die verzet vinden den helen Godschen Zondag achternoene tegen die prijs, 't zij met geijkte of ongeijkte glazen?

Zou 'k voortvertellen? Neen ik, want van kwade zatlappen, plakkers, pekkers tot 't halven de nacht, timmermans die dreupels betalen met schuurpapier uit de winkel omdat z' in 't laadje niet 'n kunnen geraken, daar zijn builen van te preken en een herbergier op zijn plaatse 'n doet dat niet ten respecte van zijn klanten.

Wat zegde gij Mijnhere?....’

G.P. BAERT

Leekmane.

Als 't regent den eersten dinsdag na de nieuwe mane is 't een ‘leèkmane’ zegt men, en bijgevolg regen voor geheel het manegesching.

A.B. Stavele

Toen koeiwachters nog riepen
(*Vervolg en slot oan blz. 161*)

DE koeiwachters oefenden zich echter het meest met vogels na te talen en ze werkten met tong en tanden en lippen totdat ze een geluid bekwamen dat er op geleek; ze wisten waar de vogels nestelden, kenden hun gewoonten en verstonden de vogeltaal.

In de Broek zegt een zwaluw in de peerdestal:

't Is al verrutteld
En verprutteld
Sakkernondedjie...e...e!

Aan 't Peerd te Oelem zwatelt hij in de koeistal:

't Is al verkwieseld
En verkwanseld
En versmeer... eér... eérd

Op een boomgaardvinke waren ze verzot en ze probeerden om ook te slaan: ‘Sies, sies sies sieskewiet’. Te Jabbeke zeggen ze het anders: Pierewierlewiet - 'k zijn ze kwiet.

Van de koekoek kennen ze de tweespraak

Koekoek! eierdief!
Waar zit je lief?
In d'hage
Wat doet ze daar?
Eiers zuipen
Met hele kuipen.

De wrongelewijt roept van uit een hogen eik of populier:

‘De keerzen zijn beter
of f' leden jaa-a-ar!’

De weiting is van ‘houd bij’: ‘'k Hou' ke da 'k hê'’.(1) De lijster zingt van 's morgens vroeg:

‘Kerre - wiep! Kere - wiep!’

De meerlare valt in de trant van de herbergier:

‘Drinkt het uit! en tapt een nieuw!’

Er was geen houden meer aan als de vogelgedachte opkwam; de koeiwachters wilden elkaar zien en spre

(1) Gezegde: ‘Ik slachte van de weiting: 'k hou' ke dat 'k hè!’ - Als de weiting schuifelt is het een teken van groeizaam weer.

ken, over dat verdoken nest in die linde, en de meerlaar die met jongen lag, en dat ze in die holle tronke al vlugge waren.

Ze konden zich ook bezighouden met biezen vlechten. Als Brike Steven uit Ravenest zijn koeien achter de Moordenaarsbeke wachtte, was zijn eerste werk een hoed van biezen vlechten. Eerst de ronde: elke bieze werd tweemaal overgelegd en ingevlochten voor een stevige rand, dan al de toppen in een krop samenbinden, en Briken zette zijn doorluchtige zonhoed - een koekoekshoed - op voor de leute. Mieltje uit den Broek hield zich liever bezig met eivormige ‘krekelpotten’ te vlechten. Heel voorzichtig, op 't gehoor af: ‘kriek, kriek’ zocht hij naar dat effen gevreten rondetje; koterde met een strooitje de krekel uit zijn holletje, en... de krekelpot in; alzo verzamelde hij acht, negen, tien krekels en speelde er een hele tijd mede. Grote kobben werden de poten uitgetrokken en hij maakte er een ‘horlogetje’ van.

De koeiwachter regelde zijn bezighoudingen naar de tijd van 't jaar en dat wees zijn zeiven. In de vlastijd, na de slijtinge, was hij overlaan met het maken van zijn djakke. Al gauw had hij een pootje vlas gegepiekt dat ginds te drogen lag op de bilken; eerst met de kloef boten en dan djorrelen of zwingelen met de hand; d.i. met een platte stok de lemen uitslaan en met de hand overwrijven zodanig dat het op niet uitloopt; het touwtjes draaien en vlechten kon beginnen. Ze maakten eerst een toppeze of een snoertje; maar 't grote werk was een ellenlange djakke nokken, van boven dik om stilletjes aan te verdunnen; langs onder werden er nog drie, vier knopen ingelegd om goed toe te trekken in 't slaan. En ze djakten hovaardig, met een grote, forse zwaai al over de rug van de koeien, dat het knalde als geweerschoten; en de maten djakten tegen om het hardst. In Juli droeg elke koeiwachter die zich een beetje respekteerde, de korte djakkestok over de schouder en de lange djakke rond zijn leên geknoopt.

Bewust van hun waardigheid zouden de koeiwachters van de Gevaerts nu eens te paard rijden op de koeien en koers spelen in de dreve, tussen 't koren, als niemand van 't hof daar omtrent was; want Zuultje en de Rosten hadden die Zondag naar de peerdekoers op 't Maleveld geweest.(1) Zuultje en de Ratte sprongen scherlewiep op de rugge waar dat het beetje ‘pleing’ was, en de Rosten gaf 't signaal in 't Frans: ‘A votter place! ung, deux, troea a...! en hij kletste met de djakke uit al zijn macht. De koeien gingen aan 't lopen in een drafje, en de helders aan 't klutsen; de Rosten jaagde ze nog aan en Zuultje en de Ratte hielden al dat ze konden bij de horens en schetterden het uit, zodat de boerin, die al iets vermoedde, in zeven alteraties aan de balie kwam kijken en schruwelde en oerlde: ‘Goe, Goe.. oe! 'k zal junder gaan h'en!...’ De jongens versteven op die dravende koeien, lieten zich in 't gras vallen en wachtten de vlage af; de Rosten vluchtte seffens zijn djakke in de gracht, maar 't bleef nu bij verdregementen en gebaren, en t' avond zouden ze ‘êren dat ze kunnen.’

Dat was de uitzondering, want in die hete zomerse dagen hadden ze niet veel trek om te spelen. Ze kwamen maar bijeen om te vertellen en al hun koeiwachtersgeleerdheid te tonen: ‘Zeg, kun' je gij uw avondgebed opzeggen in een minute?’ - Ikke wel!

In de naam des vaders en des zoons
De meiskes zijn voor oons
En des heiligen geest
De schoonste 't eerst.
Onze vader weesgegroet
Pietje Koekoet
mijn neuze bloedt
van keersroet
Mijn Heer en mijn God
Je weet dat ik u bemin
'k Hebbe vaak en 'k kruipe d'r in.

(1) De grote peerdekoersen op Maleveld waren toen zeer gekend en van uren in 't omliggende kwamen rijk en arm naar Male.

En 'k kan ik wel 't ‘Jaargebed’ van de koeiwachters:

Djelle van de Wege
Buuze van de Wege
Tollenare
Dries Kimpe
Rommelare
Discipel van den Brande
en 't laatste is een droge vis.

Gewoonlijk vielen ze seffens op de catechismuslessen:

Wat is de liefde? Een potje met vliegen.
Wat is de hope? Een potje met sirope.
Wat is vasten? Zeven stuiten en acht kasten.
Wat is trouwen? Trouwen is bouwen en een geitje houwen.

Ze konden zo doende zijn een halfuur aan een stuk, en 't grofste en 't platste 't eerst zonder het minste erg; vooral als ze aan 't treten gingen met de jongensnaam van hun maat.

Rosten! hoevele moet je kosten?
ik zal je kopen
om achter mijn gat te lopen

Nete, schete, erweetsop
Met je mulle in d'helle gedopt.
Weet je 't al van Pier?
Wat voor een Pier?
Pier de Bijtere, lek zijn schijtere
Pier de Mol, lek zijn hol.

Tone God de zone, God den heilige geest
Ze liepen om ter zeest
En Tone was er al gelijk eest.

Van een messediener zegden ze:

Seppen doet de messe kleppen
doet den ingel zingen
doet den duvel op zijn stokske springen.

De Brugse vagebond was ook niet ten achteren;

Seppen hane kapusien
J' hee't een mule lijk een zwien
J' hee't een stert lijk een perd
Je 'n is geen halve klute werd.

Om de waarheid te zeggen, die Bruggeling was op zijn plaats niet bij de koeien en hij hield niet van de beesten, doch hij trachtte altijd om de vaart te naderen en kennissen te zien onder de vissers. Hij verkocht melk aan de schippers en molk de koeien, een pinte met een keer; de koeien kwamen droge, omdat ze niet goed uitgemolken waren en de jongen mocht ‘zijn schilderij oprollen en elders gaan zingen!’.

Op Oelemberg, in 't Nest, - een bos - konden koeien van een arbeidersdoeningske vrij rond grazen met koebel aan de hals. Aan Kaleshoek te Sijsele bij Moerkerke werden de koeien ook in de sparren gewacht; de koeiwachter hoorde de bel als ze naar de vliegen sloegen en hij moest ze 's avonds vergaren om naar 't hof te drijven.

Dg boer van de Blauwe Zale wachtte eiken avond de koeiwachter af aan de balie: ‘Den hel(f)t van mijn fortuin is daar!’ mompelde hij bij zich zelf en hij bezag ze goed zijn koeien, een voor een,: Blare en Blomme en Blesse en Sterre(1) en... of ze dikke stonden en de milteputten goed gevuld waren, want anders was 't gewetensonderzoek.

(1) De koeien werden veel genoemd naar hun natuurlijk uitzicht:

Blare: met grote roste plekken.
Blomme: rost en wit gebloemd.
Tieker: rost en wit getiekeld.
Sterre: plekje op de kop.
Blesse: lange striep op de kop.
Striepe: op de rug gestriept.
Schille: Grijs en wit.
Grijsde: ongeveer 't zelfde.
Witte: geheel wit.
Mol: geheel zwart.
Moor: ook pekzwart.
Bruuntje: roste koe.
Bonte: wit en zwart.
Prinse: een prijskoe.
Pruttelare: holeersdig, ze sloot niet goed.

Verder werden ze nog genoemd naar de naam van hun vorige eigenaar: Frits (Duitsman), Barze (koopman Barrizeele), Mille (vrouw van een koopman), Meulenare (bij de molenaar gekocht), Bretong (Fransman, was meegekocht met de Normandische ossen) enz. Namen als Keunink, Boerin, werden ook nog gehoord. De stier heette gewoonlijk: Jan, Medard of Tieste.

De Zondagmorgen, na de vroegmis, zijn vuil goed in een rode zakdoek geknoopt, liep 't koeiwachtertje gejaagd naar huis. Beerke met zijn spakke, die heel zijn leven versleet als koeiwachter aan de Spriethoek, kwam elke Zondag met dat rood pakje aan een stok over zijn schouder toeterend, hinkepatjik voorbij 't Verbrand huis naar de Vuilaardslag gekrepeld. Hij verstond zo goed al dat jong goed, - zijn maten, - en hielp ze met raad en daad.

Met een heel bendetje koeiwachters van Oelem ‘sloegen ze klapot thope’ om die Zondagnamiddag naar de Blokmeersen te trekken, een verlaten streek waar ze zich heer en meester gevoelden en ze keken het al af en 't krioelde daar van alle slag van vogels. Ze joegen de waterhennetjes na tussen 't lis van de beek, ‘maakten maatjes’ over de grachten, klommen op de bomen om vogels te roven en er woonde geen vogel zó hoog, dat ze het nest niet onderzochten; echte waaghalzerij om nek en bek te breken.

Mietje Vakens van 't Peerd wilde ook een keer mee op vogelroof; ze klom op een holle tronke en schoot er in tot aan heur oksels: ze waren verplicht haar schremend en huilend uit te kappen en ze bleef Mietje Tronke gelapnaamd.

Op de Gevaerts langs de vaart leerden ze zwemmen met een zakdoek als zwembroek totdat ze door de garde verjaagd werden. Dan speelden ze voor 't restje van de namiddag maar ‘papeschere’: gehurkt rond een hoopje zand met een stokje midden in, schartten ze om de beurt een greepje zand weg, hij die 't stokje deed vallen was er aan. Beerke die verloor zei: ‘Ik spele liever papeschere aan tafel, j' he' dan nog jen buik vol.’ Daarmee bedoelde hij, om het zeerst sloe

beren rond de grote ‘eerpeltele’ met fijn gestampte patatten in kerremelk.(1) Andere staken liever groene aardappelbollen op een zwierelend stokje en gooiden ze om ter verst over de vaart.

De koeiwachters van den Broek kwamen 's Zondags bijeen op 't hof van de Spikere, 't was daar gelijk den zoeten inval en 't was al kattekwaad dat ze uitmeetten. Ze trokken de kleine beerbakken en de slabbingkuip in de wal aan de drinkput, met een plank er over en een stok in 't water waren ze aan 't roeien; ze bleven een beetje op afstand van de wateringe, want als ze daar in botsinge kwamen gingen ze kopjen onder. Zodra ze 't gat schoon hadden, trokken ze dievelinge weg naar de visput van 't kasteel; met een lange stok en een touwtje en een tetting aan een gekromde koperen speld zaten ze daar gelukzalig aan 't vissen diep in 't gras gedoken. Pol de zot die een keer mee mocht heeft het spel verbrod: hij vergat dat hij op verboden goed zat en over van geluk schetterde hij het uit: ‘Sissen kijk! ie bijt! 'k 'ên trek’! Eer dat het spartelend bliekje goed en wel geborgen was, kwam de toeziener daar met grote stappen gezet en ze moesten voor Mijnheer verschijnen. De boer zat er zodanig mee verlegen met zijn drie brakken van koeiwachters en hij maakte het kort: ‘Vraag nu vergiffenisse en alle drie naar 't zwijnskot’! Ze wisten maar al te wel, mijnheer en de boer, dat 't bazinnetje ze toch zou verlossen.

In de nazomer waren het weer ander bezighoudingen en spelen: klakkebussen maken van vlienderhout met een stamper van waterwerve, en een halve eikel of een tap van geknabbelde klodde, om uit te stampen dat 't poefte en knalde in 't ronde; en puiden vlaân of opblazen, dan waren ze in hun element, en die

(1) Op de Gevaert noemden ze die gestampte patatten: ‘Gentsche keespees’. Van iemand die zijn hoopje gouden geld duchtig aangesproken had, zei men ook: ‘Hij heeft papeschere gespeeld! 't Is gesmolten’.

het nog niet kon was van de eerste keer volleerd. ‘Alzo zie! lachte Frutten en hij gaf 't nieuw koeiwachtertje de puid met 't strootje in zijn achterste - en je moet gij nu maar blazen, maar eerst goed asem halen! -’ en dat onnozel schaap trok al dat walgelijk sop in de mond.

Puiden vladen na de aardappeloogst was kermis: een vuurtje van aardappelgroeze en daarin puidebillen braden, verwezen patatjes spokken, en afgevallen peren en appels braden; dan alles eerlijk verdelen en rond die uitdovende assen opsmullen.

‘Patatten doen dansen’ was weer iets voor de sukkelaars. Vooraf was een slechte geoliede klakke met roet ingewreven, ze dansten samen rond de waterkuip en wierpen elk een patatje in 't water en de voorbijdansende sukkelaar kreeg een wreef van de klakke en sprong onwetend lachend mee met zijn negergezichtje.

Dat was nog zo erg niet, maar met valavond vertelden ze van katten en spoken en waterduivels en van Asschaart. ‘Ja! zei Sevetje uit den Broek, en dat is echt waar! want mijn onkel kwam een keer al de rootput op een Zondagnacht heel late en hij zei tegen zijn maat: Hoor' je 't, d'haans kraaien al! En Asschaart kwam langs de waterkant omhoge. - Dat 'n zijn geen haans, zei hij alzo met een snok, dat zijn gooe-e-ken! en al vuiligheid van de strate en ik ook! En met een plons was hij weer 't water in; en mijn onkel en zijn maat, aan 't lopen elk aan zijn kant met de daver op hun lijf naar huis.

't Was op 'n avond na zo'n vertellingen dat ze zouden ‘schavuiten vangen’ op de Kasteelhoek, en de onwetende koeiwachter was reeds als slachtoffer uitgekozen. Met een bond thoperaapsel van brandinge trokken ze naar een stuk vageland ten uitkante. Ze lachten, golferden en sprongen wild rond en wachtten op ‘de schavuiten’ en maakten hem wijs: ‘Je gaat ze dan wel zien, de schavuiten, als ze komen!’. Elk moest om de beurt het vuur onderhouden, wel zorg dragende dat het aan 't uitdoven was tegen dat de jongen aan

de beurt kwam; dan onverwachts met een wilde schruwel alleman aan 't lopen naar huis. En de arme gefopte sukkelaar stond verbouwereerd, als aan de grond genageld, stijf van schrik; in den donkeren wist hij niet goed welke kant gelopen, ‘en katten en spoken en waterduivels en Asschaart, ze vielen hem al te gelijk op 't lijf.’ Luid om hulp schremend kwam hij half dood van schrik en angst op 't hof gesukkeld en de bazinne zou hem troosten,

De moegetjoolde koeiwachter kon maar moeilijk wakker blijven binst het avondgebed; telkens als zijn achterste op de hielen zakte gaf 't bazinnetje van de Spijker een lichte vermaning onder zijn viole met de top van haar kloef; maar dien avond ging Monk aan 't grollen en de boer gaf hem een schuddinge, en hij, wakkerschietend, zei halfdromend: ‘Ja 'k boer, 'k ga 't zeggen! 't waren kallevijntjes...’ Meteen wisten ze nu allemaal wie de appels afgeschud had.

Monk, die met zijn broer Mieltje in dat hoog bed van de koeistal sliep, had zijn appelpolkske in de strozak onder de kafzak van 't bed. Ze moesten er op klimmen met drie terdjes. 's Zomers hadden ze veel last van de vlooien, maar Monk zei broederlijk: ‘Ge moet alzo niet slaan, herd dat je kunt en laat ze dikke zuigen, je hebt er dan geen last meer van.’ Op de ratten waren ze alle twee verbeten en ze de(r)sten er op totdat ze lam waren van slaan.

Reuze van de Meulemans sliep op de zolder en met half Bamesse, als het zwijn geslacht werd, kwam hij in kwestie en zei tegen de ketser: ‘Als de beste brokken - (van 't zwijn) - hier op zijn, trek ik er van onder.’ Zodra hij nu begon met zijn lappen en leesten te vergaren sloeg de ketser dat klein koffertje met grote nagels aan de zolderbalken en 't koeiwachtertje moest schone spreken en wachten om het los te krijgen.

Binst de wintermaanden kwamen de jonge koeiwachters naar school; op die zwarte banken, tussen vier muren, gevoelden ze zich niet op hun plaats, ze keken gelijk uitgeschud en 't meestendeel kon noch

lezen noch schrijven. Gewoon als ze waren vrij en vrank in de natuur te leven, konden ze zich maar moeilijk aan schooltucht gewennen, en durfden zelfs schuifelen met reuke; dat kon de meester niet uitstaan: ‘Die bassenden hond daar. naar buiten! verlucht u een beetje en wacht de veugels.’

Geen wonder dat de koeiwachter maar met min achting bezien werd in 't dorp; de kinderen met onbeschofte manieren werden verweten ‘Met je koei wachtersmanieren.’ - ‘Kom je van achter de koeien da'?’ of kortweg: ‘Koeiwachter!’

M. CAFMEYER

Scholen en schoolmeesters te Brugge. 1820-1826.

In een private verzameling oude adreskaarten, door de drukker (De Moor?) met de hand gedateerd, ontmoetten we het volgende kaartje, 14 Oct. 1820 op 200 exemplaren gedrukt (formaat 10 x 8 cm):

‘AVOND-SCHOOL. - Van 5 tot 8 uren, bij E. Dupuis, in de groote Raemstraete, by St. Gillis Kerke n° 12, te Brugge, oud School-meester, en nu gedeplomeert voor 't onderwys in de Schryf- lees en Cyffer-konst, en opstellen van Brieven, enz. Hy geeft in den dag lessen in de huyzen aen die hem zullen vraegen; hy neemt geene in de Avond-School of zy moeten konnen spellen.’

In September 1824 liet François-Joseph Tangnes-Huygebaerdt ‘instituteur à Bruges, n° 11 derrière la Couronne Impériale’ (gelegen in de Predikherenstraat) een frans advertentie kaartje drukken op 100 exemplaren: hij hield elke morgen van 7 tot 9 uur ‘classe particulière, où il enseigne l'Arithmétique, l'Algèbre et l'Analyse’. Taalles gaf hij niet. Dat hij geen meester was in de franse spelling blijkt uit de slotzin van zijn kaartje die gedrukt staat aldus: ‘Tout ceux qui désirent de s'informer des conditions y rélative, n'on qu'à s'adresser à sa demeure.’

Een tweespan van dames, ‘Mesdames Billing et Delettré’ waren ook in het onderwijs werkzaam. Voor hun niet nader te bepalen ‘établissement’ lieten zij ter gelegenheid van de prijsuitdeling telkens 300 uitnodigingskaartjes drukken; de plechtigheid had plaats 21 Sept. 1824 en 5 Sept. 1826, telkens op een Dinsdag te 2 uur.

Een bescheiden kaartje, gedrukt op 250 exemplaren, nodigt uit tot de ‘Prysdeeling in de school van P.G. Hoet, Koster in Sinte Anne, Maandag den 2 October 1826 namiddag ten drie uren, Molen-Meersch A. 6. n° 88.’

V.

Brugs edelsmeedwerk op de Tentoonstelling ‘Religieuse Kunst in Oost-Vlaanderen’

IN deze tentoonstelling[1] was de afdeling Edelsmeedkunst van overwegende betekenis.

De meeste, niet de beste, stukken waren Antwerps werk uit Waasse kerken. Het Gentse gild blonk uit. Zeer fijn werk leverden de zilversmeden van Oudenaarde, vooral in de 17e eeuw. De kerken van de gemeenten behorend tot het Brugse Vrije: Eekloo. Watervliet, Middelburg, hebben zich nu eens tot de Brugse, dan weer tot de Gentse werkplaatsen gewend. Het Brugse gild der zilversmeden was aldus met negen nummers vertegenwoordigd.

De cylindermonstrans uit MIDDELBURG VI. (Nr. 151) gemaakt door de Brugse zilversmid Lauwerens Pluvier. Het is de enige stempel die er op gevonden werd. Doch Broeckaert en De Potter in hun Geschiedenis van de Oostvlaamse gemeenten vermelden deze monstrans als vervaardigd in 1647. Geen dekenletter is voorhanden om dit gezegde te staven.

De Stralenmonstrans uit EEKLO (Nr 162), door de Brugse zilversmid Jacobus De Langhe in 1731 vervaardigd voor de St. Vincentiuskerk; op de voet staat deze patroonheilige afgebeeld. Boven op de stralen als met wolken omgeven daalt het Jezuskind naar beneden. Wijst dit op het mysterie van de Menswording in verband met de Eucharistie? 't ls een enige maal dat zulks aangetroffen werd.[2]

Twee kelken, welke verleden jaar op de tentoonstelling ‘Edelsmeedkunst in het Brugse’ stonden, trof men hier ook aan en wel met reden, want 't zijn twee Brugse prachtstukken.

De ene is de kelk uit het *Byloke Hospitaal* (buiten kataloog) met dekenletter gothische kleine ‘d’, dienstjaar 1611 Sept. 2-1612 Sept. 2 en benevens de leeuwenkop van het Brugse

(1) Ingericht op initiatief van de Bestendige Deputatie van de Provinciale Raad van Oostvlaanderen. Gehouden in het Bylokemuseurn te Gent van 15 Sept. tot 14 Oct. In de gedrukte Catalogus is de afdeling Edelsmeedkunst (p. 47-78) ingeleid door Dr H. Nowé en Dr Elisabeth Dhanens. Wij verwijzen telkens naar het nummer in de Catalogus.

(2) Onlangs beschreven door Dr E. Dhanens in Appeltjes uit het Meetjesland, 1950, p. 28.

*1

Negatief ACL. Brussel
RELIEKHAMER VAN SINT-ELOOI
dienende voor de zegening der paarden op St-Elooisfeest.
Werk van de Brugse zilversmid Jacob De Langhe, 1748.
Eeklo. St-Vincentiuskerk.

gild, de stempel van Guyllyame van Neyukercke(sic). Deze kelk draagt het wapen van de familie Vander Beke, die waarschijnlijk de begiftigers waren.

De andere is de kelk uit de St. Michielskerk te GENT (4) (N. 172) van de hand van Mechior Van Blootacker.(1) Eens voor goed zij gezegd dat de dekenletter de kleine gothische 'n' is gebruikt in 1620-21.

Een derde kelk uit SMETLEDE (Nr. 180) van de Brugse zilversmid Pieter van Sychem waarschijnlijk in 1686 gemaakt, is eenvoudig van versiering. Hij draagt het wapen van een abt of bisschop met kenspreuk 'Gloria calcar habe.'

Een eenvoudig doch schoon gewrocht is de Pyxis op voet of kleine ciborie uit het *Byloke Museum* (buiten kataloog) volgens de dekenletter 'S' gemaakt in 1625-26 door de Brugse zilversmid Claeys Robyn. Het is het enige tot nu toe bekende werk van die meester. Deze pyxis draagt het wapen van de familie Breydel en een opschrift dat de dankzeging voor bekomen genezing van de schenker uitdrukt:

D: GREG. BREYDEL. PAST. S. NICH. GAND.
IN GRAT. ACT. REST. VALET. D.D. 1624.

Nog twee gewrochten uit de kerk van EEKLO wekken onze aandacht. Het ene is het Chrismatorium (Nr. 273) bestaan de uit drie zilveren vaatjes op een drielobbige schotel.(2) Volgens het opschrift is het gemaakt in 1726. De dekenlet ter 'M' wijst op het dienstjaar 1726-29. De zilversmid kon tot nu toe niet vereenzelvigd worden, hoewel er reeds veel werk in onze provincie werd aangetroffen. Bijzonder belang rijk was het ander gewrocht nl. een zilveren reliekhamer van St. Elooi met kroon bovenop (Nr. 241). Hij werd te Brugge gemaakt in 1748 door zilversmid jacobus De Langhe.(3)

Op dezelfde tentoonstelling was nog een dergelijke hamer, minder kunstig gemaakt uit de kerk van Kruishoutem (Nr. 238) met daarbij horende zilveren mijter en zilveren staf voor het St. Elooisbeeld.

De inventaris der Confrerie van St. Eligius te Eeklo van 1786 vermeldde ook 'eenen Selveren mijter, eenen selveren staf en een gouden Cruys.'(4) Daarvan is te Eeklo, jammer genoeg, geen spoor weer te vinden.

(1) Tentoonstelling Brugge 1930, nr. 5tS. - Gent 19(3 nr. 507.
(2) Zie Dr Dhanens a.w.p. 25. waaronder de opschriften.
(3) Aldaar p. 23. Zie afbeelding buiten takst. Foto door tussenkomst van de auteur. Waarvoor besten dank.
(4) Aldaar p. 22.

Het laatste, maar daarom niet het mindere stuk, is de Kruisreliek uit WATERVLIET (Nr. 257) Het is een houten kruis op voet met zilver belegd. Vooraan op de voet staat het opschrift: 'Absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.' De zilverplaten werden, volgens de dekenletter, gemaakt in 1748-49 door een onbekende zilversmid, die als stempel slaat de letters RED door elkaar.

We vonden het jammer dat de monstrans uit het *Augustijnenklooster* te Gent, welke verleden jaar op de tentoonstelling te Brugge was, hier ontbrak. Te meer daar er weinig cylindermonstransen in dien aard aanwezig waren.

Uitermate spijtig was het, dat het prachtig reliekkruis der Brugse *Paters Capucijnen* er ook niet was, zoals het verleden jaar te Brugge ontbrak. Op de tentoonstelling voor religieuse kunst in Oost-Vlaanderen had het niet mogen ontbreken.

Deze tentoonstelling heeft ons ook toegelaten het afzet gebied van het Brugse zilversmidgild nader te bepalen.(1) Het strekte zich dus uit tot het Vrije van Brugge in het huidige Oost-Vlaanderen, aangezien we Brugs edelsmeedwerk vinden in Middelburg, Biervliet en Eeklo. Ook te Maldegem is er Brugs werk, doch daarvan was niets op de tentoonstelling te zien.(2)

C.D.N.

Westvlaamse zanten
(*Vervolg van blz. 164*)

HAKEPUUT, te Dudzele en Koolkerke een soort van waterduivel in de gedaante van een grote punt of kikvors die met een haak de mensen in 't water trekt. D'er zit een hakepuut in de watergang onder den duiker. Past ip, loopt rap over d'heule, dat den hakepuut je nie kan stekken. Dus zo iets als *kalle met den haak* (Dudzele, Westkapelle), maar dit is een waterduivel in mensengedaante. De Bo kent het woord *aakpuid*, naam van de gewone groene kikvors of watervors (Rana esculenta), maar hij kan met dit 'aak' geen weg. Hij denkt aan Lat. aqua (water) of zelfs aan een afkapping van kwaak, maar dit gaat niet op! Wij schrijven hakepuut en denken dat het staat

(1) Zie Biekorf 1950, p. 249.

(2) Wij hadden gedacht bij deze gelegenheid een lijst op te maken van Oostvlaams zilverwerk dat in Westvlaamse kerken te vinden is. Dit weze voor een volgende maal.

tegenover hagepunt als haketisse (heks en haagdis) tegenover hagedisse (betekent ook naagspook). Wij herinneren ons dat een bejaarde inwoner van de Oosthoek te Knokke de kleine haagkikkertjes, die op de struiken in de duinepannen zitten, *hakepiutjes* noemde. De ontwikkeling van de betekenis is dus geweest: hakepuut = 1. boomkikker, 2. watervors, 3. waterduivel (door bijgedacht aan kalle met den haak).

OFGUBINDERD (of = af) in de Knokse zegswijze: Ofgebinderd kommen, bet. aangelopen, aangestoven komen. Het ww. afbinderen zelf hebben wij nooit gehoord. Elders (waar?) bestaat *schabinderen* bet. weglopen. Behoort tot die grote groep van nabootsende woorden, die op de volksmond gesmeed worden, en waarvan het niet altijd mogelijk is een etymologie te vinden.

OFGEZOKT (of = af) in de Knokse zegswijze: Ofgezokt kommen, bet. traag, lui aankomen. Wel ontleend aan de uitdrukking: op zijn zokken komen, bet. geruisloos komen. De vette kater komt ofgezokt.

OFGEVIJSTERD KOMEN (of = af) (Westkapelle) syn. van afgebinderd komen.

ACHTERMALLEN (Dudzele) bet. achtermalle spelen, een kinspel. Zie Biek. 1937, blz. 227.

APEELTJES (Knokke). Wij vermeldden alhier (Biek. 1937, blz. 226) *abeeltjes* voor de kamerplant Cineraria en dachten daarbij ten onrechte aan abeel (witte populier). Het moet zijn apeeljes. en zo hoorden wij het ook. 't Komt door afkapping uit Kapeeltjes (apeel, apeel = bloemtuil).

ADAM EN EVA. (Dudzele) zijn twee losse beentjes, links en rechts in de schedel van de kabeljauw, elk ongeveer 1,5 cm. lang, 0,5 cm. breed, afgeplat, geribbeld en getand. Het zijn de z.g. oorsteentjes (otolithen), de evenwichtsorganen van de vis. Te Heist hoorden wij schertsend *Pietje en Mietje*, *Akke met zijn makke*. Ergens (waar?): *Jezus en Sint Janneke*. Voor ons kinderen te Knokke hadden die oorsteentjes grote waarde. Wij noemden ze wel eens *kabeljouwtanden*, alhoewel wij heel goed wisten dat die naam onjuist was. Wij zagen immers aan tafel hoe moeder ze uit de zijkanten van de schedel van de gekookte kabeljouwkop te voorschijn haalde. Moeder (een Dudzeelse) noemde ze *Adam en Eva*. Wij gebruikten ze als ruilmiddel en als bikkelsteentjes. In de oude volksgeneeskunde werden zij gebruikt. Een oude Heistse visser miek mij wijs dat ze tegen verdrinking vrijwaren en 't schijnt dat ze, tot poeder gemalen, tegen 't maagzuur

goed zijn. Wie weet er meer van? En wie tekent eens al de volksnamen van die beentjes op?

ALWUSTJE: het 'kot' (politiegevang) te Knokke en Heist. Komt blijkbaar van de persoonsnaam Aloïs, maar hoe?? Wij hebben het niet kunnen achterhalen.

ANEBIL zegt men te Knokke voor aambeeld. Elders *anebilk* (De Bo).

OUTAAR. Geestig gezegd te Gullegem: 'Je moet niet met jen gat naar 't outaar gekeerd staan', betekent: Je moet niet met jen rug naar mij gekeerd staan.

BAARD: Een kamerplantje met dichte, kleine, ronde blaadjes, 't Groeit over de rand van de pot en ziet er uit als een baard. (Helxine Soleirolii).

BOEREZOPPE (Knokke). Iemand een boerezoppe geven is ferm z:jn kinne tussen duim en wijsvinger wrijven, 't Doet zeer!

BABOUTER (Westvleteren); een hond met een bout of stompstaart. Komt van bout = stomp; a- is een reduplicatie.

(*'t Vervolgt*).

JOZEF DE LANGHE

Mengelmaren

Karel de Potter van Rumbeke. (Biek., blz. 202-206)

Nu we weten dat Karel de Potter eigenlijk een Ardooienaar is van geboorte, kunnen we er nog een klein woordje aan toevoegen. Zijn vader, Sieur Germanus Ambrosius de Potter, werd te Torhout geboren rond 1727 als zoon van Pieter en Anna Logghe, en behoort aldus tot de bekende familie de Potter, waarvan er thans nog naamdragers zijn (de Potter de ten Broeck? Zie o.m.R. Coppieters 't Wallant, Notices généalogiques sur quelques Families patriciennes de la Flandre Occidentale, Brugge, 1946). De peters en meiers die de Potter's zijde vertegenwoordigen waren alleszins voorname lui, zoals de betiteling 'Dominus' of 'Domicella' het laten vermoeden. Een dier peters was Pieter de Potter, die wellicht te vereenzelvigen is met diegene aangehaald als bezitter van leengrond door L. Gilliodts-van Severen, Coutume de Winendale, Brussel, 1893, blz. 133, 137.

Langs de zijde van zijn moeder, Monica Francisca Beckers (en niet de Beckere), stamde Karel de Potter van een geslacht dat van vader op zoon chirurgijn was. Nauw verwant waren ze ook met Arnold Beckers, onderpastoor te Roeselare (1722).

Germanus Ambrosius de Potter was te Ardooie koster-orga-

nist, maar hij was het slechts gedurende de zomermaanden van 1763, toen hij de baan moest ruimen voor de tegencandidaat die de steun genoot van de heer van Ardooie. In 1778 was hij ‘coopman’, wellicht in weefgoed. Bij zijn overlijden in 1810 was het weer iets anders: ‘rentier de profession’. Samen met zijn vrouw, Monica-Francisca Beckers, dochter van Francis, chirurgijn, en Anna-Maria Werbrouck, in verre graad verwant met Mgr Werbrouck, bisschop van Antwerpen, had hij de volgende kinderen: Francis-Ambrosius (1753) die later chirurgijn werd, Anna-Theresia-Francisca (1755) die al in 1772 huwde met chirurgijn Karel Duvivier, CAROLUS-EUGENIUS (1757), Petrus-Augustinus (1761), Josephus-Henricus (1764) en Ludovicus-Marcus (1768). Telkenmale waren het de Potter's, Clayssone's of Logghe's van Torhout die peterden en meterden.

Vermelden wij ten slotte nog dat Germanus de Potter in 1753 werd aangenomen als confrater in de busgilde van Sint-Barbara en, wat zelden voorviel, nog hetzelfde jaar tot deken werd verkozen. Hij bleef dit tot in 1759. Van Karel zeil is er te Ardooie echter niets te vinden en de familie verdween te Ardooie in de 19e eeuw voorgoed.

L. VAN ACKER

De Zwarte Dood in Vlaanderen.

De grote pest die in de jaren 1349-1351 door Europa heeft gewoed en in de moderne geschiedschrijving met de speciale benaming ‘Zwarte Dood’ bekend staat, heeft Brugge en Gent gespaard. Ieper daarentegen werd door de ziekte bezocht.

De pest werd in het najaar van 1347 naar Italië overgebracht door een Genuees schip dat de besmetting bij Mongolen in de Krim opgedaan had. Italië, Spanje, Zuid-Frankrijk waren reeds bij de aanvang van 1348 aangetast. Vanuit Marseille verspreidde de ziekte zich zeer snel naar het Noorden: zij bereikte Normandië in de zomer van 1348. Toen vertraagde haar loop. Een jaar later bereikte zij de Somme (Amiens in Juni) en weldra de Schelde (Doornik in Sept Dec. 1349). Ook Atrecht, Dowaai en Rijsel hadden te lijden.

De stad Ieper zou, volgens zekere berekeningen gesteund op een post uit de stadsrekening van Nov. 1349-Nov. 1350, een kleine duizend slachtoffers hebben gehad op een bevolking die voor die tijd op plm. 20.000 wordt geraamd.

Gent en Brugge, hoewel niet rechtstreeks getroffen, ondergingen toch, samen met Ieper, een verder economisch verval van hun draperie daar de Zwarte Dood in Italië, Frankrijk, Engeland en Duitsland een sterke vermindering van bevolking voor gevolg had.

- Volgens de studie van Prof. Dr H. Van Werveke in Mededelingen van de KVAcademie, Klasse der Letteren, Jaargang XII, no 3.

De naam Joos: Keltisch of Germaans?

De naam Joos - sedert de 16e eeuw ook Joost - komt van het frans Joce, Josse uit Judocus. Zie Biekorf 1939, 81. De naam Jodocus, Judocus wordt algemeen gehouden voor een bretoense naam, dus van keltische oorsprong. Daarnaast is er een theorie die Josse terugvoert tot een germaanse naamvorm Gauso.

Dr Jan Lindemans heeft dat probleem in 1943 (Verslagen MKV Academie, p. 791-894) opnieuw onderzocht en kwam tot de volgende voorstelling:

Joce behoort tot een reeks oude franse naamvormingen: Joce, Josse, Jocelin, Jocet, Joceaume, Jocerand, die, nevens lat. Jodocus, steeds beschouwd worden als familiare vormen van dezelfde naam en wel van een *Goda*-formatie. Het prototype moet Gaudo of Godso zijn, een familiare vorm op -so van een *Goda*-naam, waarschijnlijk van Godafrid. Ndl. Joos werd overgenomen uit de fr. naam Josse, Joce die een normale romanisering is van Godso. Judocus of Jodocus is waarschijnlijk een andere vleivorm van dezelfde naam, ditmaal met het diminutiefsuffix *-oc*, dat echter van keltische oorsprong is, maar over geheel West-Europa gebruikt werd.

Het Oxford Dictionary of Christian Names van E.G. Withycombe leidde in zijn eerste uitgave (1945) de engelse namen Joyce (oudere vormen: Josse, Josey, Goce) en Jocelyn beide af van het oudgerm. Gautelen, Gauzelen (uit Gauta, stam van de volksnaam Goth). In de tweede herwerkte uitgave (Oxford 1949) wordt de germaanse oorsprong van Jocelyn gehandhaafd, Joyce daarentegen wordt ditmaal behandeld als een keltische naam: de vormen Josse, Goce, lat. Jodocus, Joceus, zoals ndl. Joos, zijn ontstaan uit de naam van de bretoense heilige Jodoc, de eremijt van Saint Josse-sur-Mer.

Na het betoog van Dr Lindemans zou men niet licht meer de scheiding Jocelyn Joce aanvaarden. Veel pleit voor de germaanse oorsprong van Joos. De zwenking van het Oxford Dictionary - dat zeker niet keltisch vooringenomen is - maant echter tot voorbehoud. Ook Albert Dauzat, in zijn pas verschenen Dictionnaire Etymologique des noms de familie et prénoms de France, behoudt de scheiding tussen Josse en Josselin: Josse beschouwt hij als een populaire vorm van de bretoense heilige Judocus (met Longnon veronderstelt hij een gelatiniseerde vorm Judocius); Josselin e.a. zouden uit germ. Gauz (met suffix) afgeleid zijn. De bovengestelde vraag blijft dus nog steeds open.

V.

[Nummer 11]

De vestiging van de vier bedelorden te Brugge in de XIIIe eeuw

DE eerste bedelmonniken die te Brugge toekwamen waren de Minderbroeders. Rond 1230 worden ze hier vermeld; zij vestigden zich op de heerlijkheid van Praat, ten noorden van het primitieve Brugse stadsgebied, en waar later de St. Gillisparochie zou ontstaan. Daar ook lagen de Brugse havens: namelijk het Ketelwijk, op de nu verdwenen Oude Reie en beslaande de gehele lengte van de tegenwoordige Jan

Miraalstraat; vervolgens het Wijk, op de Langerei, tussen de Gouden Handbrug en de Annunciatenstraat.

De naam ‘wiic’ is een germaans woord dat betekent aanlegplaats, handelscentrum. De oudste haven heette oorspronkelijk het Wijk. Nadat de scheepvaartbeweging verlegd was naar de Langerei, kreeg de nieuwe haven de naam Wijk, terwijl de oudere haven de naam Ketelwijk, d.i. kleine haven, kreeg.

Het was tussen beide havens, in het gewest gelegen tussen de Lange Raamstraat en de Annunciatenstraat, dat ridder Henricus Ram, omstreeks 1230 aan de

Minderbroeders een stuk land afstond van vier gemeten om er een klooster te bouwen.

Gebeel het Praatsche, de latere St. Gillisparochie, hing toen af van de Brugse O.L. Vrouwkerk. Deze kerk lag tamelijk ver af van het Praatsche, en het was voorzeker om het volbrengen van hun godsdienstplichten te vergemakkelijken aan de inwoners van het Praatsche, dat Henricus Ram de Minderbroeders ertoe bracht zich aldaar te vestigen.

Enkele jaren daarna wilde de O. L, Vrouwkerk waarschijnlijk haar parochiaal recht op het Praatsche terug in handen nemen. In April 1240 ontving ze van Philippus Ram een deel van zijn leen dat gelegen was op het Praatsche, achter het Wijk (*retro Wic*) om er een kapel op te richten ter ere van St. Gillis met een daartoe behorend kerkhof.(1) Nog hetzelfde jaar werd de kapel opgericht en deed een priester er dienst(2).

Vier jaar later echter verlieten de Minderbroeders het Praatsche. Reeds dikwijls hadden zij aan de Brugse stadsmagistraat uiteengezet ‘varia incommoda super loei sui distantia et corruptione, nee non et difficultate accedendi nos (de Brugse schepenen) ad ipsos et e converso’. In Maart 1246 werd hun door de Brugse schepenen een nieuwe plaats aangeduid ‘in prato qui dicitur Bramberg, quod pratum cum ambitu suo pertinet ad jurisdictionem villae nostrae.’ Deze nieuwe plaats, het huidige Koningin Astridpark, ontvingen zij in verwisseling voor de vier gemeten op het Praatsche hun door wijlen Henricus Ram geschonken om er een klooster te bouwen.(3)

Het is dank aan deze akte van 1246 dat wij weten

(1) Miraeus-Foppens, Opera Diplomatica, Tome 111, bl. 588.- Over de Brugse Wiic-namen zie onze studie in Handelingen van de Société d'Emulation. 1948, bl. 112-117.

(2) A. Duclos, Is St. Gillis, te Brugge, uit O.L.V. ter Reie genomen? in Annales de la Société d'Emulation, 1925, bl. 14.

(3) Miraeus-Foppens, T. IV, bl. 551-552. De Brugse schepenen noemen de Minderbroeders: ‘Christi pauperes fratres Minores.’

dat het gebied tussen de Braambergstraat en de Magdalenakerk toen reeds deel uitmaakte van het Brugse stadsgebied.

Men mag aannemen dat onder de niet bepaalde 'varia incommoda', ook de stichting van de nieuwe kapel van St. Gillis begrepen was, waardoor de Minderbroeders in hun werk gestoord werden. Deze kapel lag immers op amper 80 meter van hun eerste nederzetting.

Ondertussen, in Januari 1234, had een andere bedelorde zich te Brugge gevestigd, juist buiten het oudste stadsgebied, onder de heerlijkheid van Sijsele en op de primitieve parochie van St. Kruis, namelijk de Dominikanen of Predikheren. Deze ontvingen een deel van het leen van Arnulphus Voet en bouwden er een klooster bij de Molenbrug, tussen de Langestraat en de Predikherenrei (die slechts gegraven werd in 1751). Dit klooster werd afgeschaft in 1796. De oude dormter werd een kazerne voor de Rijkswacht.(1)

Het is slechts in 1497 dat de parochie van St. Kruis gesplitst werd, en dat voor de parochianen, die binnen de Brugse vestingen van 1297 woonden, de parochiekerk van St. Anna werd opgericht.(2)

Geheel het gebied, gelegen tussen de Langestraat en de Verwersdijk-Langerei behoorde tot de parochie van St. Kruis. Dit gebied lag bijna geheel onder de heerlijkheid van Sijsele en werd slechts, samen met de kerk van St. Kruis, in 1275 bij de stad Brugge ingelijfd. De inwoners van de Langestraat en de Rolweg, die grotendeels bestonden uit knechten van de Brugse ambachten(3), waren ver verwijderd van hun parochiale kerk. En het was zeker om deze reden dat de Predikheren zich bij de Molenbrug hebben geves

(1) Biekorf 1939, bl. 233-235; en Miraeus-Foppens.T. 1, bl. 310.
(2) A. Duclos, Bruges, Histoire et Souvenirs. Brugge. 1910, bl. 557.
(3) Biekorf. 1950, bl. 7.

tigd om de zielzorg van deze arme bevolking te behartigen.

Een derde bedelorde, namelijk de eremijten van de H. Augustinus of Augustijnen, kwamen rond 1250 naar Brugge. Zij vestigden zich op het Praatsche, waar, sedert het vertrek van de Minderbroeders in 1246, nog veel te doen was voor de zielzorg van de arme inwoners van dit gewest, alhoewel er sedert 1242 een kapel gebouwd was ter ere van St. Gillis. Zij vestigden zich eerstin de omgeving van de St. Maartenskapel in de Jan Miraalstraat, totdat in 1275 ridder Jan van Gistel, eigenaar van de gronden gelegen rond de straten die nu Gistelhof heten, hun de St. Niklaaskapel afstond, gelegen op de hoek van de Augustijnenrei en van de Hoedemakerstraat. Later ontvingen de Augustijnen van de O.L. Vrouwkerk de toelating om aldaar een klooster te bouwen, dat verdween met de Franse Omwenteling.(1)

Als laatste van de vier bedelorden kwamen de O.L. Vrouwbroeders of Geschoeide Carmelieten naar Brugge in 1266. Hun klooster werd gebouwd op de hoek van de Carmersstraat en Potterierei, op de grond van de heerlijkheid van Voormezele, die in 1275 door de stad Brugge werd aangekocht.(2) Het gebied van de Carmersstraat en de Rolweg behoorde ook tot de parochie van St. Kruis, en zoals wij boven zagen, woonden daar talrijke knechten van de Brugse ambachten. De mensen die daar verbleven, waren ver van hun parochiekerk en ook ver van het klooster van de Predikheren bij de Molenbrug.

Hieruit blijkt dat de vier bedelorden, die zich in de loop van de 13e eeuw te Brugge kwamen vestigen, hun kloosters in de arme buitenwijken van de stad hebben

(1) A. Duclos, inde aangehaalde Annales, bl. 18-19.
(2) A. Sanderus, Flandria Illustrata, T. II, bl. 1 14, (Den Haag, 1735).

opgericht, waar het schamelste deel van de bevolking woonde, en op rechtsgebieden die niet onder het gezag van de Brugse magistraat stonden.

Toen op het einde van de 13e eeuw het Brugse stadsgebied zijn grote uitbreiding kreeg door het aankopen van de heerlijkheden van het Maandagsche en het Voormezeelsche, alsook van zekere gedeelten van de heerlijkheid van Sijsele (in 1275) en door de aankoop van het deel van de heerlijkheid van Praat waar de parochie van St. Gillis lag (in 1286)(1), kwamen de stichtingen van de vier bedelorden, alsook de arme bevolking om wier lot zij zich in het bijzonder bekommerden, binnen het Brugse stadsgebied te liggen.

JOS. DE SMET

Karel de Potter van Rumbeke (*vgl. boven blz.* 202, 230)

Pieter de Potter-Logghe was een jongere broeder van Jan-Willem de Potter, heer van Droogenwalle, befaamd jurist die het tot Raadsheer in de Grote Raad van Mechelen zou brengen en die de overgrootvader was van Louis de Potter, de bekende figuur uit de omwenteling van 't jaar '30. De genealogie van deze familie (welke niets gemeens heeft met deze waarvan Rob. Coppieters 't Wallant een fragment in zijn 'Notices...' liet verschijnen) is te vinden in 'La Noblesse Beige' Annuaire 1896 I blz. 144, De afstammelingen van Pieter de Potter en Anna Logghe staan er niet in. Schrijver beperkt zich met te zeggen dat uit dit huwelijk meerdere kinderen geboren werden. Wij mogen er aan toevoegen dat ze bepaald met zeven waren, allen nog in leven in 1792 toen ze mochten delen in het sterfhuis van Vrouw Therese de Vooght, weduwe van d Heer Philip van Overloope. Sr Germanus te Ardooie was de oudste, daarna volgden Sr Pieter te Elverdinge, Sr Jan, Marie-Joanne gehuwd met d'Heer Karel Claeys te Handzame, Joanne en Catherine beide jonge dochters te Torhout. De jongste was Isabelle die getrouwd was met en woonde te Oostende.

A. de S. de L.

(1) L. Gilliodts-van Severen, Coutumes de la Ville de Bruges. Brussel, 1874. T. I, bl. 201-211, stuk, nr. V. Alsook A. Duclos, a.w.. bl. 9.

De schoenmakers van Izegem
Gildeleven en Folklore

GEDURENDE het gesloten ambacht speelden de gilden een voorname rol in het leven van de schoenmaker, zowel van patroon als van knecht. De gilde was bezorgd om het bestaan van haar leden. De nijverheid, zo oordeelde men, mocht geen te snelle uitbreiding nemen, want daaruit sproot werkloosheid voort. In die jaren werd uitsluitend voor naburige markten en plaatselijke cliënteel gewerkt, en juist omwille van de geringe afname moest gewaakt worden dat geen nieuwe onderneming de bestaande in gevaar bracht. Ook het ambacht zelf moest beschermd worden. Beter 100 schoenmakers die hun werk hadden dan 200 die hun brood niet zouden kunnen verdienen en daardoor het bestaan van het ambacht in gevaar brengen. Vandaar die strenge voorschriften om aangenomen te worden.

Wanneer een patroon een leerling in dienst nam in strijd met het reglement - als niet van schoenmakersfamilie of ondersteund door de ‘disch’ -, werden strenge straffen toegepast: de werklieden moesten bij die patroon onmiddellijk hun dienst verlaten op gevaar af in de toekomst bij niemand aangenomen te worden. De baas in overtreding bevonden kon zijn schoenmakers niet verplichten hun werk ten volle af te maken. Hij was daarbij verplicht het dag- of stukloon ten volle te betalen, de voorschotten die zij op hun werk reeds ontvangen hadden mocht hij niet aftrekken evenmin als de schulden die zij bij hem hadden. Was er werkelijk een tekort aan schoenmakers, dan mocht de commissie leerlingen laten aanvaarden naar willekeur, maar leerlingen uit begoede families werden doorgaans geweerd: zij konden zich wellicht door hun kapitaal tot patroon opwerken.

Dat ondervond Eduard Vandenberghe die niets voelde voor de zuivelhandel van zijn vader maar liever de pek0-

stoel zou bestegen hebben. Hij moest maar Moeskroen uitwijken en kwam, nadat hij volleerd was, zich te Izegem vestigen: hij werd de grondlegger van een der grootste schoenfabrieken heden ten dage. Ook Stin Driesens, zoon van een zeeldraaier, hunkerde naar pekdraad en tatsevoet. Na omtrent twee jaar aandringen werd hij verhoord.

Niet vanaf de eerste dag werd men ingewijd in de geheimen van het ambacht, 't Eerste halfjaar was het de kinderen oppassen of de konijnen verzorgen. Daarom placht men wel eens te zeggen: ‘'t Is een goede leerpost, er zijn geen kinderen of konijns.’ Midden deze huishoudelijke bezigheden mocht men aleens een pekdraad leren maken, hamer, nijptang en mes hanteren en wat lappen aan oude schoenen. Maar af en toe moest de 'eerjongen het ontgelden, vooral op de verzenderkensdagen: dan zond men hem bij een gebuur om de ‘glazen bijzegel’ te halen. Veel kon de leerjongen daar niet tegen inbrengen. Hij was volledig afhankelijk van zijn patroon die hem dan ook gedurende de eerste zes maanden niet betaalde. Het tweede halfjaar kregen sommige leerlingen 1 fr. en het volgende jaar 2 fr. per week. De leertijd bedroeg drie jaar, maar vóór die tijd was men er soms al uitgemuisd, terwijl anderen een vierde leerjaar bij hun meester doorbrach ten ‘om achter de finessigneden’ te geraken.

Op het einde van de leertijd moest de leerling de *schoenworp doen*. Deze worp miek het hem duidelijk of hij al dan niet het aangeleerde ambacht verder met succes kon uitoefenen. Over het huis werd het eerste schoentje geworpen. Kwam de schoe terecht plat op de zool, dan was het een goed teken, men was voor het ambacht voorbestemd. Lag de zool daarentegen omhoog, dan moest men pekstoel en hamer vaarwel zeggen. Dit laatste was het geval met Roste Kesteloot. De man was van treffelijke familie en was al een tijdje op ambacht. Maar hij deed een ‘ongelukkige’ schoenworp en hij moest het ambacht, wa waan hij met hart en ziel gehecht was, vaarwel zeggen. De Rosten heeft uitklaar

verdriet nooit een ander ambacht willen aanleren. Hij werd een dompelaar, die sliep in boerenschuren en bouwvallige krotten, en die het voorwerp werd van de spotlust der kwâjongens.

Het ging er gemoedelijk toe in de werkkamer. De schoenmaker voelde zich dan nog heer en meester in zijn eigen huisje. Van al het gereedschap, hoe schamel het ook was, kon hij zeggen ‘het mijne’. Dan kon hij naar hartelust liedjes zingen dat het helmde in de steegjes, en wanneer hij zweeg dan ging de vink aan het slaan, want schoenmakers zijn ten alle tijde felle vinkeniers geweest. Zelfs tot op heden zijn er te lzegem 8 bloeiende vinkenmaatschappijen die samen 275 leden tellen, waarvan de meeste schoenmakers.

De leerjongen leerde daar ook al de beroemdheden uit de schoenmakerswereld kennen, maar steeds onder de lapnamen: de Do tjes, Sooten Dins (zijn moeder heette Amandina), de Sisselairens, Titewaans, de Clements, Wardje Dierick, Treeze Dierick, Pol Decoene, August Crochon, Bernard Nonkels. Petrus Nonkels. Soo Verbanck, Bouten Bourgeois, Zwarte Bourgeois, Fioren Bral, Free Vansteenkiste, Waan Lapeire, Cosselies, Goote Kesteloot, Stin Dri esens, Louis Tras, Gustje Ronse, Komies Ronse, de Thanghens, Gustje en Soo Kottenie, Miel Dejonge, Juan Bonne, Flieter Blondeel, Duyvejonck, Lowietje Deldaele, Spriet Verlac, Wardje Bulckaert, Miel Vandommele. Ook de mensen die het gereedschap voor de schoenmakers verkochten kwamen op 't appèl, zoals b.v. Sissen Bijzegels. Dat is een aardige affaire met dien Bijzegel. Een bijzegel is eigenlijk een schoenmakersgereedschap dat dient om de zooikant (lijksel) te bewerken en dat twee vooruitsprin gende plaatjes vertoont. De franse benaming *besaiguë*, *bisaigu*, werd door de schoenmaker vervormd tot *bij-zegel* (uitspr. *bîzegel*).

Maar binst de Winter vooral kon de schoenmaker griezelige vertellingen over spoken en heksen en waternekkers en doodkeersen ten beste geven. Ziehier hoe

Bruuntje Acx dat in zijn levensbeschrijving vertelt: ‘Mijn meester was liefhebber van vissen, fluwiën en ratten te vangen, en ook wel 's nachts een haas neer te schieten. Op zekeren dag wilde hij één gaan schieten op Bruuntje Brikkens klaverie, die al den eenen kant bezoomd was met een elshage en met oude kopwulgen. Hij ziet den haas op twintig meter van de haag, hij mikt en schiet, de haas is getroffen met volle schot, hij buitelt, de baas loopt om hem te nemen, hij vindt hem niet, hij kijkt op naar een kopwulge en dien haze zit daar op den kop van de wulge naar hem te glarieögen met ogen lijk lanteerns. Mijn meester had er genoeg van, hij nam zijn lappen en leesten en trak huiswaarts.’ Deze vertellingen brachten wat afwisseling in de eentonigheid van het aanleren.

De werkweek begon de Dinsdagmorgen. Dan zong de schoenmaker zijn deuntje:

> Ik ben schoenmaker geboren
> En mijn patroon is Sint Crispijn.
> Dat heeft mijn hert verkoren,
> Er kan geen beter ambacht zijn.

Later in de week, vooral de Vrijdagavond en -nacht, wanneer men bij de ‘lampe-belge’ moest doorwerken daar het werk de Zaterdagnamiddag moest af zijn, werd het laatste versje veranderd in:

> Er kan geen slechter ambacht zijn.

Maar het gelukkigste moment van de week was juist de Zaterdagnamiddag klokslag twaalf. Dan was het werk binnengedragen, het pree opgestreken en 't pil was af daar de ‘bierklokke’ op de toren begon te luiden. Men had misschien bij het binnendragen van het werk van de patroon ‘visch gekregen’ (opmerkingen en berispingen aangaande 't werk), maar vanaf de eerste teuge was dit alles weggespoeld in de zalige wetenschap dat het wekelijks ‘zuiptriduum’ begonnen was, en dat zou duren tot de Maandagavond: want de Maandag was gemaakt om de ‘nadorst’ te lesschen, en ook omdat alle goe' dingen drie in aantal moesten zijn.

Ook de ganse kermisweek en de Crispijnsdagen lag het werk stil.

Ja, Sint Crispijn, dat is de grote vriend van de schoenmakers. Veel weten ze niet over het leven van hun patroonheilige, maar onderpastoor Slosse, die met leedwezen zag hoe het oude gildewezen in drink- en slemppartijen ontaard was, deed een poging tot hereniging der schoenmakers in een gilde, ten jare 1882, met het doel het feest van Sint Crispijn ‘zo vermakelijk als nuttig’ door te brengen.

Het feest van Sint Crispijn valt oorspronkelijk op 25 October en wordt op deze dag door alle schoenmakers gevierd zo deze dag een Maandag is. Zo niet op de eerstvolgende Maandag. Op deze algemene regel maken de Izegemse schoenmakers een uitzondering, daar zij het feest op de eerste Maandag na Allerzielen vieren, De reden is dat er te Izegem steeds in de laatste week van October overvloedig veel werk was, tijdstip waarop de Avelgemse jaarmarkt viel. Daar deze jaarmarkt voor de Izegemse patroons de voornaamste was - sommige hadden op deze jaarmarkt een zakencijfer van rond de 1000 fr in de jaren 1870, - moesten de schoenmakers geheel de week dubbel en drie werken om klaar te komen. Eerst na de jaarmarkt van Avelgem, wanneer de leveringen gedaan waren en de geldbeugel goed gevuld, kon men aan het feesten gaan.

Natuurlijk krijgt Sint Crispijn zijn jaarlijkse H. Mis, ook nu nog. Na de mis werden de knechten vroeger heel de voormiddag door hun patroon duchtig getracteerd, en 's middags te zijnen huize aan tafel ontboden. Later wanneer de patroons meer knechten hadden wegens de uitbreiding van het bedrijf, werd dit feestmaal achterwege gelaten en zwalpten de schoenmakers rond, de ene kroeg uit de andere in, al zingend op maat van de trommelslag:

> Rommelde, plommelde plommelde plom
> Schuimende bier voor mijn keiegat, kom.

Of later op de dag het andere:

En wij zullen drinken totdat 't al op is
totdat 't al op is
totdat 't al op is drinken wij.

Immers:

Met ijdele beurzen en platte zak,
Gaat men aan 't werk met meer gemak.

Op dergelijke dagen werden vroeger in de acht bestaande Sint-Crispijnsgilden de nieuwe leden ingelijfd en gedoopt in hele stromen bier. Het plechtige ogenblik was wanneer de nieuweling wauwelend en wankelend de hand in de hoogte stak en plechtig zwoer bij de tatsevoet, nooit ofte nimmer de Maandag te zullen werken, welke eed bekroond werd door een geroep en het laten vallen van de tatsevoet op de tenen van de pas ingelijfde, die door deze 'slag' als ingelijfd aangezien werd.

'Sint Crispijn die mag er zijn, zo zeiden de schoenmakers, die staat tenminste langs onzen kant.' Wee de roekeloze die een schoenmaker in zijn eer tergen durfde, hij mocht er vast op rekenen Sint Crispijn op zijn wegen te ontmoeten. Dat was het geval op 20 Juni 1867. Gouverneur Vrambout bracht een bezoek aan Izegem en alle gilden werden voor de feeststoet uitgenodigd, de schoenmakers uitgezonderd. Op de feestelijke dag prijkte, ten titel van protest, boven de deur van een schoenmaker, volgend hekelvers:

Een Vlaming is rechtuit en rond
Hij blijft nooit stom bij een affront.
Wij zijn versteken;
Wij zijn bedrogen,
Crispijn zal 't wreken,
Met eksteroogen.

Te Izegem is de taal doordrenkt met zegswijzen aan het schoenmakersambacht ontleend. Meester en knecht moeten samenwerken: zij moeten 'aan dezelfde pekdraad trekken'. Daartoe moet men het gegeven woord houden, t.t.z. 'de schoe vast houden'. De knecht mag niemand misdoen: 'geen teten aan de leesten geven'. Indien het een leerjongen is, dan 'krijgt hij

van de spanrieme', een volwassen knecht 'krijgt visch'. 't Gebeurt dat men zich niet laat doen, dan spreekt de knecht stout door: 'Hij klopt erop'. Dat is voor de baas moeilijk te aanhoren: ''t is lastig om naaien'. En wanneer de knecht in woede uitroept: 'Die 't schoentje past trekke 't aan' of 'Schoenmaker, blijf bij uw leest' t.t.z. bemoei u met uw zaken, dan gaat dit de baas lelijk tegen: 'De schoe duwt hem'. 'Wat! zegt de baas, zulke stoute schoenen aantrekken! Pakt maar zeere lappen en leesten', d, i. Trek er maar uit, gij 'met uw slecht genaaide schoenen', met uw slechte manieren. Dat is de knecht te machtig en: Wacht maar, ''k stamp hem zijn poleviën af' (achterwerk van de schoen). Maar wat kan een knecht tegen een baas? De slotsom is dat hij: 'de top van zijn eigen schoen schendt'. En wanneer de knecht door deze wegzending op den dompel geraakt, werkeloos de straten rondsleurt 'met scheeve schoenen', of als hij 'uit zijn schoenen valt' d.i. een slecht gedrag begint, dat zijn kinderen van honger wegkwijnen: 'hun schoenen niet goed geduwerd zijn', en hij zijn 'schoenen uittewaard verslijt' d.i. het lot hem niet gunstig is, dan zegt de patroon: 'Dat schoentje past hem': loon naar misdaad. Begint de afgedankte knecht integendeel voor eigen rekening te werken, en slaagt hij in zijn onderneming: 'verslijt hij zijn schoenen innewaarts', omdat hij 'zijn schoenen plat verslijt', een ordentelijk leven leidt, dan zeggen de kwatongen: 'zijn ééne schoe kraakt, de andere niet': hij heeft het niet goed vast, ofwel: 'zijn schoenen kraken' ' hij heeft schulden. Maar daaraan stoort de ondernemende schoenmaker zich niet, hij zegt alleen maar: 'Tot ik omver zal liggen en men 'mijn schoenen zal komen tatsen' (mij berechten), zal mijn spreuk zijn: 1 'Bij zeggen en doen, blijft recht in uw schoen'. waarop Sint Crispijn ongetwijfeld zal antwoorden: 'Vriend, gij redeneert goed: gij hebt er den rechten draad van'.(1)

J. GELDHOF

(1) Bronnen opgegeven bij de vorige bijdrage alhier, p. 194.

Oud-Vlaamse Kermisfolklore.
De begrafenis van het hespebeen

BIJ het opzoeken van hetgeen over de kermis gebruiken in het Vlaamse land werd geschre ven, hindert een tekort aan overzichtelijke gegevens, veroorzaakt door het ontbreken van enig speciaal onderzoek. Enerzijds vindt men in de verzamelwerken over de Vlaamse folklore slechts algemene, dus beperkte beschrijvingen(1), anderzijds kan men in de gewestelijke tijdschriften losse gegevens opzanten over enkele plaatselijke, vooral 'eigenaardige' kermisgebruiken.(2)

Die gebruiken verschillen in de stad, op het platteland en ook in de gewesten onderling. Doch ongeveer algemeen volgt het Vlaamse volk éénzelfde gedragslijn: er is een openingsdag (of -avond), er volgen enkele eigenlijke kermisdagen (meestal Zondag, Maandag en Donderdag), en er komt ook een sluitingsdag (of -avond). Die plaatselijke feestdagen stijgen in belang en drukte naar gelang de 'grote', de 'kleine' of een wijkkermis wordt gevierd.(3)

(1) Zie o.a. M. Sacré en A. De Cort, Volksspelen en Volksvermaken in Vlaamsch-België (Mïrchtem, 1925, 197-209); G. Celis, Volkskundig Kalender voor het Vlaamsche Land (Gent. 1923, 187-189); Dr. K.C. Peeters, Eigen Aard (Antwerpen, z.d. 416 en vlg.); Dr. J. Schrijnen, Nederlandsche Volkskunde I (Zutphen, 1930, 306 en vlg.); R. De Warsage, Le Calendrier Populaire Wallon (Antwerpen, 1920, 92-109).

(2) Ook de meeste geschiedenissen van steden en dorpen geven nota's over de plaatselijke kermisdagen. Belangrijke uitleg over kermisaangelegenheden kan men ook in de Idioticons opzanten.

(3) M. Cafmeyer, Als het kermis is (Biekorf 1947, 193-202; 224-232) geeft merkwaardige bijzonderheden over de kermis te St. Kruis bij Brugge. Zij somt als gevierde kermisdagen op: Zaterdagavond;kermisopening, vreugdeschoten en klokgelui), kermiszondag. Maandag (viering in familie, dienst voor de overledenen), Dinsdag (ringsteking), Woensdag (prijsbolling) Donderdag (allerlei volksspelen), Koekezondag en zelfs Koeksmaandag (voor de Brugse kantwerksters). Bijzondere gebruiken bij de kermisuitvaart worden er niet vermeld. Vgl. De Warsage, o.c. de gegevens over de Waalse kermisdagen.

Uit die reeks pikken we slechts de sluitingsdag, omdat op die dag vroeger - en in zekere mate nu nog - een gebruik bestond, bekend onder de benaming: het hespebeen begraven. Een paar oudere onuitgegeven beschrijvingen van dit gebruik hebben we samen met het uitgegeven Westvlaams materiaal tot een beknopt overzicht verzameld. Volledigheid bereikten we hiermee zeker niet. We hopen evenwel vervollediging uit te lokken in die gewesten waar het gebruik nog maar onlangs verdween of eventueel nog leeft.

Een paar onuitgegeven beschrijvingen van dit gebruik in West-Vlaanderen hebben we gevonden in het '*Brieven- en Liederenhandboek*.' van Joannes Delrue(1). Dit register is door een smidszoon uit Koekelare samengesteld. Zijn eerste pennevrucht, een nieuwjaarsbrief aan zijn ouders, dateert hij op 6 Dec. 1830 en op blz. 187 eindigt hij zijn handboek met de vermelding: 'Dezen boek is door mij Joannes Delrue eigenhandig volgeschreven. Dezen 30 October 1831'

Delrue was graag in plezant gezelschap, dit blijkt alleszins uit de vele lofliederen op Bacchus, 't Vlaamse Bacchusnat, de mooie maagdekens en de eeuwigdurende liefde Zo is ook na een lustig partijtje de volgende ontboezeming ontstaan over de begrafenis van het hespebeen.

(1) Wij hebben dit handboek zelf aldus getiteld. Het werd ons in bruikleen afgestaan door dhr. J.D. uit Zande, die het door erfenis in zijn bezit heeft gekregen. Het bevat o.a. brieven voor allerlei aangelegenheden, rekenkundige bewerkingen, exempelen uit Bijbel en almanak, pacht- en cijnsbriefmodellen, en een grote reeks liederen gedeeltelijk door Delrue of door een van zijn vrienden gedicht, gedeeltelijk overgeschreven van vliegende bladen. Over de verzamelaar ze'f hebben we weinig biografischs gegevens kunnen verzamelen. We weten dat zijn hs werd opgesteld tussen zijn 27e en 28e jaar, waarschijnlijk was hij alsdan smid te Eernegem.

Nieuw liedeken op de viering die plaats had op het geheugte SCHEEDEWEGE, op de begrafenis van 't ammebeen. Stemme: Liefhebbers van de vrouwen.

Op Kermes en feeste
ziet men de jongheyd blij van zin
Ja zeer blijde van geeste
bij hun liefste vriendin
men danst, men springt, men vreyd, men drink
met 't herte vol behagen
lest zonder erg, in een herberg
kwaem ik een pintje vraegen.

'k Zag daer wat bachus slaeven
in vreugden t'saem, bij een vergaerd
om 't ammebeen te begraeven
en men geen moeyte en spaerd
men riep er daer in 't openbaer
laet ons saemen in vreugden
het ammebeen, eer dat wij scheen
begraeven in eer en deugden.

Jan Delrue en Pier Daem
waeren daer, in 't openbaer
in vreugden naer betaemen
zij dansten ook voorwaer
geestig plaisand, saem hand aen hand
ik zag daer elk erieven
van 't minst tot meest, g'heel blij van geest
kwaemen malkaer d'hand geven.

Men kwam te saemen spelen
op schop, schuymspaen, wie het best kon
dog 't kwaem ons niet vervelen
den trommel was een ton
met bloem in d'hand, g'heel plaisand
zag men de meyskens dansen
g'heel wonder net, mooy opgezet
Ja 't was een vreugde kanse.

De tang en ook den rooster
gebruykte men, koekeschop en
den vrouwelijken trooster(1)

(1) De koffiekan.

die was daer ook presend
men donst[1] terstond, kermesse rond
het eerste was het portje
den speelman sier[2], riep met manier
vas à vij[3] tegen 't schortje.[4]

Elk die was daer genuchtig
elk dons, elk spronk, elk zonk, elk klonk
dat spiltje was zeer kluchtig
men saem een glasken dronk
en men zong wat, van dit of dat
de vreugd was daer gemeene
onder elkaer, in 't openbaer
zoowel bij groot als kleene.

't Ammebeen wierd gedraegen
al naer het graf, met krans en staf
den trommel wierd geslaegen
en men malkaer d'hand gaf
met schop en schuymspaen, vleggen en vaen
en bloemtjens in de handen
veel kersen klaer, die zag men daer
rond en op het graf branden.

In vruegden naer manieren
eer men scheyd af, kwam men het graf
mooy en schoone versieren
met een krans, oft een staf
vercierd g'heel schoon, gesteld ten toon
tot een lange memorie
oud jong gezel, beschouwd doch wel
dees kluchtige historie.[5]

Pier Daem en Jan Delrue. zijn saem twee componisten Die leven in genucht en vluchten 's werelds listen.
Het stuk is niet gedateerd, het werd ingeschreven tussen 12 en 20 Dec. 1830.

(1) Wvl. sterke verv. van dansen: dons, gedonsen (De Bo).
(2) Bij die herbergkermissen zat de speelman, een vioolspeler, op een tafel en speelde de ‘quadnelje’ en gaf daarbij dansaanwijzingen in het Vlaams.
(3) Va et viens ttz. weg en weder in het lokaal en van en naar elkaar.
(4) 't Meisken.
(5) Daarop volgt een toemaatje van vier strofen over een onbenullige liefdehistorie. Het geheel draagt het volgende fabrieksmerk:

Een paar dagen later was zijn welgezindheid nog even groot, want na samenwerking met zijn spitsbroeder Daem, schrijft hij nog de wat minder geslaagde versie van een derde getuige, Pieter Notterdaeme, in zijn merkwaardig handboek over.

Nieuw liederen op de begraefenisse van 't ammebeen. Op de wijze: de miserere.[1]

Broeders met dees bachusfeest
laet ons saemen vroeylijk wezen
en zijt gij lieden droef van geest
bachus zal u wel genezen.

Terwijl wij nu zijn bijeen
en dat wij zijn al bachus slaeven
laet ons te saemen 't ammebeen
in deugd en eer begraeven.

Weest niet tweedrachtig van zin
maer laet ons al bijeen vergaeren
en laet ons t'saem voor het begin
het ammebeen met vreugden naederen

Wilt nemen al uw hoeykens af
en wilt al te saem stille zwijgen
en als wij komen bij het graf
zoo wilt daer ook al gelijk nijgen.

Wilt het met groote neerstigheyd
met vieren naer 't graf zagtjens draegen.
Ja met een goed en wijs beleyd
zoo wilt het leggen op de schraegen.

Neemt 't saemen elk een glas in d'hand
laet ons gaen al zingen en al klinken
naer 't graf toe geestig en pleysand
om het zoetjens te laeten zinken.

Wilt al te saemen doen uw best
om het graf schoon te versieren
en ik raed elk voor het best
wilt de begraefeniss' lustig vieren.
Gedicht door Pieter Notterdaeme
die niet leeft zonder smaed of blaeme.

Opgesteld door mij Joannes Delrue. Dezen 22en December 1830.

(1) Ook in de ‘Rond den Heerd’ - bijdrage wordt vermeld dat het begrafenisliedje op die toon wordt gezongen. Zie over die zangwijs: F. Van Duyse, Het oude Nederlaadsche Lied ('s Gravenhage 1907, III, 2147).

Naar ons beste weten zijn die rijmelarijen de oudste beschrijvingen van dit kermisgebruik in West-Vlaanderen. Daar ze slechts bij wijze van ontspanning en uit liefde tot de dichtkonste door eenvoudige dorpsjongens werden opgesteld, bezitten ze als folkloristisch document niet dezelfde waarde als de omstandige en nauwkeurige uiteenzetting in ‘Rond den Heerd’ een goede vijftig jaar later. Die weinig gebruikte tekst drukken we hierbij ter vergelijking over.(1)

‘Den Donderdag van de kerremisweke, met het vallen van den avond, trekken de geburen naar de herberg waar die kluchtige begraving zal plaats grijpen. Zij rooken eerst, - zij zouden trouwens gene Vlamingen zijn - dat er geen klaar door te zien is, drinken eene gildige pinte bier dat 't naar de kerremis smaakt, klappen en snateren al dooreen tot dat het rond ten elven draait. Toen wordt het hespebeen of somtijds iets dat er aan gelijkt, uit de kelder gehaald, elk knaagt en trekt en fikkelt er aan tot dat er geen velletje of zelmeltje meer te vinden is. Het riekt toen allenkskens nagr den twaalven en tegen dat het *noene* slaat moet alles effen en streke zijn.

Het haantje van de bendi doet hem pastor kiezen; hij steekt zijnen kappelaan en koster uit, kiest een putmaker en maakt gereedschappen voor de begraving. Het hespe'been wordt in zijne lijkdoeken geduffeld en op tafel geleid. De pastor en zijn gevolg met elk een wit hemde aan beginnen den uitvaart; op den toon van den *Miserere* zingen ze een liedje waarin zij de bewezen diensten van het hespebeen uitgalmen. - Ware dat liedje te krijgen, en 't is oud, zulle, 't zou geestig drukken zijn! - Daarachter altijd al voortzingen, trekken zij stoetsgewijze uit de herbergzaal; eerst de zangers, dan het hespebeen, dat op vier kloeke schouders rust en daarachter het volk. levers aan den hoek van een stuk land gekomen, wordt de put gedolven, het hespebeen er in gesteken, met aarde toegedekt en eindelijk *gewijd water* gesmeten; maar het is hier van ‘zwicht u’ en ‘houd u van kante’; trouwens een komeinen bezem(2) dient voor

(1) RdH. XV (1880) 374.
(2) Bezem uit stro van kamille.

kwispel, en giespt hij niet genoeg, geheel de eemer wordt in eenen trek uitgegooid. Die hem krijgt is lekende nat en in 't wederkeeren de duts van elkeen.[1] Alsdan wordt er nog een pinte gedronken om het verdriet te versmooren van het aantrekkelijk hespebeen begraven te hebben, en men gaat op gang naar zijn bedde, blijde genoeg van het te vinden.'

Over dit gebruik, dat hier in de streek van Ieper beschreven wordt, zegt de medewerker aan het Brugse weekblad nog het volgende: 'Dat gebruik is zeer oud en het is eene fortuine voor herbergen waar het van over lange date bestaat: oude en name immers zijn voor veel in de rekening. Menschen van tachentig jaar weten te vertellen dat hun grootvader zaliger nog pastor in zulke begraving gespeeld heeft; dat zij korts achter hun loten, nog den kwispel hebben mogen dragen, en wie wat al. Nu (1880) zeggen zij, is het maar een oudewijfskerkgang[2] meer bij overtijd. Daarbij men lacht en spot nu te vele, tot met de heilige Kerke en haar dienaren toe...'

Ook de moderne nota's over het gebruik in West-Vlaanderen ontbreken ons niet. Onlangs verscheen in Biekorf[3] de beschrijving der begraving van het hespebeen in 1922 te Hollebeke gehouden, alwaar het volkse ritueel van de plechtigheid ongeveer gelijkvormig verloopt als in het Ieperse ± 1880. Het Hollebeeks gebruik is vooral merkwaardig, omdat het weerom wordt opgenomen in een verwoest gebied, 'voor 't eerst na acht jaren', dus na een langdurige onderbreking, die door de eerste wereldoorlog werd veroorzaakt, waarbij zelfs de ingezetenen naar de vreemde werden verdreven, Hierbij dient tevens aangestipt, dat tijdens de kermisweek 1951, op Donderdag 13 September om 22 uur de plechtige begrafenis van het hespebeen op het kermisprogramma stond aangekondigd. In die enkele beschrijvingen wordt het ritueel van dit kermisgebruik degelijk vastgelegd. De Donderdag

(1) Wordt door iedereen belachelijk gemaakt.
(2) Een armtierige kermis met kleine toeloop van volk.
(3) Biekorf 1951, 86-89.

in de kermisweek schijnt, in West-Vlaanderen althans, als begrafenisdag vast te staan. De bijeenkomst geschiedt in een herberg en daar verdeelt men de hoofdrollen voor de plechtigheid. In alles tracht men de geestelijkheid en het verloop van een begrafenis na te bootsen, zelfs het besprenkelen van het graf wordt op zeer humoristische wijze uitgevoerd. Men zingt bij al dit gebeuren, maar de liedteksten, op de wijze van Miserere, ontbreken.

Is het opvallend, dat de kermis reeds op de Donderdag werd begraven, niettegenstaande de naviering van de koekezondag toch overal in voege was gebleven? Moet, bij de verdwijning van het gebruik in de moderne tijd, rekening worden gehouden met het feit, dat ongeveer algemeen op kermisdonderdag de grote kermiskoers wordt betwist, zodat reeds voldoende volk op de been werd gebracht van in de vroege namiddag? En op welke plaatsen in West-Vlaanderen wordt het gebruik heden nog in eer gehouden en welk is het verloop er van? Die laatste vraag ware slechts een onderdeel van de vele vragen, die in betrekking met de kermisfolklore in onze gouw, slechts door middel van een uitvoerig enkwest zouden kunnen beantwoord worden.

Van een zuiver Westvlaams gebruik is hier helemaal geen spraak, ook in andere streken van het Vlaamse land, in Wallonië en in Nederland werd het verloop van het gebruik met varianten in de uitvoering opgetekend, doch de vergelijking van die verschillende gebruiken met de Westvlaamse kan slechts in een volgende bijdrage worden behandeld.

H. STALPAERT

Zantekoorn.

- 't Is lijk een *wulle wante*, zei mijn moeder vroeger als ze schoon koekebrood gebakken had. En als de rozijnen er dun in gezaaid waren, zei men: ‘'t Zijn *lijk d'huizen in Cadzand*’. Dudzele.

- Onze Lieven Heer verkoopt toch aardige dingen in zijn winkel. Gezegd als er sprake is van ziekten, malanjen en tegenslagen. Dudzele.

A.M.

Raadsels

DE volgende raadsels hebben wij gehoord en opgetekend te Stavele. Sommige worden reeds opgetekend, een tachtig jaar geleden, in Rond den Heerd (1868, 40 en 1878, 188), andere vindt men in de bekende verzameling van A. Joos. Vgl. ook Biekorf 1946, 185. Dit alleen ter vergelijking met onze opname.

Toen ik was jong en schoon,
droeg ik een blauwe kroon,
Toen ik was oud en stijf,
kreeg ik veel slagen op mijn lijf.
Toen ik was afgeslagen.
werd ik door koningen en prinsen gedragen.
En toen ik dan gans versleten was
bracht men mij op schole te pas.

(*Het vlas*)

Hoge geboren
Lege geschoren
Tusschen twee stenen zen name verloren.

(*Graan*)

Hoge en droge
Diep in 't hout
en è spréékt zo stout.

(*De pastoor in de preekstoel*)

Holder de bolder
Liep over de zolder
met geheel zen bek vol menschenvlees.

(*Kloef aan de voet*)

Der was è keer è joengen
En è droeg è vorke.
En op die vorke zat er è katte
En die katte had zeven joengen.
Raadt hoeveel pooten dat er goengen?

(*Twee*)

Vier lekers
twee stekers
vier moozebrekers
en è bingbalon.

(*Koe*)

Ietje, petietje, lei op de bank
letje, petietje, viel van de bank
en niemand die ietje petietje oprapen kan.

(*Een ei*)

E' kleen, kleen standige (standeke)
zonder hoepel of bandige (bandeke)
om der uit te drinken,
moet j'ér èn gatje in klinken.

(*Een el*)

Wie loopt er op ze kop
de trappen op?

(*De tatsen in een schoen*)

'k Kwam van d'Hoge Zieken (bij Ieper)
'k hoorde è perrige niezen
en niemand in geheel het Nederland
die dat perrige tegenhouden kan.

(*De donder*)
geh. te *Stavele* van een inboorlinge van *Staden*.

Hoge verheven, nedergedaald,
De pele opengewreven en 't herte uit'haald.

(*Een note*)

Groene meuren, witte gebeuren,
zwarte papen die in 't kappelige slapen.

(*Een appel*)

't Groeit in 't busch en 't bloeit in 't busch,
die 't maakt en wilt het niet,
en die 't noodig heeft èn wèet het niet.

(*è schrijne of doodkiste*)
A. BONNEZ

De zielhond

IN de vorige eeuw kon de loteling, die een slecht nummer had getrokken in de loting, en dus militieplichtig werd. vrijgekocht worden. Hij kon een plaatsvervanger laten aanstellen om zijn legerdienst te doen.

Dit kostte de ouders van de loteling fr. 1800 voor twee jaar legerdienst bij het voetvolk en tot vier jaar bij paardevolk of kanonniers. 600 frank werden gestort als waarborg. Fr. 600

werden gestort na een jaar dienst en het saldo bij het afzwaaien van de ‘verkochte man.’[1]

Deserteerde de verkochte man na enkele tijd of kwam hij niet tijdig bij de oproep naar de keuring, zo moest de loteling zelf dienst kloppen.

De tussenpersoon voor het optrommelen van kandidatenverkochte mannen tot het vervangen van de welstellende loteling die ‘thuis niet kon gemist worden’, was de zielhond.[2]

Het was geen ambtenaar of militair, zoals vóór de tijd van Napoleon, die recruten samenbracht bij 't roffelen van de trommel en 't maken van groot gelag in de dorpsherbergen, na de oogst of na de kermissen. De zielhond was vertrouwensman, wisselaar, grondeigenaar, zaakwaarnemer en voerde nevenbij het bedrijf van late slavenhandelaar op makelaarsloon.

Hij joeg op mannen van kloeke gezondheid en beloofde goede kost, geld en Frans-leren om na de legerdienst een betrekking te kunnen waarnemen als gendarm, doeanier of waker op Ruisselee'-veld, of enig ander flinke post tegen 75 frank te maande, met daarenboven ‘huis, licht en vuur’.

Om zijn makelaarsloon te doen stijgen had de zielhond er iets anders op bedacht. Hij kocht de man voor een bepaalde gangbare prijs en verkocht hem vóór de loting tegen een schommelende prijs waarin begrepen was het risico van in- of uittrekken.

Was de loteling ‘er uit zo had de zielhond reeds een bepaalde som in handen zonder dat hij een man moest kopen.

Was de loteling ‘er in’, zo kocht de zielhond een plaatsvervanger ten laagsten prijze mogelijk.

Zo won hij niet alleen geld op het verschil van koop- en verkoopprijs, maar van elk geval maakte hij nog een kansspel bovendien,

Dat de koop gesloten werd vóór de loting kwam voort uit het feit dat sommige ouders wel rondstrooiden dat hun zoon er uit of er in mocht zijn, dat ze toch zouden een man kopen, maar, in geval de zoon een slecht lot trok, hem toch lieten soldaat worden. Dit deden zij om gezag af te dwingen bij de toekomstige schoonouders.

Om die speculatie te keer te gaan en ook om tijdig kandi

(1) Vgl. Biekorf, 1949, 94 en 120.

(2) Zielhond: het w. te Kortrijk in 1885 opgetekend door Gezelle (Loquela). Algemeen in de Zuidn. dialecten; opgenomen in Vandale's NGWdb. 1950. Nd. Zielverkoper.

daten te kunnen vinden en niet alle liefhebbers te moeten opsporen tussen loting en keuring, kochten de zielhonden op termijn.

Dat het bedrijf lonend was, blijkt al uit de voorzorg die genomen werd bij 't bepalen dat de waarborgsom niet werd teruggegeven wanneer de verkochte man zou weglopen. Het blijkt ook uit het nette visite-kaartje dat de zielhond op de gemeentehuizen afgaf, om zijn diensten bekend te maken bij 't speuren naar plaatsvervangers.

Het kaartje hieronder, een Gentse lithographie (12,5 x 8,5 cm) van Verhulst uit de jaren 1845-50, geeft een beeld van de toenmalige keuring van de militieplichtigen, zo lotelingen als ‘verkochte mannen’.

Het vertoont een lange tafel. Daarachter een rechter als voorzitter, bijgezeten door twee burgerlijke ambtenaren en ‘bijgestaan’ door een officier. Rechts de secretaris die de ganzepen voert.

Een dokter reikt de papieren van de te verkopen man aan de voorzitter. Een ander dokter heeft de recruut onder handen om hem te keuren van kop tot teen.

Hij zal de verkochte man op zijn hand doen blazen terwijl hij zijn liesring betast,

hem de voetplanken doen tonen om te weten of hij geen plat- of zweetvoeten heeft,
hem de neus doen toeknijpen en de wangen bol doen zetten om te horen of geen wind ontsnapt langs de oren in geval zijn trommelvlies een scheur vertoont,
hem de handen open en toe doen nijpen om te weten of duimen en vingeren werken bij de grepe,
hem doen gapen voor 't nazicht van de tanden,
hem lijntjes en kotjes doen lezen voor 't keuren van de ogen,
en ten slotte hem doen lopen ter plaatse gelijk de ‘zeerelooper’, om daarna te luisteren aan de borst naar de klop van het hert; daarbij zal de zindelijke dokter een handdoek op de borst van de recruut leggen om der wille van de zwetende borstkast.
Daarna werd hij gemeten en gewogen, de maat van hoofd en voeten genomen door een sergeant en uitgevraagd of hij met de peerden kon gaan.

Het visitekaartje van de zielhond is een tijdsdocument dat daarbij het risico van de loting op aanschouwelijke wijze voor stelt van zielhondstandpunt uit: de wenteltrommel van de loting en daaronder de hoorn van overvloed die uitstort ongeluksnummers die kunnen afgekocht worden tegen rinkelende goudstukken.
Een ‘romantische’ voorstelling van de toepassing der geldende militiewetten in de vorige eeuw.
G.P. BAERT

Rijmende Landman.

> ‘Geschreven
> den heere wilt mijn sonden vergeven als ick dit schreef ick sat en dachte
> wien dat den eersten Landtsman brachte het was godt die adam en eva
> heeft geschaepen daerom wij en mogen in sonden niet blijven slaepen.
> Bidt voor den gonen die dit heeft geschreven wandt hij heeft eenen aermen
> sondaer gebleven, mijn Toeirconden desen 15 april 1787’

Neergepend op keerzijde van ‘Kaertjen dienende voor de Historiën des Bybels.’
L. VANHEULE

Bevolkingscijfers van Ieper

DE beruchte '200.000 inwoners' van Ieper in de 13e eeuw hebben in de laatste vijftig jaar heel wat critisch onderzoek uitgelokt. Het gebrek aan gelijktijdige en betrouwbare tellingen heeft geleerden, als Pirenne en Van Werveke, een reeks van ramingen doen ondernemen voor een periode die zich uitstrekt tot het einde der 17e eeuw. Cijfers voor die berekeningen leverden o.m. het aantal gewaarmerkte lakens (gesteund op de loodjes) en het daaruit afgeleide aantal weefgetouwen;door vergelijking met gegronde berekeningen voor Brugge (ca 35.000 in 1340) en Gent (ca 58.000 in 1357) is men tot het besluit gekomen dat Ieper, in haar periode van grootste bloei omstreeks 1260, de 40.000 niet heeft overschreden. Vijftig jaar later, in 1312, was de bevolking tot op ± 30.000 gedaald. Kranke nering, oorlog en pestziekte hebben in de volgende eeuw dat cijfer gevoelig neergedrukt. In het pas verschenen werk *Ieper door de eeuwen heen*. blz. 43, verwerpt J.E. Cornillie op goede gronden de waarde van de tellingen uit de 15e eeuw waarop Pirenne, in een studie van 1903. zijn berekeningen steunde; het cijfer ± 10.000 voor het tijdvak 1412-1506 door deze laatste berekend, moet beneden de werkelijkheid liggen.

De Ieperse schepenen die in 1247 aan paus Innocentius IV zonder blozen schreven dat hun stad 200.000 inwoners telde, hebben niet kunnen vermoeden dat hun brief in de 19e eeuw een springplank van romantische fantasieën over onze oude Vlaamse gemeenten zou worden. Dat was nu toch een cijfer uit een echte oorkonde, en geen legende! En het was geen dankbare roeping om dat document, uitgegeven door Diegerick (1849) en getooid met de commentaar van Vandepeereboom(1880), aan te tasten. Hoewel een eenvoudige confrontatie moest uitmaken dat het cijfer met de bewoonde oppervlakte van eender welke Middeleeuwse stad onverzoenbaar was.

Enkele jaren later (vóór 1258) richtten de proost en het kapittel van St. Maartens een schrijven aan paus Alexander IV betreffende de kerkelijke toestand te Ieper. De stad had alsdan, volgens hun raming, een bevolking van ongeveer 40.000 zielen. Zo schreven zij.

Dat cijfer 40.000 stemt overeen met de boven vermelde raming van de moderne geleerden. Het was een eerbiedwaardig cijfer wanneer men bedenkt dat de Pauselijke Stad,

in de dagen van deze Ieperse oorkonde, niet eens 40.000 inwoners telde.

Is de 16e eeuw slecht bedeeld, voor de tijdruimte 1636-1795 beschikken we over voldoende gegevens om het bevolkingscijfer na te gaan. Hier volgen de cijfers, samengebracht in tabelvorm.

Jaar	Huizen	Inwoners	Communicanten
1636	2800	9300	
1641	2000	10.000	
1647	1800		
1664	1400	[10.000]	7000
1672	2800	[10.500]	7000
1677	2500		
1682	12.378		
1689	2011	13.247	
1693	12.000		
1697	2138	10.755	
1699		11.900	
1730	2000		
1762	2000	12.000	8000
1785	2000	12.000	8000
1795		11.484	

De cijfers van 1682, 1689, 1697 en 1795 werden ca. 1835 door de Ieperse stadsarchivaris Lambin berekend volgens denombrementen, de geestelijken niet medegerekend. Lambin heeft deze cijfers met toelichting medegedeeld aan Briavoinne, die ze in zijn bekend Mémoire in 1841 heeft opgenomen.(1)

Het cijfer van 1699 werd berekend door Dr J. Demey in een onlangs verschenen studie.(2)

De overige cijfers ontnemen we aan getuigenissen uit de benoemingsprocessen van de Ieperse bisschoppen.(3) De getuigen zijn meestal leden van het St. Maartenskapittel en vertegenwoordigen een soort demographische traditie van hun stad. Hun cijfers geven zij meestal op als een minimum.

(1) N. de Briavoinne. Sur l'état de la population, des manufactures et du commerce dans les Pays-Bas... p. 202 (Brussel, 1841; Mémoire Acad.)

(2) J. Demey. Proeve tot raming van de bevolking en van de weefgetouwen te Ieper van de 13e tot de I8e eeuw. Revue Beige Ph. Hist. 38, 1950, 1031-48.

(3) L. Jadin. Procés d'information pour la nomination des évêques et abbésdes Pays-Bas....I, 258; II, 31, 123, 188, 213, 279; III, 89, 204,303. Rome, Belgisch Hist. Instituut, 1928-31. Overdruk uit het Bulletin.

1636: getuige is de kapitteldeken Franciscus van Eijcken.

1641: getuige is Pater Isidorus van de H. Joseph der Carm. Discalsen, een Brabander.

1664: getuigenis van Jacob Assent en Willem Willemet, beide geboren te Ieper en ontvangers van het Sint-Maartenskapittel. Er zouden ca. 1800 huizen geweest zijn vóór de inneming door de Fransen in 1648. Drie belegeringen in tien jaar, nl. 1648, 1649 en 1658, hebben meer dan 400 huizen verwoest. Het cijfer 7000 communicanten noemen zij een maximum. Het aantal huizen in 1647 is uit dit getuigenis afgeleid.

1672: getuigenis van Jan Viny van Ieper, kanunnik-penitencier van de kathedraal, 41 jaar oud.

1677: getuigenis van de kanunniken Pieter de Baene, scholaster, en Mattheus le Cerf, secretaris van het kapittel, en Willem Willemet, schepen en advocaat van het geestelijk hof.

1693: opgave van een zekere Benoit-Olivier le Marchand, gevestigd te St. Germain l'Auxerrois. Hij getuigt in het proces van Martin de Ratabon, van het bisdom Parijs, die door Lodewijk XIV zou benoemd worden. De opgave van deze vreemdeling zal op boeken of mondelinge overlevering steunen.

1730: getuige kanunnik P.L. Danes, 46 jaar oud. Hij voegt erbij dat de stad, vóór de Franse bezetting van 1677-1713, een bevolking van 8000 inwoners had.

1762: getuige aartsdiaken J.F. Bonaert, 62 jaar oud.

1785: getuige kanunnik-officiaal J.M.A. de Meezemacker.

Men interpreteert het aantal communicanten gewoonlijk als 2:3 van de totale bevolking. Deze berekening wordt toegepast door de aartsdiaken van Ieper in 1762. Het cijfer van de inwoners van 1664 en 1672 is aangevuld volgens deze verhouding.

Deze cijfers, afzonderlijk beschouwd, zijn van ongelijke waarde; met elkaar vergeleken vormen zij een betrouwbaar beeld dat de overige gegevens voor deze periode dekt en aanvult,

A.V.

Uitvaartgebruiken in West-Vlaanderen.

OVER dat onderwerp publiceerde Maurits Van Coppenolle, secretaris van de Bond van Westvlaamse Folkloristen, een synthetisch overzicht gesteund op een enkwest door hem persoonlijk doorgevoerd.(1) Een bewonderenswaardige onder-

(1) Maurits Van Coppenolle. Uitvaartgebruiken in West-Vlaanderen. In-8, 38 blz. 15 afb. Uitgave Bond van Westvlaamse Folkloristen. (Overdruk uit Volkskunde 1951, Nr 3). Prijs: 30 fr. (15 fr. voor de Bondsleden). Over te schrijven P.R. 4165.03, St. Andries

neming die hem vijf jaar directe persoonlijke inzet en briefwisseling met een tachtigtal medewerkers heeft gekost. Het onderzoek bestrijkt practisch heel de provincie, de waalstalige gemeenten inbegrepen, en betreft de actuele gebruiken van de tijdruimte 1940-50, In veel gevallen wordt aan de ontwikkeling of de regressie van een gebruik gedurende de twee laatste generaties aandacht geschonken. Uit zijn rijke fotografische documentatie deelt de schrijver een reeks treffende opnamen mede. Geen hoofdstuk uit de folklore van de 'levensloop' werd tot nu toe zo systematisch uitgewerkt voor een gehele Vlaamse provincie als hier in deze voortreffelijke studie. Geen handeling wordt er in voorbijgegaan. Zelfs van de 'uitvaartgrafiek' worden gebruik en ontwikkelingsgang geschetst. Te dezer gelegenheid volgen hier een paar historische aantekeningen over de oorsprong en verspreiding van de 'doodkaartjes'.

De geschiedenis van het dood*santje* is, dank zij Pastoor Slosse, voldoende bekend. Men weet dat het doodsantje ontstaan is omstreeks 1750 in Noord-Nederland. Over Antwerpen (ca. 1790) kwam het, langs de familie Vercruysse, naar Kortrijk (1805). Zijn opmerkelijke verspreiding inde Hollandse tijd bleef nog lang sociaal beperkt tot de hogere standen. Geografisch schijnt het Zuiden van Westvlaanderen met Kortrijk lange tijd een middelpunt van het gebruik geweest te zijn. Het Noorden met Brugge is betrekkelijk arm aan doodsantjes van vóór 1830, het had immers een ander gebruik: het dood*kaartje*.

In de jaren 1820-30 heeft het doodkaartje te Brugge een snelle sociale ontwikkeling gekend. Zowel het doodkaartje als de rouwplakbrief (in Wvl. eigen aan de steden Brugge, Torhout en Poperinge) zijn uit Frankrijk gekomen en hebben hier, zoals ginder, de stem van de noders en beders vervangen.

Te Parijs zien we vanaf de jaren 1670, gedrukte 'billets' - formaat en prijs verschillend volgens de sociale stand - de stem van de beders, 'jurés crieurs', vervangen. Op een kaartje van 1681 vraagt men een dienst te willen bijwonen die zal gedaan worden op de parochie van de overledene te 10 uur. Een ander gedrukt kaartje van 1694 heeft de volgende tekst:

'Vous estes priez d'assiser au convoy, service et enterrement de

damoiselle Edmée Cochot, nièce de monsieur Jeanson, conseiller en la chambre de l'Eschevinage de Troyes qui se feront mardy vingt unième décembre mil six eens quatre-vingt quatorze,à dix heures précises du matin, à l'église saincte Marie Magdeleine, sa sepulture. L'assemblée se fera à la maison, où Messieurs et Dame3 se trouveront, s'il leur platt.'(1)

Duinkerke kende in de jaren 1697-1705 ook dat gebruik. De 'Sodaliteyt van de getrouwde mans', geleid door de paters Jezuieten, had een 'knaep' die o.m. kaartjes voor de begrafenis van de afgestorven leden uitdroeg.(2)

Een Normandisch reiziger noteerde in 1661 het gebruik van de r*ouwplakbrief* te St. Omaars. Ook hier schijnt de confrerie voor te gaan, en men is geneigd te denken dat de rouwplakbrief - en misschien in zekere mate het doodkaartje - zich ontwikkeld heeft 'van confrerie tot familie'.

Onze reiziger vermeldt eerst: een confrerie van barmhartigheid liet van tijd tot tijd op de opsnbare plaatsen gedrukte papieren ('des papiers imprimés') uithangen met verzoek de namen van onbemiddelde afgestorvenen mede te delen om zielemissen voor hen te doen lezen. En hij beschrijft als volgt een ander gebruik van gedrukte rouwberichten:

'Les héritiers ou les amis de ceux qui meurent font mettre aux portes des églises, des billets aussi imprimés, où its les recommandent aux prières des chrétiens, ce que pratiquent même les Religieux, qui les envoient aux villes voisines. [St. Omer. 1661]'(3)

Daarmede is nog niet opgeklaard hoe en in welke mate de rouwplakbrief zich in onze gewesten heeft verspreid. Zijn er nog andere Westvlaamse plaatsen, buiten Brugge, Poperinge en Torhout, waar dat gebruik vroeger bestaan heeft?

A.V.

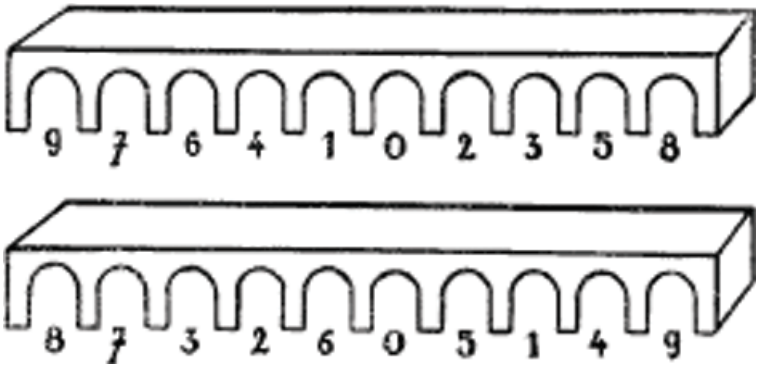
Door den uil verbollen

'**D**OOR den uil verbollen' is een oude en nog steeds beoefende sport, vooral te Poperinge en ommelands. Om welke bolling gaat het hier? (Vraag gesteld hierboven, blz. 28).

Aan het ene uiteinde van de bollebaan staat een reeks van tien met elkaar verbonden en genummerde hokjes. De

(1) A. Babeau, Les Bourgeois d'Autrefois, 334-5. (Parijs, 1886).
(2) Bulletin de l'Union Faulconnier. t. 29, 1932, 273.
(3) M. de Saint-Martin. Voyage fait en Flandre.., 106-7 (Caen, 1667).

nummers gaan van 0 tot 9, met de 0 in het midden, terwijl de andere nummers soms een willekeurige plaats innemen, Men ziet meestal de beide volgende, evenwel ook andere, nummerschikkingen.

De bolders stellen zich op aan het andere uiteinde van de bollebaan, die, in dit geval, natuurlijk niet een trogvormige bolletra is, maar een vlakke baan. Men kan het spel spelen hetzij buiten op een eerden bollebaan, hetzij binnen bv. op de plankenvloer van een herberg. Het gaat erom de bol in het O-hokje binnen te loodsen. Men mag noch te kort bollen noch te hard, want in dit laatste geval wordt de bol door het achterberd terug uit het hokje gegooid. Wie zijn bol in de 0 wist te stoppen is gewonnen, tenzij hij nog eerst met anderen, die ook 'in den uil' bolden, moet bekorten.

Vanwaar de uitdrukking: '*door den uil verbollen*'? Dit is een Westvlaamse verbastering van het Frans woord 'nul' en zo werd 'door de nul bollen' vervormd tot 'door den uul bollen'. Thans leest men het vernederlandst 'door den uil bollen' bv. in dergelijke aankondiging in een lokaal weekblad: 'Zondag aanstaande, 14th October: Herbergkermis 'In den Koekuit', bij Gaston Kieketeten. Konijn door den uil te verhollen.'

De bollen die hierbij worden gebruikt zijn van hetzelfde maaksel als de bollen die men gebruikt in een gewone bolletra, maar omtrent de helft kleiner en dus ook veel lichter.

De lezer zal hebben opgemerkt dat, in de hierboven aangegeven nummerschikking, de 9 in beide gevallen aan het uiteinde is geplaatst. Dit geldt voor de prijsbolling waarbij men 18 moet bollen. Bij dergelijke prijsbolling krijgt ieder speler twee bollen t.t.z. hij mag tweemaal bollen. De speler die tweemaal 9 bolt en 18 maakt behaalt de prijs, tenzij hij eerst nog met andere achttienen moet bekorten. Bij grotere deel-

name en meerdere prijzen kunnen verschillende achttienen, ook zeventienen, enz. een prijs winnen. Natuurlijk staat dan de 9 aan het uiteinde... om er gemakkelijker nevens te bollen, ofwel wordt ‘den uil’ naast de 9 geplaatst.

Prijsbolling is niet zelden vrouwelijke ontspanning.

J.V.

Mengelmaren

Putjes tegen oogkwalen in West-Vlaanderen

Een goed overzicht over Blindenheiligen en -bedevaarten door Ernest Jacobs (in De Blindenbode van Licht en Liefde V, 1951, n. 3) vermeldt voor West-Vlaanderen de volgende putjes met beevaart of ziektedienst tegen oogkwalen.

Alveringem: St. Omaarsputje (Audomarus).

Gistel: het ‘Putje’ van St. Godelieve.

Kemmel: St. Laurentiusputje in de warande van de kas teelheer Bruneel. Tot in 1850 ging men met 10 Augustus processiegewijs naar dat putje om er ‘St. Laurentiuswater’ te halen.

Tiegem: St. Arnolduspuje.

Westrozebeke: O.L. Vrouw; ooglijders gaan hun ogen wassen bij een fonteintje.

Dieningen zonder putje zijn:

Brugge in O.L. Vrouw van Blindekens, waar men ook de H. Brigida van Ierland tegen oogkwalen dient. In de St. Salvatorskerk wordt de H. Laurentius als oogpatroon vereerd.

Vichte waar men vroeger tegen oogkwalen diende (H. Theo dericus) vooral op Vichte-ommegang, 1e zondag van Juli. In de processie gaat er een groep ‘blinde kinderen’.

Dient men nog St. Laurentius tegen oogkwalen in de parochiekerken van Kemmel en Kooigem, zoals het nog ge daan wordt te Zedelgem, waar hij ook kerkpatroon is?

Zal een van onze lezers deze opgaven willen aanvullen en verbeteren waar het nodig is?

B.

Zantekoorn.

- Ge zoudt hem naar Parijs zenden met een pak chicoreie. Zegt men te Brugge van een gedienstig mens, van een die ‘koekegoed’ is.

A.M.

[Nummer 12]

Sint Quirinus en zijn verering in Westvlaanderen II

Hooglede ‘Quirinus-Parochie’.

ALS we nu een lijstje willen aanleggen van de Quirinus-devoties in Westvlaanderen (hierboven blz. 195-201), dan betaamt het - à tout sei gneur, tout honneur - dat we beginnen met Hooglede. Hooglede is ‘de’ Quirinusbeevaart in W estvlaanderen: de enige plaats waar de devotie is blijven leven.

> Over die plaatselijke devotie is er al nog wat geschreven geworden. De Bollandisten en Sanderus hebben, er hun mooi latijn aan versleten. Rond den Heerd weet er wat over te vertellen (V, 138), en burgemeester De Laey, die zijn ‘Geschiedkundige aanteekeninfren over Hoofflede’ schreef - dat zijn ten minste burgemeesters! - botst hier en daar op die onvermijdelijke Quiryn. Er is daarbij nog een ‘. Kort Verhael van het leven en dood van den H. Quirinus.,. welkers relikwiën berustende zijn in de kerk te Hooglede’. In zijn ‘Westvlaamsche Boekenschouw’ dateert Allossery dat werkje van 1842. Mijn exemplaar draagt geen datum op de titelbladzijde, maar een Imprimatur van 1852. Heeft Allossery niet mislezen? Dat ‘Kort Verhael’ is zo kort uitgevallen, dat

> het voor d'historie van de locale devotie luttel nieuws tijbrengt en eenvoudig een bladzijde uit de Bollandisten vertaalt. Maar het geeft een schoon prentje van Sint Quiryn, dat ik hier buiten tekst afdruk, en dat mij veel te schoon schijnt om uit die ellendige periode van 1842-52 te kunnen dateren. Hebben we hier een herdruk van een oud beevaartprentje? Van Hooglede? Of van elders? Ik kan het niet vinden, en zal dankbaar zijn als er mij iemand daarover nader bescheid kan geven.

Hooglede, waar de kerke toegewijd is aan Sint Amand, is een Quirinus-parochie. Te Hooglede waar, zoals elders, de klokken regelmatig barsten of gestolen worden, is er altijd een Quirinusklokke: altijd geweest, en nog is, en wezen zal. Quirinus staat op 't Gemeentewapen: de geharnaste krijgsman met het schild beladen met de negen koeken. Er is een Quirinuszaal, waar 't intellectueel en feestvierend Hooglede bijeenkomt, 't Is al Quirinus wat de klokke slaat. Hij is er de ‘broodwinner’. En... wiens brood men eet, diens woord men spreekt.

De devotie is er oud. Al zo oud als de strate. 't Is te zeggen dat we de oorsprong ervan niet kunnen aanwijzen. In zulke gevallen doet de volkszeg er nog al gemakkelijk een schepje bij. Moesten we de volkszeg geloven, dan werd Sint Quiryn te Hooglede al vereerd, eer dat Hooglede bestond. Een echo op die volkszeg kunnen we opvangen in de vertellinge over het kostbaar rood ornament, dat ze te Hooglede nog bezitten, en dat, naar men beweert, een ex-voto zou zijn van een miraculeus-genezen pelgrim. Voor bisschop Christophori, die de kerk visiteerde, de 26 April 1624, is de schenker - verschiet niet - een Forestier van Vlaanderen.(1) Nu, bisschop Christophori, die anders veel kwaliteiten kon hebben, was maar een pover oud heidkundige. In zijn tijd was dat fameus ornament nog geen honderd jaar oud. Weale, die van zulke

(1) Stuk in 't Bisschoppelijk Archief te Brugge (BAB) ‘donata per quemdam Forestarium Flandriae, qui ad invccationem s. Quirini sanitatem acquisiverat’.

zaken meer verstand had, dateert het kunstwerk van de zestiende eeuw.[1] 'k Zou nog liefst zeggen: rond 1550, of daarna.

> Bij de latere schrijvers is die 'Forestier van Vlaanderen' veranderd in een Engels edelman. Sanderus, die in 1644 schrijft, wedt lijk op twee peerden, op de Forestier en de Engelse herkomst. Al is 't dat hij die Forestier historie een beetje schijnt te willen verdoezelen en, met zijn vele bewoordingen, de moderne oorlogsmethode van de kunstmatige nevels toepast. Luister liever. De begiftiger is: aliquis antiquorum nostrorum, ceu princeps, ceu saltuarius. 't Kan dus een Vlaamse forestier zijn - saltus zegt foreest of bos - of misschien wel een Vlaamse graaf. Die begiftiger wordt, bij Sanderus, van 't Koningszeer genezen door d'aanroeping van Sint Quiryn, en hij laat dat kostbaar ornament... uit Engeland komen, 'k Vraag me af of die Engelse herkomst, ofwel die Engelse lord, in d'historie niet binnensloop omdat, in de middeleeuwen, het fijn borduurwerk heette: opus anglicanum.

Of dat ornament in verband staat met de Sint-Quirinusverering, zoals men beweert, is nog niet bewezen. Moest dat wel zo zijn, dan zou men redelijk mogen verwachten dat de traditionele Quirinus en 't schild met negen koeken zou figureren in de lange litanie van alle heiligen, op de geborduurde orfrois ofte sierbanden. Ware 't nu nog bewezen dat het kostbaar ornament verwijst naar de Quirinusverering, dan gaan we daarmee niet verder achteruit dan tot rond 1550. Wat nog op een respectabele afstand blijft van de Vlaamse Forestiers!

Het oudst mij bekende document voor de Quirinusdevotie te Hooglede is van 1455, en spreekt van een 'Officium S. Quirini'.[2] Officium staat hier als entwat van mindere rang tegenover beneficium. Een beneficie heeft vaste gefundeerde inkomsten en lasten. Een officium moet voortdoen met wisselvallige 'apporten' of schommelend casueel. Sanderus zegt wel dat er te Hooglede een kapelrie - dus een beneficie - was

(1) Catalogue...Malines 1864. nrs 698-700. De Laey o.c. bl. 30, geeft ook een gedetailleerde beschrijving van het kunstwerk.
(2) J. Warichez, Etat bénéficial, bl. 198.

van Sint Quiryn, maar daarin is hij mis. Al is 't dat dit Officium van Sint Quiryn een vet ganzeke of patrijske was, en met de tijd, al zo veel bezat aan eigendommen en renten als een deftige kapelrie. Zo zie ik, in 't boven vermelde verslag van Christophori, dat ons Officium voor 't jaar 1623-24 een opbrengst had van 253 pond parisis; en dat er, na aftrek van al de onkosten en uitgaven, 141/12/6 overbleef. Met zo'n jaarlijkse boni kan men een flinke spaarpot vergaren. In 1685 bezat het Officium een hofstedeke.(1) Meer dan eens zal het 't Sint Quirinusaltaar vernieuwen of versieren met kunstwerken. Maar 't kwam nog tussen voor de aankoop van allerlei kerkgerief, dat met de Sint-Quirinusverering geen uitstaans had. Zo werd, in 1725, de schone communiebank, die nog bestaat en heel de kerke dweerst, betaald uit de zegenpenningen van Sint Quiryn.(2)

Quirinusaltaar.

Was er een Quirinusaltaar vóór de Geuzentijd? Sanderus beweert het wel, maar 't schijnt mij dat hij eerder de toestand beschrijft van in zijn tijd, d.i. van 1644. Alleszins is het niet vermeld onder de vijf altaren door Driutius geconsacreerd de 7 Juni 1571. Wanneer, na de Geuzerie, de kerk verzoend wordt, de 23 Juni 1618, wordt het wel vermeld onder de drie altaren die dan gewijd worden; en het staat in 't zuidkoor, zoals thans. Dat zal, meen ik, entwat ‘provisoirs’ geweest zijn, dat altaar van 1618: men had zo veel te herstellen en te vernieuwen, te lappen en te tappen na de beeldstorm, dat men het profijtig moest aan boord leggen. Maar een goe' twintig jaar later was men al ‘à flot’; en Quirinus, die een uitstekend broodwinner bleek te zijn, krijgt een nieuw altaar, dat ge-

(1) AABB(Acta Episcoporurn Brugensiurn) in BAB. De verdere bijzonderheden die 'k zonder vermelding van bron geef, zijn alle aan deze Acta ontleend en daar te vinden onder de opgegeven datum.
(2) De Laey, o.c. bl. 29.

SINT QUIRINUS
Uit: Kort Verhael van het leven en dood van den H. Quirinus. Roeselare 1852. Waarschijnlijk een herdruk van een oud bedevaartprentje. Zie blz. 265-266.

consacreerd wordt de 4 October 1642. Het ging maar gewillig een honderd jaar mee. In het verslag op het dekanaal bezoek van 9 Mei 1749[1] lezen we dat het Quirinusaltaar onlangs nieuw gemaakt was en treffelijk: ‘noviter et eleganter constructum.’

> Heel van boven was er een schilderij met Quiryn in de glorie, omringd van engeltjes met kronen en palmtakken. Op de kanten stonden de beelden van Sint Alexander paus en Sinte Balbina, twee heiligen die door de legende met Quiryn in betrekking gebracht worden. Immers Quiryn nog heiden zijnde, was de bewaker van de gevangen paus Alexander, die Balbina, de dochter van Quiryn, genas van de ‘strumae’, halszweren of 't koningszeer. Waarop volgde de bekering van vader en dochter, die door Alexander gedoopt werden. In 't midden van de retabel was er een grote schilderij met de martelie van Sint Quiryn. Op de kanten waren nog twee nissen, met, in 't ene, een beeld van Sint Quiryn,[2] en in 't andere, een gebeeldhouwde vergulde krans.

De dekenvisiete van 1803[3] zegt dat het Quirinusaltaar zeer vervallen was: mediocri valde statu; dat van 1823 (3) zegt dat het volledig hersteld wordt en opgeknapt: ‘nunc fit notabilis reparatio altaris S.Q.’ 't Staat er nu nog lijk in 1823, niet kwaad, maar een beetje zwaar en decadent. Dat van 1749, mat zijn twee boven elkaar staande schilderijen, zal zeker entwat beters geweest zijn. De bovenste schilderij, de triomf van Sint Quiryn, is verdwenen. Maar het middenstuk, de martelie, bleef bewaard tot aan de oorlog 1914-18, wanneer het stukgeschoten werd. Gewoonlijk zei men - zo o.m. De Laey - dat het in de trant was van Van Oost senior, en een schone schilderij. Architect Naert, die in 1902 een Inventaris opmaakte van de Westvlaamse kunstschatten, zegt dat het van de hand was van de Roeselarenaar Mioen, en dus van rond 1830. Wie zal er nog kunnen uitmaken wie er gelijk

(1) Dekanaal Archief, Roeselare.
(2) Het huidig beeld van Sint Quiryn te Hooglede is van de verleden eeuw, en 't werk van de Brugse beeldhouwer Cesar de Jonghe.
(3) BAB.

heeft? Er zit thans in de retabel een nieuwe ‘Martelie van Sint Quiryn’ van meester Vallaeys.

Er hangt te Hooglede nog een schilderij van de Hoogleênaar Mollez (± 1830), die bij De Laey (bl. 28) ‘De Doop van Clovis’ heet. De handschriftelijke Inventaris van 1934 verbetert De Laey en zegt: Doopsel van Sint Augustinus. We mogen nu ook die Inventaris verbeteren en zeggen: Doopsel van Sint Quiryn.

Relikwie.

In 1644 schrijft Sanderus dat men te Hooglede een relikwie van Sint Quiryn bezat. Misschien spreekt hij van horen zeggen en van de periode vóór de Geuzentijd, want in 1644 was er zeker geen. Immers in 1624 noteert bisschop Christophori dat er geen relikwie was, maar, zegt hij, oude mensen wisten te vertellen dat er vroeger een geweest was, en dat ze in zekerheid gebracht was in Sinte-Baselis te Brugge. Vanwaar ze nooit was weergekeerd. Dat ‘vluchten’ verwijst waarschijnlijk naar de troebele Geuzentijd; en dat ‘in zekerheid brengen’, dat neerkomt op voor goed kwijt spelen, is iets dat we in de twee ‘laatste’ oorlogen nog beleefd hebben. Maar wanneer, t' halvent de jaren 1600, de Quirinusdevotie een hoge bloei beleefde te Hooglede, vond men het meer en meer nodig een relikwie te bezitten. Ze zochten een beetje langs alle kanten, zonder te lukken.[1] Eindelijk pakten ze de stier bij de horens en gingen aankloppen bij de bisschop te Brugge. Mgr de Haynin, die een schone smeekbrief kreeg, getekend door pastoor, regierders, kerkmeesters en notabelen van Hooglede, schreef naar Rome en kreeg, in 't begin van 1667, van de pauselijke sacrista, een ribbe van Sint Quiryn, die hij, de 4 April van dat jaar, aan Hooglede overmaakte. Samen met de authen-

(1) ‘Quatenus... diligentiam omnem pro obtinendis ejusdem sancti reliquiis, sine tarnen effectu, hactenus adhibuissent.’ In het bisschoppelijk schrijven van 4 April, hieronder vermeld. - Er staat nog uitdrukkelijk bij: ‘hucusque non habebant reliquias.’

tieken, aflaatbrieven en een schone opwekking om de devotie goed te onderhouden en te vermeerderen.[1]

> Die ribbe wordt nog te Hooglede bewaard, en zit gesloten in een cylinder met zilveren montuur. Mijn eerweerde vriend Cesar Denorme, die de merken van ons oud zilverwerk al spelend ontcijfert, heeft erop het teken ontdekt van de Brugse goudsmid Lucas Croes, en een dekenletter die verwijst naar 1666-1667. Wat goed klopt met geheel die relikwiegeschiedenis. 'k Zeg die cylinder is er nog, maar hij is deerlijk ‘geaccamandeerd’. Immers de kristallen cylinder is voor de drie vierden vervangen door een metalen buize met, op de voorkant, een plat stuk glas, En zou pastoor Moncarrey, die al zo vele gedaan heeft voor zijn kerk, en erover zo smakelijk kan vertellen in zijn ‘Hoogleeds Klokje’, dat niet kunnen in orde brengen? Sint Quiryn verdient dat.

Ziektediening.

Te Hooglede kwamen ze dienen, zoals bisschop Christophori schrijft: ‘contra malum pedum, brachiorum et colli, d.i.: tegen de kwalen van de benen, de armen en de hals’. Armen en benen, omdat Sint Quiryn armen en benen afgekapt werd eer hij gemarteld werd. Halsziekten: hier worden de halszweren bedoeld, die soms Sint-Quirynszeer heten, en de strumae, het gezwel van 't koningszeer, waarvan de legendarische dochter van Quiryn, Sinte Balbina, genezen werd. Sanderus weet nog te vertellen dat er, vóór de Geuzerie, een hospitaal te Hooglede was, waar de zieken, die kwamen dienen, negen dagen lang opgenomen en verpleegd werden. Dus iets in den aard van wat men vond te Geel, te Saint-Hubert en in andere befaamde beevaartplaatsen, 't Zou de moeite lonen over dat Hoogleeds Hospitaal verdere opzoekingen te doen. Zouden oude Liggers en Rekeningen hier geen licht kunnen brengen? Het bestaan van zo'n hospitaal zou de oudheid ea de belangrijkheid van de devotie bewijzen.

(1) BAB.

Quirinusconfrerie.

Een zo oude en belangrijke devotie zal voorzeker zeer vroeg een zekere regeling of organisatie nodig gemaakt hebben, 't Is toch maar in 1737 dat de Quirinusconfrerie officieel werd opgericht, door een pauselijke bulle, die door Mgr van Susteren werd geplaceteerd en uitgevaardigd de 26 Maart van 't zelfde jaar. De 5 September daarop gaf de bisschop statuten of standregels, die, voor de grote trekken, een heruitgave zijn van de statuten van 16 Mei 1727, gegeven voor de Confrerie van Sacra te Roeselare.

> De confrerie wordt beheerd door XIII Regierders, waarvan de pastoor bestendig lid is, en de overige twaalf, gekozen uit de notabelen, om de drie jaar verkozen worden. Al is 't dat hun mandaat vernieuwd mocht worden. De regierders, die om de drie maand vergaren, betalen een pond grote bij hun eerste verkiezing. Zij duiden aan: acht en twintig ‘medebroeders’, die 't paviljoen dragen in de processie en nog acht en twintig andere, die de ‘flambeeuwsen’ dragen. Een der regierders is ontvanger, en dient elk jaar de rekeningen in. Er is ook nog een ‘cnape’: de Quirinusman.

Wetten maken en wetten onderhouden zijn twee verschillende zaken. Kapelaan Jan de Vos, die ontvanger was, en in 1744 stierf, had nooit geen rekeningen ingediend. Zo komt het dat zijn opvolger, Pieter Jan de Brouckere, bij zijn benoeming in 1744, in 't bisdom een soort reglement meekreeg. Hij moest zegenen, de namen inschrijven in 't confrerieboek, toezicht houden over 't offerwas, en jaarlijks de rekeningen indienen. De inschrijving op 't confrerieboek gebeurde, tijdens de negen dagen, met een soort plechtigheid. Bij 't altaar moest er een tafel gesteld worden waarop het boek openlag, en de kapelaan moest er bestendig bij blijven. Dat was vroeger een algemeen gebruik. Wij hebben er nog wat van overgehouden te Brugge: in 't Sint-Janshospitaal en in de Potterie. In 1792 was 't niet alleen offerwas dat aan de pelgrims verkocht werd, maar nog een soorte van Quirinuszalve tegen de gezwellen en zeren. De deken die

dat op zijn verslag aantekent, is lijk niet te vinden voor die eigenaardige negotie. En met reden![1]

> 't Zat nog een keer scheef, op de avond van de Franse Revolutie. De 12 October 1793 zond een Hoogleênaar, een zekere F.J. vande Casteele, een brief naar 't bisdom, om de Regierders van Sint Quiryn aan te klagen. Ze gebruikten het batelijk slot van de confrerie om alle slag van dingen te betalen, die met de devotie geen uitstaans hadden. Dat moest zelfs dienen om de pree te betalen aan de ontvanger van de pointinge en de binnenkosten. En nu het ergste. Die regierders hadden de plaats ingenomen van de kapelaan onder de negen dagen, en zaten waarachtig daar aan de tafel bij 't altaar, schreven de namen van de pelgrims op 't register, en eisten bij elke inschrijving een surplus van een stuiver. Met welke 'afgeperste stuyvers zy zie zeiven feestelyck tracteren' na de negen dagen, zonder daarvan bewijs of rekening te geven. In 't bisdom zonden ze de aanklacht naar de deken. Die na onderzoek moest antwoorden: dat er te Hooglede twee partijen waren - en waar is de parochie waar er geen twee partijen zijn? - en dat alles schromelijk overdreven was. Overigens de Regierders van Sint Quiryn hebben 'sedert immemoriaele tyden, soo blyct uit de rekeningen, vyftien pond par. die sy 'tsaemen eerlyck verteiren, soo over hun moeyenissen als over andere diensten in deselve novene.'[2]

Quirinusdag en -novene.

Sint Quiryn werd te Hooglede, zoals overal in Vlaanderen, gevierd de 30 April, dat is de translatiedag van zijn relikwieën naar Neuss. En dat gebeurde met een novene, waaronder er twee Recoletten stationarii kwamen preken en de kapelaan bij 't zegenen een handje toestaken. Eigenaardig is het toch, dat bij de oprichting van de Confrerie, in 1737, de bisschop als voornaamste dag aanwijst, niet de 30 April, maar de eerste Mei. En dat de grote processie uitging op de Kruisvinding, de derde Mei. Is er daar een verwijzing naar de Kruisdevotie? Te Hooglede was er een zeer oude

(1) 'Venditur aliquod unguentum sub nomine S. Quirini, multo carius quam valeat, quia plebs specialem in eo aliquam virtutem apprehendere videtur.' Dekanaal Archief, Roeselare.
(2) BAB, reeks F.

kapelrie van 't Kruis, en de kapelle Ter Bets, die later met de pastorie geuniëerd werd, is een kruiskapel. De novene liep van eerste tot en met negende Mei. Maar 30 April bleef gevierd als Quirinusdag. En 't is maar in 1943 dat men de Quirinusdag van 30 April verlegde op 30 Maart - van de translatiedag, die overal in Vlaanderen ‘de’ Quirinusdag is, naar de sterfdag vermeld in 't Romeins Martyrologium. Wat ik jammer vind. Er komt op onze oude volksdevoties al slete genoeg, zonder dat we ze nog helpen verslijten met nodeloze veranderingen, die de mensen in de war brengen. Die 't veranderde bedoelde 't goed, en meende dat die traditionele Quirinusviering in de weg stond van de plechtige Mei-opening. Met dat systeem gaan we de Brugse Heilig-Bloeddagen ook moeten verleggen! Ze waren slimmer te Hooglede, in de jaren 1700, wanneer ze de Kruisviering met zijn processie opnamen in de Quirinusnovene.

Het spijt mij, meer dan ik zeggen kan, dat ze daar te Hooglede, Quirinus zijn Meiviering ontnomen hebben. Dat was juist de tijd voor pelgrimagen. En dat zal ook 't gedacht geweest zijn van pastoor Anthone Hennequin, de grote pastoor van Hooglede, de man van de ‘Lycksermoenen’, de ‘Nieuwjaergiften’ en de ‘Sermoenen voor de Eerste Communie’. Hij was van Wingene. maar zijn vader, Pieter Anthone, was van lilies bij La Bassée. Wat ons misschien de verklaring geeft voor 't feit dat pastoor Hennequin ook in 't Frans de pen kon hanteren. Van hem vind ik een briefje - 19 April 1769 - gericht: ‘A Monsieur Tournan, très digne prévôt de la prévôté St Amand, Courtrai’. Sint-Amand was de grote baas te Hooglede en pastor primitivus. Dat begint alzo:

> ‘Avec le retour de la belle saison, notre neuvaine s'avance vers nous. J'espère quelle sera agréable par les beaux jours... raison qui pourra Vous inciter à faire le pèlerinage vers nos montagnes...Nos montagnes et vallons se plaignent amèrement de Votre longue absence... principalement lorsque le printemps les ornent de fleurs.. Les rossignols chantent... je

souhaite que Vous vouliez venir entendre leur doux ramage...' (BAB, reeks F.)

Pastoor Hennequin zal zich in zijn graf gekeerd hebben wanneer ze de Quirinusviering van Mei verschoven naar April. En dat het slaan van de nachtegalen nu niet langer wordt georchestreerd door 't slepen van de pelgrimsvoeten over zijn witte grafzerk.

M. ENGLISH

Op 't schip van Senten-Uut geraken.
Op 't eiland van Sint-Kenuut zitten.

Sissen, de molenaar van Oedelem, had met Pasen van de pater de raad gekregen: Hang een kruisbeeld in de meulen, dat is de beste spiegel om te weten hoe diep ge moogt scheppen. Zo gezeid, zo gedaan... en 't ging er overdreven rechtvaardig met dat meel, totdat Sissen zag dat hij te kort zou bollen op het einde van 't jaar. Op een koele nuchtend bracht hij 't kruisbeeld terug in de keuken en zei beslist tot zijn vrouw: 'Dat krusefiks moet de meulen uut, of wij geraken *op 't schip van Senten-uut*'. En hij schepte totdat hij genoeg had.

Boven (blz. 69) staat er ten onrechte gedrukt: *Center*-uut. De volksmond bedoelt wel een 'sint', een heilige. Oedelem spreekt van 'Senten-uut', te St. Kruis luidt het 'Sinten-uut'. De betekenis is steeds: geldverlegenheid, failliet. M.R. van Beernem, een mens van jaren, zei me al vertellend (1951): 'O, die menschen 'n weten niet waaruit of waarin: ze zitten *op 't eiland van Sint-Kenuut*'.

C.

- Inderdaad. Die levende spreuken sluiten aan bij de oude spreuk uit de 16e eeuw die o, m. door Plantijn vermeld wordt: *In de schuyt van Sint Reynuut varen*, d.i. zijn boeltje opmaken. Sint Reynuut is eigenlijk een verzonnen 'heilige', zijn naam is een verbastering van de oude romanheld Renout (van Montalbaen). Hij is de patroon van allen die, ten gevolge van dronkenschap, tot armoede komen. De schuit of het schip van Sint Reynuut is een schip, met name Quaet Regement, dat *naar* Sint Reynuut vaart: de Sint heeft immers zijn erf en heiligdom op een *eiland*, Alzo wordt de bedevaart naar Sint Reynuut 'dewelcke een patroon is van alle deur-brengers' voorgesteld in tafelspelen en refereinen, alsook op een prent van ca. 1520, beschreven door D. Th. Enklaar, Uit Uilenspiegels Kring, 49-65 (Assen, 1940). Vgl. ook Biekorf 1934, 296.

V.

Spinschool te Gistel en hoe men er de ‘sweerders’ gezind was. 1802

TEN jare 1787 werd te Gistel, met goedkeuring van Mgr. Felix Brenart, bisschop van Brugge, en van vrouwe Anne Mary de la Coste, douairière en gravinne van Gistel, een ‘Spinschole opgericht’ voor de arme kinders. Vier godvruchtige dochters uit ‘de prochie van Inghelmunster’ werden aanvaard om de school te leiden. 't Waren de drie gezusters Catharina (41 j., Francisca (38 j.) en Barbara Catulle (31 j.) en Rosalie Verstraete (20 j.). Op 't einde van 't zelfde jaar kwamen er nog twee bij: Victoria Buyse (26 j.) en Maria Josepha Desmet (26 j.) eveneens uit Ingelmunster.

De school werd opgericht in de gebouwen van het St. Jansgasthuis, weleer door de graven van Gistel gesticht. De bedoeling was, het onderwijs en de opvoeding te verschaffen aan 60 kinders van ouders die ten laste waren van den ‘Disch’.

De kinders moesten er garen spinnen en wonnen aldus een goede stuiver voor hun ouders.(1) Onder tussen werd hun ‘de catechismus aangeleerd, alsook het spellen, lesen en schrijven, volgens hunne capaciteyt’. De meesteressen moesten ‘alle bedenckelycke sorghe nemen, om de selve kynderen in te boesemen de eer bewysinghe aen de religie ende den dienst Godts, de verbintenisse ende het schuldigh respect aen hunne ouders, vrienden ende meesteressen’(2).

De school had een ongemene bijval. Reeds in 1788 werd de toelating gegeven om 20 kinders van begoede inwoners ‘die niet en genieten uyt de middelen van

(1) In het Rijksarchief te Brugge: Vrije, parochies en heerlijkheden, Gistel, n. 125 en 125 vindt men nog tekeningen van die Spin schole.

(2) Reg. fol. 3^{r}.

den disch' aan te nemen, onder beding dat 'van die kynders, alle proffyt van gewin, ter causen het spinnen, zal verblyven in proffyte van het etablissement'.

De volgende brief[1] betreft de verdere geschiedenis en de toestand van de school bij de terugkeer van de zusters in 1801 na het Concordaat. Hij werd gezonden aan Mgr. Fallot de Beaumont, de nieuwe bisschop van Schelde en Leie, door Barbara Catulle, 'principaele der doghters van den H. Vincentius a Paulo' van Gistel. Aanleiding tot dit schrijven was het ontstellend gerucht dat een gewezen beëdigd priester, een 'sweerder', tot pastoor van Gistel zou benoemd worden. De stemming van de 'parochie' wordt er helder en treffend in getekend; de verdienstelijke 'principaele' zet de toestand uiteen met een vrijmoedigheid die op de hoge Overheid indruk zal gemaakt hebben. Verre van een 'sweerder' zou Gistel weldra de man van het 'Memoriale' krijgen, Melchior Gailliard, die als pastoor van St. Gillis te Brugge een énig voorbeeld van trouw en verweer geweest was.

JOZ. BRYS

Brief van Barbara Catulle aan Mgr. Fallot

[Gistel..... 1802]

Zeer Eerweerdig en hoogweerdigsten heer!

Laet toe dat een bedrukt gemeente, die, zoo ik durve betrouwen de glorie Gods zoekt, tot U zijnen toevlugt neemt. 't Gerugte loopt dat eenen sweerder beschikt is voor Ghistel, om er Pastor te worden, en dit gerugt is zoodanig, dat wij schijnen te moeten daer aen geloof geven, en dit noodzaekt mij van onzen staet aen uwe hoogweerdigheijd te kennen te geven en uwe vaderlijke hulpe af te smeeken.

Wij zijn eene congregatie van dochters, hebbende voor patroon den H. Vincentius a Paulo. Wij zijn van Ingelmunster, eene gesonde logtstreke, met ses dogters gekomen naer Ghistel, waer het ongezonde locht is, en ons inzigt was bezonderlijk, naer de begeerte van onzen instelder, de arme kinderen

(1) De brief is bewaard in het register van 1787 uit het kloosterarchief der Zusters van Pittem te Gistel. Hij is ingenaaid na fol. 24 Uit de inhoud blijkt klaar dat hij geschreven werd in de tweede helft van 1802.

in te boezemen de vreeze Gods en den iver tot het werk. Wij hebben getragt getrouwelijk onzen roep te volgen en onze pligten te quijten.

Met het eerste jaer hebben wij alle zes eene doodelijke ziekte moeten onderstaen, veroorzaekt door de harte locht. Wij hebben beregt moeten worden, dog Godt lof niemand is gestorven. Naer het inkomen der Fransche hebben wij altijd, zonder d'ordinaire vergeldinge, die wij uit zekere fondatie ontfangen(1), de zorge voor d'arme kinderen gecontinueert, alhoewel wij schier gedurig met soldaten belegd wierden, door welke wij veel ongemakken, alteratiën en schade onderstaen hebben, tot dat wij ten eijnde door de bediende, die alsdan waeren, schandelijk zijn weggejaegt,

Wij hebben noijt iet aengegaen zonder permissie of raed van zijn Hoogweerdigheijd onzen Bisschop, ofte van vicariaet. Ten verleden jaere, de parochiaenen merkende het groot voordeel dat zij verlooren hadden, aengezien alle d'arme kinders zonder leeringe, niet meer deden als op straete loopen en bedelen, zijn de bezonderste der parochie ons komen wederom vragen. Wij hebben alles part gegeven aen het vicariaet tot Brugge(2) en hunnen raed gevolgt. Wij zijn in September 1801 van Ingelmunster naer Ghistel wedergekeert, naerdat onze instellingeen ons werk geapprobeert zijn, niet alleen van den prefekt van Brugge(3) maar ook van het Gouvernement van Parijs, en zijn geprezen en toegelaten door opene brieven van het gouvernement al onze bezigheden te ernemen.

Ik laet U van het nut oordeelen uijt het getal dezer arme

(1) Zij ontvingen voor hun onderhoud ‘90 ponden grooten vlaemsch courant’ genomen ‘op de goederen en revenuen van het oudgasthuys.’ Die goederen werden, met goedkeuring van Mgr Brenart en van Gravinne de la Coste, onttrokken aan de Disch. De verandering der bestemming van die goederen werd toegestaan, omdat ‘op dat geweste van het noorden, de armoe gecauseert wordt uit hoofde dat er vele kijnderen, onder het getal der Dischgenoten syn, die voortkomen van ondeugende ende ledighe ouders, ende bij faute van behoorlijcke opvoedinghe en educatie, de voetstappen inne gaen van hunne respective ouders. Of andere kijnderen, die het ongeluck hebben, van hunne ouders te verliezen, door den disch eenighe jaeren aenbesteedt worden, vervolghens totdat zij ontrent den ouderdom comen van 14 a 16 jaeren, niet anders en doen, als dienen voor coeywachters...’ - Ib. fol. 2 v.

(2) Grootvicaris De Pauw.

(3) De Viry, prefect van het Leie-departement.

kinderen, die wij leeren. Wij hebben er nu 250 en dit getal groeijt in den winter tot 300. De parochie bestaet naer volgens ik hoore, uijt 1500 communicanten, waer uijt U kan zien, dat wij alle de kinderen onderwijzen van geheel Ghistel, en omtrent 60 van de naeste prochien, want in drij uren in het ronde is er maer eene kleene school voor arme kinderen. Wij leeren hun al de christelijke leeringe, wel lezen in de boeken en schrijven. Omtrent 100 zijn er die leeren stoppen, naeijen en breijen. Alle de overige leeren wij garen spinnen. Ider maend 200 ponden garen, zoo wel voor knegtjens als meijskens. De kinders spinnen al 't profijte, en naer afrekeninge van het vlas, winnen zij maendelijks 90 guldens van ons geld, makende omtrent 100 livres fran. De breijers winnen niet min, ook al t'hunnen profijte.

Den 9 Julij last leden, hebben wij d'eer gehad van onzen prefekt in onze schole te hebben, die niet alleen zijne voldoeninge daer in getoont heeft, maer scheen het niet genoeg te konnen prijzen. Wij wenschen ook wel eens, en betrouwen eens het geluk te zullen hebben U Hoogweerdigheijd te mogen ontfangen, opdat U door u eijgen zoude naspieren.

Gedoogt nu, hoogweerdigsten Heer, dat ik zegge, dat ik voorzie dat voor zeker en vast, dat alle dit geestelijk en tijdelijk voordeel seffens zal onderblijven, is 't dat wij eenen pastor krijgen die gesworen heeft. De pastor moet van alle dit goed den toezigter, en om zoo te zeggen, de ziele daer van zijn, door zijn aenmoedinge, vermaninge en exempels. Hij moet onzen vader en bestierder zijn. Noijt zullen wij alle, nog de gemeenste parochianen, die confientie in hem hebben, die er noodig is. Noijt zal ik konnen mijne medezusters verwilligen om bij hem te biegte te gaen. Noijt zullen zij dat kinderlijk noodig betrouwen hebben, dat hier toe noodig is. Hoe zoud ik hun dit konnen indrukken, waer zij weten en altijd zullen peijzen, dat hij in een zoo groot point zelve ontbroken heeft. Ik moet opentlijk zeggen: ik vreeze dat zeker en en vast alle mijn medezusters zullen naer Ingelmunster weer keeren. Dan is 't voor altijd gedaen.

Ik moet opentlijk zeggen, dat voor zeker en vast niet zal konnen erstelt worden: 't is waer dat onzen tegenwoordigen pastor, al is 't dat hij niet gesworen en heeft, voor ons gemeente en school te dirigeeren geen zorge nog bequaemheijd heeft.[1] Maer dit wierd gedaen door den heer onderpastor

(1) Joannes Augustus Vandekerckhove, geboren te Brugge 1731; pastoor geworden te Gistel 1762. In 1797 weigerde hij de eed. Hij gaf zichzelf aan de wet over in 1799. Hij werd naar Brugge in gevangenschap gebracht in 't oud seminarie, nu het bisschoppelijk paleis. Op 2 Jan. 1800 verkreeg hij zijn vrijheid, keerde naar Gistel terug en eindigde zijn bediening in 1802.

Laurentius Verhulst, aen wie wij noijt geene dankbaerheijd genoeg en konnen bewijzen. De vreeze van de gevolgen heeft mij van over lang beweegt om den heer de Pauw, vicaris generael van U hoogweerdigheijd, ootmoedelijk te verzoeken van om Godt eene aenwakkeringe van zoo goed werk ons eenen pastor te bezorgen, die vooren genegen is en die geenen sweerder is. Hij heeft mij geweerdigt alle hope en verzekeringe te geven. Nu eijlaes dien harden slag doet alle hope verdwijnen, ten ware Uwe Hoogweerdigheijd daerin beliefde te voorzien, 't Welke ik bidde om de liefde van Godt. Zonder dit, alle dit goed is verloren, en verloren misschien voor altijd.

Ik wete dat daer van de oorzaek zijn twee persoonen, die buijten de wete van alle de parochianen dien heer gevraegt hebben, en dit zijn persoonen, die hun de Religie weijnig of niet aen dragen, want men weet niet dat zij eenen priester gebruijken. Alle de andere eenpaerlijk hebben er eenen afkeer van, weijnig minder als mijn gemeente. De gevolgen zullen schrikkelijk zijn, en deze zullen zoo veel te meer mijne medezusters doen de resolutie nemen van Ghistel te verlaten, waer zij met vier, naer onze terugkomste, eene doodelijke ziekte onderstaen hebben.

Uwe Hoogweerdigheijd zoude konnen peijzen dat ik de zaken vergroote, maer wel ik zegge de regte waerheijd en bidde, om de liefde van Godt, eenen onpartidigen persoon te committeren om alle mijne zusters te hooren en andere persoonen buijten ons gemeente, die hij zal geradig vinden om zig te verzekeren nopende alle het gene ik schrijve. Ik betragte de gemoederen te bedaeren ten besten mij mogelijk is, maer verklare onbequaem te zijn daerin te gelukken, Dat ik zelve en alleen schrijve, genoodzaekt zijnde in het vlaemsch te schrijven, mits dat ik geen fransch en kan. Mijn inzigt is om aldus van niet een mensch bemoeijd te maken en de gemoederen niet meer t'ontsteken, gelijk ik voele mijn pligt te zijn.

Ik bidde Mr Secretaris de goedheijd te willen hebben dezen mijnen brief voor zijne Hoogweerdigheijd te willen vertaelen.

Die d'eer heb te zijn met alle agtinge en biddende om zijne hoogweerdige benedictie.

Mengelmaren

Sleutelproef op Sint-Jansevangelie.

In de tijd van de loting, rond 1900, te Brugge. Om de uitval van de loting op voorhand te kennen voerden vrouwen uit het volk de volgende draaiproef uit.

Men nam een grote sleutel, legde die in een kerkboek op de tekst van Sint-Jansevangelie, bond dan het boek stevig toe, zodanig dat de ring van de sleutel gans uitstak en wel langs de langste kant. Twee personen lieten de sleutel rusten op hun uitgestoken wijsvinger terwijl een van die twee personen, of een derde, het Sint-Jansevangelie begon te lezen. Draaide de sleutel (samen met het kerkboek) vooraleer het woord 'Johannes' was uitgesproken, dan zou men *er uit* loten. Draaide de sleutel na 'Johannes', dan was het een 'twijfelare'. En draaide hij niet, dan zou men alleszins *er in* loten.

Ook bij andere gelegenheden deed men de sleutelproef. De algemene regel was: Draaien vóór Johannes: goed; draaien na Johannes: twijfelachtig; niet draaien: slecht.

- Vgl. Biekorf 1931, 371.

A.M.

Spel van Grimmertinge.

Ook Moorslede - woonplaats van 'Grimmert, legendarische stamvader van de Frankische neerzetting - kreeg een spel: een reeks van vier historische taferelen in dicht en ondicht samengesteld door G. VAN POUCKE. De toon van het geheel is hooggestemd en berekend op declamatorische en muzikale uitvoering. De dichter werkte hiervoor samen met de componist J. Bouquet. De keurige uitgave (Vonksteen, Langemark, 1951; in -8, 85 blz. = fr. 50) bevat daarenboven 'Dichtoefeningen' die aanleiding gaven tot het Spel en niet in de speeltekst zelf konden verwerkt worden. Een derde deel brengt een verantwoording, nl. de historische - en zelfs voorhistorische - gronden van een spel dat de bestemming Moorslede-Grimmertinge naar een viertal lyrische toppunten leidt: de Frankische neerzetting, de kerstening, het ridderleven op Slot Moorslede en Pater Lievens. Een werk dat de verdiende waardering zal vinden bij een goede opvoering. En Moorslede 'kan entwat'.

V.

Capucienenknie.

Iemand had een val gedaan van de keldertrappen en de knie ging aan 't zwellen. Enkele dagen nadien zat zeeversel in de knie. Ze trekt ermee naar den docteur die zegt: 'dat is een capucienenknie. Daar 'n zijn maar twee soorten menschen die dat krijgen, sommige paters en de vloerleggers van te vele op de knien te rijden'.

Daags nadien toont dat vrouwmens hare knie aan een buurvrouw die zegt: ''k hebbe 't al gezien. 't Is een ca-

pucienenknie; je moet rusten, 't Zeeversel zal weer achter de knieschijve trekken. Maar niet laten uitleken. Anders wordt de knie stijf voorgoed'.

Het woord staat natuurlijk te boeke bij Debo, maar 't leeft bij geleerden en ongeletterden.

G.P.B.

Zilveren Hoefijzers. - vgl. boven blz. 22.

De Graaf d'Alcantara die zijn peerden deed beslaan met zilveren hoefijzers staat niet alleen: een smid van Wannegem (bij Oudenaarde) wist te vertellen in de jaren 1870 80 dat hij naar Ooigem ging om de peerden van den heer de Lens, op 't kasteel aldaar 'te beslaan met zilveren ijzers'.

Vgl. Biek. 1931, 351.

B.

Onze Windmolens in 1951.

Dinsdag 29 Mei om 17 uur stortte te *Bredene* een houten windmolen (Maurice Hollevoet) ineen. Drie dagen te voren had hij nog gedraaid, en zelfs schurdig. Een rukwind nam hem mee,

Te *Ruddervoorde* werd het kruis uitgehaald van de stenen molen (Termote). 22 Maart 1945 was nochtans een roede verdekkerd. Sedert 1947 dacht men aan afbraak. (Bouwjaar 1868).

De Knokmolen te *Ruiselede* is hersteld.

Te *Sint-Denijs* bouwde mulder Taelman een nieuwe stenen molen (Vgl. Biekorf 1950, 256).

De Vereniging voor de abdij van *Koksijde* heeft de houten molen van Houtem (Veurne) afgekocht en helemaal uiteen genomen om hem te Koksijde (waar vroeger een patersmolen stond) herop te bouwen.

C. DEVYT

- Bladwijzer 1951 -

I. Opstellen

In de Nieuwjaardagen	M. CAFMEYER	1
Het einde van de Duinenabdij te Koksijde	A. VIAENE	7
Hoe ver staat het met de opdelvingen te Koksijde?	J. DE CÜYPER	17
Kaatsen	A. CASSIMAN	19
Het onderwijs te Beveren bij Roeselare, 1600-1800	C. DENORME	25
De borstelmakers van lzegem	G.P. BAERT	29
Vastenavondliedeken	H. STALPAERT	37
Vertelsels uit het Westland	A. BONNEZ	40
Roeselaarse voornamen in 1948	D. CRACCO	42
Het vinkezetten	G.P. BAERT	49
Lering, eerste communie en vormsel in de Dekenij Roeselare, 1748-1792	J.J. POLLET	58
Beverhoutsveld	J. RAES	61
Ooivaars te Veurne in 1824	J. DE CUYPER	63
Zijn Pasen houden	M. CAFMEYER	65
Uit het Iepers stadsleven rond 1300	J. DE SMET	
I. Het Poorterschap		81
II. Het Huwelijk		83
III. Sterfgevallen		129
IV. De Ambachten		130
Begraving van het hespebeen (te Hollebeke, 1922)	A. CASSIMAN	86
Brugse bloemisten	A. VIAENE.	89
Duitse schapers	W. GIRALDO	93
Het hoepelsnijden. Een verdwenen ambacht uit het Westland	A. BONNEZ	97
Van de wieg tot het graf (Zie 1950, 241 en vorige) XII. Naar den uitveert	M. CAFMEYER	104
Scholen en schoolmeestersin de dekenij Roeselare, 1749-1792	J.J. POLLET	111

Kleine Kroniek van Folklore: Musea	H. STALPAERT	115
Goudmiserie	G.P. BAERT	121
De borstelnijverheid te Izegem	L. VAN ACKER	126
Eerste velo's in West-Vlaanderen	J.D.D., G.P.B.	133
Westvlaamse Zanten	J. DE LANGHE	137, 162, 228
Sinksenbruid	C.D.	138
Van lyfcoucken en bloelynghen	J. CLAEYS	145

Toen koeiwachters nog riepen	M. CAFMEYER	152, 216
Naamgeving in het Brugse Vrije van de 16e tot de 18e eeuw	H. STALPAERT	169-184
De schoenmakers van Izegem:	J. GELDHOF	
I. Geschiedenis van het schoenbedrijf		185
II. Gildeleven en Folklore		238
Sint Quirinus en zijn verering in West-Vlaanderen. I. II	M. ENGLISH	195, 26 5
Karel de Potter van Rumbeke	J.D.D.	202
Ongeijkte pintglazen	G.P. BAERT	209
Scholen en schoolmeesters te Brugge, 1820-1826	V.	225
Brugs edelsmeedwerk op de Tentoonstelling: 'Religieuse Kunst in Oost-Vlaanderen'	C. DENORME	226
De vestiging van de vier Bedelorden te Brugge in de XIIIe eeuw	J. DESMET	233
De begrafenis van het hespebeen	H. STALPAERT	245
De zielhond	G.P. BAERT	254
Bevolkingscijfers van Ieper	A. VIAENE	258
Door den uil verbollen	J. VERHACK	262
Spinschool te Gistel. En hoe men er de 'sweerders' gezind was (1802)	J. BRYS	672

II. Zakenwijzer op opstellen em mengelmaren

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

Alveringem 264. Ardooie 59, 111, 113, 119. Avelgem 242. Bavikhove 64. Beernem 4, 61. Beveren (Roeselare) 25, 59, 113. Beverhoutsveld 61. Brugge 7,16, 20, 73, 89, 95, 114-5, 145, 170, 224, 228, 233, 264, 270. Dadizele 207. Damme 142. Deiuze 19. Dennenburg (?) 119. Dudzele 45. Eekloo 226-7. Egem 59,112. Gent 91, 226. Gistel 141, 264, 276. Gits 59, 111-3. Hertsberge 168. Hollebeke 86. Hontenisse 45. Hooglede 59, 112, 198, 265. Houthulst 48. Ichtegem 94, 166. Ieper 47, 50, 81, 129, 164, 258. Izegem 29, 126. 185, 238. Izenberge 168. Kachtem 59, 113. Kemmel 264.

Koekelare 39. Koksijde (Duinenabdij) 7, 17. Kooigem 264. Koolskamp 59, 60, 113. Kortrijk 96, 208. Maldegem-Kleit 165. Meulebeke 19. Moorslede 281. Nieuwpoort 13, 14. Oedelem 61. Oekene 59, 60, 111. Oostkamp 61. Oostkerke (Diksmuide) 37. Oostuieuwkerke 59, 111. Oostrozebeke 95.P96:P132 Pittem 59, 111-3. Proven 99. Roeselare 58, 111-3, 272. Rumbeke 53, 59, 111-4, 133, 166, 202. St. Andries 94. St. Kruis (Male) 109. Staden 59, 60, 111. Stavele 40. Tiegem 264. Tielt 19. Veurne 11, 63, 139. Vichte 264. Waardamme 168. Waregem 135. Watervliet 228. Westkapelle 171. Westrozebeke 59, 114, 264. Zarren 59, 60, 114. Zadelgem 166, 264.

Windmolens in West Vlaanderen. C. Devyt 282.
PLAATSNAMEN.
Assebroekse meersen 62. Nest, La Nesse, 143.
Te Brugge. Ketelwijk, Wijk 233. 't Nestkin, 't Heilig' Nest 167 - *Te Beernem*: Gevaerts 107, 109, 221. De Meiboom 4. - *Te Bredene*: Blauwe Sluze 108 *Te Koksijde*: Hoge Blekker 15. - *Te Moerkerke*: Raepsgoe 106, Scheewege 106, 110, De Vage 110. *Te Oedelem*: Blokmeersen 221. Galgestraatje 101, Lange Kave 109, Ter Le 109, Maandagse 109, 't Nest 220, Prince Meersen 62, ten Torre 109, Zomerstrate 109. - *Te Oostkamp*: Beverhoutsveld 61, Bevrincourt-Hof van Beveren 61, Blauw-kasteel 61, Laere-kasteel 61. - *Te Sijsele*: 't Lijkstrooi 28. - *Te St. Kruis*: 't Apertje 2, 155, Bisschopsdreef 174, Blauwe Zale 1, 220, Broek 1, 156, Donkere dreef 154, Drie Masten 106, 't Gildenhuis 2, Male-leie 156, Male Veld 152, Melkwegel 154, Monpellier 106, Pijpeweg 3,156, Spijker 154, Spijkerdreve 3, 155, Vagevier 1, Vijf Ringen 156.

ONTHOUDENSWAARDIGE MANNEN.
Paul Decoene, schoenfabrikant te Izegem 187, 191. Jan Delrue, smid en volksdichter, Koekelare 39, Seraphyn Dequidt 41. Dierick: schoenmakersfamilie te Izegem 185, 186, 192. P. Amedeus Fruytier 45. K.L. Grimminck 118. Augustyn van Hernighem 50. Joseph van Huerne 92. B.J. Moens deken, pastoor van Rumbeke 28, 112. Karel de Potter 167, 202, 237. Louis de Potter (van Rumbeke) 205. Pieter Pourbus 7, 70. Jurtocus de Ryckere, borstelfabrikant te Izegem 33, 126. Pastoor L. Slosse 133. Tailliu, brouwer en bloemist te Brugge 90. P.J. Valcke, deken, pastoor van Rumbeke 26, 58, 112. Carolus de Visch, Duinheer 70. Wintershove (alias Jacques de Cherf van Ieper, kapitein) 11-12.

FOLKLORE.
Bedevaarten 45, 141, 176, 264. Begrafenisgebruiken 104, 261. Bezembinders 34. Bezemdans 48. Biezen vlechten 217. Bikkelspel 229. Bloemisten (confrerie) 91. Boerenmeid (keuring) 153. Bolspel (verhollen door den uil) 263. Brouwersgebruik 210. Catechismus (Wilde-) 215, 219. Crispijnsfeest 242. Dertiendag 4. Djakke maken 217. Dreupelglazen 213. Doodkaartjes 261. Fluitspel (koeiwachter) 159. Gebeden (Wilde-) 218. Gespan: handpeerd en roepeerd 207. Gezelschapsspelen 39. Goudstukken (Omgang met-) 121. Grafschriften (parodie) 6, 41, 46. Halskraag (van schutters; met rijmspreuk) 118. Heraldiek (verwapende heiligen) 199. Hespebeen begraven 86, 245. Hoepelsnijden 98. Kruidkoek 145; (- in bloedworst) Hubrechtsbrood 6. Kaatsen 19. Kattefeest (Ieper) 47. Kerstbrood 6. Klakkebus 222. Kermisgebruiken 86, 245. Koeinamen 154, 220. Koteraredans 167. Kruidkoek 145; (- in bloedworst) 150. Koeiwach-

ters 152, 216. Krekelpotten 217. Leurhandel (borstels, schoenen) 35, 188. Lichtmiskaars 6. Lijfkoeken 145. Loting (militie) 254, 281. Minne drinken 212. Naamgeving' 42, 64, 143, 167, 169, 194, 207, 232. Naamvoorkeur (voorheen) 174. Nieuwjaargebruiken: -wensen, -koek, -maal, -liedjes 14. Ootje spelen (kinderspel) 163. Paasbiecht 65. Papeschere (kinderspel) 221. Patatten doen dansen 223. Pestheiligen 197. Pintglazen 145, 209. Puiden vladen 223. Raadsels 253. Reglement in werkhuis en winkel (berijmde waarschuwing) 72, 96. Ring- en kuipsteking (per velo) 136. Roedrager (ia de kerk) 73. Rouwplakbrief 262. Ruttel de tange (spel) 39, 167. Schapers (Duitse) 93. Schoenmakers (gebruiken) 241. Schoenworp doen 239. Schuifeling snijden 158. Sinksenbruid 138. Schavuiten vangen (tergspel) 223. Tergrijmpjes 219. Toontjes zaterdag 5. Toontjeskoek 6. Tuithoorn 159. Uitvaartgebruiken 104, 261. Vastenavondviering 39. Venditie (in de bossen) 4. Viggetjesommegang 5. Vinkezetten, Vinkeniers 49, 240. Velo's: opkomst in Wvl.; in de stoeten 95, 133. Velodrome (eerste) 134. Verloren Maandag 4. Vogeltaal 216.

Volksgeloof. Dode (afleggen van -) 136, (dromen van -) 60. Openbaring van St. Brigitta 47, 117. Sleutelproef 281. St.. Jansevangelie 281. Voortekens: van geluk 1; van trouwen 201. Zwetende paarden (wijtewagen) 107.
Volksgeneeskunde. Aflezen (koebeesten) 47. Allerlei ziekten (remedies van Pee Dutoit) 70. Quirinuszalf 272.
Volksweerkunde. Winter 5. Lichtmis 9. Maan 215. Goede Week: Goede Vrijdag, Paasavond 80.
Vondelingnamen 167, 207. Wijtewagen 106. Woekeraars (straf) 60.
Ziektediening: ogen 95, 264; varkens 5. Zweep (van koeiwachter) 217.
Vertellingen en sagen. Hoe de kelkbonen getekend werden 40. Van den Heer van Stavele en de schaliedekker 40. Van den opgehangen poester 41. Van den Asschaart (Osschaart) 223. Spookvertelling (van jacht en haas) 240. Van zilveren hoefijzers 282.
Heiligenverering en -verbeelding.
O.L.V. van Bredene 108. Antonius abt 5. Amoldus 264. Audomarus 264. Balbina 271. Brigitta van Zweden 47, 117. Brigida van Ierland 264. Crispijn 242. Cornelius 197. Drie Koningen 198. Dorothea 89. Elooi 227 (prent). Gereon 199. Godelieve 141, 176, 264. Guido 197. Hubertus 197. Joris 199. Laurentius 264. Lenaard 45. Mauritius 199. Philippus 50. Quirinus van Neuss 195, 265. Theodericus 264.
Rijmgebeden: Het was op Goeden Vrijdag (Goede Vrijdag paternosterde) 71. In de naam des Vaders (wild avondgebed) 218. Djelle van de Wege (wild jaargebed) 219. Maria Magdalena moet nog twaalf keers te plukken gaan (wiedstersgebed = telliedje) 161.

Liederen: Broeders met dees Bachusfeest 249. Cinsche Bruid 140. Engeltje Gabriël 4. D'er liep een katje langs de zee 160. Ik ben schoenmaker geboren 241. Korieten het staat hier vol met koten en barakken 159. Op kermis en feeste 247. Koeiwachtersroep (variaties) 156. Lekke lekke liere 162. Nieuwjaarsliedjes 2. Slore slore mijn nichte 160. Vastenavondliedeken 37.

ZANTEKOORN:

Baanst en spint 39. Een beetje hesp eten 24. Die niet oud wil worden 120. Lijk in den dunder geblauwd 120. 't Gaat op en af lijk de slekken 120. Gekoeketiend 120. Ge zoudt hem naar Parijs zenden 264. Grond is de beste pand 24. Herkennnen in een trop zwijns 120. Iemand voor stoker uitgeven 24. 't IJer in je buik steken 120. Karremelkstampie 24. In 't keren van de jaren 24. Vele kruimelinge 120. Lijk potjesmarkt 120. Naar schole geweest als 't vakantie was 120. Speel maar binnen 120. Een stem om cokes te kloppen 24. Noch om top noch om peze 24. Trouwen met zulk èn lelijk schepsel 208. Vandaag met de wind 24. De vinten hebben er hulder vrecht mee 120. Het werk moet zijn meester zien 24. Zingen geliik een zwijn kousen stopt 24.

Spreuken: Twee die wikkelen en drie die niet stille 'n staan 23. 't Oudste peerd moet de vitsen halen 168. Op 't schip van Senten-Uut geraken. Op 't eiland van Sint Kenuut zitten 275.

Spreuken met plaatsnamen: Sluiten lijk Wakken's kerke 57.

Vergelijkende Spreuken: Zo vet als een reiger 23.

Vakwoorden: Scheergebinten 71. Revelsche sparren 110, 140.

HOEPELSNIJDEN*:* Aarhoepel. Binhoepel 100. Driepekkel 99. Hammes. Hoepelmes 97. Kapblok 99. Kappen 97. Klakhout 98. Maathoepel, Opvullinge 100. Pekkel 99. Plooidessel 101. Plooipeerd 100. Schenen 99. Schuifhoepel, Schuive, Snijmes 100. Snijpeerd 99. Snoekeling, Spaans 98. Splijtdessel. Splijtpinne 99. Sprooi 98. Uitsnoeken 97. Wegge 99. Zepeseulen 98.

Persoonsnamen: Voornamen 42, 167-184, 194, 207, 232 (Joos: Keltisch of Germaans?). *Familienamen*: Vanneste 143, 167.

Vondelingnamen: Sinxenavondt 207. Vanneste (?) 167.

Westvlaamse Zanten, (vervolg van 1940, bl. 95).

Achtermallen. Adam en Eva 229. Alwijstje. Anebil 230. Apeeltjes 229. Baard. Babouter (zie hieronder: Vergissingen) 230. Boerezoppe 230. Bramen 138. Gemeen 162. Hakepuut (zie hieronder *:* Vergissingen) 228. Kommere. Kommeremelk 162. Liere 162. Lossche 162. Ofgebinderd. Ofgevijsterd, Ofgezokt komen 229. Ootje spelen, Ootje verdolen 163. Ovenmol 162. Outaar 230, Wepelbramen 138.

Woorden en wendingen:

Bandemakers en bandeklievers 103. Een boer is een biekweker 167. Brabbelfrans 119. Dop en duw 110. Uitgemuit en vers haar 151. Kerseboom van phisalie 118. Kiebig uitzien 208. Kneewelaar 152. De knorre 73. Leèkmane 215. Van de maarte besteld 151. Muldersschuppe 168. De pijke 73. Geestelijke roeping 119 Op een schareslijpers wiel rijden 133. Een taaie 62. Rap met de tanden 153.

Telijkewaart 208.Van trouwen 201, 208. In den uitkomen 86. Capucienenknie 281.

BOEKENNIEUWS.

't Beertje 46. J.E. Cornillie, Ieper door de eeuwen heen 164. A. De Smet, A note on the cartographic work of Pierre Pourbus 70. G. De Smet en D. Verstraete, De proosdij van Papinglo te Maldegem-Kleit 165. L. Devynck, K.L. Grimminck 118. J. Dupont, Ulenspiegel 21. S. d'Ydewalle, Geschiedenis van de parochie Sint Andries 94. M. English, De Sint-Lenaardsbeevaart te Dudzele 45. M. English, Sinte Godelieve en haar beevaart te Gistel 141. A. Fruytier, Uit het rijke verleden van Hontenisse 45. J. Opdedrinck, Sint Janshospitaal te Damme 142. A. Schouteet en E.I. Strubbe, Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen 21 E.I. Strubbe. Het fragment van een grafelijke rekening van Vlaanderen uit 1140, 95. M. Van Coppenolle, Uitvaartgebruiken in West-Vlaanderen 260. L. Vanheule. Ichtegem's klokken 95. L. Vanheule, Stamboek Claeys 166. A. Van Iterson, Een sermoen van P. De Visch 70. M. Van Maele. De familie Vanneste 142. G. Van Poucke, Grimmertinge 281. H. Van Werveke. De Zwarte Dood in Vlaanderen 237. Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend 116.

PRENTEN.

Buiten de tekst: Reliekhamer van Sint-Elooi te Eeklo 226. Sint Quirinus 268.

In de tekst: Abdij ter Duinen te Koksijde 10. Gereedschap van een hoepelsnijder 101. Kaartje van een zielhond 256. Sinksenbruidjes te Veurne 139. Sint Quirinus 199.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Koddige grafschriften 6. Door den uil verhollen 28. Geijkte pintglazen 24, 143. Oude proosdij Hertsberge 168. Soldatenliedje uit het jaar 1914, 168. Rouwplakbrief 262. Wat zijn ‘niesynghen’ (1595, Brugge).